

Medeniyetimizin Fazîlet Zirvelerinden

VAKIF - İNFAK - HİZMET

ÖNSÖZ

Biz âciz kullarını îmân nîmetiyle şereflendiren, Rahmân ve Rahîm olan Allâh Teâlâ'ya hamd ü senâlar olsun!

Âlemlere rahmet olarak gönderilen, kâinâtın Fahr-i Ebedîsi'ne salât ve selâm olsun!

İslâm'ın rûh itibâriyle özü, inançta tevhid yâni Allâh'ın birliği; amelde ise edeb, istikâmet ve merhamettir. Merhamet, îmânın ilk meyvesidir. Ondan uzak bir gönül, zî-hayat (canlı) sayılamaz. Her hayrın başı olan besmele ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olan Fâtiha, Allâh'ın rahmet ve merhametini ifâde eden “**Rahmân**” ve “**Rahîm**” isimleriyle başlar. Peygamberler ve velîlerin hayat hikâyeleri de merhamet menkıbeleriyle doludur. Merhametin en olgun tezâhürlerinden birisi ise “**infak**”tır.

Zarif, güzel ve derin insan yetiştirmek sûretiyle huzurlu bir cemiyet ortamı husûle getirmek, dînin aslî gâyelerinden biridir. Bu olgunlaşma, ancak gönüllerin merhamet ve şefkat hissi ile dolması ve bunun en güzel tezâhürleri olan zekât, infak ve hizmet ile mümkündür. Zirâ bütün bunlar, kulun Rabbine karşı en mühim bir şükür borcudur.

Gerçek bir sevginin en büyük alâmeti fedâkârlıktır. Seven, sevdiğinin yolunda fedâkârlık yapmayı, sevgisi ölçüsünde bir zevk ve vazîfe olarak telakkî eder. Bu bakımdan mümin bir yüreğin, Yaratan'ı hürmetine bütün mahlûkâtı, şefkat ve merhametle kuşatıp kucaklaması îcâb eder.

Kardeşlik duygularının zayıfladığı, ictimâî huzur ve sükûnun kaybolduğu, kin ve husûmetin çoğaldığı zamanımızda, ciddî bir infak ve hizmet seferberliğine ihtiyaç vardır. Fakat ne yazık ki bugün içinde bulunduğumuz toplumda, bir taraftan ictimâî ve iktisâdî buhranlar, diğer taraftan da fertlerin ekseriyetle maddeye râm olması sebebiyle en çok unutulup ihmâl edilen hususların başında, dînin mâlî fedâkârlıklarla îfâ edilen yönü bulunmaktadır. Bu hususla ilgili ilk akla gelenler ise zekât-infak gibi vecîbelerle, vakıf gibi şefkat müesseseleridir.

Beşikten mezara kadar hayatı tanzîm eden İslâmî mevzular, her devrin îcap ve ihtiyaçlarına göre yeniden yazılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde zamânın akışı ve hayatın med-cezirleri içinde İslâm'ın davranış güzelliklerinden ne denli uzaklaşıldığının ve gönüllerde bu ulvî duyguların ne derecede zaafa uğradığının farkına bile varılamaz. Meselâ bunlardan biri, kitabımızda kısaca temâs ettiğimiz gibi, “öşür meselesi”dir.

Bundan dolayı biz de vakıf ve zekât gibi, dînimizin mâlî yönüyle ilgili bâzı meselelerdeki temel prensipleri hatırlatmak ve içinde yaşadığımız cemiyetin ger-

çeklerini o prensiplerle değerlendirmek üzere bu eseri telif etme ihtiyacı hissetmiş bulunmaktayız. Maksudımız, had safhada bir maddî-mânevî sıkıntı yaşayan cemi-yetimizde, vakıf, zekât ve infak seferberliği vesîlesiyle yeniden yaralara merhem olacak bir şevk, heyecan ve şuurulanmanın teminine çalışmaktır.

Kitabımızda mevzûmuz ile alâkalı târihî gerçekleri, kendimizi bir vicdan muhâbesine çekmek için bir ölçü olarak kullanmak istedik. Gerçekten, bütün cihâna karşı, farklı bir dünya görüşünün muhâfaza ve müdâfaasını üstlenerek altı buçuk asır ayakta kalmış, dîn, dil ve ırk itibâriyle onlarca ayrı topluluğu sulh, sükûn ve huzur içinde bir arada yaşatmış olan Osmanlı Devleti'nin bu başarısındaki temel sâiklerden biri de, hiç şüphesiz “Hayır Müesseseleri” ve bunlar arasında vakıflara attığı ehemmiyettir.

Târih, bir milletin hâfızasıdır ve millî tecrübeler mecmuâsıdır. Bir millet, gerçek târihini, maddî-mânevî değerlerini ve müesseselerini tanıyıp bunları gereği gibi takdîr ve ihyâ ettiği müddetçe ileri, fazîletli ve büyük millet demektir. Yetişen nesiller geçmişten gerekli ibretleri alırsa, gelecekte endişe edilmez. Dolayısıyla köklerimiz mâzîye, dallarımız istikbâle uzanmalıdır.

Gerçekten bu eserde de yeri geldikçe anlatıldığı gibi, mübârek ecdâdımız, muhtaç insanların meselelerini halledip, merhamet, muhabbet ve hizmeti, Allâh'ın mahlûkâtı içinde âciz hayvanlara kadar şümûllendirebilmişlerdir. Bu seviyeye bugün bile dünyanın hiçbir yerinde ulaşamamıştır. Bu itibarla şanlı târihimizden alacağımız pek çok ders bulunmaktadır.

Onlar büyük bir edeb ve hürmet ile “**muhterem âcizler**” diye tâbir ettikleri akıl hastalarını, av etiyle beslemek ve mûsikî ile tedâvî etmek gibi hâlâ kâbına varılamamış bir merhamet, muhabbet ve medeniyet seviyesine ulaşmışlardır.

Bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalık oluşundan dolayı, toplum tarafından tecrid edilen cüzzamlılara, Osmanlı vakıf medeniyetinde şefkat eli uzatılmış, onlar için her türlü bakımın yapıldığı “Miskinler Tekkesi” adı verilen müesseseler kurulmuştur.

Binâların saçak altlarına kuşların barınmaları için zarif “**kuş evleri**” yapan ve vakti gelip de göç edemeyen yaralı leylekler için vakıflar tesis eden Osmanlıların bu icraat ve tatbikatlarını lâyıkıyla öğrenmek, kendimizi onların ölçüleriyle değerlendirmek için son derece ehemmiyetlidir.

Diğer taraftan, merhamet ve muhabbeti vakıf hizmetlerine ve hayırlarına en ideal ölçülerle aksettiren ecdâdımız, bîçârelerin, fakirlerin, dulların, yetimlerin izzet ve haysiyetlerini korumak için de âzamî bir dikkat, nezâket ve gayret göstermişlerdir. Sadakayı verenle alanın birbirini görmemesini temin maksadıyla câmilerde “**sadaka taşları**” ihdâs etmek ve muhtaçlara dağıtılacak olan yemekle-

ri, onların haysiyetlerini rencide etmemek için gece karanlığında dağıtmak gibi hassâsiyetler, merhamet ve muhabbetin ideal ölçüde gerçekleştiği örnek bir davranış üslûbudur. Hattâ, hizmetkârların gönülleri incitilmesin diye kazâ ile kırdıkları veya zarar verdikleri eşyâları tazmin eden bir vakfın kurulmuş olması, ne kadar ibretli ve hayal ötesi bir duygu derinliğidir. Bunlar da günümüzde, insanlık izzet ve haysiyetini lâyıkiyle takdîr edebilmek için ehemmiyetle hatırlanması ve kazanılması lâzım gelen hayâtî düsturlardır.

Hayâtımıza, davranışlarımıza ve duygularımıza aksettirebildiğimiz ölçüde gerçek güzellik ve kıymetini idrâk edebileceğimiz bu bilgiler, muhtevâsındaki ideal merhamet ve hassâsiyet misâlleri itibâriyle, bugün şiddetle muhtaç olduğumuz uyanış ve silkinişin birer îkâz ve irşad vâsıtalarıdır.

Kitabımızda böyle misâllere bol bol yer vermiş olmamız, sırf mübârek ecdâdımıza karşı vicdânen mükellef bulunduğumuz “vefâ ve takdir” borcunu îfâ etmek için değil, asıl onların güzelliklerini örnek alıp tatbîke yönelmemiz içindir.

Vakıflar, bu sevgi, şefkat ve merhametin cemiyete taşınmasında, -bilhassa ecdâdımızın tatbikâtı itibâriyle- bugünkü insanımız için bir ibretler meşheridir. Biz bu eserde okuyucularımızla birlikte târihî bir infak sergisini ziyârete çıkmış bulunmaktayız. Rabbimiz, bu infak sergisinden gereği gibi feyizlenmeyi nasîb eylesin!

Buraya kadar sâdece birkaç misâlini verdiğimiz bütün bu feyizli, ulvî ve güzel hizmetler, elbette ki öncelikle onları yerine getirecek fedâkâr ve örnek hizmet insanları sâyesinde gerçekleşebilir. Yâni yapılan bütün güzel hizmet ve faâliyetler, onları deruhte eden kimselerin kalbî durumlarına ve yetişmişlik seviyelerine göre netice verir. Kâbiliyetli, iyi yetişmiş ve kâmil bir insanın eline teslim edilen işler, mükemmel bir şekilde sonuçlanırken; yetişmemiş vasıfsız kimselerin uhdesindekiler de, binbir üzüntü ve “eyvâh” ile neticelenmektedir. Bu gerçeğe binâen eserimize hizmet ve âdâbına dâir bir bölüm daha ilâve ettik. Burada hizmet yolunda önde giden rehber şahsiyetlerin yürütecekleri hizmetlerde gerekli kıvam ve keyfiyete ulaşmaları için zarûrî olan edeb ve ölçüleri ele aldık.

On iki madde hâlinde tasnif edilen bu edeb ve ölçüler, hizmet insanı için elzem olan zâhir ve bâtın, ilim ve irfan, akıl ve gönül, dünya ve âhiret gibi maddî ve mânevî sahayı oluşturan iki taraflı olgunluğu ihtivâ etmektedir. Gâyemiz, kulu yücelere ve sonsuz güzelliklere ulaştırmaya namzet olan kimselerin iki kanatlı kuş misâli yetişmiş ve kemâle ermiş seçkin, keyfiyetli ve liyâkatli şahsiyetler olmasıdır...

Yâ Rab! Bizlere bu kıvâmı ihsân eyle!..

Bu vesîleyle, bu eserin telifinde emeği geçen akademisyen kardeşlerimize teşekkür eder, hizmetlerinin bir sadaka-yı câriye olarak Allâh -celle celâlühû- katında makbûliyetini niyâz ederim.

Ey mülkün gerçek sâhibi olan Allâh'ım! Sen'in yolunda infak, hizmet, merhamet ve şefkatin bütün tezâhürleri, gönül hayâtımızın tükenmez hazînesi olsun!

Âmin!

Osman Nûri TOPBAŞ

ÜSKÜDAR/2002

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF MEDENİYETİMİZ

VAKIF MEDENİYETİMİZ

Vakıf, Yaratan'dan ötürü yaratılmışlara merhamet, şefkat ve sevginin bir tezâhürü olan infâkın devamlılık arz ederek müesseseseleşmesidir. Bu da bir malın Allâh'a adanmasını, yâni temlik ve temellükten¹ men olunarak, ebediyyen mânevî bir gâye için kullanılmasını ifâde eder. Gâye ise, bütün mahlûkâtın muhtaç olanlarına cömertçe ikramda bulunmak, şefkat ve merhametle yaklaşarak, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanabilmektir. Esâsen malın ve hattâ gerektiğinde canın Allâh -celle celâlühû- yoluna fedâ edilmesi, -îmânın bir kemâl şartı olarak- her müminin uyması gereken îlâhî bir emirdir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Gerçek müminler ancak; Allâh ve Rasûlüne îmân eden ve sonra da şüpheye düşmeyerek mallarıyla ve canlarıyla Allâh yolunda cihad eden kimselerdir. İşte (îmânlarında) sâdık olanlar bunlardır.” (el-Hucurât, 15)

“O takvâ sâhipleri, kendilerine rızık olarak verdiğimiz her şeyden (Allâh yolunda) infâk ederler.” (el-Bakara, 3)

“Allâh, müminlerden cennet mukâbilinde canlarını ve mallarını satın almıştır...” (et-Tevbe, 111)

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allâh'ın rızasını kazanma uğrunda kendisini ve malını fedâ eder...” (el-Bakara, 207)

Dünyayı âhirete hazırlık mekânı, âhireti de bu dünyanın devamı kabul eden İslâm, bu iki âlem arasında beden-rûh, madde-mânâ bakımından en güzel ve mükemmel dengeyi kurmuş, böylece huzurlu, âhenkli ve müreffeh bir cemiyetin en sağlam zemînini oluşturmuştur.

Geniş bir sahaya yayılarak hizmet veren vakıflar, en güzel infak müesseseleridir. Vakıf, yaratılmış her şeye karşı İslâm'ın şîârı olan şefkat ve merhametin en mükemmel bir tezâhür şeklidir. Kur'ân-ı Kerîm'de, olgun bir mümin olarak rızâyı ilâhîye vâsıl olabilmemiz için en sevdiğimiz şeylerden infakta bulunmamız emredilmiştir.

İnsan için dünyaya âit varlıkların değer itibâriyle en yüce ve ehemmiyetli olanı, “can” ve “mal”dır. Cenneti satın alabilmek ve rızâyı ilâhîye nâil olabilmek, bunları Allâh yolunda infâk etmekle mümkündür. Bu sebeptendir ki, malını ve canını, yâni sâhip olduğu her şeyi Allâh yolunda cömertçe bezleden insanlara **“vakıf insan”** denilmiştir. Gerçekten bu gibi insanlar, kendilerini bütün imkânlarıyla hayra vakfetmiş olmaktan dolayı böyle yâd edilmeye lâyıktırlar.

¹ **Temlik**; bir malı başkasına mülk olarak vermek demektir. **Temellük** ise; o mülke sâhib olmayı ifâde eder.

Cemiyetin huzur ve sükûnunun sağlanmasında bu gibi kimseler son derece ehemmiyetli bir vazife deruhte ederler. Zîrâ, böylelerinin hizmet ve faaliyetleri - umûmiyetle- geçici dünya hayatına münhasır olmayıp, tesis ettikleri müesseseler vasıtasıyla gelecek zamanlara da şâmil bir sûrette devamlılık arz eder. Vakıf insanların en zirvesinde bulunanlar; peygamberler, velîler ve onların terbiyesinde kemâle eren müminlerdir. Onlar, gönüllerindeki îmân heyecânını dünyanın dört bir tarafına taşımışlar, yine târihin en güzîde altın sahîfelerini onlar doldurmuşlardır.

Zamanımızın ictimâî ve iktisâdî sebeplerle binbir huzursuzluğa sahne olması -biraz da- eski ve zengin vakıfların bir hayli târumâr edilip yok edilmesinden ve yeniden kurulanların da ihtiyaçlar karşısında kifâyetsiz kalmasından ileri gelmektedir. Bu kifâyetsizliğin telâfisi için, günümüzün varlıklı insanları gayrete gelmelidir. Zîrâ bu husustaki mesûliyet onlara râcîdir.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevâbı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlâd.” (Müslim, Vasiyye, 14)

İslâm âlimleri, sadaka-i câriye ile ekseriyetle vakfın kastedildiğini beyân etmişlerdir. Sadaka-i câriye, Allâh rızası için, dâimî sûrette hizmet veren bir eser bırakmaktır.

Bazı ırmak ve çeşmeler vardır ki, dünya kurulduğundan beri berrak bir şekilde ve derûnî nağmelerle akmaktadır. Susamış sînelere hayat, elemli yüreklere haz ve ümîd, âşık rûhlara da ilham verircesine serin ve tatlı şırıltılarla kıyâmete kadar da akmaya devam eder. İşte Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allâh yolunda yapılacak bir kısım hayırları da bu akarlara benzetmektedir. Ancak Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bahsettiği akar, daha başkadır. Zîrâ o, kıyâmete kadar değil, ebediyete kadar akacak bir çeşmedir. Durmadan akan, kula duâ ve ecir getiren bir hayır çeşmesidir. Aktıkça sâhibinin amel defterini ve hayır havuzunu dolduracak, onu ebedî nûra garkedecek bir sebîldir. Yâni sadaka-i câriyedir.

Allâh Teâlâ, kâinâtı ve içindekileri insanın emrine âmâde kılarak onu mes'ul tutmuştur. Evlâd, mal, mülk, sıhhat, hepsi bu muhtevâ içinde ona tevdi edilmiş emânetlerdir. İnsan bunları titizlikle korumak mecbûriyetindedir. Emânete gereği gibi riâyet edip onun üzerinde asıl sâhibi olan Allâh'ın rızası istikâmetinde tasarrufta bulunmak, ilâhî rahmet ve bereketi celbetmenin yegâne vesîlesidir.

Yunus Emre'nin:

Mal sâhibi, mülk sâhibi,

*Hani bunun ilk sâhibi?
Mal da yalan, mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan!*

diyerek çok güzel ve veciz bir şekilde ifâde ettiği gibi mülk, gerçek mânâda Allâh'a âittir. Kula ancak muayyen bir zaman dilimi için tasarruf hakkı verilmiştir. Onun içindir ki, kâmil bir mümin olabilmenin şartlarından biri de **“servet bir emânettir”** şuuruyla yaşayabilmektir. Bu itibarla servetin, infak ölçülerinin dışında kullanılması, emânete hıyânet sayılır. Bu hıyânetin âhiretteki hesabı ağır olacağı gibi, dünyada da fert ve cemiyet planında nice buhranlara sebebiyet vereceği âşikârdır. Dolayısıyla infak, sermâyenin bir kanser mikrobu gibi cemiyetin sulh ve sükûnunu ihlâl etmemesi ve fertler arasındaki hased ve düşmanlıkların ortadan kalkması için en tesirli bir çâredir.

Servet sâhipleri, kendilerinin muzdarip ve muhtaç insanların yerinde olabileceklerini hiçbir zaman hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu bakımdan, imkân nispetinde infak seferberliğine katılma gayreti içinde bulunmalıdırlar. Zîrâ bu davranış, verdiği nîmetler sebebiyle Allâh Teâlâ'ya karşı fiilî bir şükür ifâdesidir.

Allâh yolunda ve O'nun rızâsı istikâmetinde yapılan hayırların gerçek bereketi, niyet ve ihlâsa göredir. Önemli olan, amellerin ihlâs ve takvâ ile ifâ edilmesidir. Zîrâ Allâh Teâlâ, kendi rızâsı istikâmetinde yapılan en küçük bir hayra bile çok büyük bereketler ihsân eyler. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Mallarını Allâh yolunda harcayanların hâli, yedi başak bitiren ve her başağında yüz dâne bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allâh kime dilerse, ona kat kat verir. Allâh, ihsânı bol olan, hakkıyla bilendir.” (el-Bakara, 261)

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Kim Allâh rızâsı için bir mescid inşâ ederse, Allâh da onun için cennette bir köşk binâ eder.” (Müslim, Mesâcid, 24)

Vakıfların en mühim faydalarından biri de, servet sâhiplerini isrâf ve sefâhate sürüklenmekten alıkoymasındır.

Vakıf tesisindeki esas gâye, Allâh'ın yüce rızâsına nâil olup âhîret selâmetine ermektir. Tâ başlangıcından beri vakıflar, bu minvâl üzere kurulmuş ve aynı şekilde devam etmiştir. Öyle ki bu gâye, «et-takarrub ilâllâh» (Allâh'a yakınlık vesîlesi) şeklinde vecîzeleştirilmiş ve vakfin sıhhat şartlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Bu itibarla vakıf husûsunda derin bir hassâsiyete bürünmek ve bu ilâhî emânete diğerlerinden daha çok riâyet etmek zarûrîdir. Târih boyunca bu konu

üzerinde titizlikle durulmuş ve bu emânetin ihlâl edildiği zamanlarda da acı akıbetlere dûçâr olunmuştur. Nitekim Sâlih -aleyhisselâm-'a mûcize olarak verilen deve, kimseye âit olmayıp Allâh Teâlâ'nın peygamberi vasıtasıyla insanların istifâdesine sunduğu bir emânetti ve âdetâ bir vakıf malıydı. Sütü, bir sebîl gibiydi. Sâhibi de Cenâb-ı Hak'tı. Fakat azgın kavim, deveyi öldürerek bu emânete ihânet ettiler. Neticede helâke dûçâr oldular.

Halk ağzında kısra olarak anlatılagelen Süleymân -aleyhisselâm- ile serçe kuşu arasındaki şu hâdise de çok ibretlidir:

Birgün Süleymân -aleyhisselâm-, serçe kuşunu azarlamıştı. Bunun üzerine serçe, Süleymân -aleyhisselâm-'ı tehdid ederek:

“–Senin saltanatını mahvederim!” dedi.

Süleymân -aleyhisselâm-:

“–Senin cüssen ne ki, benim saltanatımı mahvedeceğini söylüyorsun!..” dedi.

O küçük kuş şöyle cevap verdi:

“–Kanatlarımı ıslatır ve bir vakıf toprağına sürerim. Sonra da kanatlarıma bulaşan bu toprağı sarayının damına taşıırım. Böylece benim taşıdığım o vakıf toprağı, senin sarayını çökertmeye yeter!..”

Kıssadan hisse olarak bu hâdise, vakıf mallarına karşı ne kadar hassas ve dikkatli davranmak gerektiğini göstermektedir.

Nitekim büyüklerimiz; «Vav'lardan (yâni **vallâhi** diyerek lüzumsuz yere yemin etmekten, mesûliyet şuur ve hassâsiyeti taşımayan bir **vâli** olmaktan, hakkını îfâ edemeyen bir **vasî** olmaktan ve gâyesine uygun sarf edilmediğinde ağır bir vebâli gerektiren **vakıf** malından) kaçının; mesûliyetinden korkun!..» buyurmuşlardır.

Ancak bu ifâdedeki mânâyı yanlış anlamamak gerekir. Meselâ gereğini îfâ edebilecek imkân ve liyâkat sâhibi kimselerin vakıf hizmetlerinden uzak kalmaları, büyük bir vebâldir. Burada korkmaktan maksad, bu müesseselerden istifâde edenlerin haklarının dikkatli tevzî edilmesi ve vakıf mallarının liyâkatle korunmasıdır. Çünkü vakıf, mülkiyeti Allâh Teâlâ'ya, faydası ümmetin muhtaçlarına âit olan menkul veya gayr-i menkullerdir. Yâni vakfedilen mal, sâhibinin mülkiyetinden çıkar, satılmaz, bağışlanmaz ve vâris olunmaz. Bunların maksadına uygun kullanılmaları husûsundaki ciddiyetin dâimâ hatırdâ tutulması için, umûmiyetle vakıfnâmelerin başında veya sonunda hem hayır duâ, hem de bedduâlar bulunur. Hayır duâ, vakfa hizmette kusur etmeyenler içindir. Bedduâ ise, vakfiyede belirti-

len hizmeti yerine getirmeyen, yâni vakfa kötülüğü ve zararı dokunan kimselerdir. Böyle kimseler için ekseriyetle şu bedduâ cümleleri kullanılır:

“Her kim bu vakfın şartlarını bozar veya değiştirirse, Allâh’ın, peygamberlerin, meleklerin, insanların ve bütün mahlûkâtın lâneti onun üzerine olsun!..”

Nitekim Fâtih Sultan Mehmed Han da, Ayasofya vakfiyesinde bu bedduâyı aynen zikretmiştir.

Vakıfnâmelerde bulunan bu nevî bedduâlar, mânevî bir tehdittir. Çünkü ebedî istikbâl endişesi taşıyan gerçek müminler, âhiretteki hesâbın azâb ile neticelenmesinden korkarak, böyle bir bedduâyâ mâruz kalmak istemezler ve dâimî bir hassâsiyet içinde hareket ederler.

Vakfın idâresi ve korunması husûsundaki hassâsiyet, İslâm’da o derecede ehemmiyet kazanmıştır ki, « شَرَطُ الْوَأَقِفِ كَنْصِ الشَّارِعِ » yâni “Bir malı vakfedenin koyduğu şart, Cenâb-ı Hakk’ın koyduğu hüküm gibidir.” sözü bir düstûr olmuştur. Nasıl ki bir âyetin değiştirilmesi düşünülemezse, aynen onun gibi vakfedenin şartlarının değiştirilmesi de düşünülemez. Asırlar önce yapılmış vakıfların pek çoğunun mâhiyet değişikliğine uğramadan bize kadar intikal etmeleri, hep bu temel kâideye riâyet bereketiyledir.

Vakıf, târihte ilk önce herkesin birlikte ibâdet ettiği mekânlarda başlamış, sonradan birçok ictimâî sahayı içine alarak genişlemiştir:

Rivâyete göre Hazret-i İbrâhim -aleyhisselâm-, Cebrâîl -aleyhisselâm-’ın Cenâb-ı Hakk’ı huşû içinde üç kere zikretmesi karşısında vecde gelir ve bütün sürülerini ona hibe eder. Onun melek olduğunu söyleyip almaması üzerine sürülerini satar ve geniş bir arâzi olarak müslümanların istifâdesine sunar. Böylece vakıf, İbrâhim -aleyhisselâm- ile başlamış olur.²

Âlemlere rahmet ve üsve-i hasene (örnek şahsiyet) olarak gönderilen Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Yeryüzündekilere merhamet edin ki, gökyüzündekiler de size merhamet etsin!” (Tirmizi, Bîrr, 16) buyurmuş ve vakfın fiilî nümûnelerini de kendi hayatında sergilemiştir. Mâlum olduğu üzere O, her sahada ümmetine mükemmel bir örnektir. Nitekim, Medine-i Münevvere’de sâhibi bulunduğu yedi hurma bahçesini, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından kendi hissesine düşeni Allâh yo-

² Bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, II, 293.

lunda vakfetmiştir. Bunu gören ashâb-ı güzîn de, ellerindeki imkânlardan pek çok kıymetli gelir getiren emlâki, aynı şekilde vakfetmişlerdir. Öyle ki Hazret-i Câbir -radiyallâhu anh-:

“Muhacir ve ensardan imkân sâhibi olup da vakfi bulunmayan bir tek kişi bilmiyorum.” (İbnü Kudâme, el-Muğnî, V, 598) demiştir.

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, Hayber’de ganîmetten payına düşen güzel bir hurmalık arâziye sâhip olmuştu. Rüyâsında üç gün üst üste bu arâziyi infâk etmesi kendisine işâret edildi. O da, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek:

“–Ey Allâh’ın Rasûlü! Şimdiye kadar sâhip olmadığım kıymette bir hurmalığa mâlikim. Bu hususta ne buyurursanız, öyle yapacağım.” dedi.

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Dilersen bu hurmalığın mülkünü Allâh için tasadduk et (vakfet)! Artık o alınıp satılmaz, hibe edilmez ve ona vâris olunmaz. Onun mahsûlü yalnız infâk edilir.” buyurdular.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, mâliki olduğu bu hurmalığı vakfetti. Allâh yolunda gazâ ve cihâd edenler, esâretten kurtulmak isteyen köleler, misâfirler vb. nice ihtiyaç sâhipleri, bu bahçeden istifâde etti.³

Allâh yoluna infakta, sevilen şeylerden ve gönülden verme husûsu çok mühimdir. Birgün ashâb-ı kirâm, Mescid-i Nebevî’de toplanmış, Rasûlullâh’ın feyizli sohbetini dinlemekteydiler. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir ara şu âyet-i kerîmeyi tilâvet buyurdular:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe aslâ “birr”e (yâni hayrın kemâline) eremezsiniz! Her ne infâk ederseniz, Allâh onu hakkıyla bilir.” (Âl-i İmrân, 92)

Derin bir vecd hâlinde Rasûlullâh’ı dinleyen ashâb-ı kirâm, bu âyet-i kerîmeyi de kendi iç dünyalarının derinliklerinde hissedebilmenin ve bu ilâhî dâvetin muhtevâsından hareketle, ellerinde ne varsa hepsini infâk edebilmenin muhâbesine dalmışlardı. Bu mübârek sahâbîlerden biri de Ebû Talha -radiyallâhu anh- idi. Onun Mescid-i Saâdet’e yakın, içinde altı yüz hurma ağacı bulunan kıymetli bir bahçesi vardı ve burayı pek severdi. Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i sık sık dâvet edip ikramlarda bulunarak da bahçesini bereketlendirirdi.

³ Bkz. Buharî, Vesâyâ, 22, 28.

Ebû Talha -radiyallâhu anh-, bu âyet-i kerîmenin tesiriyle, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek şöyle dedi:

“–Yâ Rasûlallâh! Cenâb-ı Hak kitabında:

“Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe aslâ “birr”e eremezsiniz!..” (Âl-i İmrân, 92) buyuruyor. Şüphesiz servetim içinde en kıymetli ve bana en sevimli olanı Beyruhâ diye bilinen bahçemdir. Şu andan itibâren onu Allâh ve Rasûlü'ne bırakıyorum. Umarım ki bu sâyede Rabbim beni birre (hayrın kemâlîne) ulaştırır ve onu bana âhîret azığı eylesin. Yâ Rasûlallâh, artık bu bahçede Allâh'ın sana gösterdiği istikâmette tasarruf et.”⁴

Rivâyetlere göre bu sözlerinin ardından Ebû Talha -radiyallâhu anh-, bu güzel kararını derhal tatbik etmek için bahçeye gitti. Bahçeye vardığında hanımını bir ağacın gölgesinde otururken buldu. Ebû Talha bahçeye girmedi. Hanımını sordu:

“–Yâ Ebâ Talha! Dışarıda ne bekliyorsun? İçeri girsene ya!”

Ebû Talha:

“–Ben içeri giremem, sen de eşyanı toplayıp çıkıver.” dedi.

Beklemediği bu cevâb üzerine hanımını şaşkınlıkla sordu:

“–Neden yâ Ebâ Talha! Bu bahçe bizim değil mi?”

Ebû Talha:

“–Hayır, artık bu bahçe Medîne fukarâsınındır.” diyerek âyet-i kerîmenin müjdesini ve yaptığı fazîletli infâkı sevinç ve neşe içinde anlattı.

Hanımının:

“–Bahçeyi ikimiz nâmına mı, yoksa şahsın için mi bağışladın?” suâline de:

“–İkimiz nâmına.” diye cevap veren Ebû Talha, bu sefer hanımından huzur içinde şu sözleri dinledi:

“–Allâh senden râzı olsun Ebû Talha! Etrafımızdaki fakirleri gördükçe aynı şeyi düşünürdüm de sana söylemeye bir türlü cesaret edemezdim. Allâh hayrımızı kabul buyursun. İşte ben de bahçeyi terk edip geliyorum!”

Ebû Talha'ya bu fedâkârlığı yaptıran ahlâk-ı hamîdenin ruhlarda kökleşmesi hâlinde ortaya çıkacak güzelliğin, insanlık sathında revaç bulmasıyla yeryüzünde nasıl bir asr-ı saâdet ikliminin oluşacağını tahmin etmek hiç de zor değildir.

⁴ Bkz. Buhârî, Vesâyâ, 17.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve onun seçkin sahabîlerinin yürüdüğü yolu tâkib etmekte büyük bir dirâyet ve hassâsiyet göstermiş olan Osmanlılar, kendi dönemlerine gelinceye kadar belli bir ölçüde devam etmiş olan vakıf tesis etme fazîletinde zirveye ulaşmışlardır. Gerçekten vakıflar, gerek kemiyet ve gerekse keyfiyet itibâriyle en büyük gelişmeyi Osmanlı devrinde göstermiştir. Osmanlılarda vakıf, millet sâyesinde kazanılan serveti, tekrar o toplumun istifâde ve hizmetine sunan bir vefâ müessesesi olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar, meşrû yollardan edinilmiş mâlî imkânları, kendisi ve ailesine tahsis etmekten ziyâde, umûmun istifâdesine sunmak ve bu sûretle Allâh'ın rızâsını kazanma gâyesiyle vücut bulmuş müesseselerdir.

Bu hususta o denli mesâfe alınmıştır ki, sadece insanların ihtiyaçlarını dikkate almakla yetinilmemiş, vakıf müessesesinde kökleşen İslâmî muhabbet ve şefkat, hayvanları ve bitkileri bile şümûlüne almıştır.

Derûnî ve yüce hislerle İslâm'ı en güzel bir şekilde anlayıp yaşayan bu aziz millet, müslüman yüreğindeki engin şefkat ve merhameti bütün cihâna böylece sergilemiştir. Onlar, binlerce vakıf vâsıtasıyla toplumu bir ağ gibi örmüş ve âdetâ sarılmadık yara bırakmamışlardır.

Osmanlılar, hadîs-i şerîfte buyurulan:

“İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır.” (Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağir*, II, 8) beyânını kendilerine düstûr edinerek vakıf yoluyla sayısız muazzam ve kalıcı eserler vücûda getirmişlerdir.

Osmanlı'da kurulan vakıfların hizmet ve faâliyetleri, zengin bir muhtevâyâ sâhipti. Bunların, topluma faydalı olmak maksadıyla zaman, zemin, yöre ve temâyüllere göre çeşitlilik göstermesi, sistemin statik ve durağan değil, dinamik bir yapıya sâhip olduğunun açık bir ifâdesidir.

Osmanlı'da kurulan vakıfların çeşitlerini ve hizmet sahalarını tam olarak tespit ve tâdâd etmek mümkün değilse de, bunların şümûlü hakkında bir fikir sâhibi olabilmek için birkaç ehemmiyetli misâli şöyle sıralayabiliriz:

- Câmî, mescid, tekke, zâviye ve türbelerin inşâ ve bakımı,
- Medrese, dâru'l-huffâz, dâru'l-hadîs vb. ilim müesseseleri,
- İmârethâneler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar ve dâru's-şifâ hizmetleri,
- Namazgâh, kütüphâne ve misâfirhâneler,
- Kuyular, su yolları, su kemerleri, çeşme ve sebiller,

- Aşevleri, çocuk emzirme ve büyütme yuvaları;
- Esir ve köle âzâd etmek,
- Fakirlere yakacak temin etmek,
- Efendileri tarafından azarlanmaması için, hizmetçilerin kırdıkları kâse ve kapların yerine yenilerini almak,
- Yetim kızlara çeyiz hazırlamak,
- Borçluların borçlarını ödemek,
- Dul kadınlara ve muhtaçlara yardım etmek,
- Mektep çocuklarına gıdâ ve giyecek yardımı yapmak,
- Fakir ve kimsesizlerin cenâzesini kaldırmak,
- Bayramlarda çocukları ve kimsesizleri sevindirmek,
- Yaşlı ve kimsesiz hanımları korumak.

Bunlara ilâveten akla gelebilecek her sahada vakıf tesis eden Osmanlılar, kendi medeniyetlerini âdetâ bir “**vakıf medeniyeti**” telâkkî ettirecek ölçüde hayır ve hasenât zenginliği ortaya koymuşlardır. Gerçekten vakıflar, Osmanlı Medeniyeti'nin bir alâmet-i fârikası sayılabilir.

Ecdâdımızın dînî hassâsiyetini belirtmeye vesîle olduğu için bir noktayı önemine binâen açıklamak isteriz. Mekke-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevverre'ye âit olmak üzere binlerce vakıf kurulmuştur ki, bunlara umûmî bir isimle “Harameyn vakıfları” adı verilir. O mübârek topraklarda ictimâî sulh, sükûn ve refâhı sağlamak için bu nevi vakıflara, orta Avrupa'dan Yemen'e kadar her tarafta rastlanmaktaydı ve bunlar için ayrı bir idâre kurulmuştu. Bu vakıf gelirlerine ilâveten hemen her pâdişâh, İstanbul'da dokunan Kâbe örtüsünün gönderilişi sırasında hem Harameyn ve hem de mücâviri olan ahâlî için çeşitli hediye ve ihsânlarda bulunurdu. “Surre alayı”⁵ denilen bu an'ane, devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Bu hediyeler zamanla Harameyn dâhilinde büyük bir yekûn teşkil etmiştir. Nitekim I. Cihan Harbi sırasında Şerif Hüseyin ve avnesi İngiliz tahrıklarına kapılmış ve Osmanlı'ya isyân etmişti. Bu isyâna karşı Medîne müdâfaasını gerçekleştiren Fahreddin Paşa, Medîne haremindedir mevcut bu kıymetli eşyaların yağmalanmasını önlemek maksadıyla, onları sandıklara yerleştirerek İstanbul'a göndermişti. Bunların 300'den fazla sandık teşkil etmesi, sadece Medine haremine gönderilen Osmanlı hediyelerinin azameti hakkında bir fikir vermeye kâfidir.

⁵ **Surre Alayı:** Pâdişahların, hac mevsiminden önce, Receb ayında İstanbul'dan Mekke ve Medîne'ye, oranın en ileri gelenlerinden en yoksullarına varıncaya kadar dağıtılmak üzere husûsî bir tören düzenleyerek bir alayla gönderdikleri para, altın ve hediyelerdir. (Bkz. Münir Atalar, *Surre-i Humâyûn ve Surre Alayları*, s. 2)

Başta Osmanlı pâdişahları olmak üzere, pek çok devlet adamlarının ve diğer hayırsever zenginlerin o mübârek ve mukaddes beldelere tahsîs ettikleri vakıflar sâyesinde oralarda yürütülen hizmetler, bütün ehl-i İslâm'ın takdir ve şükranını kazanmıştır.

Diğer taraftan yaşlı ve kimsesiz hanımları korumak için kurulan vakıflar da câlib-i dikkattir. Bunlar, doğrudan yardım yaparak bu ihtiyar hanımların onur ve haysiyetlerini zedelememek için, onlara temizlenmiş, yıkanmış ve taranmış yün temin eder ve o ihtiyarlar da bunları eğirip iplik hâline getirirlerdi. Onların âhir ömürlerini huzur içinde geçirebilmeleri için bu emeklerinin mukâbilinde onlara dolgun ücretler veren vakıf yetkilileri, bu hizmetleriyle kimseye muhtaç olmadan yaşamaya çalışan bu ihtiyarların, emekleriyle geçinmesine yardımcı olurlardı.

Osmanlı'da vakıf duyarlılığı o kadar zirveleşmişti ki, bunlar yukarıda da temas etmiş olduğumuz gibi sadece insanları değil, hayvanları, hattâ bitkileri bile şümûlüne alan bir genişlik kazanmıştı. Hakîkaten Osmanlılarda yaralı kuşlara, hasta hayvanlara ve göç edememiş olan leyleklere bakmak için tedâvi merkezleri kurulmuş ve bunların masrafları bu maksatla kurulan vakıflarca karşılanmıştı.

Bununla alâkalı olarak Osmanlı topraklarında geçirdiği zaman zarfında gördükleri karşısında hayretler içinde kalan Fransız Comte de Bonneval, şaşkınlık içinde:

“Osmanlı ülkesinde verimsiz ağaçların sıcaktan kurummasına meydan vermemek üzere her gün sultanmaları için işçilere para vakfedecek kadar çılgın Türkler bile görmek mümkündür.” demiştir.

Vakıf tesisi, mânevî bir olgunluk tezâhürü olduğundan bu faaliyet, mürşid-i kâmillerin irşad ve rûhâniyetinden istifâde eden topluluklarda çok daha geniş bir sûrette gerçekleşmiştir. Çünkü diğergâmlık, cömertlik, ihlâs ve samîmiyet -kâmil mânâsıyla- rûhî olgunlaşmanın bir netîcesidir.

Osmanlı ictimâî hayatında tekkeler birer mânevî terbiye merkezi olarak oldukça yaygın bir müessese idi. Buralar, halkın “şifâhî kültür”ü aldığı ve ahlâkî olgunluk kazandığı birer merkez durumundaydı. O kaynaktan fışkıran mânevî feyz de, vakıf tesisini ve ictimâî dayanışma ve yardımlaşmayı had safhaya ulaştıran ciddî bir müessirdi. Esâsen bu müesseselerin kendileri vakıf olduğu gibi, oralarda mânevî terbiye alan pek çok kimsenin de, -vakıf insan- vasfını kazanarak başka yerlerde birçok vakıf tesis ettikleri, târihin sayısız şehâdetiyle sâbittir.

O derecede ki, bu feyizli hayır faaliyetlerinin neticesi olan müesseselerin pek çoğu, bunca ihmâle rağmen hâlâ varlığını sürdürmekte ve bugünkü cemiyetin yaralarını sarmakta da en esaslı müessirlerden biri olarak devam etmektedir. Hakîkaten câmiler, çeşmeler, askerî kışlalar, hastahâneler, hattâ içtiğimiz sular ve daha isimlerini sayamadığımız nice hayır hizmetleri, onlardan bugüne kalan muazzez emânet ve hâtıralardır.

Osmanlı'da padişaktan halka kadar hemen herkes vakıf şuur ve hassâsiyetine sâhipti. Toplumla mânen yol gösteren mürşid-i kâmiller de insanları her fırsatta bu hayra teşvik ediyorlardı. Meselâ Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, III. Murad'a yazdığı bir mektupta:

“Deden Kanunî Sultan Süleyman nasıl İstrancalar'dan su getirip İstanbul halkını suya kavuşturdu ise, sen de Bolu ormanlarından odun getirip bu kış İstanbul halkına tevzî et (dağıt)!” tavsiyesinde bulunmuştur.

Dünya coğrafyasının büyük bir kısmına hâkim olan ve târihî hâdiseleri istediği mecrâdan akıtan Osmanlılar, cemiyetlerindeki huzur ve sükûnun te'mînini büyük ölçüde vakıflarla sağlamışlar, zengin-fakir, güçlü-güçsüz hemen herkesi rûhânî bir kardeşlik heyecanı içinde yaşatmışlardır. Öyle ki Osmanlı toplumu, bu zengin vakıf kültürü sâyesinde, bugünkü medenî milletlerin emeli olan “sosyal adâlet”in daha o zaman zirvesine çıkmıştır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı edebiyatında yıkılış dönemine kadar “roman” mevcut olmamıştır. Merhum Cemil Meriç, romanın bizdeki zuhûrunun gecikmesini:

«–Osmanlı hayatında dram yoktu ki, roman olacaktı!» ifâdesi ile güzel bir şekilde açıklamaktadır.

Merhamet, hristiyanlıkta şîâr ittihâz edilmiş olmasına rağmen, birer şefkat ve merhamet müessesesi olan vakıflar, batıda bizdeki gibi yaygın değildir. Mevcut olanların pek çoğunun da Osmanlı'da büyükelçilik yapmış olan batılı diplomatların telkin ve tesirleriyle vücud bulmuş olduklarını, bu elçilerin hâtıratları açıkça ortaya koymaktadır. Meşhur Fransız büyükelçisi Busberg'in hâtıraları bu nevi îtirafı ihtivâ eden eserlere tipik bir örnektir.

Osmanlı'da vakıflar aracılığıyla yapılan hayır hizmetlerinin tatbikâtında riâyet edilen en mühim hususlardan biri de, yardım eden ve edilenin birbirlerini tanımamalarıdır. Bu sâyede hayır sâhipleri riyâ illetinden kurtulup daha makbûl olan gıyâbî duâlardan da hissedâr olmuşlardır. Ayrıca bu yardım, mescidler ve tekkeler vâsıtası ile tevzî edildiğinden, halkın inanç dünyasının güçlenmesine de vesîle olmuştur.

Bu hassâsiyetin en güzel tezâhürlerinden birini, Fâtih Sultan Mehmed Hazretleri'nin vakfiyesindeki şu satırlarda görmekteyiz:

“Ben ki İstanbul fâtihi abd-i âciz Fâtih Sultan Mehmed, bizâtihi alın terimle kazanmış olduğum akçelerimle satın aldığım İstanbul’un Taşlık mevkiinde kâin ve mâlûmu’l-hudûd olan 136 bab dükkânımı aşağıdaki şartlar muvâcehesinde vakf-ı sahîh eylerim. Şöyle ki:

Bu gayr-i menkûlâtımdan elde olunacak nemâlarla, İstanbul’un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim.

Bunlar ki, ellerindeki bir kap içerisinde kireç tozu ve kömür külü olduğu hâlde günün belirli saatlerinde bu sokakları gezeler. Bu sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökeler ki, yevmiye 20’şer akçe alsınlar.

Ayrıca 10 cerrah, 10 tabib ve 3 de yara sarıcı tâyin ve nasbeyledim. Bunlar, ayın belli günlerinde İstanbul’a çıkalar, bilâ-istisnâ her kapıyı vurular ve o evde hasta olup olmadığını sorular; var ise şifâsı, şifâyâb olalar. Değilse, kendilerinden hiçbir karşılık beklemezsin Dâru’l-Aceze’ye kaldırarak orada salâh bulduralar!

Maâzallâh herhangi bir gıdâ maddesi buhrânı da vâkî olabilir. Böyle bir hâl karşısında bırakmış olduğum 100 silâh, ehl-i erbâba verile! Bunlar ki vahşî hayvanların yumurta veya yavruda olmadığı sıralarda balkanlara (sık ormanlı dağlara) çıkıp avlanalar ki, zinhar hastalarımızı gıdâsız bırakmayalar.

Ayrıca külliyyemde binâ ve inşâ eylediğim imârethânedeki şehîdlerin âileleri ve Medîne-i İstanbul fukarâsı yemek yiyeler! Ancak yemek yemeye veya almaya bizâtihi kendileri gelmeyip yemekleri havanın loş bir karanlığında ve kimse görmeden kapalı kaplar içerisinde evlerine götürüle!..”

Görüldüğü gibi Fâtih, toplumun korunmaya muhtaç fertleri için en hassas edeb ölçüleri ile kâideler koyuyor. Zamanında çok nâdir olan «yere tükürmek» gibi hoş olmayan fiillere karşı bile tedbir alıyor. Hastaların av etiyle beslenip sıhhat bulmalarını emrederken, diğer taraftan da tabiatdaki “ekolojik denge”yi muhâfaza için avlanmayı, yumurta ve yavru mevsiminde yasaklıyor. Ümmete olan şefkat ve merhametinin yanında, hayvanların da hukûkunu koruyor.

Bugün dünyanın geleceğini karartan “çevre kirlenmesi” ve “ekolojik denge bozukluğu”na karşı beş yüz küsur yıl evvel tedbir alınması, günümüz insanı için bir ibret tablosudur.

Şehid âilelerine kapalı kaplar içinde ve karanlıkta yemek dağıtılması, onların izzet ve haysiyetlerini koruma husûsunda kâbına varılmaz bir vefâ örneğidir. Gelecek nesillere de müstesnâ bir nezâket ve edeb tâlimidir.

Bu vesîleyle şunu ifâde etmeliyiz ki, İslâm’ın güzel bir sûrette anlaşılıp tatbik edildiği Osmanlı cemiyetinde, insanların olgunluğunu ve birbirlerine hayal

ötesi bir merhamet ve tesânüd (dayanışma) hissiyle nasıl kenetlendiklerini anlayabilmek için, vakfiyelerin muhtevâlarına gözetmek bile kâfidir. Onların derin düşünce ve hassâsiyetlerinin meşheri olan vakfiye muhtevâları ve buna dâir tatbikât, medeniyetimizin yüzakı olan keyfiyetleridir.

Düşününüz ki, bir evde hasta bulunduğu takdirde o evin penceresine kırımızı bir çiçek konur, satıcılar ve hattâ mahallenin çocukları bile oradan sükûnetle geçmek gerektiğine bu sûretle muttalî olur ve hastayı rahatsız edecek davranışlardan kaçınırlardı. Böyle olgunluk ve hassâsiyet misâllerini uzun uzadıya saymak, kitabımızın sınırlarını zorlayacağından bu kadarla iktifâ ediyoruz.

Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıfların gerçek adedini tespit edebilmek çok zordur. Ancak bunların 26.300 kadarı tespit edilebilmiştir ki, bu sayı da ecdâdımızdaki diğergâmlığın şümûlünü göstermesi bakımından hayli ibretlidir.⁶

Vakıfların ifâ ettiği vazîfe, devletlerin sarsılıp dış ve iç meselelerle zayıf düştüğü dönemlerde daha büyük bir ehemmiyet arz eder. 93 Harbi (1877-78 Türk-Rus harbi) neticesinde Rumeli'de büyük ölçüde toprak kaybetmemiz üzerine İstanbul'a akın eden yüzbinlerce perişan göçmen kabilelerinin yaralarını sarma husûsunda, devletten ziyâde vakıflar rol oynamıştır. Onların yeme-içme ve barınma gibi ihtiyaçları uzun zaman vakıflar sâyesinde temin olunmuştur. Aynı hizmetler, Balkan Harbinden ve I. Cihan Harbi esnâsındaki karışıklık ve sefâletten sonra da görülmüştür. O derecede ki; yerinden yurdundan olmuş milyonlarca insan, hayatlarını zengin Osmanlı vakıfları sâyesinde devam ettirebilmişlerdir. Bunun en yeni misâli ise, 17 Ağustos 1999'daki büyük Marmara depremidir. Burada da vakıflar şayân-ı şükran hizmetler ifâ etmişlerdir ki, bunlara dâir müşâhedelerin hâtıraları, milletin hafızasında henüz dipdiri durmaktadır. Ancak vakıflar böyle umûmî buhranlar için değil, daha ziyâde, ihtiyaçlarını gidermekte âciz kalan kimseler için tesis olunur. Bu keyfiyet devlet ve milletin en kuvvetli olduğu zamanlarda bile cârîdir.

Hakîkaten devletin vazifesini lâykıyla yaptığı ve milletin refah ve saâdet içinde yüzdüğü devirlerde bile ihtiyaçlarını karşılamaktan âciz kalan kimselerin dâimâ mevcut olabileceği ve böylelerinin o şartlarda da himâye edilmeleri gereği inkâr olunamaz. Osmanlı devletinin zirvede bulunduğu bir zamanda sadrâzamlık yapan ve Sırp kökenli olmasına rağmen, samîmî bir mümin ve başarılı bir devlet

⁶“Osmanlı Devleti'nde vakıf kuran biri, vakfının şartlarını ihtivâ eden vakfiyesini kadıya tescil ettirdikten sonra İstanbul'da Defterhâne'nin ilgili bürolarına kaydettirirdi. Defterhâne sicillerine işlenen bu vakfiyeler, bugün Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu arşivde yirmi altı bin üç yüz vakfiye vardır. Ancak muhtelif vilâyet mahkemelerine âit bütün Şer'iyye sicilleri ve Tahrir defterleri tarandıktan sonradır ki, Osmanlılar döneminde kurulmuş vakıfların sayısı yaklaşık olarak bilinebilir.” (Bkz. Prof. Dr. Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, sf. 43-44.)

adamı olan Sokullu Mehmed Paşa'nın vakıf tesis etmekteki hassâsiyeti, buna misâl gösterilebilir. Gerçekten o büyük insan, câmi, medrese, çeşme vb. hayır eserleri vücûda getirmiş ve bunları vakıf sûretinde ebedîleştirmiştir.⁷ Onun bir vakfiyesine atfen Evliyâ Çelebi'nin verdiği şu mâlumat ne kadar ibretlidir:

“...Eğer gece yarısı taşradan misâfir gelirse kapıyı açıp içeri alalar. Hazırda bulunandan yemek ikrâm edeler. Fakat cihan yıkılsa hiçbir kimseyi yola revân olmak üzere dışarı bırakmayalar, mutlaka gecelik istirahatini sağlayalar.

Sabahleyin ayrılma vakti geldiğinde de hancılar tellâllar gibi:

«–Ey ümmet-i Muhammed! Malınız, canınız, atınız ve elbiseleriniz tamam mıdır, bir ihtiyacınız var mıdır?» diye nidâda bulunalar. Misâfirler hep birden:

«–Tamamdır. Allâh Teâlâ, hayır sâhibine rahmet eyleye!» dediklerinde, kapıcılar şafak vaktinde kapıların iki kanadını açarak:

«–Dikkat edin! Dalgın gitmeyin! Tanımadığınız kimseleri arkadaş edinmeyin! Yürüyün, Allâh kolay getire!..» diye duâ ve nasîhat ile uğurlayalar.”

Nakîbü'l-Eşrâf⁸ Esad Efendi'nin vakfiyesinden alınmış şu satırlar da, bir müminin rûhî derinliğini göstermektedir:

“...Herkesin gözü önünde olmayan izbelerde yaşayan, son derece yaşlı ve fakir kimselere veya bir hastalık sebebiyle iş yapmaya kudreti olmayan âcizlere odun, kömür ve diğer ihtiyaç maddeleri tedârik edile! Kimsesiz ve yoksul kız çocuklarından evlenme çağına gelenlerin de çeyizleri alına!..”

Taassup bilmeyen insanıyeperver atalarımızın ırk ve mezhep farklarına bakmayarak bütün insanlar için tesis ettikleri hayır ve hasenât müesseseleri, Hristiyan-Garb'ın yalnız tarafsız müelliflerini değil, muhtelif sebeplerle Türkler'e menfî bir şartlanma ile bakan seyyahlarını ve araştırmacılarını bile asırlar boyunca hayretler içinde bırakmıştır. Nitekim İsmail Hâmi Danişmend *“Eski Türk Seciye ve Ahlâkı”* adlı eserinde konuyla ilgili sayısız örneklere yer vermiştir. Bunlardan bir kısmını aşağıya alıyoruz.

Meşhur seyyah Du Loir, Paris'te neşrolunan seyahatnâmesinde şöyle der:

“Türk örf ve adetlerinin son husûsiyetlerini de size şöylece hülâsa edeyim:

⁷ Sokullu Mehmed Paşa'nın Rumeli'deki hayrât ve hasenâtına ilâveten İstanbul'da iki büyük câmi-i şerifi mevcuttur. Bunlardan biri müstesnâ bir sebili olan Azapkapı'daki câmidir. Diğeri ise Sultan Ahmed'den Kumkapı'ya inerken yokuşta bulunan “Şehid Mehmed Paşa” câmi-i şerifi ve medresesidir.

⁸ **Nakîbü'l-Eşrâf:** Peygamber Efendimiz'in soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe tâyin olunan memur.

Onların hayır ve hasenâtı yalnız insanlara değil, hayvanlara bile şâmdir.

Bütün Osmanlı ülkesinde “imâret” denilen misafirhâneler vardır. Buralarda vakfedenin koyduğu şart gereğince, hangi dîne mensub olursa olsun, bütün fakirlere ihtiyaçları nispetinde yardım edilir. Bütün yolcular, imârethânelerde üç gün kalabilir ve kaldıkları müddetçe her öğünde birer tabak pilavla ağırlanırlar.

Şehirlerde yol kenarlarında bu imâretlerden başka her türlü şahsa kapıları dâimâ açık duran ve “kervansaray” denilen umûmî binalar da vardır.

Bazı Türkler de hayrat olarak yol boylarında yolcuları susuzluktan kurtarmak için çeşmeler yaptırırlar. Bazıları da şehirlerde sokaklardan gelip geçenler için sebiller inşâ ettirirler. Buralarda tıpkı resmî dâirelerde olduğu gibi aylıklı memurlar vardır; vazifeleri isteyenlere su vermektir.

Zenginler, hapishaneleri dolaşıp borcunu ödeyemediği için hapsedilmiş olanları kurtarırlar. Zarûretlerini söylemekten utanan fakirlerin ihtiyaçlarını, misli görülmemiş bir hassâsiyet ve gizlilik içerisinde araştırıp onlara yardım ederler.”

De la Motraye de şöyle der:

“Osmanlı ülkesinde birisinin evi yanıp bütün aile efrâdının dünyalık nâmına nesi varsa hepsi kül olup gitse bile, diğer toplumlarda görülen kadın hıçkırıkları ve çocuk ağlamaları onlarda görülmez. Bütün servetleri böyle yok olmuş kimselerde Allâh’ın takdîrine karşı tam bir tevekkül ve teslimiyet görülür. Hayırsever ahâli, derhal evin yeniden inşâ edilip döşenmesine kâfi gelecek miktarda ve hattâ bazen lüzûmundan fazla yardımda bulunur.”

Corneille Le Bruyn ise müşâhedelerini şöyle dile getirir:

“Türklerin hayrât ve hasenâta çok düşkün olduklarını ve hattâ Hristiyanlardan daha fazla hayrât vücûda getirdiklerini inkâra imkân yoktur. Osmanlı toplumunda pek az dilenciye tesâdüf edilmesinin başlıca sebeplerinden biri de işte budur.

...Fukarâya keselerinden yardım edemeyecek vaziyette bulunan Türkler, ellerinden gelen yardımı doğrudan doğruya bedenen çalışarak yapmaktadırlar. Ana yollar aşınıp bozuldukça tamir ederler, yol boylarında muntazam fâsılalarla sıralanan su haznelerini doldururlar, etrafi istilâ eden nehirlere sellerin civarında durup yolculara geçebilecekleri geçit noktalarını gösterirler ve bu kabilden birçok hayır işleri yaparlar. Bütün bunlardan hiçbir karşılık beklemezler. Hattâ birkaç akçe teklif edilecek olsa bile reddederler ve bunu Allâh rızâsı için yaptıklarını söylerler.”

Mouradgea d’Ohsson’un şu tespitleri de dikkat çekicidir:

“Milletin her tabakasında ana-baba ve akrabalar, çocuklarına örnek olup daha küçük yaşlarından itibâren onları hayır işlerine alıştırdılar. Hayır ve hasenât denilen ve insanın şahsiyetini yücelten bu faziletler sâyesinde, kişide bencillik, cimrilik ve tamahkârlık gibi menfi duygular körelir. Buna karşılık insanlara yardım hissi onların gönüllerinde yerleşir. Bu sâyede artık bu nevi hayır işleri müslümanlara hiç ağır gelmemekte ve onları bu sahada diğer milletlerden çok üstün bir seviyeye yükseltmektedir.”

Batılı seyyah Hunke'nin, müslüman hastahânesinde yatmakta olan bir gencin babasına yazdığı mektubundan aldığı şu bölümler, vakıfların fakir fukarâya bakma husûsundaki davranış mükemmelliğine ne güzel bir misâldir:

“Babacığım! Benim paraya ihtiyacım olup olmadığını soruyorsun. Taburcu edilsem, hastahânedan bana bir kat yeni elbise ve hemen çalışmaya başlamak zorunda kalmayayım diye beş altın verecekler. Onun için süründen davar satmana gerek yok...”

Canım buradan çıkmak istemiyor. Yataklar yumuşak, çarşafklar bembeyaz, battaniyeler kadife gibi. Her odada çeşme var. Soğuk gecelerde bütün odalar ısıtılıyor. Bizleri tedâvî edenler, çok şefkatli ve merhametli kimseler. Hemen her gün midesi hazmedenlere kümes hayvanları ve koyun kızartmaları veriliyor. Komşum, leziz piliç göğüslerinden birkaç gün daha tadabilmek için, tam bir hafta boyunca sanki iyileşmemiş gibi tavır takınmıştı. Lâkin başhekim şüphelendi ve sıhhatinin delili olarak bir bütün ekmekle tavuğu yemesine müsâade ettikten sonra, onu evine gönderdi. İşte benim de önüme son kızartılmış tavuğum gelmeden hemen gel!..”

Diğer taraftan, Osmanlı döneminde kurulan, tespit edilebilmiş 26.300 vakfın 1.400 kadarının hanımlar tarafından kurulmuş olması da, dikkat çekicidir.

Bunlardan Nûr Bânû Vâlide Sultan,⁹ İstanbul'un Anadolu ve Rumeli yakasında birçok eserler yaptırmıştır. Üsküdar Toptaşı'ndaki Atik Vâlide Câmii, imâreti, medresesi, dâru'ş-şifâsı ve çifte hamamı ile zikre şâyân olanlarıdır. Düşününüz ki bu kadın menşe itibâriyle yahudidir. Babası Yasef Nassi, İspanya'nın

⁹ Osmanlı hânedânına mensup kadınlar hakkındaki resmî lakap “Sultan Efendi”dir. Bu, babanın hânedân mensubu yâni şehzâde veya padişah olmasını ifâde eder. Böyle bir kadın hânedân mensubu olmayan bir erkekle evlenirse böylelerinin kız çocuklarına “Hanım Sultan”, erkek çocuklarına ise “Beyzâde”, analarına izâfeten de “Sultanzâde” denilir. Beyzâde veya sultanzâdeler hânedân mensûbu olmayan birisiyle evlendikleri takdirde onların çocukları hânedân mensubu sayılmazlar.

Diğer taraftan evladları padişah olan hanımların, menşe itibâriyle hânedâna mensub değillerse, -ki ekseriyetle böyledir- resmî lakap itibâriyle ünvanları “Vâlide Sultan”dır. Padişah hanımlarından ise “Kadın Efendi” olarak bahsedilir. Bunlar birden fazla ise birinci, ikinci gibi sıfatlarla anılırlar.

müslümanların elinden çıkması üzerine katliâma mâruz kalmaktan kurtulmak için, Osmanlı'ya sığınmış olan yahudi cemaatinin ileri gelenlerinden biridir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın istihbârat için kullandığı anlaşılan Yasef Nassi, onun oğlu Sarı Selim zamanında menfi roller oynamış ve padişâhın kayınpederi olmak imtiyaz ve selâhiyetiyle pek büyük bir servet sâhibi olmuştur. Sistem o kadar iyi işlemekte, İslâmî ahlâk ve hassâsiyet öyle derinlere nüfûz etmekteydi ki, onun kızı Nur Bânu Sultan, hayır ve hasenât sâhibi müslüman hanımlar arasında mütemâyiz bir duruma yükselebilmiştir.

Böyle hanımların biri de Mâhpeyker Kösem Vâlide Sultan'dır. O da Yeni Câmi'nin temelini atmış, Üsküdar Çinili Câmi ve yanına da mekteb, çeşme, dâru'l-hadîs, çifte hamam ve sebil yaptırmıştır. Ayrıca Anadolu Kavağı'ndaki câmiyi inşâ ettirmiştir. Onun, yetim ve fakir kızları evlendirmek için kurmuş olduğu vakıf da meşhurdur. Bunlardan başka daha birçok hayrâtı vardır. Şâyân-ı dikkattir ki, vâlide sultanlar arasında celâlli tabiatıyla tanınmış olduğu hâlde Kösem Sultan bile, vakıf tesis etmekteki gayretiyle zayıflara şefkat ve merhamet husûsunda zirve bir şahsiyettir.

Kösem Sultan'ın temelini attığı hâlde, bitirmeye ömrü vefâ etmediğinden yarım kalmış olan Yeni Câmi'yi tamamlatarak ibâdete açmak şerefi, Hatice Turhan Sultan'a nasîb olmuştur. Bunun yanında mekteb, medrese, imâret, kütüphâne ve çeşme hayrâtları da vardır. Ayrıca Yeni Câmi vakfiyesinde dikkati çeken bir husus da, kandil ve Ramazan gecelerinde bazı çeşmelerden bal şerbeti akıtılması ve namazdan çıkan cemaate ikrâm edilmesidir. Balın kalitesi dahî vakfiyeye tescîl edilmiştir. O zamanın en vasıflı balı, bugün adı "Pazar" olarak değiştirilmiş olan Rize'nin kazası Atina'dan getirilirdi. Vakfiyede ne kadar pahalı olursa olsun dâimâ bu balın kullanılması, başka balın kullanılmaması şart koşulmuştu ki, bu da hayırdaki keyfiyet ve hassâsiyetin derecesini gösteren tipik bir misâldir.

Bu Hanım Sultan, vakıflarının devamını sağlamak için çok zengin gelir kaynakları bırakmış ve bu vakıfların idaresi için maaşlı 116 memur vazifelendirmişti.

Pertevniyâl Vâlide Sultan da, İstanbul Aksaray'daki "Vâlide Câmi" ile "Yâ Vedûd Mescidi"ni inşâ ettirmiş, ayrıca kütüphâne, çeşme ve mektep yaptırarak onları vakfetmiştir.

Edirnekapi'da ve Üsküdar'da birer "selâtin câmi" inşâ ettirmiş olan Mihrimâh Sultan ise, tesis ettiği büyük vakıf eserlerine rağmen son derecede mütevâzî ve mahviyet sâhibi bir kimse idi. Bunu, şu misâl çok güzel bir sûrette ifâde etmektedir. Mekke ve Arafat'ın suyu vaktiyle Hârun Reşid'in hanımı Zübeyde Hanım tarafından Bağdat civârından oraya kadar getirtilmişti. Fakat Kanûnî devrinde bu su yollarının zamanla bozulduğu ve çeşmelerin kâfi miktarda akma-

dığı söyleniyordu. Bunu öğrenen Mihrimâh Sultan, babası Kanûnî'nin huzûruna çıkarak bu kadîm su bendinin Başmîmar Sinan tarafından tamir edilmesini ve bu hizmetin de gizli kalmasına âzamî gayret gösterilmesini ondan ricâ etmiş ve bu maksatla sâhip olduğu bütün zînet ve mücevherâtı tahsis etmiştir. Mimar Sinan, Süleymâniye Câmii'nin temelleri atıldıktan sonra bir müddet ortadan kaybolmuştur ki, bunun sebebi pek bilinmez ve güyâ câminin temellerinin oturması için kasten kaybolmuş bulunduğu söylenir. Hâlbuki bunun sebebi, "Ayn-ı Zübeyde" denilen mezkur su kanallarının tâmiri ve bu hayrın sâhibi olan Mihrimâh Sultan'ın hizmet ve himmetinin gizli kalmasını istemiş olmasıdır.

Vâlîde sultanlar içinde hayrât bakımından en meşhurlardan biri de, Bezmiâlem Vâlîde Sultan'dır ki, asırlarca hizmet veren ve târihe mâl olan pek çok hayır hizmetleri yapmıştır. Yaptırdığı câmilerin en büyüğü Dolmabahçe Sarayı yanındaki Vâlîde Câmii'dir. Meşhur Galata Köprüsü de onun vakfidir.

Vâlîde Sultan'ın Şam'a kurduğu bir vakıf da çok mühimdir. Vakıf şartı:

-Şam'ın tathî suyunu hacılara ulaştırmak,

-Hizmetkârların kıldığı veya ziyan verdiği eşyâları, onların haysiyet ve şahsiyetleri rencide olmasın diye tazmin etmektir.

Hayır eli çok uzaklara kadar uzanan Bezmiâlem Vâlîde Sultan'ın hizmetlerinin en büyüklerinden biri de şahsî servetinden büyük bir meblağ vakfederek yaptırdığı Gurabâ-i Müslimîn Hastahânesi'dir. Bu büyük eser, câmî ve çeşmesiyle 1843 yılında hizmete açılmış olup, o günden beri ümmet-i Muhammed'in fakirlerine şifâ dağıtmaktadır.

Bu sultan efendiler, hayrât ve hasenâtta su temini husûsuna birinci derecede ehemmiyet vermişler, Mekke ve Arafat gibi İstanbul'u da vakıf suyu ve çeşmeleriyle donatmışlardır. Bunun için hâlâ ayakta duran bentleri tesis etmişler ve su yollarını tâmir ederek İstanbul'u dâimâ ihtiyacı karşılayacak derecede bol suya kavuşturmuşlardır.

Böyle vakıf hizmetleriyle meşhur olanlardan biri de yakın târihimizin siyaset ve takvâ bakımından yüce şahsiyetlerinden biri olan II. Abdülhamid Han Hazretleri'dir. Onun İstanbul'a getirdiği ve kırk çeşmeye taksim sûretiyle dâimî bir sûrette akıttığı "Hamidiye suyu" bugün inşaatlar ve kazılar dolayısıyla çoğu zâyî olmuş menbâ suları arasında hizmete devam edenlerin en kaliteliilerindendir.

Mübârek ecdâdın ihlâsla kurduğu vakıflar, faâliyetlerinin kıyâmete kadar devam etmesi duâ ve temennîsi ile tesis edilmiştir. Bu vakıflar, bugünkü ve yarınki insanımızın câmî, mektep, hastahâne, kışla, sebil gibi ihtiyaçlarını gidermekte ve pek çoğu hâlâ hizmetlerini devam ettirmektedir. Bunlar, mübârek ecdâdımızın muazzez rûhlarını şâd edecek birer sadaka-i câriye, îmân ve asâlet nişânesidir.

Allâh'ım! Bizlere verdiğin emânetlerin hakkını liyâkatle edâ etmeyi ve Yaratan'dan dolayı yaratılanlara hizmet eden "vakıf insan"lardan olabilmeyi nasîb eyle!

Âmîn!

İKİNCİ BÖLÜM

İNFAK ve USÛLÜ

-İki Âlemde de Rahmet ve Bereket Vesîlesi-

ZEKÂT ve İNFAK

A-ZEKÂT

İnsanoğlu mahlûkât içerisinde en mükerrerem olarak yaratılmıştır. Güçlü-güçsüz, sıhhatli-sıhatsız, bilgili-bilgisiz, zengin-fakir gibi fertler arasındaki farklılaşma ve kademeleşme ise, toplumdaki âhenk ve nizâmın teminini sağlayan hususlardır.

Bu kademeleşmede ehemmiyetli bir yer teşkil eden zenginlik ve fakirlik, birbirine zıd iki iktisâdî seviyeyi ifâde eder. İnsan hayatına ilâhî imtihan gâyesiyle konulmuş olan zenginlik ve fakirlik gibi hâller, aslında derin hikmetler taşımaktadır. Bizâtihi zenginlik izzet, fakirlik de bir zillet sebebi değildir. Bu durum, zengin veya fakirin irâde ve davranışlarına bağlıdır. Zenginlik de fakirlik de birçok hikmete mebnî bir takdir-i ilâhîdir. Allâh Teâlâ buyurur:

“...Dünya hayatında onların (insanların) maîşetlerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için de, bazılarını(n maîşetini) diğer kimselere göre derece derece daha üstün kıldık...” (ez-Zuhruf, 32)

Bu âyette ifâde edildiği üzere ilâhî taksimât, insanlar arasında farklı farklı tecellî etmiştir. Buna mukâbil her bir ferdin mükellefiyeti ise kendisine lutfedilen nîmetler ölçüsündedir. Böylece ictimâî denge ve ilâhî adâlet en mükemmel bir şekilde tesis edilmiştir.

Varlıklı insanların servete râm olma neticesinde muhtemel azgınlıklarına set çekmek, muhtaçların da zenginlere karşı kin ve hased gibi menfî temâyüllerini engellemek sûretiyle ictimâî hayatta huzur ve sükûnu temin etmek ve fertleri birbirine muhabbetle bağlamak gibi birçok faydaları da ihtivâ eden “zekât”, müminlere farz kılınmıştır. İslâm ictimâî nizâmında, fakir ve zengin arasındaki iktisâdî dengesizlik asgarîye indirilerek, bunun sosyal bir çatışmaya dönüşmesini önlemek gâyesi hedeflenmiş ve bu maksatla zekât ve infâka büyük bir ehemmiyet atfedilmiştir.

Zengin, malını nereden kazanıp nereye sarfettiği husûsunda, yâni helâl veya haram kazançlarından, zekât, sadaka, hayır ve hasenâtından Allâh'ın huzûrunda hesap verecektir. O, sâhip olduğu malın muayyen bir kısmını fakirlere vermeye memur kılınmakla, serveti bakımından büyük bir imtihâna tâbîdir. Ancak diğerleriyle birlikte bu imtihan da kazanıldığı takdirde rızâ-yı ilâhîye ve cennet nîmetlerine nâil olunur.

Fakir de, yoksulluktaki sabırsızlık, şikâyetler, insanlara yük olmak, zarûrete dayanmayan istek, kin, hased, isyân gibi husûslarla birlikte, ahlâk ve iffe-

tini koruyup koruyamamaktan hesâba çekilecek, şâyet bunların neticesi Allâh'ın rızâsına uygun düşerse, onun dünya çilesi, ebedî bir âhiret saâdetine dönüşecektir.

Zekât, Kur'ân-ı Kerîm'de 27 yerde namazla birlikte zikredilir. Bu kadar çok zikredilmesi, ona atfedilen ehemmiyeti göstermeye kâfidir. Yalnız Mü'minûn Sûresi'nin 2. ve 4. âyetlerinde namaz ayrı olarak geçer ki, orada da namaz kılanların zekâtlarını verdikleri husûsu ifâde buyurulmuştur. Bunun sebebi, “bedenî” ve “mâlî” olmak üzere iki gruba ayrılan ibâdetlerde; namazın “bedenî ibâdetler”in, zekâtın ise “mâlî ibâdetler”in başında gelmesidir. Nitekim ameller birbirinden müstakil olduğu, yâni birinin yapılmaması, diğeri iptal etmeyeceği hâlde, zekâta dînimize verilen değerın ehemmiyetine binâen, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Namaz kıldığı hâlde zekât vermeyen kimsenin namazı(nın hayrı) yoktur!” (Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 62) buyurmuştur. Hiç şüphesiz ki bu beyan, müminleri zekâta teşvik etmek ve bu ibâdetin ehemmiyetini göstermek içindir.

Zekâtın bu ehemmiyeti sebebiyledir ki, müminlerin emîri Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, namaz kıldığı hâlde zekât mükellefiyetini kabul etmeyenlerin bu hareketlerinden inkâr mânâsı çıkarmış ve kendilerine harp ilân etmiştir. Çünkü zekât, imkânı olanın muhtaç olana, Allâh'ın tâyin ettiği bir borcudur. Âyet-i kerîmede buyrulur:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Sâilin (muhtâcın) ve mahrûmun (iffeti dolayısıyla isteyemeyenin), onların (zenginlerin) mallarında muayyen bir hakkı vardır.” (ez-Zâriyât, 19)

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Malının zekâtını verdiğin zaman, üzerine gereken borcunu (fakirlerin sendeki hakkını) ödemiş olursun.” (Tirmizî, Zekât, 2)

Bu itibarla zekât, nisâb miktarından fazla bir mala sâhip olanların, şer'i şerifte belirlenen ölçüler içerisinde, her yıl muayyen yerlere sarfetmek sûretiyle geride kalan mülkiyetlerini helâl hâle getirmeleridir. Zekât olarak alınan mal veya para, kısım kısım, derece derece cemiyetin mağdurlarına intikâl ettirilir. Böylece toplumda muvâzene, adâlet ve ictimâî âhenk meydana gelir. Zenginın serveti temizlenir.

Mal, meşrû yoldan kazanılmış ise sâhibine helâl olması gerekirken, fukarânın bundaki hakkı olan zekât ödenmedikçe, bu helâliyet kâmil mânâda tahakkuk etmez. Diğeri taraftan kazanılma şartları itibâriyle helâl olmayan bir malın,

sırf zekâtının verilmiş olması da onu helâl kılmaz. Meselâ kumar ve benzeri gibi gayr-i meşrû yollardan kazanılan bir meblâğ, zekâtı verilmekle helâl olmaz, yâni meşrûiyet kazanmaz.

Zekâtın Ferdî ve İctimâî Hikmetleri

Cemiyetin mağdur insanlarını sevindiren zekâtın, onu verenlere sağladığı kazanç daha büyüktür. Hakîkaten “temizlik” ve “sâfiyet” mânâlarına gelen “zekât”, insanın bâzı kalbî hastalık ve kötülüklerden arınması ve malın temizlenmesi gibi son derece mühim fâideleri ihtivâ eder. Öyle ki, gönlün pâk hâle gelmesi, rûhun sâfiyet kazanması ve nefsin tezkiyesindeki bu temizlik keyfiyeti, aynı zamanda peygamberlerin gönderiliş hikmetlerinden de biridir.

“Zekât” ve “infak” kelimelerinin taşıdığı mânâ iyi tahlil edilirse, bu ibâdetin bir hikmetinin de, insanı ruh, şahsiyet ve karakter bakımından maddenin esâretinden kurtararak ona hâkim kılması olduğu görülür.

Ayrıca zekât verenle verilen kişi arasında samîmiyet ve muhabbet bağının perçinlenmesine de vesîle olur. Zekât, muhtâca verilecek olan miktarın asgarîsidir. Kâmil îmân sâhipleri, buna ilâveten servetlerini sadaka, infak ve îsâr ile de tezyîn ederler.

Dünyada zengin-fakir kavgası târih boyunca süregelmiştir. Ekseriyâ fakirler zenginlere karşı kin ve hasedle bakmış, zenginler ise fakirleri basit ve sefil insanlar şeklinde değerlendirecek, gurur ve kibir ile onları hor görmüştür. Bunun istisnâsı ise, ancak Hak dînin emrettiği diğergâmlık, merhamet, şefkat ve kardeşlik telkînlerinden alınan nasîbin, zekât, sadaka gibi her türlü infak yollarıyla ictimâî hayâta yansıtılabildiği devirlerde görülebilmektedir. İslâm nazarında fakirler horlanacak kimseler değil, aksine kendilerine muhabbet beslenecek ve hürmet gösterilecek bir zümredir. Hattâ öyle ki onlar cemiyet için bir bereket ve feyz kaynağıdır. Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz’e fakir sahâbîlerle beraber olmasını ve onları görüp gözetmesini emrederek şöyle buyurur:

“(Ey Rasûlüm!) Sırf rızâ-yı ilâhîyi dileyerek sabah-akşam Rablerine niyâz edenlerle birlikte (olmaya) sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme!..” (el-Kehf, 28)

Fakirlerin, İslâm toplumunda bir yük değil, aksine feyiz ve bereket kaynağı olarak kabul edildiğini, şu hadis-i şerifler açıkça göstermektedir:

Ebu’d-Derdâ -radiyallâhu anh-, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

“Bana zayıfları çağırınız! Çünkü siz, ancak zayıflarınız(ın duâ ve bereketi) ile rızıklandırılır ve yardım edirsiniz.” (Buhârî, Cihâd, 76)

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allâh bu ümmete, zayıfların duâsı, namazları ve ihlâsları sebebiyle yardım eder.” (Nesâî, Cihâd, 43) buyurmuştur.

Ümeyye bin Hâlid -radiyallâhu anh-'ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, fakir olan muhâcirler hürmetine müslümanlara zafer ve yardım ihsân etmesini Allâh'tan talep ederdî. (Bkz. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 292)

Günümüzde zekât tam olarak verilse, toplumda fakir ve muzdarip insanların yok denecek kadar azalacağı âşikârdır.

Nitekim Halife Ömer bin Abdülazîz devrinde vâliler, “zekât verecek kimse bulamadıklarını” bildirerek, halîfeden ne yapacakları husûsunda kendilerine yol göstermesini istemişlerdir. Çünkü bütün imkân sâhipleri, zekât borçlarını tam olarak ödüyorlardı. Cemiyetteki bu hâl, mal ve canın Hak Teâlâ için gereği gibi infâk edilmesi nefîcesinde yaşanan bereketin bir tezâhürüdür.

Yine Ömer bin Abdülazîz'in tellâllar tutarak ahâlîye:

“–Nerede borçlular! Muhtaçlar, yetimler, evlenmek isteyen fakirler, mazlumlar nerede! Ey hak ve ihtiyaç sâhipleri! Geliniz ve haklarınızı alınız!..” diye nidâ ettirmesi, eriştikleri seviyeyi gösteren pek câlib-i dikkat bir vâkıdır.

Dört büyük halîfeden sonra İslâm âlemine en parlak devri yaşatan Ömer bin Abdülazîz'in nâil olduğu bu muvaffakiyetin temelinde yatan mânevî müessirleri unutmamak gerekir. Hakîkaten o mübârek zâtın gönül dünyasına âit şu tespitler, bir bakıma onun devrinde yaşanan büyük inkişâfın sebeplerini de ortaya koymaktadır.

Hanımı Fâtıma anlatıyor:

“Birgün Ömer bin Abdülazîz'in yanına girdim. Namazgâhında oturmuş, elini alnına dayamış, durmadan ağlıyor, gözyaşları yanaklarını ıslatıyordu. Ona:

«–Nedir bu hâlin?» diye sordum. Şöyle cevap verdi:

«–Fâtıma! Bu ümmetin en ağır yükünü omuzlarımda taşıyorum. Ümmet içindeki açlar, fakirler, hasta olup da ilaç bulamayanlar, sırtına giyecek elbisesi olmayan muhtaçlar, boynu bükük yetimler, yalnızlığa terkedilmiş dul kadınlar, hakkını arayamayan mazlumlar, küfür ve gurbet diyarlarındaki müslüman esirler, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmaya tâkati olmayan muhtaç yaşlılar, âile efrâdı kalabalık olan fakir âile reisleri... Yakın ve uzak diyarlardaki böyle mümin

kardeşlerimi düşündükçe yükümün altında ezilip duruyorum. Yarın hesap gününde Rabbim bunlar için beni sorguya çekerse, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunlar için bana itâb ve serzenişte bulunursa, ben nasıl cevap vereceğim!...»” (İbn-i Kesîr, *Tefsir*, IX, 201)

Ömer bin Abdülaziz’in zevcesi Fâtıma’nın naklettiği bu sözler, aslında her mümin gönlün sâhip olması gereken hassâsiyeti sergilemektedir.

Bir müminin merhamet, şefkat, rikkat ve hassâsiyetle techîz olabilmesinin yolu da, mal ve can ile yapılan infaklardan geçmektedir. Nitekim kalbinin kasvetinden şikâyet eden bir sahâbiye Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri yedir, yetimin başını okşa!..” (Ahmed bin Hanbel, II, 263) buyurmuştur.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- da, fakir ve dertlilerle alâkadar olmanın temin ettiği bu mânevî kazancı ifade sadedinde şöyle der:

“Fakr u zarûret içinde boğulan gönüller, dumanla dolu bir eve benzer. Sen onların derdini dinlemek ve o derde dermân olmak sûretiyle o dumanlı eve bir pencere aç ki, onun dumanı çekilsin ve senin de kalbin rakikleşip rûhun incelsin!..”

İşte İslâm, zenginle fakirin arasını böylesine güzel bir muhtevâ ile telif ederken, İslâm dışı sistemler ise, gerçek mânâda bunu başaramamışlar, bu hususta ya ifrâta ya da tefrite düşmüşlerdir. Nitekim kimi sistemler, başkasından bir şey istemeyi tamamen yasak etmiş, kimisi de dilenmeyi alabildiğine serbest bırakmıştır. İslâm ise, zekât ve infak yoluyla bu yaraya son derece hakîmâne bir edâ ile yaklaşmış ve en münâsip çâreyi sunmuştur.

Gerçekten zekât, İslâm’ın insanlığa kazandırdığı pek yüce kıymetlerden biridir. Zekât sâyesinde cemiyetin fakir, mağdur, yolda kalmış, yetim ve dullarının sıkıntıları belli ölçüde de olsa giderilmiş olmaktadır. Ayrıca insanlık târihinin gerçeklerinden biri olan kölelik zincirini, insanın boynundan çıkararak yine İslâm olmuştur. Hiç şüphesiz ki İslâm’ın, köleleri hürriyetlerine kavuşturmak, onlara ihsân ve ikrâmda bulunmak üzere ortaya koyduğu hâl çârelerinden biri de, onlara efendileri ayarında bir hayat standardının sağlanmasını emretmesidir. Bunun neticesinde, köle sâhibi olmak, efendisine fayda sağlamaktan öte, ağır bir külfet hâline gelmiştir. Buna rağmen, kölesini âzâd edip onun külfetinden kurtulmak isteyenleri de çeşitli vesîlelerle köle âzâd etmeye teşvik etmiştir. Bazen de, günahlara kefâret olarak köle âzâdını öncelikle zikretmiştir.

İslâm, zor durumda olan kimselere, karşılık beklemeden el uzatmış ve nice kanayan yaraları şifâyâ kavuşturmuştur. Ayrıca zâhirde, insanlara yardım ve ko-

laylık gibi görünen, hakikatte ise zor durumdaki insanların çâresizliklerini istismâr etmekten başka bir işe yaramayan fâiz musîbetini de yasaklamıştır.

Zîrâ fâizci, başkalarının sıkıntıda olmasını ve onların bu durumundan istifâde etmeyi ister. Zekâtın borçlu insana da verilebilmesindeki cevaz, böylelerinin fâiz batağına sürüklenmesini önleyici tedbirlerden biridir. Zekât veren kimse, muhtaç ve sıkıntılı kimselerin dert ortağıdır. Onun yegâne arzusu, Hak Teâlâ'yı râzı ve hoşnud edebilmek maksadıyla dertli kullara devâ olabilmektir.

Hırslı ve gözü doymayan bir insanın, malı-mülkü ne kadar çok da olsa, gözüne dâimâ az görünür. Fakat sadaka ve zekât vermeye alışkın insanlar ganî gönüllü olurlar. Az bir dünyalıkla yetinirler. Faizciyi ise, o derecede hırs bürümüştür ki, başkalarını mahvetmek pahasına kendi malını artırmak ister. Dünyanın büyük ticâret merkezlerinin pek çoğunda, bu kabilden ibretli hâdiseleri görmek mümkündür. Âyet-i kerîmede buyrulur:

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ

“Allâh fâizi(n bereketini tamamen) giderir, sadaka(sı verilen mal)ları ise artırır...” (el-Bakara, 276)

Yâni fâizle iştigâl edenlerin mallarından bereketi kaldırır. Bu bereketsizlik de, kulun âhiret müflisi olması demektir. Bu iflâs, bazen dünyada da yaşanır ve haksız kazanılan dağ gibi servetler, ya bir felâket veya bir hastalık sebebiyle yahut da müsrif bir mîrasyedi elinde hebâ olup gider.

Zekât ve infaktaki sırlardan biri de, ferdî sermayenin dahhâmeleşmesine (anormal büyümesine) ve bu sûretle de zayıfların istismârına veya onların zenginlere hased beslemelerine engel olmaktır. Zenginlik, bir övünme ve büyüklenme vesîlesi olursa, zengin için âkıbet hazîn olur. Oysa toplumda, yardım eden veya edilen bütün fertler, maddî ve mânevî yönden birbirlerine muhtaçtır. Bu ilâhî tanzim, birçok hikmet ve ibretlerle doludur.

Bilinmelidir ki mülk, mutlak olarak Allâh'a âittir. İnsanların dünyada mülk sâhibi olmaları, aslında günümüz devre-mülk sistemine benzemektedir. Yâni dünyaya gelen her insan, bir müddet sonra sâhip olduğu mülkü başkasına devredip bu dünyadan ayrılmak mecbûriyetindedir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Ey insanlar! Hepiniz Allâh'a karşı fakîrsiniz, muhtaçsınız! Ganî (zengin) ve hamde lâayık olan ancak Allâh'tır!” (el-Fâtır, 15)

“Göklerin ve yerin mülkü Allâh’ındır. Allâh her şeye kâdirdir.” (Âl-i İmran, 189)

Bu âyet-i kerîmelerden de anlaşıldığı vechile mülk, gerçekte ne fertlerin ne de toplumundur. Mülk hakîkatte Allâh’a âittir. Zîrâ insanlar, Cenâb-ı Hakk’ın mülkünde yaşar, O’nun verdiği rızıkla merzuk olurlar. Onlara verilen ise, mülkün sadece belli bir süreyle tasarrufundan ibârettir.

Bir şâir bunu şöyle ifâde eder:

*Cümle halk ehl-i sefer âlem misâfirhânedir
Hiç mukîm âdem bulunmaz bir acîb kâşânedir
Bir kefendir âkıbet sermâyesi şâh u gedâ
Pes buna mağrûr olan mecnûn değil de yâ nedir?*

Mal, mülk ve mevkî, insan için en büyük imtihan vesîlelerindedir. Süleyman -aleyhisselâm-’ın o dillere destan saltanatı, bir an gelmiş, tamamen elinden alınmış, ancak istiğfâr neticesinde tekrar kendisine iâde edilmiştir. Bu veya benzeri hâdiselerden ibret alan bir Allâh dostu şöyle buyurur:

“Rızıkın peşinde değil, Rezzâk’ın peşinde koş!”

Zekâtı İhmâl Edenlerin Hazîn Âkıbeti

Servet, birçok defâ ifâde etmiş olduğumuz üzere, Allâh’ın kuluna verdiği bir emânettir. Şâyet zenginlik, ilâhî emirlere zıd bir sûrette kullanılırsa, insanları çabucak azdırmaya, her türlü kibir, zulüm ve haksızlıklara sürüklemeye müsâittir. Böyle bir âfete mâruz kalanlarda mal sevgisi, kalbe yerleşir. Cenâb-ı Hakk’ın, dünya nîmetleri içinde sadece mal ve evlâdı “fitne” olarak zikretmesi, bunların kalbe girerek putlaşma tehlikesine binâendir. Bu bedbahtlığa düşenleri îkaz için Allâh Teâlâ buyuruyor:

“...Altın ve gümüşü yığıp da onları Allâh yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azâbı müjdele! O gün cehennem ateşinde (bu biriktirilen altın ve gümüşler) kızdırılıp bunlarla, onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır. (Ve onlara denilir ki:) «İşte bu, nefisleriniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azâbını) tadın!»” (et-Tevbe, 34-35)

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyururlar:

“Her sabah yeryüzüne iki melek iner. Bunlardan biri:

«Allâh’ım! Malını hak yolunda harcayana halefini (infâk ettiğinin yerine yenisini) ihsân buyur!» diye duâ eder.

Diğeri de:

«Allâh'ım! Cimrilik edenin malını telef et!» diye bedduâ eder.” (Müslim, Zekât, 57)

Bir başka hadîs-i şerîfte de Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Cömertlik, dalları dünyaya uzanan cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Kim onun dallarından birine tutunursa, bu onu cennete götürür. Cimrilik ise, dalları dünyaya uzanmış cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Kim de, onun dallarından birine tutunursa, bu da onu cehenneme çekip sürükler!..” (Beyhakî, Şuabü'l-İmân, VII, 435) buyurarak, zekât, sadaka, öşür ve infak gibi mâlî ibâdetleri edâ edenleri müjdelerken, cimrilik sebebiyle gaflet gösterenler hakkında, oldukça düşündürücü bir îkazda bulunmuştur!

Yâni âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde mal muhabbetinin kalbe yerleşmesiyle muhtâcın hakkı gasp edildiği zaman, hazîn bir âkıbete dâçâr olunacağı bildirilmektedir. Bu ilâhî îkâz karşısında gereği gibi düşünmeli ve zekâta ilâveten sadaka ve infaklarla, mecbûrî olan kırkta birden daha fazla vermeye gayret göstermelidir. Cenâb-ı Hak, bu hususta kullarını şöyle istikâmetlendirir:

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ

“...(Rasûlüm!) sana (hayr u hasenât yolunda) neyi infâk edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyaç fazlasını!..” (el-Bakara, 219)

Ashâb-ı kirâm dâimâ infak seferberliği içinde olurlardı. Tebük seferi için Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh-, malının yarısını getirmiş; Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh- ise tamamını infâk etmişti. Kendisine:

“Çoluk çocuğuna ne bıraktın yâ Ebâ Bekir?” diye soran Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e de:

“Allâh ve Rasûlünü bıraktım!..” (Ebû Dâvûd, Zekât, 40) mukâbelesinde bulunmuştu.

Bir fakihle Şeyh Şiblî arasında geçen şu hâdise, hayra teşvik bakımından pek ibretlidir:

Fakihlerden biri, imtihan etmek maksadıyla malın ne kadarının infâk edilmesi gerektiğini Şeyh Şiblî -rahmetullâhi aleyh-'e sordu. Şiblî Hazretleri şöyle cevap verdi:

“Bunun cevabını fakihlerin meşrebine göre mi yoksa Hak âşıklarınıninkine göre mi istiyorsun?”

Fakih:

“–Her ikisine göre de olsun.” dedi.

Şiblî cevap verdi:

“–Fakihlerin meşrebine göre iki yüz dirhem, üzerinden bir yıl geçtikten sonra onun kırkta birine tekâbül eden beş dirhemini vermek gerekir. Âşıkların meşrebine göre ise, derhal iki yüz dirhem iki yüzünü de verip «yakayı kurtardım» diye bir de şükretmek gerekir.”

Fakih dedi ki:

“–Biz bu mezhebi (malın kırkta birinin zekât olarak verileceğini) âlimlerimizden öğrendik.”

Buna mukâbil Şiblî de:

“–Biz de bu mezhebi Ebû Bekir Sıddîk Efendimizden öğrendik. O, nesi var nesi yoksa hepsini Âlemlerin Efendisi Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in önüne koydu.” dedi.

Sahâbesine Allâh için verme aşkını aşıl原因an Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bizzat kendisi bu infak rûhuna en güzel bir misâl idi.

Nitekim birgün, Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in âilesi bir koyun kesmiş ve etini dağıtmışlardı. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir ara:

“–Ondan geriye ne kaldı?” diye sordu.

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-:

“–Sadece bir kürek kemiği kaldı.” cevâbını verdi.

Bunun üzerine Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“–*Desene bir kürek kemiği hâriç, hepsi bizim oldu!*” (Tirmizî, Sifâtu’l-Kiyâme, 33)

O Server-i Âlem, geceleyin evinde birkaç altın veya gümüş bulursa rahat edemez, onları hemen infâk ederlerdi. Fakat kendilerinin tatbîk ettiği bu usûlü, bütün müslümanların aynı şekilde yapmalarını beklemezler, bununla beraber ashâb-ı kirâmı, gönül âlemlerine göre infâka yönlendirirlerdi. Meselâ, Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-’ın malının tamamını Allâh yolunda infâk etmesini kabul buyururken, bir diğer sahâbîye:

“*Malının bir kısmını kendin için alıkoyma! Böylesi senin hakkında daha hayırlıdır.*” (Buhârî, Megâzî, 79) buyururlardı.

Kısaca İslâm, zekât gibi belli ölçüde mecbûrî bir infâkın yanında yüksek himmet sâhiplerinin, maddî durumları ve gönül âlemleri nispetinde diledikleri kadar yardımda bulunmaları husûsunu kendi takdirlerine bırakmıştır. Bu ölçüden hareketle Ebû Zer -radiyallâhu anh-, kazanılan paranın ihtiyaç fazlasını infâk etmeyip, ertesi güne bırakmayı doğru bulmazken, Abdurrahman bin Avf -radiyallâhu anh-, daha sonra ortaya çıkabilecek ihtiyaçları göz önünde bulundurarak, kazancının bir kısmını biriktirmekte bir mahzur görmezdi. Hattâ bir taraftan daha çok kazanmak uğruna her türlü zorluğa katlanmayı göze alırken, diğer taraftan da müslümanları rahat ettirmeye çalışırdı. Kendisi aç gezer, başkalarının karnını doyururdu. Zîrâ o ve onun gibiler, servetlerinin emânetçileri oldukları şuûru ile gönüllerini tezyîn etmiş kimselerdi.

Hâsılı ebedî kurtuluşa tâlib olan bütün servet sâhipleri, bu dünyada birer emânetçi hükmünde olduklarının ve elbet birgün gerçek mâlik olan Allâh Teâlâ tarafından hesâba çekileceklerinin şuûruyla yaşamalıdır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Sonra siz, o (kıyâmet) günü nîmetlerden elbette hesâba çekileceksiniz.” (et-Tekâsür, 8)

Bu hakikat dolayısıyla ârif gönüller, şu ifâdeyi hiçbir zaman hatırdan uzak tutmazlar:

“Helâlin hesâbı, harâmın da azâbı vardır.”

Onun için dünyanın bitmek tükenmek bilmeyen istek ve arzularına esir olup infâk edemeyen zenginler, yakmak için külhâna odun taşıyan hamallar gibidirler.

Çalışmak, helâl yoldan mal-mülk sâhibi olmak elbette İslâm’ın güzel gördüğü ve teşvik ettiği bir durumdur. Şu kadar var ki, bunları putlaştırıp kalbe sokmadan Hak yolunda infâk etmek gerekmektedir. Aksi hâlde servet, dünyada hamallık, âhirette acıklı bir azap sebebi olur.

Servette doğru olan gâye, «*İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır!*» (Suyûtî, *el-Câmiu’s-sağir*, II, 8) hadîs-i şerîfinin sırrına erebilmektir. Paranın yeri gönül değil, cüzdandır! Ârif bir şâirin şu kıt’ası insanın gafletini ne güzel anlatır:

*Bir misâfirhânedir dünyâ-yı dîn,
Anda bir; kâşâne de, vîrâne de!..
Bir onulmaz çâresiz sevdâdayım,
Hâne yaptırđım misâfirhânedede!..*

Bilinmelidir ki, fakirlerin ve gariplerin duâları, varlıklı ve güçlüler için bir huzur kaynağıdır. Onlar için mânevî bir yardımdır. Yine bilinmelidir ki, fakirlik ve muhtaçlık, bir zillet ve meskenet değil, belki âhiret tarafı aydınlık bir hikmet ve lutuf tezâhürüdür.

Şükür ehli cömert zenginler ile sabırlı ve haysiyetli fakirler, insanlık şerefinde ve ilâhî rızâda beraberdirler. Ancak İslâm'da, kibirli hasîs zenginler ve buna mukâbil gururlu fakirler zemmedilmiştir. Nitekim Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Yâ Rabbi! Fakirlik ve zenginliğin fitnesinden sana sığınırım.” (Müslim, Zikir, 49) diye duâ buyururlardı.

O hâlde kimde kanaat, tevekkül ve teslîmiyet gibi güzel hasletler bulunur ise, işte gerçek zengin odur.

Bunun için ilâhî ahlâka ve lutfâ nâil olmak isteyen her kul, istifâde ettiği dünya nîmetlerinden muhtaçları ve muzdaripleri de istifâde ettirmek mecbûriyetindedir. Gâye, elinden ve dilinden insanların emniyette olduğu ve kendisinden istifâde ettiği bir mümin olup, Allâh'ın rızâsına nâil olabilmektir.

Zekât, mal ve servetin fiilî bir şükür ifâdesidir. Şükrün de, nîmeti artıracaklarını Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle vaad etmektedir:

“...Zât-ı ulûhiyetime yemin ederim ki, eğer şükrederseniz, size olan nîmetlerimi artırır da artırırım...” (İbrâhîm, 7)

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, infâk etmeyi çok sever ve bunu etrâfindakilere de tavsiye ederdi. Nitekim bir kudsî hadiste:

“İnfâk et ki, sana da infâk edilsin.” (Buhârî, Tevhîd, 35) buyurulmuştur.

Zekât ve infak hususlarında ihmâl gösterenlerin, hatâlarını kabul edip istiğfâr edecekleri yerde, kalblerinin kararması sebebiyle ilâhî takdîri unutarak; “Ben çalıştım, ben kazandım.” diyerek, fakirleri hor ve hakîr görmeleri hâlinde, bedbaht Kârun gibi helâke dûçâr olacakları muhakkaktır.

Nitekim önceleri fakir ve sâlih bir kimse olan Kârun, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'ın kendisine öğrettiği simyâ ilmi neticesinde son derece zengin olmuştu. Ancak gönlünü dünyevî ihtiras ve temâyüllerden gereği gibi koruyamadığı için, bütün güzel ve nezih hasletlerini kaybetti. Nâil olduğu zenginlik sebebiyle gurur ve kibre kapıldı. Kur'ânî ifâdeyle, azgınlardan oldu. Neticede onun hakkında verilen ilâhî hüküm şu oldu:

“Kârun, Mûsâ'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazîneler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk

zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allâh, şımaranları sevmez.” (el-Kasas, 76)

Ancak Kârun, hem bu sözlere hem de Mûsâ -aleyhisselâm-'ın nasihatlerine kulaklarını tıkamıştı. Öyle ki, Mûsâ -aleyhisselâm-, ona malının zekâtını vermesini söylediğinde, zenginliğini bir bakıma ona borçlu olmasına rağmen:

“–Malıma göz mü diktin? Bu parayı ben kazandım!..” dedi.

Hâdise, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle anlatılır:

“(Kârun’a hitâben şöyle denildi:) **Allâh’ın sana verdiğinden (O’nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasîbini unutma! Allâh sana ihsân ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilikte bulun! Yeryüzünde fesad çıkarmayı arzulama! Şüphesiz ki Allâh, fesad çıkaranları sevmez.”**

“Kârun ise: «–O (servet) bana, ancak bende bulunan (özel) bir bilgi sâyesinde verildi.» dedi. Bilmiyor muydu ki, Allâh kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü ve daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti! Mücrimlerden günahları sorulmaz (Çünkü Allâh Teâlâ sormaya muhtaç değil, her şeyi bilmektedir.).”

“Derken Kârun, ihtişâm içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayâtını arzulayanlar: «Keşke Kârun’a verilenin bir benzeri de bizim olsaydı; hakîkten o çok büyük bir servet sâhibi!...» dediler.”

“Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: «Yazıklar olsun size! İmân edip amel-i sâlih işleyenler için Allâh’ın mükâfâtı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.» dediler.”

“Nihâyet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allâh’a karşı kendisine yardım edecek herhangi bir topluluk olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.”

“Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: «Demek ki Allâh, rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az! Şâyet Allâh bize lutfu bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. (Allâh Allâh! Şu hâle bir bakın!) Demek ki, inkârcılar iflâh olmamış!...» demeye başladılar.” (el-Kasas, 77-82)

İşte bu durum, dünyaya meyledip âhireti unutan mal ve mülk sevdâlılarının hazîn âkıbetini gösteren ne müthiş bir sahnedir! Zîrâ ilâhî zenginlik ve nîmetlerden ebediyyen mahrûm olan Kârun, şimdi bir âhiret dilencisidir. Çünkü âhiret yurdu, ömür boyu ihlâs ve samîmiyet ile kulluk üzere yaşayan takvâ sâhiplerine âittir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve fesâdı arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sâhiplerinindir.” (el-Kasas, 83)

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, dünya malına muhteris olup âhirete iflâs etmiş bir hâlde giden kimselerin hâline hayret ederek şöyle buyurur:

“İnsana ne oluyor da altının ve dünya malının kölesi oluyor? Hak yolunda harcanmayanlar nedir? Neyi ifâde eder? Dünya malının esiri olarak onun kapısında yılan gibi kıvrılıp yerlerde sürünmek zilleti, insanı göklere eli boş gönderen bir sefâlet sebebi değil de nedir!..”

Kârun misâli mala-mülke esir olup mânevî sefâletin girdaplarında boğulan Sâlebe'nin hâli de, pek düşündürücü ve ibretli bir hâdisedir:

Medîne müslümanlarından olan Sâlebe'nin, mala-mülke karşı aşırı derecede hırsı vardı. Zengin olmak istiyordu. Bunun için Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den duâ istedi.

Onun bu talebine Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle cevap verdi:

“-Şükürünü edâ edebileceğin az mal, şükürünü edâ edemeyeceğin çok maldan hayırlıdır...”

Bu ifâde üzerine isteğinden vazgeçen Sâlebe, bir müddet sonra hırsının yeniden depreşmesi ile tekrar Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gelip:

“-Yâ Rasûlallâh! Duâ et de zengin olayım!” dedi.

Bu sefer de Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“-Ben senin için kâfî bir örnek değil miyim? Allâh'a yemîn ederim ki, isteseydim şu dağlar altın ve gümüş olarak arkamdan akıp geleceklerdi; fakat ben müstağnî kaldım.”

Sâlebe, yine isteğinden vazgeçti. Fakat içindeki ihtiras fırtınası dinmiyordu. Kendi kendine: “Zengin olursam, fakir fukarâya yardım eder, daha çok ecre nâil olurum!” şeklinde bir düşünceye kapılarak ve nefsinin şiddetli talebine yenilmiş olarak üçüncü kez Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanına gitti ve:

“-Seni hak peygamber olarak gönderene yemîn ederim ki, eğer zengin olursam, fakir fukarâyı koruyacak, her hak sâhibine hakkını vereceğim!..” dedi.

Bu bitmek bilmeyen ısrarlı talep karşısında Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Yâ Rabbî! Sâlebe 'ye istediği dünyalığı ver!*” diye duâ etti.

Çok geçmeden bu duâ vesîlesiyle Allâh Teâlâ, Sâlebe'ye büyük bir zenginlik ihsân etti. Sürüleri dağları ovaları doldurdu. Lâkin o zamana kadar “mescid kuşu” ifâdesi ile anılan Sâlebe, mal ve mülkü ile meşgûliyeteye dalması sebebiyle yavaş yavaş cemaati aksatmaya başladı. Gün geldi sadece Cuma namazlarına gelir oldu. Ancak bir müddet sonra Cuma namazlarını da unuttu.

Birgün onun durumunu sorup öğrenen Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Sâlebe 'ye yazık oldu!..*” buyurdular.

Sâlebe'nin gaflet ve cehâleti, bu yaptıklarıyla da kalmadı. Kendisine zekât toplamak için gelen memurlara:

“–Bu sizin yaptığımız düpedüz haraç toplamaktır!” deyip, daha evvel yapacağını vaadettiği infaklar şöyle dursun, fakir fukarânın âyetle sâbit olan asgarî hakkını dahî vermekten kaçınacak kadar ileri gitti. Netîcede münâfiklardan oldu.

Münâfikların bu tavırları, âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilir:

“Onlardan kimi de: «Eğer Allâh, lutuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve elbette biz sâlihlerden olacağız!» diye Allâh'a söz vermişlerdi.”

“Fakat Allâh, onlara lutfundan (zenginlik) verince, cimrilik edip (Allâh'ın emrinden) yüz çevirerek sözlerinden döndüler.” (et-Tevbe, 75-76)

Kendi ahmaklığı yüzünden Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ikâzını dinlemeyerek, sefil ve perişân bir şekilde hazîn bir âkıbeta dûçâr olan Sâlebe, dünyanın geçici servetine aldanarak ebediyet fukarâsı olmuştu. Büyük bir pişmanlık içinde ölürken kulaklarında âdetâ Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şu sözleri çınliyordu:

“–*Şükürünü edâ edebileceğin az mal, şükürünü edâ edemeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır...*”¹⁰

Ancak bu ikâza kulak vermemiş olan Sâlebe, fânî servetinin kendisini perişân eden girdapları içinde sonsuz bir elem ve ızdırâba dûçâr olarak can verdi. Düştüğü felâketi saâdet zannederek, kısacık bir dünya hayatına mukâbil, ebedî bir saâdeti ahmakça mahvetti.

¹⁰ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 370-372.

Görüldüğü gibi insan, yaratılışı itibâriyle dünyaya meyyâldir. Dünya malı nefse câzip gelir. Ona aldananlar doymak bilmezler. Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu gerçeği şöyle ifâde buyurur:

“Âdemoğlunun iki vâdi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. Onun karnını ancak toprak doldurur...” (Buhârî, Rikâk, 10)

Zîrâ mal yığıldıkça insanın hırsı artar, muhteris olur. Gözünü madde ve mal hırsı bürümüş olan insanda, merhamet ve şefkat hissi azalır. İnfâk etmek ona zor gelir. Nefsi ona: “Daha zengin ol; ilerde daha çok infâk edersin!” diye telkinde bulunur. Böyle insan, rûhen hasta, bedenen muzdariptir. Değerlendiremediği şu dünya gününde:

“Yarın yaparım diyenler helâk oldu!..” sözünün muhtevâsına dâhil olan bedbahtlardandır.

Sâlebe'nin yukarıda nakledilen hikâyesi, dünya malına aldanışın hüsrânını ifâde yanında, kaderi zorlamanın ve duâ âdâbına riâyet etmemenin fecî âkıbetini kavramamız için de mükemmel bir misâldir. Bize düşen; Cenâb-ı Hak'tan bir şey isterken, onun hakkımızda hayır mı, yoksa şer mi olduğu husûsunda aklımıza gereğinden fazla güvenerek ısrarcı olmak yerine, talebimizin eğer hayırlı ise ind-i ilâhîde kabûlünü istemektir. Aksi hâlde lutuf içine saklanmış kahırları göremekten dolayı başımıza çâresiz dertler açabiliriz. Duânın -sadaka gibi- belâları defettiği, dînî bir gerçektir. Ancak bunun nasıl gerçekleştiği husûsunu sırf âciz aklımızla tâyin edebilmemiz mümkün değildir. Duâ, Rabbimizin bize bir müsâadesi, nîmeti ve hattâ emridir. Lâkin onun muhtevâsını ferdî akıl ve hislerimizle doldursak da, bu muhtevânın mutlaka hayır olduğu husûsunda inat etmemeli ve Allâh'tan:

“Yâ Rab! Hayırlı ise lutfeyle!” diye niyazda bulunmalıdır.

Görülüyor ki, malı faydalı bir hâle getirmek için onu, ilâhî emirlere uygun bir istikâmette kullanmak mecbûriyeti vardır. Bu, fert ve toplumun dünya ve âhîret selâmeti için zarûrîdir.

Esâsen İslâm'da zenginlik bizâtihî zemmedilmemiş, bilâkis muayyen esaslara riâyet edildiği takdirde methedilmiştir. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Sâlih bir kimsenin elinde bulunan helâl ve faydalı mal ne güzeldir.” (Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 202) buyurmak sûretiyle zenginliği teşvik etmiştir. Ayrıca İslâm'da, kendi emeğiyle geçinebilecek gücü olduğu hâlde insanlara el açmak hoş karşılanmamıştır.

Nitekim Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh-'ın rivâyet ettiğine göre bir adam, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek sadaka istedi. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona:

“–Evinde hiçbir şey yok mu?” buyurdu.

Adam:

“–Bir kısmını giydiğimiz ve bir kısmını da yaygı olarak kullandığımız bir örtü, bir de kendisi ile su içtiğimiz kabımız var.” dedi.

Peygamber Efendimiz bunları getirtti. Bizzat kendisi onları iki dirheme sattıktan sonra adama:

“–Bu paranın bir dirhemiyle yiyecek al ve âilene bırak, bir dirhemiyle de balta al ve bana gel.” buyurdu.

Adam bir balta satın alıp Peygamberimize geldi. Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Git odun topla ve sat! Seni onbeş gün buralarda görmeyeyim!” buyurdu.

Adam gitti, bir miktar odun topladı ve onları satarak on dirhem kazandı. Bu paranın bir kısmıyla elbise, diğer kısmıyla da yiyecek aldı. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Yüzünde dilenciliğin kara lekesi olduğu hâlde mahşer yerine gelmekten se, şu hâlin daha hayırlıdır. İstemek ancak şu üç kimseye câizdir: Yerlerde süründürecek kadar (aç ve) fakir düşene, altından kalkamayacağı bir borca girene ve diyet borcunu ödeyemeyen kimseye.” buyurdu.¹¹

İslâm, ihtiyaç sâhiplerinin, başkalarından bir şey istemelerini yasaklamakla birlikte, ahlâkî bakımdan bunu tasvip de etmemiştir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, her önüne gelenden istemeyi huy edinen birine:

“Hak Teâlâ, zekât mallarının taksîmini herhangi bir şahsın, hattâ Peygamberin bile arzu ve irâdesine bırakmamıştır. Bunların harcanması için sekiz yer göstermiştir. Eğer sen bu sekizden birine dâhil isen, o zaman zekât malından hakkını veririz.” (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VII, 6) buyurmuşlardır.

Burada, zekâtın yerli yerince sarfedilmesi husûsunda büyük bir titizlik ve incelik vardır. Zîrâ zekât, ancak âyette belirtilen yerlere verilebilir. Kur'an-ı Kerim'de bu yerler şöyle beyân edilir:

¹¹ Bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

“Sadakalar (zekâtlar), Allâh’tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, (zekât işinde çalışan) memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allâh yolunda çalışıp cihad edenlere ve (çâresiz kalan) yolculara mahsustur. Allâh pek iyi bilendir ve hikmet sâhibidir.” (et-Tevbe, 60)

Âyette belirtilen bu yerlerin hâricinde yapılacak olan infaklar, «hayrât» denilen zekâtın dışındaki bağışlarla gerçekleşir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zekâtın verileceği sınıflardan birine dâhil olmayan kimselere zekât malından vermemiş, onların isteklerini geri çevirmiştir. Ancak zekâtın dışında yaptığı infakta böyle davranmamıştır. Bu gibi durumlarda bizzat kendisi; **“(İhtiyâcı sebebiyle) isteyene gelince, sakın (onu) azarlama!”** (ed-Duhâ, 10) âyet-i kerîmesine uygun olarak hareket etmiş ve:

“Sizin güzel ahlâkınız, karşınıza gelip el açanı, bir hurmayla bile olsa boş çevirmemenizdir. Yâ Âişe! Yarım hurmayla bile olsa fakiri geri çevirme.” (Tirmizî, Zühd, 37) buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîften ilhâm ile muhterem Mûsâ Topbaş Efendi -kuddise sirruh-, istemeyi meslek hâline getirmiş kimselere, yâni dilencilere de sadaka verir ve:

“–Vermemeye alışmamak için, az da olsa vermek lâzım!..” buyururlardı.

Şu gerçeği de bilmelidir ki, İslâm’da ancak büyük zarûretler hâlinde istemeye müsâade edilmiştir. Zîrâ başkalarına el açmak, aslında insanı son derece aşağılayıcı bir iştir. Bu sebeple de Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbından bey’at alırken pek çoğuna *«kimseden bir şey istememe»*lerini şart koşmuştur.¹²

Dolayısıyla fakirler içinde utanmaz, arlanmaz, derbeder, önüne gelenden para isteyen tipler ile fakirlik ve sıkıntılarını sîneye çekenler birbirlerinden ayırt edilmelidirler.

Bu mevzûda Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

“Miskin, bir-iki hurma veya bir-iki lokma ile baştan savulan (dilenci) değildir. Miskin, ancak ihtiyâç içinde kıvrandığı hâlde iffet ve nezâketinden dolayı kimseden bir şey isteyemeyendir. Dilerseniz, “İnsanlardan ısrarla birşey istemezler.” (el-Bakara, 273) *âyetini okuyun!”* (Müslim, Zekât, 102)

¹² Bkz. Müslim, Zekât, 108.

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bu hadîs-i şerîfleriyle şunu beyân etmek istemişlerdir:

Her önüne gelenden isteyip dilenenler, ne de olsa bir şeyler elde ederler. Asıl ihmâl edilmemesi gereken kimseler; hâllerini gizleyip, sabır ve kanaat ile fakirliğe katlananlardır. Hâlini arz edemeyen böyle kimselere yapılacak infâkın ehemmiyeti, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle beyân buyurulmuştur:

“(Zekât ve sadakalarınızı), kendilerini Allâh yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirlere verin! Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zannederler. Sen onları sîmâlarından tanır-sın. Çünkü yüzsüzlük ederek ısrarla insanlardan bir şey istemezler. Hiç şüphesiz ki Allâh, yaptığımız her hayrı bilir.” (el-Bakara, 273)

Toprak Mahsullerinden Alınan Zekât: Öşür

Âdetâ unutulmaya yüz tutmuş bulunan mâlf ibâdetlerden biri olan öşür, toprak mahsûllerinden alınan zekâttır. Öşrû vermeyenler de, aynı zekât vermeyenler gibi Allâh katında gâsıp ve suçlu durumundadırlar. Fukarânın, muhtâcın, Allâh yolunda cihâd edenlerin haklarını gasbetmiş olmaktadır.

Rivâyete göre Yemenli cömert bir zâtın San’a yakınlarında üzüm, hurma ve ekin bahçesi vardı. Bu cömert kişi, mahsûl toplama zamanında fakirlere, gariplere ve zayıflara öşür payını fazlasıyla ve bolca ayırırdı. O zât vefât edince, çocukları ihtirâsa kapılarak:

“–Âilemiz hayli kalabalık, mal az. Fakirlere bir şey vermeyelim! Onlar gelip istemeden mahsûlleri toplayalım...” diyerek ahitleştiler.

Allâh -celle celâlühû-, onların bu kötü niyetleri üzerine, bahçelerini yakıp harâbe hâline getirerek simsiyah kıldı. O büyük bahçe, tanınmaz hâle gelmişti. Bu durumu gören cimri evlâdlar şaşırıldılar:

“–Acabâ yanlış bir yere mi geldik?” dediler.

Oysa babalarının öşrû cömertçe dağıtıp muhtaçların duâsını alması, bahçeye ziyâdesiyle bereket veriyordu. Bütün fakirler ve garipler, o bahçeden istifâde ediyorlardı. Lâkin babalarının fakirlere dağıttığı öşür, gözlerinde büyüyor ve onu vermek istemiyorlardı. Onlar, Allâh’ın o bahçeye verdiği bereketin nereden geldiğinin farkında değillerdi. Çünkü gaflet, onların kalblerini kör etmişti.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak:

“Gâfillerden olma!” (el-A’raf, 205) buyurmaktadır.

Ashâb-ı Darvan kıssası olarak bilinen bu hâdise, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

“...Hani onlar (bahçe sâhipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu (mahsullerini) devşireceklerine yemîn etmişlerdi. Onlar istisnâ da etmiyorlardı. (İnşâallâh demiyorlardı ve yoksulların payını da ayırmıyorlardı.)

Fakat onlar daha uykudayken, Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (ateş) bahçeyi sardı da, bahçe simsiyah kesiliverdi.

Sabahleyin birbirlerine şöyle seslendiler: «-Haydi devşirecekseniz erkenden mahsûlünüzün başına gidin!»

Derken: «-Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanımıza sokulmasın!» diye fısıldaşarak yola koyuldular.

(Fakirleri) engellemeye güçleri yetebilirmiş gibi erkenden gittiler. Fakat bahçeyi gördüklerinde (şaşkına dönüp):

«-Herhalde biz yanlış geldik.» dediler. (Sonra da gerçeği fark edip):

«(-Keşke yanlış gelseydik,) bilâkis, doğrusu biz (elde edeceğimiz ürünlerden) mahrum bırakıldık.» diye hayıflandılar.” (el-Kalem, 17-27)

Bu âyetlerde Allâh'ı unutup, nîmetlerin O'nun katından bir lutuf olduğunu görmezden gelerek fakir ve gariplerin hakkını vermemek için onlara hîlekârlık yapan merhametsiz bahçe sâhiplerinin hazîn âkıbetleri bir ibret sahnesi olarak ne güzel takdîm ediliyor. Unutmamak gerekir ki, kalblerdeki bütün niyetler, Hak Te-âlâ'ya mâlumdur. O'nun azameti, her şeyi kaplamıştır.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- buyurur:

“Dünya hayâtı bir rüyâdan ibârettir. Dünyada servet sâhibi olmak, rüyâda defîne bulmaya benzer. Dünya malı, nesilden nesile aktarılarak dünyada kalır.”

“Ölüm meleği, gâfilin canını almak sûretiyle onu uykudan uyandırır. O kimse gerçekte sâhip olmadığı bir mal için dünyada çektiği sıkıntılara âh vâh eder. Bin pişman olur. Lâkin iş işten geçmiş, her şey bitmiştir...”

Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- ne güzel söylemiştir:

“İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar.”

Nitekim Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede ölüm ânında rüyâdan uyanır gibi kendisine gelen insanın, ebedî bir pişmanlıkla şöyle dediğini bildirir:

رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ

“...Rabbim! Beni(m ölümümü) kısa bir müddet geciktirsen de, sadaka verip sâlihlerden olsam!” (el-Münâfikûn, 10)

Ancak bu durumda iş işten geçmiş olacağından, onun bu talebi kabul edilmeyecektir. Bu sebeple Allâh Teâlâ aynı âyet-i kerîmenin evvelinde, kulun, böyle hazin bir duruma düşmeden önce kendisine verilen rızıktan infâk etmesini emretmiştir.

Hülâsa, her mümin, Allâh’ın mülkünde yaşadığının, O’nun nîmetleriyle rızıklandığının şuuruyla, mâlî ibâdetlerde ihmâlkârlık göstermekten son derece sakınmalıdır. Aksi hâlde kimin malını kimden esirgediğini bilmeyen gâfiller zümresine dâhil olmaktan kurtulamayacağını bilmelidir...

Yâ Rabbî! Hâlini arz eden muhtaç ve iffeti dolayısıyla hâlini arz edemeyen yoksulun, servetlerimizdeki mevcut hakkını bir ibâdet vecd ve heyecânıyla îfâ ederek Sen’in rızânı kazanabilmeyi ihsân eyle!

Âmîn!..

B-İNFAK

a-Mâhiyeti

Malın ve hattâ canın Allâh yoluna tahsîsi mânâsına gelen infak ve benzeri kelimeler, Kur’ân-ı Kerîm’de 200’den fazla yerde zikredilmektedir. Sadece bu rakam bile infâkın şümûl ve ehemmiyetini kavramaya kâfîdir.

İkinci Akabe bey’atinde Abdullâh bin Revâha -radiyallâhu anh-:

“–Yâ Rasûlallâh! Rabbin ve senin için bize istediğin şartı koşabilirsin.” demişti.

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdu ki:

“–Rabbim için şartım, O’na ibâdet etmeniz ve hiçbir şeyi O’na şirk koşmamanızdır. Kendi hakkımdaki şartım ise, canlarınızı ve mallarınızı nasıl koruyorsanız beni de öylece korumanızdır.”

Ashâb-ı kirâm sordular:

“–Böyle yaparsak bize ne vardır?”

Cevâben Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Cennet vardır!” buyurunca, oradakiler:

“–Ne kârlı bir alışveriş! Bundan ne döneriz, ne de dönülmesini isteriz!” dediler. (İbn-i Kesîr, Tefsîr, II, 406)

İşte bu konuşmalardan sonra şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ

“Allâh, müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır...” (et-Tevbe, 111)

Canın Allâh’a satılmasının en müşahhas ve ideal tezâhürü, şehidlik ve gâziliktir.

İslâm’ın ilk mübârek şehidi Sümeyye Hatun’un hâli ne kadar ibretlidir. O, canını ulvî bir îmân heyecanıyla Allâh yolunda infâk etmişti. Şimdi cenneti satın almış ve kıyâmete kadar gelen müminlerin gönüllerinde taht kurmuş olarak, ebedî mükâfâtının verileceği ânı beklemektedir. Bu durum karşısında bizim de Allâh rızâsına nâil olabilmek için, malımızla ve canımızla infâka yönelmemiz gerekmektedir.

Yine Çanakkale Harbi'nde, Türk ordusunun ateşleyecek barutu bile kalmamış olmasına rağmen, müşahhas bir can ve mal infâkı yaşandığı için, zafer müyesser olmuştu. Târihte buna benzer misâller pek çoktur.

Malın Allâh'a satılması, aslında mecâzî bir tâbir olup, onun Allâh yoluna harcanmasını ifâde eder. Cenâb-ı Hak, müttakîlerin vasıflarını sayarken:

“(O müttakîler,) **kendilerine verdiğimiz her türlü rızıktan** (Allâh yolunda) **infâk ederler.**” (el-Bakara, 3) buyurmaktadır.

Allâh için vermenin umûmî ismi olan sadaka ve infâkın çeşidi çoktur.

Sadaka ve infak, var olanı vermekten başlar. Buna göre, yarım hurmayı vermek dahî bir infak olup, kulu cehennem ateşinden muhâfaza eder. Dolayısıyla Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- her mümini zengin kabul eder. Çünkü O, hadîs-i şerîflerinde mümindeki emr-i bi'l-ma'rûf, mazlûma yardım, mümini tesellî, muzdarip gönülleri sevindirme, yoldan eziyet verici şeyleri izâle, hasta ziyâreti vb. hususların da birer sadaka, yâni infak hükmünde olduğunu beyan buyurmuştur. Bunlar ise, mâlî güce bağlı olmayan hizmetlerdir. Bu demektir ki, en güçsüz müminin bile gerçekleştirebileceği pek çok sadaka ve infak çeşidi mevcuttur.

Gerçekten hayır, yalnız mal ile yapılmaz. Bir işte yol göstermek, tesellî etmek, nasihat etmek ve insanlara tebessümle yaklaşmak gibi sayısız ve herkesin muktedir olabileceği fiiller de cemiyetin huzur ve sükûnunu, kardeşlik duygularının kökleşmesini ve ictimâî tesânüdün (yardımlaşmanın) gerçekleşmesini sağlayan âmillerdendir.

Cemiyetin fakir ve sıkıntılı fertlerine yardım mâhiyetindeki sadaka ve bağışlar, ictimâî âhenk ve nizâmın devâmını temin ettiğinden dolayı dünyada da âhirette de bir bereket vesîlesidir. Şu misâl, bu gerçeği ne güzel aksettirir:

Birgün dilencinin biri Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'ın önünde durup bir şeyler istedi. Hazret-i Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin -radıyallâhu anhümâ-'ya:

“–Annenize gidin ve evdeki altı dirhemi alıp getirin!” dedi.

Hazret-i Hasan ve Hüseyin -radıyallâhu anhümâ- gittiler ve altı dirhemin hepsini getirip babalarına teslim ettiler. Hazret-i Ali de bu dirhemleri dilenciye verdi. Hâlbuki o esnâda kendilerinin de bu dirhemlere ihtiyacı vardı. Hazret-i Fâtıma -radıyallâhu anhâ- onunla un alacaktı. Bir müddet sonra Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- eve gitmek üzere yola koyuldu. Henüz evden içeri adımını atmamıştı ki, yanına devesini satmak isteyen bir kimse geldi:

“–Parasını sonra verirsin.” diyerek devesini Hazret-i Ali’ye yüz kırk dirheme sattı ve hayvanı kapıya bağlayıp gitti. Kısa bir süre sonra bir başka kimse çıkağeldi ve deveyi iki yüz dirheme satın aldı. Parasını da hemen ödeyip gitti.

Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-, yüz kırk dirhemi deveyi satın aldığı kimseye verdi, arta kalan altmış dirhemi de Hazret-i Fâtıma’ya teslim etti ve şöyle dedi:

“–Bu, Allâh’ın: «**Her kim bir iyilik yaparsa ona, o yaptığı iyiliğın on katı vardır.**» (el-En’âm, 160) buyurarak bize vaad ettiği ihsânıdır. Biz o altı dirhemi verdik. Allâh Teâlâ da on misliyle mukâbelede bulundu!..”

Bu bereketlere ilâveten Cenâb-ı Hakk’ın:

“**İyiliğın karşılığı, ancak iyilik değıl midir?**” (er-Rahmân, 60) beyânı mûcibince zekât ve infaklar, kullara nice rahmet kapılarını aralarken, şer kapılarını da kapatıcı bir mâhiyet arz eder.

İstanbul’da anarşi hâdiselerinin zirvede olduğı bir dönemde yaşanan şu hâdis, bu hakîkatın ibretli tezâhürlerinden biridir:

Beş-altı soyguncu, büyük bir markete girmişler ve dükkan sâhibine kasada ne varsa vermesini istemişlerdi. İhtiyar adamcağız, çâresiz bir şekilde kasanın anahtarlarını tam eline almıştı ki, gelen gideni kontrol için kapıda bekleyen soyguncu, onu fark etti ve birden yerini terk ederek süratle içeri girip yaşlı dükkan sâhibine siper oldu. Silahını da arkadaşlarına doğrultmuş bir vaziyette haykırdı:

“–Buradan tek kuruş almadan çıkacağız!”

Bu âni gelişme karşısında şaşırın arkadaşları:

“–Hayrola! Buraya kadar kaç dükkan soyduk; bir şey demedin! Ne oldu sana birden?!. Çekil önümüzden de işimize devam edelim!” dediler.

Fakat o, arkadaşlarına mânî olabilmek için hem kararlı hem de mahcup bir edâ ile şunları söyledi:

“–Hayır! Buradan bir iğne bile almayacağız! Sakın ısrar etmeyin. Bilin ki, benim cesedimi çiğnemedikçe bu dükkandan size hayır yok! Bu ihtiyar amca kim biliyor musunuz? Ben yıllar yılı kumarhâne ve meyhâne köşelerinde âilemi ve çocuklarımı ihmâl ederken, şefkat ve merhamet elini uzatarak, âdetâ onlara babalık yapan ve yavrularımı büyütüp okutan müstesnâ bir insan!..”

Bu hâl üzerine arkadaşları, başlarını önüne eğdi ve hep birlikte özür dileyip oradan ayrıldılar.

İşte Allâh için infâkın dünyevî fâidesinin yaşanmış, ibret dolu ve müşahhas bir misâli! “Az sadaka çok belâyı defeder.” ifâdesinin bir tecellîsi...

Fakir ve mahrum insanların yaralarını sararak onlara huzur bahşeden bir tesellî sunabilmenin en mükemmel tezâhürleri, hiç şüphesiz ki Fahr-i Kâinât - sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in örnek hayatında müşâhede edilebilir.

O, bir yandan cömertliğin, müslümanın tabiat-i asliyesi hâline gelmesini arzu ederek:

“Veren el, alan elden üstündür.” (Buhârî, Zekât, 18)

“Yalnız iki kişiye gıpta edilir. Biri, Allâh'ın, mal verip hak yolunda harcamaya muvaffak kaldığı kimse; diğeri de, Allâh'ın, kendisine ilim verip de onunla amel eden ve bunları başkasına öğretene (yâni ilmini infâk eden) kimsedir.” (Buhârî, İlim, 15) beyânları ile infâkı teşvîk ederken bir yandan da:

“Yâ Rabbî! Beni fakir olarak yaşat, fakir olarak öldür, mahşer gününde fakirlerle haşreyle!” (Tirmizî, Zühd, 37) şeklinde duâ etmiş ve Mescid-i Saâdet'lerinin bir köşesini garip, fakir ve miskinlerin sığınabileceği bir şefkat yuvası hâline getirmiştir. Bütün fakirlerle olduğu gibi, “ashâb-ı suffe” denilen bu kimselerle de son derece yakından ilgilenmiş, onların her türlü sıkıntılarını dermân olmaya çalışmış ve kendi mütevâzî yaşayışıyla da onlara en güzel bir tesellî sunmuştur.

Yine o:

“(Allâh huzûrunda servet konusunda hesap vermeyecek olan) fakirler, zenginlerden yarım gün (dünya hesâbıyla beş yüz yıl) önce cennete gireceklerdir.” (Tirmizî, Zühd, 37)

“(Mallarını Allâh yolunda harcamadan) çoğaltanlar, kıyâmet gününde (sevaplarını) azaltanlardır.” (Buhârî, Rikâk, 13) ifâdeleriyle dâimâ, hakîkî izzet ve şeref ölçüsünün zenginlik değil, fazîlet ve takvâ olduğunu telkîn etmişlerdir. Yine ümmetinin infâk edebilme saâdetinden mahrûm bulunan fakirlerine de:

“Yarım hurma ile de olsa ateşten korunun. Bunu da bulamayan, güzel ve hoş sözle korunsun.” (Buhârî, Edeb, 34) buyurarak infâkın her hâlükârda mümkün olduğunu ifâde etmek sûretiyle, onların gönüllerine su serpmiştir. Dolayısıyla bir kimsenin verecek bir şeyi olmasa, ancak güzel davransa ve gönül alacak tatlı sözler söylese, bu da bir çeşit sadakadır. Hattâ bu, minnet ve eziyetle verilen sadakadan daha hayırlıdır. Nitekim Cenâb-ı Hak:

“Güzel bir söz söyleme ve bir ayıp örtme, ardından eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allâh Ganî ve Halîm'dir.” (el-Bakara, 263) buyurmaktadır.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in yukarıdaki beyânları, ne zenginliği, ne de fakirliği tervîc etmektedir. Bilâkis her iki tarafın kendisine âit güzel yönlerini ve bunlara göre hareket etmenin zarûretini ifâde ile herkesin içinde bulunduğu hâle

rızâ göstermesinin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Mühim olan, kulun zengin veya fakir oluşuna aldırmadan, rızâ-yı ilâhî istikâmetinde yaşamasıdır.

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, bütün müminleri gönül zengini olarak kabul ederdi. Ashâb-ı kirâmdan Ebû Zer -radiyallâhu anh-'ın dünyâlık olarak bir dikili taşı bile bulunmamasına rağmen Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona:

“–Yâ Ebû Zer! Çorbana su kat ve infâk et.” (Müslim, Birr, 142) buyururdu.

Zîrâ Ebû Zer -radiyallâhu anh-'ın çorbaya ilâve edebilecek bir bakliyâtı dahî yoktu.

Kalbi zengin olana, cüzdân fakirliği bir zarar vermez. Kalb zenginliğiyle birlikte cüzdân zenginliği de olursa, bu onun gönül zenginliğini ve güzelliğini daha da artırır. Kalbi fakir olana da, cüzdân zenginliği bir fayda vermez. Üstelik onun gönül fakirliğini artırır. Kalbiyle berâber cüzdânı da fakir olanlar, -Allâh muhâfaza buyursun- iki cihân bedbahtı olurlar.

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, asıl zenginliğin, mal çokluğu ile değil, gönül zenginliği ile olduğunu belirtmişlerdir.¹³ Buna göre herkes, kanaati kadar zengindir. Kanaat ise hadîs-i şerîfte bildirildiği gibi bitmez-tükenmez bir hazînedir.¹⁴ Gerçek müminler de, bu zenginlik nîmetine sâhip olup infakta bulunanlardır. İnfak, bir müminin hassâsiyetinin ve mükellef olduğu diğergâmlığın kâmil bir tezâhürüdür.

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- Şam'a giderken deveye binme sırası kölesine geldiğinde, şehrin kapısına varmış olmalarına rağmen deveye ısrarla kölesini bindirmiş ve kendisi yaya, kölesi ise devenin üzerinde olduğu hâlde Şam'a girmişti. İşte bu da, kâbına varılmaz bir infak ve îsâr tezâhürüdür.

Îsâr, kendinden koparıp verme, kendi hakkını kardeşine devretme anlamına gelir ki, bugün cemiyetimizde yok denecek kadar azdır. Ancak zekâtın biraz daha ötesine gitmek, onun dışındaki infaklara da fazlaca yer vermek teşvîk edilmeli ve bu iş müesseseleştirilerek düzenli bir şekilde konulmalıdır. Bu müesseselerde aynı zamanda İslâmî şuurla hizmet edecek gayretli insanlar yetiştirilmelidir. Ayrıca ümmet-i Muhammed'in istifâde edeceği hastahânelerin, muzdariplerin kalacağı dâru'l-acezelerin (huzur evlerinin) yapılması da, bugünkü toplum üzerine en ehemmiyetli bir vecîbedir.

İnfâka rağbet, bir müminin tabiat-i asliyesi olmalıdır. Cenâb-ı Hak:

¹³ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, II, 389.

¹⁴ Beyhakî, *Kitâbü'z-zühd*, II, 88.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“O (takvâ sâhipleri) ki, bollukta da darlıkta da Allâh için infâk ederler; öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allâh da, (bu şekilde davranan) ihsân sâhiplerini sever.” (Âl-i İmrân, 134) buyurmaktadır.

Rivâyete göre Câfer-i Sâdık Hazretleri'nin bir kölesi vardı. Kendisinin yakın hizmetlerini görürdü. Birgün köle, getirmiş olduğu bir kâse çorbayı kazâ ile Câfer Hazretleri'nin üzerine döktü. Üstü başı çorbaya bulanana Câfer-i Sâdık Hazretleri de, öfke ile kölenin yüzüne baktı. Bunun üzerine köle:

“–Efendim! Kur'ân'da «**öfkelerini yenenler**» takdîr ediliyor!” diyerek bu husustaki âyet-i kerîmeyi okudu.

O zaman Câfer-i Sâdık Hazretleri:

“–Öfkemi yendim!” dedi.

Bu sefer köle:

“–Kur'ân'da aynı yerde «**insanların kusurlarını bağışlayanlar**» da takdîr ediliyor!” dedi ve âyetin bu husûsla alâkalı kısmını okudu.

Câfer Hazretleri:

“–Haydi bağışladım seni!..” dedi.

Bu defâ da köle:

“–Kur'ân'da aynı âyetin devamında «**Allâh ihsânda bulunan, iyilik eden kimseleri sever!**» buyuruluyor!” diyerek âyetin, son kısmını da okudu.

Bunun üzerine Câfer-i Sâdık Hazretleri:

“–Haydi git, hürsün artık; seni Allâh için âzâd ettim!” dedi.

Allâh Rasûlü'nün bildirdiği üzere, susuzluktan soluyan bir köpeğe su veren günahkâr bir kadın, sırf bu merhameti sebebiyle günahları affedilerek cennete nâil olmuştur. Buna mukâbil, bir kediye merhametsiz davranarak, onun açlığına aldırış etmeyen bir kadın da cehenneme dûçâr kılınmıştır. Bu misâller, bir müslümanın gönül âlemini istikâmetlendirmesi bakımından pek ibretlidir. Zîrâ bir mümin, karanlık bir gecenin mehtâbı gibi derin, hassâs, rakîk, diğergâm, cömert ve merhametli olmalıdır.

Hak katında makbûl olan cömertlik, malın iyi ve güzel olanından vermektir. Zîrâ infaklar, bu inceliğe dikkat edildiği ölçüde kulu, rızâ-yı ilâhîye nâil eyler.

Asr-ı saâdette, hayatlarını sırf İslâm yoluna adanarak, Allâh'a ibâdetten başka bir şey düşünmeyen Ashâb-ı Suffe, geçimlerini temine vakit bulamazlardı. Bu sebeple diğer müslümanlar onlara hurma getirirlerdi. Bâzı kimseler, bir ara bozuk hurma getirmiş, Ashâb-ı Suffe de son derece acıkmış olmaları sebebiyle bu bozuk hurmaları yemek zorunda kalmışlardı. Bu hâdise üzerine Cenâb-ı Hak'ın şu ihtârı geldi:

“Ey îmân edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nîmetlerin iyilerinden (Allâh için) infâk edin. (Size verildiği takdirde) gözünüzü yummadan alamayacağınız (basit ve değersiz) şeyleri, hayır diye vermeye kalkışmayın! Allâh'ın müstağnî ve övülmeye lâayık olduğunu bilin!” (el-Bakara, 267)¹⁵

Bir başka âyet-i kerîmede de Cenâb-ı Hak, kendisine yakın olabilmemiz için sevdiğimizden infâk etmemiz gerektiğini şöyle bildiriyor:

“Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, aslâ «birr»e eremezsiniz. Her ne infâk ederseniz Allâh onu hakkıyla bilir.” (Âl-i İmrân, 92)

Âyet-i kerîmede geçen «birr» kelimesi, hayrın kemâl noktası, Allâh'ın rahmeti, rızâsı ve cenneti mânâlarında tefsîr edilmiştir. Cenâb-ı Hak «birr»i başka bir âyet-i kerîmede şöyle izâh eder:

“Birr, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl birr (sâhipleri), Allâh'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan, zekâtını veren, verdiği sözü tutan, felâket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadâkat gösterenler ve işte onlardır gerçek takvâ sâhibi olanlar!” (el-Bakara, 177)

Görüldüğü gibi “birr”i târif eden bu âyet-i kerîme, insanda bulunması gereken pek çok üstün vasfı kendisinde toplamıştır.

Kardeşlik ve dayanışma duygularının zayıfladığı, ictimâî huzur ve sükûnün giderek kaybolduğu, kin ve husûmetin çoğaldığı cemiyetimizde bugün ciddi bir infak seferberliğine ihtiyaç vardır. Bu infak seferberliği, hem kendimiz hem de yavrularımız için çok ehemmiyetlidir. Yavrularımız, mülkün hakîkî sâhibinin Allâh Teâlâ olduğu idrâki içinde büyümelidirler. Bizler, çocuklarımızı nasıl küçük yaşta namaza alıştırmakla mükellef isek, onlara aynı zamanda infak heyecanı

¹⁵ Bkz. Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 90.

vermeye ve bir muzdaribi sevindirme ibâdetine de alıştırmaya mecbûruz. Şâyet bu işin alışkanlığını küçük yaşlarda kazandırmazsak, onlara yazık etmiş oluruz.

Olgun bir mümin olmak isteyen herkes, imkânları mahdûd olsa dahî elinden geldiği kadar muhtaç ve muzdariplere destek olmak, gönül vermek ve duâ etmek mecbûriyetindedir. Bir muzdaribin derdini paylaşmak da infaktır. Kırık kalbleri ihyâ etmenin, Hakk’a yakınlığa vesîle olduğunu Mûsâ -aleyhisselâm-’ın şu ilticâsından anlamak mümkündür. Rivâyete göre o birgün:

“–Yâ Rab! Seni nerede arayayım?” diye niyazda bulunmuştu. Allâh Teâlâ da:

“–Beni kalbi kırıkların yanında ara.” (Ebû Nuaym, Hilye, II, 364) buyurdu.

Bugün için en büyük hizmetlerden biri, rehber insanlar yetiştirecek müesseseleri ihyâ etmek için, onlara infakta bulunmaktır. Bir mütefekkirin dediği gibi:

“Hâkim milletlerle mahkûm milletler arasındaki en mühim fark, bir avuç iyi yetişmiş insandır!”

İşte cihânın bütün susuzluğu, bu bir avuç kâmil insanadır.

Bugün İslâm dünyası, ictimâî planda mağlub bir durumda ise bunun sebebi, müslümanların bertaraf etmeye muktedir olmadıkları bir zulme mâruz kalmış bulunmalarındır. Bu kötü tâlihi değiştirmek için, onun güçlü olduğu zamanlardakinden daha fazla bir dînî ve vicdânî gayrete ihtiyaç olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. **“Her güçlkle berâber muhakkak bir kolaylık bulunduğuy”** yolundaki ilâhî beyânı düstûr edinerek silkinmeli ve bir kurtuluş çâresi bulmaya azmetmelidir. Bu, o derecede ehemmiyetli bir mesûliyetdir ki, her zaman için meşrû olan meşgûliyetlerin bile meşrûluğu tehlikeye girer. Meselâ yavrusunu emzirmekte olan bir ana, evinde yangın çıktığı takdirde bu fiile devam ederse mes’ul olur. Yangını söndürmek için yapması gereken işlerin âciliyeti sebebiyle çocuğunu emzirmek gibi meşrû ve makbul olan bir fiile devam etmesi, onu mes’ul bir mevkiye düşürür. Bu, İslâm’da “maslahat” denilen ehemmiyetli bir meseledir. Dolayısıyla günümüzün maslahatı da çok iyi tedkîk edilmeli ve onun gerektirdiği ölçüde ve îcâb ettirdiği şekilde gayret sâhibi olmalıdır. Bu lâyıkiyle yapılabildiği takdirde, bütün İslâm âlemi, içinde bulunduğu buhrandan kurtulma imkânı bulabilir.

Nitekim evvelce de temas ettiğimiz gibi, İslâm medeniyetinin alâmet-i fârikası olan “vakıflar”, tesis edildikleri zamanın ihtiyaç ve îcâbının en mükemmel bir sûrette tesbit ve takdîr edildiğinin fiilî ve muazzam misâlleridir.

Kalbi Allâh’tan uzaklaştırıp kendine bağlama istîdâdı, en fazla mal ve evlâdda mevcuttur. Bundan dolayı Allâh Teâlâ:

“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir fitne (imtihân vesîlesi)dir. Büyük mükâfât ise, ancak Allâh katındadır.” (et-Teğâbün, 15)

“Ey îmân edenler! Mallarınız ve çocuklarınız, sakın sizi Allâh’ı anmaktan alıkoymasın!..” (el-Münâfikûn, 9) buyurmaktadır.

İnfakların büyük ölçüde îfâ mahalli ise vakıflardır. Vakıflar, zenginlerin ihtiyaç sâhiplerine ulaşmaları için emin bir vâsita ve âdetâ bir köprü mesâbesindedir. Böyle müesseselere infakta bulunan zenginler, vefat ettikten sonra da bu müesseseler vâsıtasıyla fakirlere ulaşma ve hizmet etme imkânına sâhip olmaktadır.

b-İnfakta Edeb

Zekât ve sadaka gibi infaklarda edeb çok mühimdir. Bilhassa veren, alana teşekkür hissiyâtı içinde olmalıdır. Çünkü onu farz olan bir borçtan kurtarıp ecre nâil eylemektedir. Verilen sadakalar aynı zamanda, veren kişiyi hastalık ve musîbetlere karşı koruyan birer siper-i sâikadır. Yoksullar, fakirler ve garipler, aslında varlık sâhipleri için büyük bir nîmettir. Zîrâ cennet kapıları, onların duâları ile açılır.

Kur’ân-ı Kerîm’de, sadaka verirken dikkat edilecek edebe dâir şöyle buyurulmuştur:

“Ey îmân edenler! Allâh’a ve âhîret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûretiyle, yaptığınız infak ve sadakalarınızı boşa çıkarmayın!” (el-Bakara, 264)

Bu âyette zekât vermek ve infakta bulunmak teşvîk edilmekle birlikte, bunu yaparken riâyet edilmesi gereken edeb açık bir şekilde anlatılmaktadır. Yâni kalb kırarak, fakiri küçümseyerek, eziyet ederek ve başa kakarak yapılan bir hayrın, Allâh indinde hiçbir değeri yoktur.

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Üç kişi vardır ki, kıyâmet günü Allâh onlarla konuşmayacak, yüzlerine bakmayacak ve kendilerini temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.”

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu sözleri üç defa tekrarladığına şahit olan Ebû Zer -radiyallâhu anh-:

“–Adları batsın, umduklarına ermesinler ve hüsrâna uğrasınlar! Kimlerdir bunlar yâ Rasûlallâh?” diye sordu.

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Elbisesini (kibir ve gururundan dolayı kurula kurula) sürüyen, verdiği ni başa kakan ve malını yalan yeminle pazarlayan!..*” buyurdu. (Müslim, İmân, 171)

Bu beyânlar gösteriyor ki, başa kakarak ve inciterek yapılan hayırlar, kulu azâba dûcâr eden ağır cürümlerdendir. Çünkü kalbler, nazargâh-ı ilâhîdir. Mevlânâ Hazretleri buyurur:

“*Sen varlığını, malını ve mülkünü güzel bir şekilde infâk et de, bir gönül al! Ki o gönlün duâsı mezarda, o kapkara gecede sana ışık versin, nûr olsun!..*”

Yine Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- hikmet dolu beyitlerinde Cenâb-ı Hakk’a şükür borcunun îfâsına vesîle olması sebebiyle yoksul ve muhtaç kimsele-
rin cömertler için bir nîmet olduğunu, sehâvetin ancak onlarda mâkes bulunduğunu, bu sebeple onların gönüllerini incitmek gerektiğini şu şekilde anlatır:

“*Yoksul kişi cömertliğin aynasıdır. Sakın aynaya karşı gönül kırıcı sözler söyleyerek o aynayı buğulandırma.*”

Allâh’ın cömertlik tecellîsinin bir tezâhürü de fakirlerdir. Hak Teâlâ, fakirleri kerem sâhiplerine mürâcaat ettirir. Böylece hamiyetli zenginler için saâdet yolları hazırlanır. Hak Teâlâ’nın bir başka cömertlik tecellîsi de, yoksula yardım etmesi için zenginin gönlünde sevgi ve merhamet duygusu uyandırmasıdır.

Yoksul kişi nasıl cömertliğe, iyiliğe muhtaç ise, cömertlik ve iyilik de yoksul kişiye muhtaçtır. Güzeller, güzelliklerini seyretmek için nasıl tozsuz, passız, parlak bir ayna ararlarsa, cömertlik de yoksulları, zayıfları öylece aramaktadır.

Şu hâlde yoksullar Hakk’ın cömertlik aynalarıdır. Varlıklı olanlar, kendi keremlerini orada seyrederler. Hak’ta fânî olan sâlih zenginler, servetlerinin bir emânet olduğunu idrâk ederek Hak karşısında nefislerinin aciziyetini anlamışlar ve ilâhî cömertliğin mâkesi olmuşlardır. Hakk’ın cömertliğinden bir nasîb alarak sehâvette fânîleşmişlerdir.

Az veya çok sâhip olduğu varlığını, kalbinde taşıyanlar, âhiret fukarâsı olan bedbahtlardır. Bu tip insanlar, Hak kapısında değildir. Varlıkları izâfîdir, kapı dışındaki nakış ve sûretten ibârettir.

Bunlar, gönülleri Allâh’tan uzak düşen gerçek zavallı ve rûhâniyet fakirleridir. Zâhirî varlıkları ise bedbahtlıklarının cansız bir nakışı, solgun bir resmidir. Bunlar, hakîkatten habersiz, rûhsuz kişilerdir ki, sen bunlara yakınlık gösterme! Sakın ha köpek resmine kemik atma!..

Dikkatli ol; bu ölümlerin önüne yemek tabağı koyma! Onlara iltifat edip yakınlık gösterme! Öyle varlık sâhipleri, mahşerin sefil dilencileri olacaklardır!..

*Böyleleri mânâ değil, ekmek dervişleridir. Onlar, sefâletlerini saâdet sa-
nırlar, kendilerine göre güzel yemekler yer, tatlı şerbetler içerler. Gerçekte ise,
ilâhî lokmadan nasipsizdirler.*

*Ey bu hüsrâna düşmek istemeyen! Sen mahlûkâtı cömertliğinle kuşat ki,
âriflerden olasın!..”*

Zekât, sadaka ve hayır işlerinde dikkat edilecek mühim hususlardan biri de, gizliliğe riâyettir. Çünkü açıktan verilen sadaka, alan kimsenin hayâ duygularını zayıflatır, zamanla alışkanlık hâline dönüşünce de çalışma gayret ve isteğini ortadan kaldırır. Bunun yanında veren kimsenin de gurur ve kibre sürüklenip kendini beğenmesine sebebiyet verir.

Fakat bâzen sadaka veren ve hayır işleyenlerin îlân edilip halka bildirilmesinde fayda görülebilir. Böylece halk, fukarâya yardım husûsunda teşvîk edilmiş olur. Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak:

“Sadakaları açıktan verirseniz, bu güzel bir şeydir. (Fakat) onları fakirlere gizlice verirseniz, sizin için daha hayırlı olur.” (el-Bakara, 271) buyurmuştur.

Müfessirler bu âyetten zekâtın açıktan verilmesi, sadaka ve diğer hayır-hasenâtın ise gizlice yapılması gerektiği hükmüne varmışlardır.

İnfâk husûsundaki en güzel edeb, “sağ elin verdiği sol ele bile fark ettirmemek” tarzında milletimizin de darb-ı meselleştirdiği bir ölçüdür ki, hadis-i şerifte bu tür insanların Arş’ın gölgesi altında gölgeleneceği müjdelenmiştir. Ecdâdımız, infaktaki bu edebin en güzel nümûnelerini sergilemişlerdir. Târihimiz bunun en güzel şâhididir.

Nitekim meşhur vakfiyesinde görüldüğü gibi Fâtih Sultan Mehmed Han, toplumun korunmaya muhtaç fertleri için en hassas edeb ölçüleriyle kâideler koymuştur.

Pâdişâhı böyle bir edeb sergileyen cemiyetin fertleri de, sadakalarını bir zarf içinde câmîlerdeki sadaka taşlarına bırakırlar, muhtaçlar da vereni görmeksizin oradan ihtiyaçları kadarını alırlardı.

İnfakta gizlilik esas olmakla birlikte, kalbin riyâdan korunması kaydıyla alenî olarak verilmesi de teşvîk edilmiştir. Ayrıca infakta zaman kaydı da yoktur. Bir mümin, gece ve gündüz, her fırsatta infak etmelidir. Nitekim bu hakikat, âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilmektedir:

“Mallarını gece ve gündüz, gizlice ve açıkça infak edenler yok mu, işte onların Rableri katında ecir ve mükâfâtları vardır. Ve onlara herhangi bir korku yoktur. Onlar hiçbir zaman mahzun da olmazlar.” (el-Bakara, 274)

Hazret-i Ebû Bekir -radiyallâhu anh-, sâhip olduğu kırk bin dinarın on binini gece, on binini gündüz, on binini gizli, on binini de açıktan olmak üzere tamâmen tasadduk etmişti. Bu âyet-i kerîmenin nüzûl sebeplerinden birinin bu olduğu rivâyet edilmektedir. (Âlûsî, *Râhu'l-Meânî*, III, 44)

Diğer taraftan, Hazret-i Ali -radiyallâhu anh- da dört dirhem gümüştan başka hiçbir şeye mâlik değil iken bunun birini gece, birini gündüz, birini gizli, birini de açıktan olmak üzere hepsini tasadduk etmiş idi. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Niçin böyle yaptın?” diye sorduğunda:

“–Rabbimin vaad ettiği şeyi hak etmek için.” demiş, bunun üzerine Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Umduğuna nâil oldun.*” buyurarak onu müjdelemişti. (Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 95)

Sevginin alâmeti fedâkârlıktır. Seven, sevilene karşı sevgisi ölçüsünde fedâkârlıkta bulunur ve bunu bir zevk olarak telakkî eder. Bu, âşığın mâşûku uğruna can vermesine kadar dayanır. Allâh'ın mahlûkâtına olan infak, sevenin sevilene karşı en güzel bir muhabbet tezâhürüdür. Çünkü zekât ve sadakanın Allâh için verilmiş olmasından dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de; **“Sadakaları Allâh alır.”** tarzında bir ifâde vârid olmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur:

“Bilmediler mi ki, kullarından tevbeyi kabul eden ve sadakaları alan Allâh'tır!?” (et-Tevbe, 104)

Bu nükteyi ifâde için Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“*Helâl maldan verilen her bir sadakayı, Rahmân olan Allâh (kudret) eliyle alır ve kabul eder.*”¹⁶ buyurmuşlardır.

Bu durumda zekât ve sadakada en önemli husus, samîmiyet ve ihlâsla, sırf Allâh rızâsını kastetmektir. İnfakta bulunanların gururlanmaları, teşekkür ve minnettarlık beklmeleri aslâ doğru değildir. Böyle bir düşünce, bu hayırların bütün sevap ve fazîletini silip süpürür. Bilâkis veren, alana karşı teşekkür hissiyâtıyla dolu olmalı ve rızâ-yı ilâhînin dışında bir maksat taşımamalıdır. Zîrâ Hak katında makbûl olan budur. Allâh Teâlâ, Hazret-i Ali ve Hazret-i Fâtımâ -radiyallâhu

¹⁶ Bkz. Müslim, Zekât, 63.

anhümâ-'nın yaptıkları infâkı takdîr ve tekrîmle birlikte, müminlere de aynı hassâsiyet içerisinde infakta bulunmalarını tavsiye ederek âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esîre yedirirler. «Biz sizi Allâh rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O'nun azâbına uğramaktan) korkarız.» (derler). İşte bu yüzden Allâh onları o günün fenâlığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir.”
(el-İnsân, 8-11)

Bu âyet-i kerîmede infakla ilgili birçok edeb ve nükte yer almaktadır. Şöyle ki:

1. İhtiyâcı olduğu hâlde, mümin kardeşini kendine tercih etmenin yüce bir haslet olduğuna işâret ediliyor.

2. İnfâkın fânî ve dünyevî hedefler için değil, yalnız Allâh rızası için yapılması gerektiği bildiriliyor.

3. Kıyâmetin dehşetli azâbından korunmak maksadıyla infâkı, Allâh rızâsı için yapmanın ehemmiyeti vurgulanıyor.

4. İhlâsla yapılan infakların Hak katında makbul olacağı ve sâhibinin yüzünü ak edeceği vaad ediliyor.

5. Allâh Teâlâ'nın müminlerden bu nevi sâlih ameller işlemelerini talep ettiğine işâret ediliyor.

Eğer infâk eden şahıs, bu âyet-i kerîmede beyân buyurulan yüksek ahlâkı kendinde tatbik edebilirse, gönlündeki ihlâs ve samîmiyet, muhâtabına da akseder ve o şahıs infâk edilmeye ehil değilse bile bir lutf-i ilâhî olarak intibâha gelir.

Sadaka hâlis niyetle verildiği takdirde, lâıyk olmayan bir kimseye gitse bile onu veren, yine de ecre nâil olur. Bu hakîkate Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle işâret buyurur:

“Vaktiyle bir adam:

«–Ben mutlaka bir sadaka vereceğim.» dedi.

Geceleyin evinden sadakasını alıp çıktı ve onu bilmeden bir hırsızın eline tutuşturdu. Ertesi gün belde halkı:

«–(Hayret!) Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş!» diye konuşmaya başladı.

Adam:

«–Allâh'ım! Sana hamdolsun. Ben mutlaka bir sadaka vereceğim.» dedi.

Yine sadakasını alarak evinden çıktı ve onu (bu sefer de bilmeden) bir fâhişenin eline tutuşturdu. Ertesi gün halk:

«–(Olur şey değil!) Bu gece bir fâhişeye sadaka verilmiş!» diye konuşmaya başladı.

Adam:

«–Allâh'ım! Bir fâhişeye (de olsa) sadaka verdiğim için sana hamdolsun. Ben mutlaka yine sadaka vereceğim.» dedi.

(O gece, yine) sadakasını alıp evinden çıktı ve onu (bu defa da bilmeden) bir zenginin eline tutuşturdu. Ertesi gün halk:

«–(Bu ne iştir!) Bu gece de bir zengine sadaka verilmiş!» diye (hayretle) söylenmeye başladı.

Adam:

«–Allâh'ım! Hırsıza, fâhişeye ve zengine (de olsa) sadaka verebildiğim için sana hamdolsun.» dedi.

(Bu ihlâsı sebebiyle) uykusunda o adama:

«–Hırsıza verdiğin sadaka, belki onu yaptığı hırsızlıktan utandırıp vazgeçirecektir. Fâhişe, belki yaptığından pişman olup iffetli bir kadın olacaktır. Zengin de belki bundan ibret alıp Allâh'ın kendisine verdiği maldan muhtaçlara dağıtacaktır.» denildi.» (Buhârî, Zekât, 14)

Hiç şüphesiz nice benzerleri yaşanmış olan bu hadîs-i şerîfin bir tecellisi de Peygamber vârisi bir Hak dostu olan Mahmud Sâmi Ramazanoğlu -kuddise sirruh- Hazretleri'nde görülmüştür. Şöyle ki:

Bir Anadolu yolculukları esnâsında Ürgüp'te bir kişi otomobillerini çevirerek Sâmi Efendi Hazretleri'nden sigara parası ister.

Bir sehâvet güneşi olan Sâmi Efendi Hazretleri, bazı yol arkadaşlarının muhâlefetine rağmen:

«–Mâdemki istiyor, vermek lâzım.» diyerek, etrafındakilerin şaşkın bakışları arasında adamın istediği parayı hiç düşünmeden verir. Buna memnun olan fakir de niyetini değiştirir:

«–Şimdi gidip bununla ekmek alacağım.» diyerek sevinçle oradan ayrılır.

İşte Allâh için ihlâsla verilen bir hayrın muhâtabında meydana getirdiği müspet tesir!.. Onun için infakta, muhâtabtan daha çok kendi gönül âlemimizi kontrol ederek, gerçek sehâvete nâil olabilirsek ne mutlu bizlere!..

Ey Rabbimiz! Merhametin bütün tezâhürleri, gönül hayâtımızın tükenmez hazînesi olsun!

Âmîn!

FIKİH PENCERESİNDEN

ZEKÂT¹⁷

Zekâtın Farz Olmasının Şartları

1- Zekât verecek kimse müslüman, akıllı, ergenlik çağına gelmiş ve hür olmalıdır.

2- Temel ihtiyaç (havâic-i asliye) ve borcundan başka nisâb miktarı mala sâhip olmalıdır. Temel ihtiyaç maddeleri, insanın hayat ve hürriyetini korumak için muhtaç olduğu şeylerdir. Bunlar; oturduğu evi, evde kullandığı altın ya da gümüş olmayan her çeşit eşyası, elbiseleri, bakmakla mükellef olduğu aile efrâdının bir aylık -diğer bir görüşe göre bir yıllık- nafakası, okumak için aldığı kitapları, sanat ve mesleğe âit alet ve makinaları vb. aslî ihtiyaçlardır.

“Nisâb” servetin zekâtı gerektiren asgarî miktarını ifâde eder. Bu miktar zekâta tâbî olan mala göre farklılık arz eder.

3- Eldeki mal, hakîkaten veya hükmen artıcı (nemâ) olmalıdır. Yâni malın, sâhibine kazanç ve fayda sağlar durumda olmasıdır. “Vergi” ıstılâhında bu özellik, “kazanç, üretim veya îrâd (gelir) temin etmesi ya da malın kendisinin artması, çoğalması” şeklinde ifâde edilmektedir. “Hakîkî nemâ (artış)” doğum, üreme, ticaret ve benzerleri ile çoğalmadır. “Hükmî nemâ” ise artması mümkün olan malın, sâhibinin veya vekilinin elinde olması; çoğalması imkân dâhilinde bulunmasıdır.

4- Zekâtı verilecek mal üzerinden bir kamerî yıl geçmelidir.

Zekât, kamerî seneye göre, yâni 354 güne göre % 2.5 verilir. Fakat bugün ticârî müesseseler şemsî yıla göre hesap yapmaktadırlar. Şemsî yıl ise 365 gün olduğundan aradaki 11 günlük farkı da zekâta ilâve etmek lâzımdır. Yâni zekât, % 2.5 ise de, şemsî sene itibâriyle % 2.6’ya yaklaşmaktadır.

5- Zekâtı verilecek malın kişinin tam mülkiyetinde olması gereklidir.

¹⁷ Burada zekâtın fikhî yönü kısaca ve genel hatları ile anlatılmıştır. Daha geniş bilgi için şu kitapların zekât bölümlerine mürâcaat edilebilir: Hamdi Döndüren, *Delilleri ile İslâm İlmihali*; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*; Vehbe Zühayli, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*; Bir heyet tarafından hazırlanan (İSAV), *İbâdet ve Müessese Olarak Zekât*. Bu kitaplara ulaşma imkânı bulunamaz ise müftülüklere ya da liyâkatli hoca efendilere danışılabilir.

Zekât verecek kimsenin **temlîk** ve **taharrîye** son derece riâyet etmesi lâzımdır. Zîrâ zekâtın sahîh olması buna bağlıdır. Temlîk, bir şeyi mülk olarak vermek, yâni zekâtın, verilen şahsın eline geçip onun mülkü hâline gelmesini sağlamaktır. Taharrî ise, zekâtı vermeden evvel yapılan araştırmadır. Yâni zekâtın yerini bulup bulmayacağını tespit etmektir. Eğer zekât, taharrî (araştırma) yapılmadan bir kimseye verilip sonradan da bunun, ilgili âyet-i kerîmede belirtilen sekiz sınıfın dışında olduğu anlaşılırsa, sahîh olmaz ve yeniden verilmesi gerekir. Ancak taharrî yapıldıktan sonra bir isâbetsizlik görülürse, bu durumda zekâtın yeniden verilmesi icâb etmez.

Zekâtta dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da şudur:

İnsanın her şeyden evvel kendi üzerinde hakkı vardır. Sonra âile efrâdı, daha sonra ise akrabâ ve yakınları gelir. Mîras hukukunda da aynı yakınlık ve hak sırasına riâyet edilmiştir. Hak sâhiplerinin de kendi aralarında birbirlerine karşı öncelikleri vardır. Bu da iki şeye dayanır:

Birincisi, verenlerin yakınlık ve akrabâlık derecesinin kuvveti, diğeri ise muhtaçların içinde buldukları zarûret ve ihtiyaç dereceleridir.

Akrabâyı tercih etmek, ihtiyaç ve zarûret içinde bulunanları bir kenara bırakıp daha az ihtiyaç içinde bulunana vermek değildir. Bu tercih keyfiyeti, iki ihtiyaç sâhibinin zarûret derecesinin aynı olduğu hâllerde, hangisinin tercih edileceği meselesinde söz konusudur. Zarûret ve ihtiyaç derecesini, dâimâ nazar-ı îtibâra almak gerekir. Eğer yabancı biri, daha muhtaçsa şüphesiz bu durumda akrabâ ve tanıdıklara öncelik verilmesi mümkün değildir.

Bu ölçüler, İslâm'ın insana merhamet aşılmasının yanında, onun dengesini de gösteren müstesnâ inceliklerdir, bir şefkat tâlimidir. Zîrâ îmânın ilk meyvesi merhamet olduğundan ondan uzak bir gönül, hayat sâhibi ve diri sayılamaz. Her hayrın başı olan besmele ve Kur'ân'ın başında yer alan Fâtiha Sûresi, Allâh'ın merhametine dâir olan Rahmân ve Rahîm isimleri ile başlar. Peygamberler ve velîlerin hayatları da merhamet tezâhürleri ile doludur. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Yeryüzündekilere merhamet edin ki, gökyüzündekiler de size merhamet etsin!” (Ebû Dâvud, Edeb, 58) buyurarak, merhametin bütün mahlûkâtı içine alması gerektiğini ifade etmiştir. Birer kulluk vazîfesi olan infak, zekât ve öşür gibi mâlî ibâdetler de merhametin en olgun tezâhürlerindedir.

Zekât Verilmesi Gereken Mallar ve Miktarı

Nisâb, koyun ve keçide kırk, sığır ve mandada otuz, deve de ise beştir. Altın için nisâb 81 gram,¹⁸ gümüş için ise nisâb 561 gramdır. Altın ve gümüş için nisâb sabit ise de (kırkta bir) hayvanlarla ilgili nisâb ve verilecek zekât miktarı sayı arttıkça değişir. Tafsîlatlı bilgi için ilmihâl kitaplarına mürâcaat edilmelidir. Deniz ürünleri ve mâdenlerden de zekât verilir. Bunların çeşitleri ve miktarları fıkıh kitaplarında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Gelir getiren menkul ve gayr-ı menkul bütün servetler zekâta tâbîdir. Gayr-ı menkullerde kira getirenlerin senelik gelirleri hesap edilir, masrafları düşüldükten sonra kalanının zekâtı verilir. İleride satmak gâyesi ile alınmış arsalar, ilk alış fiyatları üzerinden (şayet enflasyon farkı varsa ilâve edilerek), satılmak üzere yapılan daireler ise mâliyetleri üzerinden (yine enflasyon farkı göz önünde bulundurularak) zekâta tâbîdir.

Şirketlerde, hissedarlar ayrı ayrı değil de şirket olarak zekâtlarını verecek olurlarsa, bunun hesaplanmasında şöyle bir yol izlerler:

Öncelikle yılın başında ya da sonunda gelir-gider hesaplarını yaparlar. Elde ettikleri miktara, kesin olarak alabileceklerine inandıkları alacaklarını da eklerler. Bu yekûndan demirbaş ve varsa borçlarını düşerler. Geri kalan miktardan, şayet yıllık hesap dökümü kamerî yıla göre ise % 2,5; milâdî yıla göre ise % 2,6 hesabıyla zekâtlarını verirler.

Dikkat edilecek diğer önemli bir nokta da şudur: Zekât, sadece kârdan değil, demirbaş olmayan öz sermâyeden de verilir.

Fabrikalar, atölyeler ve imalathâne gibi sanâyi kuruluşları müessese olarak zekâtlarını hesaplamak isterlerse şöyle hareket ederler:

1. Demirbaş olarak kullanılan her çeşit makine ve âlet-edevat için zekât gerekmez. Ancak bu âletler altın veya gümüşten ise, onların değerleri hesaplanarak zekâtları verilir.

2. İşletme sermâyesi zekâta tâbîdir. Bu sermayeden her türlü masraf, işçi ücretleri ve borçlar düşüldükten sonra kalan miktardan zekât verilir.

3. Sanayi kuruluşlarında ücretler aylık ödeniyorsa, 12 aylık süre içinde ortaya çıkan dalgalanmalar dikkate alınmaz, sadece yıl sonunda yapılan hesaba bakılır.

Para olarak verilecek zekâtın hesaplanmasında dikkate alınması gereken önemli bir husus da enflasyondur. Bugün yılda % 70 ile % 100'e yakın bir değer kaybı sebebiyle zekâtın bir sene içinde muhtelif zamanlarda ifâsı hesâba katılınca,

¹⁸ Altının nisâbı ile ilgili farklı hesaplamalar vardır. Bu hesaplamalara göre nisâb miktarı 96, 90, 85 ve 81 gr. olarak tespit edilmiştir. Burada, fakirin lehine olacağı düşünülerek 81 gr. görüşü esâs alınmıştır.

farziyeti ânındaki değere sâdık kalabilmek için zekâta âit meblağın, sâbit bir değere endekslenmesi de zarûrîdir. Aksi hâlde zekât meblağı, kırkta birin altına düşer. Muhtaç mağdur edilmiş olur; zekât ibâdeti de eksik ifâ edilmiş olur.

İslâm, esas itibâriyle zekâtı aynî olarak emretmiştir. Yâni altını olan altın verir, gümüşü olan gümüş verir, koyunu olan koyun verir, buğdayı olan buğday verir, kumaşı olan da kumaş verir. Ancak bizzat Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sonra da Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'in devirlerindeki tatbikatta aynî olarak alınan zekâtların, nakdî olarak alındığı da görülmüştür. Bu itibarla bugün de fakire mal yerine onun değeri kadar para vermekte bir beis yoktur.

Zekâtın Verilebileceği Yerler

Allâh Teâlâ buyurur:

“Sadakalar (zekâtlar), Allâh'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât işinde çalışan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allâh yolunda çalışıp cihâd edenlere ve (çâresiz kalan) yolculara mahsustur. Allâh pek iyi bilendir ve hikmet sâhibidir.” (et-Tevbe, 60)

Bu âyet-i kerîme zekâtın verileceği yerleri açıkça belirtmektedir. Bunlar:

1- Fakirler: Dînen zengin sayılmayanlar, yâni nisâb miktarı mala sâhip olmayanlar. Böyle kimseler, iş ve güç sâhibi olsalar da zekât alabilirler.

2- Miskinler: Günlük yiyeceği olmayanlar, aşırı derecede fakir olanlar.

3- Zekât Memurları.

4- Müellefe-i kulûb: Kalbi İslâm'a ısındırılacak kimseler.

5- Köleler: Kölelikten kurtulmak için sâhipleri ile anlaşma yapmış kimseler.

6- Borçlular: Borcu malından fazla olan kimselere zekât verilebilir.

7- Allâh yolundakiler (fî sebilillâh): Allâh yolunda cihâd edenler, hac için yola çıkıp yolda parasız kalanlar, insanlığa ve İslâm ümmetine faydalı olma yolunda Allâh için ilim tahsil edenler ve İslâm'ı tebliğde bulunanlar.

8- Yolda kalmışlar: Memleketinde zengin bile olsa parası biten yolculara da zekât verilebilir.

Zekâtın Verilemeyeceği Yerler

Ana, baba, nine, dede, oğul, kız ve torunlara; zenginlere ve müslüman olmayanlara zekât verilmez. Ayrıca karı-koca da birbirlerine zekât veremezler.

Zekât, yalnızca şahıslara ve aslî ihtiyaçlar için verilir. Hükmî şahıslara zekât verilmez. Bunun için câmiler, mektepler, Kur'ân kursları ve hastahâneler zekâtla değil, hayrâtla yapılır. İkrâm sûreti ile muhtâca yedirilen yemekler de (iftarlar gibi), zekât değil infaktır, çünkü temlîk yoktur.

ÖŞÜR

-Toprak Mahsûllerinin Zekâtı-

1. Ebû Hanîfe -rahmetullâhi aleyh-'e göre tarım ürünlerinin zekâtında nisâb söz konusu değildir. Yâni belli bir miktara ulaşma ve üzerinden bir yıl geçme şartı yoktur. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, tarım ürünlerinin nisâbı 5 vesk, yâni 653 kg.'dır. Ancak bu miktarı aştıktan sonra öşre tâbî olur.

2. Yılda birden fazla ürün alınan yerlerde, öşür de ürüne bağlı olarak tekrar verilir.

3. Ölmüş bir kimsenin terekesi olan zirâî ürünlerden, çocuk veya akıl hastasına âit arâzilerin ürününden de öşür verilir.

4. Öşür verilecek tarım ürünlerinin bir yıl kadar dayanabilecek vasıfta olması gerekir. Bu yüzden yaş meyve ve sebze türleri için öşür gerekmez. Armut, elma, şeftali, kayısı, domates, biber, pırasa ve kereviz gibi. Çünkü bu ürünler dayanıksızdır.

5. Bir öşür arâzisi yağmur, çay veya ırmak sularıyla sulanırsa onda bir (% 10); su motoru, satın alınacak su ile bütün yıl veya yılın yarısından çok sulanırsa yirmide bir (% 5) nispetinde "öşür" adı ile zekâta tâbî olur. Ayrıca tohum, işçilik, sulama, ilaçlama vb. masraflar düşülmez.

6. Zeytin, susam, ayçiçeği tanelerinden öşür alındığı takdirde, daha sonra yağlarından yeniden öşür verilmez. Ancak bunları üreticiden ticâret amacı ile satın alan kimse yeniden "ticâret malı" zekâtına tâbî olur.

7. Öşür arâzisi ürünlerinden verilecek belirli hisseler, ürünler tamamen yetiştirilip elde edildiği zaman hesaplanıp ödenir, bundan önce verilmez. Hattâ daha bitmemiş olan ürünlerin ve belirmemiş olan meyvelerin öşürlerini vermek câiz değildir. Fakat bunlar bittiği ve belirmediği zaman sâhipleri dilerse öşürlerini verebilir.

8. Daha öşürü verilmemiş olan hububâtta veya ağaç üzerindeki meyvelerden yenilirse, öşrünü ödemek niyetiyle yemeli ve bunu tazmîn etmelidir. Meselâ; Ebû Hanîfe -rahmetullâhi aleyh-'e göre, 10 kg. üzüm toplanmışsa 1 kg.'ı zekât (öşür) olarak tazmîn etmek gerekir.

9. Müslümanlar tarafından fethedilip de kimseye mülk olarak taksîm edilmeksizin İslâm toplumu için alıkonulmuş olan topraklara mîrî arâzi denir. Bunların mülkiyeti devlete âit olup yararlanma hakkı köylülere tapu ile verilmiştir. Bunları tasarruf edenler kiracı statüsündedir. Devlete verecekleri belirli hisseler veya vergiler de "kira bedeli" niteliğindedir.

Bu nevi arâzilerin ürününden öşür veya başka adla zekât lâzım gelmez. Osmanlı devletinde topraklar genellikle bu statüde idi.

Anadolu ve Rumeli’de önceleri geniş yer tutan mîrî arâzilerin bir bölümü daha sonra bedel karşılığında satılıp tapu ile devredilmiş ve sâhipsiz toprakların ihyâsı sonucu da geniş alanlar şahısların mülkü hâline gelmiştir. Böylece mülkî arâzi türü ortaya çıkmıştır. Bu nevi arâziler “sırf mülk arâzi” nevine girer ve öşür arâzisinde olduğu gibi çıkacak ürünün öşre tâbî olması gerekir. Bugün Türkiye toprakları tamamen mülkî arâzidir. Zîrâ satılıp devredilebilmektedir. Şâyet öşür, devlet eliyle bugün alınmıyorsa, hayvanâttan verilen zekâta olduğu gibi sâhiplerinin bunu uygun yerlere kendilerinin vermesi zarûrîdir.

VAKIF, ZEKÂT VE İNFÂKA DÂİR BİR RÖPORTAJ¹⁹

SERVET BİR EMÂNETTİR

İslâm nazarında mülk ne demektir?

İslâm'da mülk, gerçek mânâda ne fertlerin ne de toplumundur. Mülk ancak Allâh Teâlâ'nındır. Kula, belirli bir zaman dilimi içerisinde ve muayyen şartlar çerçevesinde, bu mülkte tasarruf hakkı verilmiştir. Bu bakımdan kul, sâhip olduğu mülkü istediği gibi keyfince kullanamaz. Mülk, gerçek sâhibinin, yâni Cenâb-ı Hakk'ın gösterdiği istikâmette sarfedilmelidir. Bu demektir ki servet sâhibi, istifâde ettiği dünya nîmetlerinden muhtaç ve muzdaripleri de, İslâm'ın belirlediği ölçüler dâhilinde kendine ortak etmek mecbûriyetindedir. Bunda gâye, elinden, dilinden, malından başkalarının emin ve müstefid olduğu bir mümin olabilmektir.

Bu keyfiyet, servetin, Allâh Teâlâ'nın kuluna verdiği bir emâneti olduğu idrâkine ermenin bir neticesidir. Aksi istikâmette kullanılırsa emânete hıyânet olur ve bugün toplumun müştekî olduğu çeşitli istismarlar vücut bulur.

İslâm nazarında servet sâhibi yâni zengin olmanın yeri nedir?

İslâm, insanları meşrû bir sûrette servet sâhibi olmaya teşvik eder. İslâm'ın beş temel esâsından ikisi ancak dînen zengin sayılan kimselere farz kılınmıştır. Bunlar hac ve zekât ibâdetleridir.

Bunun mânâsı meşrû bir sûrette zengin ol, zekât ver ve hacca git demektir. Diğer taraftan Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“*Veren el, alan elden üstündür.*” (Buhârî, Zekât, 18) meâlindeki hadîs-i şerîfleriyle, veren kişi olmayı teşvik ederek, imkân nispetinde “alıcı değil, verici olmayı” tercih etmemizi telkin buyurmuşlardır.

İslâm nazarında teşvik edilen zenginliğe ulaşmak için dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

İslâm'da ticaret teşvik edilmiştir. Bununla beraber bu teşvik, ticareti ne bugünkü liberal görüşlerde olduğu gibi kayıtsız şartsız serbest bırakmak, ne de sosyalist telakkîlerdeki benzer şekilde anormal sınırlandırmalara tâbî bir faâliyet olarak düzenlemiştir. Fert ve cemiyetin fâidesi düşünülerek ticaret, iştilgal sahası ve bu faâliyetin üslûbu itibâriyle birtakım kâidelere bağlanmıştır. Şöyle ki:

¹⁹ Bu bölüm, ALTINOLUK dergisinin müellifle yaptığı mülâkattan alınmıştır.

Cenâb-ı Hakk'ın haram kıldığı bir şeyin ticareti asla câiz değildir. Bu demektir ki, İslâm nazarında ticârî faâliyetin meşrûiyetinin birinci şartı, iştigal sahasının helâl olmasıdır.

Diğer şartlar ise bu faâliyetin tarzına âittir.

Bir malı, piyasada azaltarak fiyatını yükseltmek için depolayıp sonra satmak men edilmiştir. Bugünkü tâbirle, halk lisanında buna karaborsa denilmektedir. Buna şer'î istilahta "ihtikâr" adı verilmekte ve şiddetle men edilmiş bulunmaktadır.

Ticaretteki diğer bir şer'î yasak da "gabin" yâni kandırmadır. Bu, muhâtabının bilgisizliğinden, tecrübesizliğinden veya aklî seviyesinin yetersizliğinden istifâde edilerek, mal ve onun bedeli arasında fahiş bir fark husûle getirmektir. Meselâ; çalınan malı az bir bedelle satın almak veya bir çocuğun tecrübesizliğinden istifâde ederek, elindeki kıymetli bir malı ucuz bir fiyatla kapatmak gibi.

Satışa arz edilen malın kusurunu ve eksikliğini söylemek şarttır. Diğer taraftan bir mal alırken onu kasdî bir sûretle kötölemekten sakınılması da, ticarete dikkat edilmesi gereken dînî emirler cümlesindedir.

Maksadımız, ticârî faâliyetin bütün şer'î esaslarını anlatmak olmadığı için son olarak bir de şu husûsu ifâde ile iktifâ edelim:

Kâr nispeti şer'î bakımdan bazı durumlarda sınırlandırılır. Bu keyfiyet harp, salgın hastalıklar ve benzeri durumlarda daha büyük bir ehemmiyet arz eder. Dîn, idârecilere maslahat dâhilinde tedbir almak, tahdid veya teşvik istikâmetinde kanunlar çıkarmak selâhiyetini vermiştir. Bunun ticaret hayatında da pek çok tezâhürü vardır. Bunun için umûmun selâmeti adına, idârecilerin koydukları kâidelere ve özellikle kâr haddine riâyet etmek mecburîdir. Ancak risk fazlalığı dolayısıyla böyle sınırlamaların geçerli olmadığı sahalarda mevcuttur.

İslâm nazarında ticârî faâliyetlerin teşvik edildiğine dâir sayısız delil bulunmaktadır. Bu mevzuyla ilgili birkaç hadîs-i şerîf şöyledir:

"Emîn, doğru sözlü ve müslüman bir tâcir, kıyâmet günü şehidlerle beraberdir." (İbn-i Mâce, Ticârât, 1)

"Malını satışa arz eden cesur tüccar merzuk (rıziqlandırılmış), muhtekir (karaborsacı) ise mel'undur." (İbn-i Mâce, Ticârât, 6)

"Korkak tâcir mahrum, cesur tâcir merzuktur." (Deylemî, Müsned, II, 79)

"Kişinin yediği şeylerin en helâl ve güzel olanı, bizzat kazanarak yediğidir." (İbn-i Mâce, Ticârât, 1)

İslâmî kâidelere riâyet ederek zenginleşen bir Müslüman, malında keyfince tasarrufta bulunabilir mi?

Mal hükmünde olan varlıklar çok çeşitlidir. Hayvanlar, mülkler, ziynet eşyaları, ticârî emtiâ, vb...

İslâm, böyle çeşitli kategoriler teşkil eden malların istîmâli için de birçok kâideler koymuştur. Meselâ:

Binek hayvanlarını az yedirmek ve çok çalıştırmak yasaktır. Bir mülkte sırf başkalarını zarara sokmak için tasarrufta bulunmak da men edilmiştir. Komşunun güneşini veya manzarasını kesmek için bahçe duvarını alabildiğine yükseltmezsiniz. İnsanların ihtiyacı olan ticârî emtiâyı, kötü tasarruf sûretiyle istifâde edilemeyecek bir hâle sokamazsınız. Hele o ticârî emtiâ gıda maddesi ise... Mese-lâ fiyatı ucuzladı diye, protesto maksadıyla, bahçedeki sebzeleri yollara dökemez, depodaki zeytinyağını heder edemezsiniz. Çünkü bunlar umûmun istifâdesine sunulmak mecburiyeti olan mallardır.

Aşırı kâr elde etme gayesi ile üretimi kısıamazsınız. Bugün kartel ve tröst adı verilen iktisâdî teşekküllerle, tüketiciyi zarara sokacak sun'î ve kastî fiyat artırma veya bir malın ucuzlamasına engel olma istikâmetindeki fiiller de umûmun menfaati nokta-i nazarından yasaktır.

Zengin bir müslümanın malî mükellefiyetleri nelerdir?

Zenginin malında en önemli mükellefiyet zekâttır. Zekât Arapça'da "tezkiye" kökünden gelen bir kelimedir. Tezkiye ise temizlemek demektir. Yâni zekât, malı temizleyen bir faâliyetdir. Allâh'ın emri ile farz kılındığı için zekâta tâbî olan bir maldaki zekât miktarı, fakirin hakkıdır. Onu gasbedip vermemek, başkasının malını gasbetmekten farksızdır. Cenab-ı Hak zekât için her grup malda bir nisâb (zenginlik ölçüsü) tâyin etmiştir. Buna göre, belli miktarın üstündeki mallar zekâta tâbîdir.

İslâm nazarında zenginlik, umûmiyetle halkın zannettiği gibi bugünkü süper zenginlerin serveti ölçüsünde değildir. 81 gr. altın veya muâdili bir mal, zenginliğin şer'î hudûdudur. Bu miktarda ve bunun üzerindeki bir mal, üzerinden bir yıl geçmiş olmak şartıyla zekâta tâbîdir.

Dînimizde servetteki kırkta birlik hak, muhtâcındır. Muhtâcın hakkını da hak sâhibine en güzel bir şekilde takdîm etmek lâzımdır. Zekât olarak isimlendirilen bu hak, fukarânın servete kırkta bir nispetinde ortak edilmesi demektir. Zekât, muhtâca verilecek miktarın asgarîsidir. Ancak bu nispet, arâzi gelirlerinde "öşür"

adı ile yüzde ona yükselmekte; hayvanlarda ise cinsine göre değişik nispetlerde emredilmiş bulunmaktadır. Servetin, zekâta ilâveten sadaka, infak ve îsar ile tezyin olması ise, mülkü ve serveti bereketlendirir ve güzelleştirir. Ebû Bekir - radiyallâhu anh-, zekâtını vermeyenlere harp açmıştır ki, bu da meselenin ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Kuvvetli ortak, zayıf ortağın hakkını vermez ise zâlim ve gâsıp olur. Rahmet ve bereket kalkar. Servetteki kirlenme ve lekelenmeler temizlenmez.

Kur'ân-ı Kerim'de zekât verilecek şahıslar ayrı ayrı gösterilmiştir. Fakir, borçlu, talebe, Allâh yolunda gayret edenler ve yolda kalmışlara ihtiyaçları nispetinde zekât verilmelidir.

Zamanımız, bu mâlî sıkıntının had safhaya çıktığı bir devir olduğundan, zenginler normal zamanların mükellefiyeti olan zekâtla iktifâ etmeyerek, bundan çok daha fazlasını yapmalıdırlar.

Bir de öşür mevzuu vardır. Ondan da kısaca bahsedecek olursak; öşür mevzuu da İslâm dünyasının ihmâl ettiği önemli bir husustur. Osmanlı'da arâzi şekli mîrî idi. Bugün ise toprağın tasarruf şekli değişmiş mülkî arâzi olmuştur. Arâzi alınıp satılabilmektedir. Sâhibi onun hakkında her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. İster eker, ister ekmez, isterse satar. Bunun için sulanan ve emek verilen arâziden elde edilen mahsulden yüzde beş, emek gösterilmeden yağmur suyu ile yetişen mahsulden ise yüzde on zekât verilmesi lâzımdır ki, bunun şer'î adı öşürdür. Bu öşürü vermeyenler de aynı zekât vermeyenler gibi gâsıp durumundadırlar. Fukarânın, muhtâcın, “fî sebîlillâh” yâni Allâh yolunda gayret edenlerin haklarını gasbetmiş olurlar. Bu husus ciddiye alınmalı ve zekât meseleleri, ya ehliinden sorulmalı ya da ilmihal kitaplarının ilgili bölümlerinden öğrenilmelidir.

Allâh'ın kullarına bir emâneti olarak ifâde buyurduğunuz mallar üzerinde, zenginlerin zekât dışında yapabileceği daha başka infak cihetlerinin olduğunu beyân ettiniz. Bu husûsu biraz daha açabilir misiniz?

Elbette... Bu infak çeşitleri, zekât gibi farz hükmünde olmayıp, teşvik edilmiş ihtiyârî fiillerdir. Bunlar, infak, îsâr ve bir malın Allâh rızâsı için bir gâyeye ebedî olarak tahsisi, yâni vakfedilmesidir. Zekât, muhtâca yapılacak infâkın farz olanıdır. Servetin, sadaka, infak ve îsar ile de tezyin olması lâzımdır.

Allâh -celle celâlihû- Tevbe Sûresi'nin 34. âyetinde şöyle buyuruyor:

“Altın ve gümüşü biriktirip de infâk etmeyenleri acıklı bir azâb ile müjdele.”

Dikkat edilirse âyet-i kerîmede, muhtâcın hakkı gasbedildiği zaman gasbedenin yerinin cehennem olacağı beyân edilmiştir. Bu ilâhî tehdit karşısında düşünmeli, sadaka ve infaklarda kırkta biri (1/40) aşmaya gayret etmelidir. Zîrâ âyet-i kerîmede:

“...Yine sana, neyi infâk edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyaç fazlasını...” (el-Bakara, 219) buyurulmuştur.

Efendim, memleketimiz ekonomik olarak zor günler geçirmektedir. Bu günlerde zekâtlarımız ve infaklarımız herhalde daha da fazla önem kazanıyor?

Sizin de ifâde ettiğiniz gibi bugün memleketimiz maddî-mânevî, ictimâî ve iktisâdî buhranların içindedir. Bu sebeple büyük bir infak seferberliğine ihtiyaç vardır. Hasta, garip, zayıf ve sâhipsiz mümin kardeşlerimizin derdi ile dertlenmeliyiz. Çünkü merhamet; dünyada vicdan huzûru, âhirette ise ebedî saâdet müjdesidir. Hattâ zekâtın ifâsının yanında imkânı olan kardeşlerimizin hayır ve hasenatlarını arttırmalarında zarûret vardır. Çünkü zekât, normal bir zaman için ihtiyaç sâhiplerinin korunup gözetilmesine dâir bir emirdir. Hâlbuki bazen fakr u zarûret anormal derecede artmış bulunabilir. Böyle muzdarip cemiyetlerde sulh, sükûn ve huzuru temin için, hayırların ehemmiyeti çok daha fazladır. Böyle zamanlarda sadece farz olan zekâtla iktifâ etmemek lâzımdır. Çünkü muzdarip, muhtaç insanların yerinde biz olabilirdik. Aynı zamanda bu, Rabbimize karşı bir şükür borcudur.

Nasıl ki çocuklarımızı küçük yaşta namaza alıştırmamız gerekiyorsa, onlara infak heyecanı kazandırarak, muhtaç ve muzdaripleri sevindirmeye de alıştırmamız gerekmektedir. Bu işin antrenmanını küçük yaşlarda başlatmazsak ileride netice almamız zorlaşır. Onlar, mülkün gerçek sâhibinin Allâh olduğunun idrâki içinde büyümeli; kendilerini -bir nevi- veznedar veya emânetçi olarak bilmelidirler. Bu şekilde yetişen nesiller, târihimizdeki yardım seferberliklerini tekrar canlandırabilirler. İslâm târihi de, takdire şâyân infak nümûneleri ile doludur.

Bir misâl vereyim: 1913'te Osmanlılar Balkanları kaybederken Hindistan'da Cevherî Kardeşler ve İslâm Teşkilâtı'nın başkanları devamlı mitingler yaptılar ve bütün Müslümanları Osmanlı'ya yardıma dâvet ederek, zekât ve infaklarını onlara vermelerini teşvik ettiler. Hattâ meydanlara sergiler açtılar. Burada câlib-i dikkat manzaralar yaşandı. Bir genç geldi, üzerindeki gömleği ve fanilasını, açılan serginin üzerine attı. Bir ihtiyar ise kefenini bıraktı.

Bu ve buna benzer birçok hâdise, büyük bir infak âbidesi meydana getirmiştir. Kendisi muhtaç olduğu hâlde, başkasına vermek gibi diğergâmlıklar, gönülün bir âbide hâline gelişinin ifâdesidir. Tabîî bugün bu heyecana bizler daha çok muhtâcız. Dolayısıyla günümüzde zekâtın, verilebileceği bütün yerlere tevzii

önemli olmakla birlikte, bilhassa “fi sebîlillâh” yâni Hak yolunda gayret edenlere verilmesinin daha mühim olduğu kanaatindeyim.

Efendim, vakıfların da târih boyunca büyük hayırlara vesîle olduklarını görüyoruz. Bir hayır müessesesi olarak vakıf konusundaki düşüncelerinizi alabilir miyiz?

İnfakta müesseseleşme, vakfı meydana getirir. Vakıf, mecâzî mülkiyetin de Allâh Teâlâ’ya takdîm edilmesi, temlik ve temellükten men edilmesi, Allâh için ebedileştirilmesidir. Gâye, yaratılan her şeye Allâh -celle celâlühû- için şefkat ve merhametle yaklaşabilmektir. Canını ve malını Allâh için hibe edebilme, cenneti satın alabilme gayretidir.

Birçok kere ifâde ettiğimiz üzere, Osmanlı’da 26 binden ziyâde vakıf vardı. Bu vakıflar diğergâm insanlarla devam etti. Dev bir dünya devletinde toplum, bu vakıflarla ictimâî dengesini buldu. Vakıflar aynı zamanda toplumun merhamet âbideleridir. İnfakların en güzel tevzî yerleridir. Günümüzde buna ne kadar muhtâcız. Bugünkü toplumumuzda bu müesseselerin yeniden dirilmesi; muhtaçlara, muzdariplere merhamet ve şefkat kucağı olması lâzımdır.

Acaba lüks yerlerde oturan bir vatandaş, gecekonduda oturan bir insanımızın ızdırabını ne kadar hissedebiliyor? Varlığından ve yaşantılarından haberdar mı?

İnsan bir emânettir, eşya emânettir. Dünyaya âit her şey emânettir. Emânetin yerine teslîmi rahmet vesîlesidir. İnfak yalnız maddî değildir. Rabbin ihsân ettiği her şeyden infak edilmelidir. İslâm’ın yaşanarak tebliğ edilmesi, infâkın en güzel şeklidir. Ashâb-ı kirâm, dünyanın en ücrâ köşelerine kadar îmân sadâsını duyurmak ve insanları hidâyete kavuşturmak için kendilerini İslâm’a infak etmişlerdir. Bugün aynı vecd ve heyecanla İslâm’ın güzelliklerini dünyaya sergilemek, yine en güzel bir infaktır. Günümüzde ülkemizin en önemli iktisâdî buhranlarından biri olan enflasyonun ve krizin asıl sebebi, maddî değil mânevîdir. İnsana verilen emânet, teslim mahallini bulmayıp nefsânî arzular yolunda ve israf ile kullanıldığı için Allâh -celle celâlühû- bereketi alıyor. Araya mazlumun âhı giriyor. Huzursuzluklar birbirini takip ediyor...

Zekâtın ve infâkın toplumları nasıl huzur ve sükûna kavuşturduğuna bizzat kendi târihimiz şâhittir.

Efendim bizim târihimizde, ecdâdımızın kendilerini düşündükleri kadar ve hattâ bazen daha da fazla komşularını, toplumun zayıf ve âciz fertlerini dü-

şündükleri görülmektedir. Bugün ise maddî iştihâları tahrik eden kapitalizmin eseri olarak, pek çok insanın egoistleştiği, yâni başkalarını düşünmekten uzaklaştığı görülmektedir. Bunun sebep ve neticeleri sizce nedir?

Bütün müslümanlar zekâtlarını tam olarak verecek olurlarsa, bir müddet sonra zekât alacak insan kalmayacaktır. Diğer taraftan toprak sâhipleri, mahsullerinin zekâtı olan öşrü ve sürü sâhipleri de hayvanlarının zekâtlarını verse, toplumumuzda fakir ve muzdarip insan kalmaz diye tahmin ediyorum. Bunun târihte misâlleri çoktur. Ömer bin Abdülaziz devrinde zenginler zekâtlarını hakkıyla vermiş olduklarından, toplum büyük bir refah seviyesine yükselmiş ve hattâ zekât verilecek fakir bulunamayacak hâle gelmişti.

Ecdâdımız da bunun çok güzel örneklerini vermiştir. Büyük bir infak yarısında bulunmuşlar, hattâ infakta yüksek bir seviye olan îsâra kadar ulaşmışlardır. Îsâr, “kendinden koparıp verme” yada “kendin de muhtaç olduğun hâlde hakkını kardeşine devretme” hâdisesidir ki, maalesef bugün toplumumuzda yok denecek kadar azalmıştır. Her insandan îsâr seviyesinde infakta bulunması da beklenemez. Ancak peygamberler ve evliyâullâh ile yücelmiş toplumlarda îsâr duyguları hayret verici seviyededir.

Bugün, infâka daha fazla ağırlık vermek ve insanları ona teşvik etmek gerekmektedir. Dînî müesseselerin kurulması, İslâm’a hizmet edecek gayretli insanların yetiştirilmesi, toplumumuzun istifâde edeceği hastahânelerin, muzdariplerin kalacağı huzur evlerinin yapılması, toplumumuzun önemli vazifeleri cümlesindedir.

Peki efendim zekât nasıl verilmelidir? Nelere dikkat etmek gerekmektedir?

Zekât verirken muhâtabı rencide etmeyecek bir tavır içinde olmak, olgun müslümanlığın bir îcâbıdır. Ecdâdımız, bu hususta öyle hassas davranmıştır ki bu davranış mükemmelliği, İslâmî ahlâk ve âdâbın âdetâ zirvelerinden birini teşkil etmiştir.

Eskiden câmilerde «sadaka taşı» bulunurdu ki; infak ehli müminler, sadakalarını bir zarfın içine koyarak oraya bırakır, ihtiyaç sâhipleri de vereni görüp tanımaksızın oradan ihtiyacı kadar bir meblağı alıp giderdi. Lâkin insanlar, ahlâk ve mesûliyet duygusu itibâriyle o derecede faziletli bir durumda idilerdi ki, ihtiyaç sâhipleri de o serbestliği istismâr etmezlerdi. Böyle sadaka taşları eski câmilerimizin bazılarında hâlâ mevcuttur. Maalesef bugünkü nesiller o taşları görür de onların ne işe yaradıklarını bile bilmezler. Allâh -celle celâlühû- âyet-i kerîmede:

“Namazı huşû ile kılanlar felâh buldu.” (el-Müminûn, 1-2) buyuruyor. Zekâta da aynı huşû ve nezâketi yakalayabilmek gerekmektedir. Zîrâ, sadaka edebi Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle bildirilmektedir:

“Ey îmân edenler! Allâh’a ve âhiret gününe inanmayı da malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûreti ile yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın.” (el-Bakara, 264)

Zekât ve sadaka verilirken hakîkaten şefkatle, merhametle, sanki kendimize veriyormuşuz gibi, “Bu bir kader tablosudur, ben de böyle olabilirdim.” duyguları içinde olmalıdır. Kalbinizin durumuna göre, zekât alanın da durumu değişiyor. Kalbinizdeki o hâl ona in’ikâs ediyor. Verirken kalbiniz ne kadar samîmî olursa, karşınızda da aynı samîmiyeti hissedersiniz. Çok acele bir şekilde hemen verip döneyim dersanız, alacağınız feyiz de ona göre olur.

Takdîm ediş tarzındaki edeb de çok önemlidir. Allâh’a takdîm ediyor gibi, bir teşekkür edâsıyla, bunun da Allâh’ın kendisine ihsân ettiği bir lutuf olduğu şuuruyla verilirse, mânen alınacak feyiz daha büyük olur. Farz bir ibâdeti ifâ etmemize vesîle olduğu düşüncesiyle, fakirlere hürmet ve minnettarlık hissi duymalıyız. Bu bakımdan, infak ve sadakalarımızı bizzat fukarânın ayağına giderek takdîm etmeliyiz.

İnfaktaki edeb ve nezâket bakımından, sadakanın ilk önce Allâh -celle celâlühû-’nun eline geçip, oradan fakire intikal ettiğini ifâde eden hadis-i şerîf çok mühimdir.²⁰ Demek ki sadakayı, Allâh’a takdîm etme idrâki içinde bulunulmalıdır. Nasıl bir hediye veya bir emâneti takdîm ederken, ambalajına ve veriliş nezâketine dikkat ediyorsak, sadakayı da o üslûb ile vermelidir. Kendimize bir eşya alırken nasıl îtinâ gösteriyor isek, aynı îtinâ ve hassâsiyetle zamanımızı ve enerjimizi verip emâneti hak sâhibine ulaştırmalıyız. Bir tebessümü, bir nezâketi esirgememek îcâb eder. Son devrin mâneviyat büyüklerinden Ramazanoğlu Mahmud Sâmi Efendi Hazretleri, bir muhtaç gördüklerinde arabada iseler otomobili durdurur, kapıyı açar, muhtâca doğru birkaç adım yürür, tebessüm ve nezâketle sadakayı teslim ederdi. Mahlûkâta karşı diğergâm, nezâketli ve merhametli olmak biz müslümanların fârik vasfı olmalıdır.

Kur’ân-ı Kerim’de yine sadaka ve infakta uyulması gereken edebe dâir şöyle buyuruluyor:

“Ey îmân edenler! Kazandıklarınız ve yerden çıkan ürünlerinizin iyisinden Allâh yolunda infâk edin.” (el-Bakara, 267)

²⁰ Bkz. Müslim, Zekât, 63.

Kula düşen, bu ictimâî ibâdeti, aşk, şevk ve vecd dolu bir gönülle ve nezâketle ifâ edebilmektir.

Mevlanâ Hazretleri:

“Gönül, Cenâb-ı Kibriyâ'nın nazargâhıdır.” buyurur. İmân bir gönül işidir. Merhamet bir gönül meyvesidir. Yeryüzündekilere merhamet edelim ki, gökyüzündekiler de bize merhamet etsin. Sınırsız kuvvet ve kudret sâhibi Rabbimiz bize acısın ve bizi affetsin.

Zekât ve infâkın mânevî tarafı da çok dehşet vericidir. Bizim de içinde bulunduğumuz Hüdâyî Vakfı'na muhtelif bağışlar gelmektedir. Bazı kimselerin bağışları ile yapılan hayırlarda çok daha huzurlu olunuyor. Demek ki bu hâl, o paranın helâliyetinin seviyesini göstermektedir. Sanki parada, kazanca göre cezb ve incizâb kanunu cârî... Yine kazanç tamamen temiz bir kazanç ise alırken de verirken de onun huzurunu hissediyorsunuz. Alan fukarâ da binbir duâlar ediyor. İşte bu, işin mânevî tarafı...

Diğer bir husus, sâilin ve mahrûmun, yâni ihtiyâcını arz eden muhtaçların ve iffeti dolayısıyla isteyemeyen kişilerin servet sâhipleri üzerinde hakkı olduğudur. Bunu Kur'ân-ı Kerîm bize tebliğ eder. Âyet-i kerîmede:

“Onların mallarında, sâilin (ihtiyâcını arz edebilen fakirin) ve mahrûmun muayyen bir hakkı vardır.” (ez-Zâriyât, 19) buyuruluyor. Burada bilhassa “mahrûm” diye ifâde edilen kimseler, yâni iffeti dolayısıyla isteyemeyen nezih insanlar, belli bir terbiye görmüş kimselerdir. Bu mahrumları ihmâl etmemek lâzımdır. Onların dış görünüşlerine aldanıp, bunların ihtiyaçları yoktur, diyerek geri dönülmemelidir.

Yâni ciddî bir araştırma mı gerekiyor?

Elbette. Çünkü özellikle farz bir ibâdet olan zekâta taharrî şarttır. Zâten araştırma yapılmazsa, zekât yerini bulmadığı takdirde, o zekâtı yeniden vermek lâzımdır. Zekâtın iki şartı vardır. Biri taharrîdir, yâni araştırmadır; diğeri ise temlik, yâni mülkiyetini muhâtaba devretmektir. Bu taharrî yapılmadan verilen zekâtların iâdesi îcâb eder. Tabî ki yerine, yâni gerçek ihtiyaç sâhiplerine ulaşmamışsa...

Peki efendim vakıf gibi aracı müesseselere verilen zekâtlarda, taharrî yükü kişiden düşer mi? Yâni taharrî tamamen müesseseye mi âit olur?

Aracı müesseselere verilen zekâtlarda taharrî tamamen müesseseye âittir. Müessesenin bu işle vazifeli kimseleri gidip, mahallinde araştırma yapmalı, zekât verilecek kimselerin durumunu mahallenin muhtarından, câminin imamından vb. güvenilir kimselerden tedkik etmelidirler. İmkân olursa evine de ziyârette bulunmalıdır. Çünkü zaman zaman bâzı insanlar hayır müesseselerini istismâr edebiliyorlar. Bu kadar taharrîden sonra -Allâhu a'lem- bir mesûliyet kalmaz. Yâni araştırma yapıp, para verildikten sonra bunların zekâta muhtaç olmadıkları ortaya çıkarsa, zekâtı tekrar iâde etmek îcâb etmez.

Zekât yalnızca şahsa verilir, temlik şarttır. Hükâmî şahıslara zekât verilmez. Bütün câmiler, mektepler, Kur'ân Kursları, hastahâneler zekâtla değil, infakla yapılır. Bunun için, zekât dışında yapılan diğer infakların İslâm'da çok önemli bir yeri vardır. Meselâ, Osmanlı'da kurulan 26 bin kûsur vakıf, tamamen infâka dayalı vakıflardı. Pek çok hizmetin görülmesi bu vakıflar kanalıyla olmuştur. Su, hastahâne, yetimleri evlendirme vakıflarından tutun da, hamallara, kuşlara hizmet vakıflarına kadar akla hayale gelmeyecek vakıflar bunlar arasındadır. Bugün bu duygu derinliğine hayalimiz bile ulaşamıyor. Bunlar yüce rûhların ve büyük ufukların mahsulleridir. Osmanlı'da câmi yapılırken yanına şifâhâne, sebil ve medrese de yapılmıştır. Ve bütün bir toplumun ihtiyaçları câmi etrafında toplanmıştır. Bu sûretle halk, hem mülkün Allâh'a âit olduğunu hissetmiş, hem de ictimâî denge hâsıl olmuştur. Fakir ile zengin aynı mahallede huzur içinde yaşamışlar ve zengin evleri, fakirlerin sığınağı olmuştur. Fukarâ rahatlıkla derdini orada anlatabilmiş, yetim orada himâyeye edilmiştir. Zâten hendese olarak da zengin ile fakir evi arasında pek fark yoktur. Zengin ile fakirin gönlü aynı atar ve birbirlerine karşı kardeşlikle bağlanırlardı. Zenginler, farz ibâdetlerini îfâyâ vesîle ve sadaka ile belâlardan korunmalarına sebep oldukları için fakirlere, nezâket ve teşekkür duyguları içinde verirlerdi. Fukarâ da, Allâh'ın verdiği bu hediyelere zenginler vasıtasıyla ulaştıkları için, onlara karşı şükrân hissiyle dolu olurlardı.

Efendim şüphesiz târihimiz sayısız infak ve îsâr örnekleriyle doludur. Çok olmasa da günümüzde de ibret-âmiz hadiselerle karşılaşyoruz. Sizi çok etkileyen birkaç hadiseyi anlatabilir misiniz?

Öncelikle babam ve amcam hatırıma geliyor. Fukarâyâ bir şey takdîm edecekleri zaman, bunun en güzel bir şekilde ambalajını yaparlar, gayet güzel bir nezâketle, incitmeden gönül alarak takdîm ederlerdi. Alan mesrur olur, veren de huzur duyardı. Biri, Allâh'tan geldiğini kabul ederek alıyor, diğeri de Allâh'ın verdiği bu emâneti yerine tevdi etmiş oluyordu.

Hüdâyî Vakfî'nda da örnekler sayısızdır. Yine de birkaç örnek vermek istiyorum. Vakıf olarak, bir anne ve oğluna yardım ediyorduk. Oğlu felçliydi, üni-

versiteyi bitirmişti. Birgün bu anne geldi, vakfa teşekkür etti. Bundan sonra yardım almayacağım, benden daha muhtâcına verirsiniz, dedi. Çünkü dedi, oğlum vefât etti. Son aldığım parayla da çocuğumun cenâzesini kaldırdım. Şimdi benim bir tek kuru başım kaldı. Onu da nasıl olsa kendi başıma idâre ederim. Bana vereceğiniz parayı, bizim eski durumumuzda olan muhtaç bir aileye verirsiniz, dedi.

Yine Hollandalı, beyi vefat etmiş, yetimleri ile kalmış bir aileye yardım ediyorduk. O da birgün vakfa mektup yazdı. “Artık beyimin borçlarını ödedim. Onu kul hakkından kurtardım. Kendi emeğimle geçinecek durumdayım.” diyerek teşekkür ediyordu. Böyle örnekler sayılamıyacak kadar çoktur. Bunlar hep îsâr nümûneleridir. Yâni kendi imkânından vazgeçip, imkânını başkasına devredebilme fazîletidir.

Bu güzel sohbet için çok teşekkür ediyoruz efendim.

Ben de teşekkür ederim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİZMET ve ÂDÂBI

Mânevî Zirvelerin Ulvî Basamağı

HİZMET

İslâm ahlâkının esâsını, Cenâb-ı Hakk’a aşk ve ihlâs ile yönelişte; bu yönelişin en mühim nişânını da hiç şüphesiz “**hizmet**”te buluruz. Zîrâ «hizmet eden himmete nâil olur» düstûrunca hizmet, gönülleri ilâhî zirvelere ulaştıracak müstesnâ ve ulvî bir basamaktır.

Öyle bir basamak ki, ilâhî vuslat ve sonsuz mükâfâta mazhar olanların cümlesi, peygamberler ve evliyâ, hep bu basamağın üzerinde yücelmişlerdir. Yâni ömürleri boyunca Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in:

“*Bir kavmin efendisi, onlara hizmetkâr olandır...*” (Deylemî, *Müsned*, II, 324) hadîs-i şerîfinin müşahhas nümûneleri olmuşlardır.

Buna göre kullar için zirvelerin yolu ve ebediyet kazancı, samîmî bir gönülle yapılan hizmetlerden geçmektedir. Öyle ki, yerine göre ilâhî rızâyâ muvâfık küçük bir hizmet, nice nâfile ibâdetlerden üstün olabilmektedir.

Nitekim sıcağın pek şiddetli olduğu bir seferde Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- uygun bir yerde konaklamışlardı. Sahâbenin bir kısmı oruçlu, bir kısmı değildi. Oruçlu olanlar yorgunluktan uykuya daldılar. Oruçlu olmayanlarsa, oruçlulara abdest için su taşıdılar ve gölgelenecek çadırlar kurdular. Ancak iftar vakti olunca Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“*–Bugün, oruç tutmayanlar (daha fazla) ecre nâil oldu.*” (Müslim, Sıyâm, 100-101) buyurdu.

Ümmetine böyle nice hizmet düsturları tâlim eden Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Kuba mescidi ve Mescid-i Nebevî inşâ edilirken ashâbının bütün ısrarlarına ve mânî olma gayretlerine rağmen, mübârek sırtlarında taş taşımışlardır. Varlık Nûru’nun bu yüksek tevâzu ve hizmet rûhu, bütün ümmet için eşsiz bir nümûnedir. Esâsen onun hayâtı, baştan sona Hakk’a, insanlığa ve bütün mahlûkâta hizmetle geçmiştir.

Dolayısıyla o mübârek varlığı kendilerine örnek alan bahtiyarların hayatlarında hizmet, en bâriz vasıflardan biri olmaktadır. Yâni her Hak âşığı ve Peygamber mecnûnu olan gönül, ehl-i hizmettir. Ehl-i hizmet olanlar da, gökteki ay ve güneşe benzerler. Bu keyfiyetiyle hizmet, bir taraftan başkalarına faydalı olmaya vesîle olurken, diğer taraftan da gayret ve ihlâsları nispetinde hizmet edenlerin yücelip yükselmelerini sağlar. Böylece belki de kendilerine isâbet eden fâide, hizmetlerinde buldukları kişilerden daha ziyâdedir.

Diğer taraftan hizmet ehli, bir ırmak gibidir ki, uzun yollar boyunca bin bir canlıya; insana, hayvanâta, ağaca, güle, sünbüle, bülbüle hayat vererek akıp gider. Bu ırmağın varacağı menzil de Cenâb-ı Hakk'ın ebedî vuslat deryâsıdır.

Bu hakîkate âşinâ olanlar, halka pâdişâh bile olsa kendilerini devamlı olarak bir hâdim, yâni hizmetkâr olarak addetmişlerdir. Koca Osmanlı pâdişâhı Yavuz Sultan Selîm Han'ın, mübârek beldeler, devletine emânet edilip de hutbede kendisi hakkında:

“Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn (Mekke ve Medîne'nin hâkimi)” denilince yaşlı gözlerle imâma itiraz edip:

“Bilâkis Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn (Mekke ve Medîne'nin hizmetçisi)” diye düzeltmesi de hep ulvî bir hizmet anlayışının ve kulluktaki asıl gâyeyi idrâkin bir tezâhürüdür.

Nitekim Ubeydullâh Ahrar -kuddise sirruh-, eriştiği mertebeyi hizmetin bereketine atfederek -tahdîs-i nîmet kabîlinden- şöyle buyurmuştur:

“Biz bu yoldaki mesâfeleri, sadece tasavvuf kitaplarını okuyarak değil, okuduklarımızı imkân nispetinde tatbik etmek ve halka hizmetle katettik. Herkesi bir yoldan götürürler, bizi de hizmet yolundan götürdüler.”

Bu ise, sadece bilmenin kâfi olmadığını ve bildiğini mutlaka hizmete dönüştürmek gerektiğini ifâde etmektedir.

Ancak yapılan hizmetin Hak katında makbûl olması, bazı şartları yerine getirmeye bağlıdır. Buna göre makbul bir hizmet; ihlâs, merhamet ve diğergâmlık dolu bir gönülle mahlûkâta yönelmek sûretiyle Allâh rızâsının aranmasıdır. Yâni hizmet, herhangi bir şahsî menfaat gözetmeksizin samîmî olarak yapılmalı ve onunla âhiret kazancı hedeflenmelidir. Böyle olduğu takdîrde hadîs-i şerîfte bahsedilen bir «yarım hurma» dahî ebedî kurtuluşa vesîle olur.

Ubeydullâh Ahrar Hazretleri anlatır:

Birgün pazara gitmiştim. Bir kişi yanıma geldi ve:

“–Açım, beni Allâh rızâsı için doyurur musun!..” dedi.

O an, hiçbir imkânım yoktu. Sadece eski bir sarıgım vardı. Bir aşhâneye girip aşçıya:

“–Şu sarıgımı al. Eski, ama temizdir. Bulaşıklarını kurularsın. Yalnız bunun mukâbilinde şu aç insanı doyurur musun?” dedim.

Aşçı, o fakîre yemek verdi; sarığımı da bana iade etmek istedi. Bütün ısrarlarına rağmen kabul etmedim. Kendim de aç olduğum hâlde o fakîr doyuncaya kadar bekledim.”

Ubeydullâh Ahrar Hazretleri, Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla sonradan büyük bir servete sâhip oldu. Öyle ki, çiftliklerinde binlerce işçi çalışıyordu. Fakat o mübârek zât, buna rağmen hizmetten geri kalmadı. Mânevî kemâlât yolunda, başlangıçlarından nihâyetlerine kadar, tanıdıklarına ve tanımadıklarına yardım ve şefkatleri, sınır kabul etmez derecede büyüktü. Kendisi bu hizmetlerinden birini şöyle anlatır:

“Semerkant'ta Mevlânâ Kutbuddîn Medresesindeki dört hastanın hizmetini üzerime almıştım. Hastalıkları arttığından, yataklarını kirletirlerdi. Ben onları elimle yıkayıp, çamaşırlarını giydirirdim. Devamlı hizmet ettiğim için hastalıkları bana da sirâyet etti ve yatağa düştüm. Fakat o hâlimle bile, testilerle su getirip hastaların altlarını temizlemeye, elbiselerini yıkamaya devâm ettim.”

Büyüklerin hayatındaki, Hak yolunda infak ve hizmet faziletine dâir ideal davranışlar, bizler için güzel bir nümûnedir. Bir müslüman ne kadar zengin olursa olsun, maddî imkânlarının hakkını ve bedelini, ancak mânevî dirâyetini artırdığı ve kalbî hayatını seviyelendirdiği nispette verebilir. Mâneviyatta terakkî ettikçe zühd ve takvâ ölçülerine riâyet ve zenginliğe rağmen kâmil bir tevâzû sâhibi olabilmek, Ubeydullâh Ahrar Hazretleri'nin kıssasındaki kadar ideal bir noktaya varır.

Hizmette ulaşılması güç mertebelerden biri de Hak dostu Mâruf-i Kerhî Hazretleri'nin şu kıssasında müşâhede edilmektedir:

Yaşlı ve muzdarip bir hasta, Mâruf-i Kerhî Hazretleri'ne misafir olmuştu. Adamcağız bîçâreydi; saçı dökülmüş, yüzünün rengi uçmuştu; canı, vücûdunu bir çengel gibi pârelemekteydi. Mâruf-i Kerhî Hazretleri, bir yatak serdi ve hastanın istirahatini temin etti.

Hasta, ızdırabının şiddetiyle inim inim inliyor ve feryâd ü figân ediyordu. Gece sabaha kadar kendisi bir nefes uyumadığı gibi feryadlarıyla hâne halkından da hiç kimseyi uyutmuyordu. Üstelik gittikçe huysuzlaştı ve ev halkına sitemler yağdırıp onları rahatsız etmeye başladı. Nihâyet onun bu sert tabiatine ve kötü davranışına tahammül edemeyen evdekiler, birer-ikişer başka yerlere kaçtılar. Evde, hasta ile Mâruf-i Kerhî ve hanımından başka kimse kalmadı.

Mâruf-i Kerhî, geceleri de uyumuyor; bu huysuz hastanın ihtiyaçlarını görmek, ona hizmet edebilmek için çırpınıp duruyordu. Ancak birgün uykusuzluğu had safhaya ulaşınca gayr-i ihtiyârî uykuya daldı. Onun uyuduğunu gören gâ-

fil hasta da, kendisine şefkat ve merhametle kucak açan bu sâlih zâta teşekkür edeceği yerde sitem ediyor ve kendi kendine:

“–Bu nasıl derviş böyle!.. Zaten bu gibilerin zâhirde adları-sanları var; hakikatte ise riyâcıcıdır. Her işleri gösteriştir. Bunların dışları temiz ama, içleri kirlidir. Başkalarına takvâyı emrederler, kendileri yapmazlar. Bu yüzden şu adam da benim hâlimi düşünmeden uyuyor. Kendi karnını doyurup uykuya dalmış kimse, sabaha kadar gözlerini yummayan biçâre hastanın hâlinden ne bilir!..” diye söylüyor.

Mâruf-i Kerhî ise, işittiği bu acı sözlere karşı da sabır ve kerem gösterdi. Duymazdan geldi. Lâkin sabrı taşan hanımı daha fazla dayanamadı ve Mâruf-i Kerhî’ye sessizce şunları söyledi:

“–Şu huysuzun neler söylediğini duydunuz. Artık onu bu evde barındıramayız. Bize daha fazla ağırlık vermesine ve size cefâ etmesine müsâade etmeyelim. Söyleyin buradan gitsin de başka yerde başının çâresine baksın. İyilik, kıymet bilene yapılır. Nankörlere iyilik yapmak, kötülüktür. Onları daha da azdırır. Alçak kimsenin başı altına yastık konulmaz. Böyle zâlim kimselerin başları taş üstünde gerektir.”

Hanımının bu sözlerini sükûnetle dinleyen Mâruf-i Kerhî Hazretleri, mütebessim bir şekilde şöyle buyurdu:

“–Ey hanım! Onun söylediği sözler seni niye incitir ki?.. Bağırır ise bana bağırır; terbiyesizlik yapmış ise bana yapmıştır. Onun nâhoş görünen sözleri, bana hep hoş gelir. Görüyorsun ki, o dâimî bir ızdırap içindedir. Baksana; zavallı bir nefes bile uyuyamıyor!.. Hem bilesin ki asıl hüner, asıl şefkat ve merhamet, böyle kimselerin cefâsına katlanabilmektir...”

Bu kıssayı nakleden Şeyh Sâdî de, şu nasihatlerde bulunur:

“Hizmetteki fazilet, kendini güçlü-kuvvetli ve sıhhatte gördüğün zaman, şükkrâne olmak üzere zayıfların yükünü çekmektir.”

“Muhabbetle dolan kalb, affedici olur. Eğer sen, yalnız kuru bir sûretten ibâret olursan, öldüğün zaman cismin gibi isminle de ölürsün. Eğer kerem sâhibi ve ehl-i hizmet olursan, ömrün, cesedinden sonra da fedâkârlığın ve gönüllere girdiğin kadarıyla devam eder. Görmez misin ki, Kerh’te birçok türbe var. Fakat Mâruf-i Kerhî’nin türbesinden daha mâruf ve ziyâretçisi bol olanı yoktur.”

Ehlullâh ne güzel söylemiş:

“Tasavvuf, yâr olup bâr olmamaktır.” Yâni herkesin yükünü çekmek ve buna rağmen kimseye yük olmamaktır.

Bilhassa merhamet ve fedâkârâne hizmetlerle ümmete rahmet kapıları aranır. Bir hizmetin değeri, onun îfâsı için katlanılan fedâkârlığın büyüklüğüne ve bir ibâdet vecdiyle icrâ edilmesine bağlıdır. Yine makbul bir hizmet, sırf Allâh rızâsı gâyesiyle ve hizmete muhâtab olanı incitip küçültmeyecek bir üslûb ile îfâ edilenidir. Abdullâh bin Münâzil -kuddise sirruh-'un da îfâde ettiği gibi:

“Hizmette edeb, hizmetten daha azizdir.”

Bu gerçeğe istinâden Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“Allâh aşkı için çalış, Allâh aşkı için hizmette bulun; halkın kabul etmesi veya reddetmesi ile senin ne işin var? Bu fânî dünya pazarında sana bol bol kazandıracak bir müşteri olarak Allâh kâfi değil mi? Allâh'tan alacağın karşısında insanların verebilecekleri ne ki!.. O hâlde gözünü ve gönlünü insanlardan gelecek teşekkürlere değil, Allâh'tan gelecek mazhariyete döndür!..”

İşte tasavvuf yolunun, gönülleri ulaştırmak istediği güzellik ve yücelik budur. Bu meyânda Emir Külâl Hazretleri, talebesi Bahâeddin Nakşibend -kuddise sirruh-'a, derûnundaki nefsânî temâyüllerin bertarâfı için şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Gönül almaya bak; güçsüzlere hizmet et! Zayıfları, gönlü kırıkları koru! Onlar öyle kimselerdir ki halktan hiçbir gelirleri yoktur. Bununla beraber, onların birçokları tam bir kalb huzûru, tevâzû ve eziklik içinde yaşayıp giderler. Böyle kimseleri ara bul ve onlara hizmet et!”

Nitekim Şâh-ı Nakşibend -kuddise sirruh-, intisâbının ilk yıllarında, gurur ve kibrin zıddı olan “hîçlik” hâline ulaşmak için, hasta ve muzdarip insanlara, yaralı hayvanlara hizmet etmiş ve hattâ insanların geçeceği yolları temizleyerek tam yedi sene kâbına varılmaz bir hizmet hayatı yaşamıştır.

Kendisi şöyle anlatır:

“Hocamın emrettiği yolda uzun süre çalıştım. Bütün hizmetleri îfâ ettim. Benliğim o hâle geldi ki, yoldan geçerken, Allâh'ın herhangi bir mahlûku karşısında olduğum yerde durur, önce onun geçip gitmesini beklerdim. Bu hizmetim yedi sene devâm etti. Buna mukâbil öyle bir hâl tecellî etti ki, onların inilti sûretinde hazin hazin sesler çıkarıp Hakk'a ilticâ etmelerini hisseder hâle geldim.”

Yukarıdaki bu misâl, Hâlık'tan ötürü mahlûkâta, yine O'nun muhabbetiyle nazar ederek, fedâkârâne hizmetin müşahhas bir tezâhürüdür.

Cenâb-ı Hak, sâlih müminler hakkında âyet-i kerîmede:

“...Onlar hayırda birbirleriyle yarışır.” (Âl-i İmrân, 114) buyurmaktadır. Sâlih müminlerin, bu hayır yarışındaki en güzîde hizmet ürünleri de **vakıf** müesseseleridir. Vakıf insanlar, insanlığın en zirvesinde bulunan peygamberler, velîler ve onların terbiyesinde kemâle eren müminlerdir. Onlar, gönüllerindeki îmân heyecânını, dünyanın dört bir tarafına taşımışlar ve târihin en güzîde altın sayfalarını yazmışlardır.

Elbette ki hizmetler muhtelifdir. Allâh rızâsı için yapılan gayretlerin tamâmı, hizmet dâiresi içine girer. Mühim olan; gerek maddî ve gerekse mânevî olarak gönüllerin, liyâkat, istîdâd ve iktidarları ölçüsünde bir hizmeti gerçekleştirmesidir. Zîrâ Allâh Teâlâ, herkese bir hizmet takdir etmiş, onu yaratılışına göre bir işe lâyık kılmış ve bunun için maddî-mânevî gerekli imkânları da bahşetmiştir.

Çok ibretlidir ki Vedâ Haccı’nda takrîben yüz yirmi bin sahâbî mevcuttu. Bunlardan yüz binin üzerindeki sahâbî, dünyanın muhtelif bölgelerine yayılarak kendilerini ilâhî rızâ istikâmetinde hizmete vakfetmişler ve oralarda vefât etmişlerdir. Nitekim Hazret-i Osman ve Abbas -radiyallâhu anhümâ-’nın oğullarının türbeleri Semerkant’ta, pek çok sahabînin kabri de İstanbul’da bulunmaktadır. Mekke ve Medine’de kalanlar da merkezi korumuşlar ve oradaki hizmetleri deruhte etmişlerdir.

Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri’nin seksen küsur yaşına rağmen iki sefer İstanbul surları önüne kadar gelmesi ve orada şehid olması, insanları hidâyete çağırarak, onları dünya ve âhiret saâdetine kavuşturabilmenin cihanşümûl gayretlerinden biridir. Hizmet aşkı ve âhireti kurtarabilme mücâdelesini, onları dünyanın dört bir tarafına sevk etmiştir.

Hizmet rûhunun muazzam misâllerinden biri de Vehb bin Kebşe -radiyallâhu anh-’tır. Bu mübârek sahâbînin türbesi Çin’dedir.²¹ Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- onu, Çin’de tebliğ hizmetinde bulunmak üzere vazîfelendirmiştir. Hâlbuki o zamanın şartlarıyla Çin, bir yıllık mesâfededir. Bu sahâbî oraya kadar gidip uzun bir müddet tebliğde bulunduktan sonra gönlünü kavuran Rasûlullâh hasretini bir nebze dindirebilmek ümîdiyle Medîne yollarına düşmüştür. Bir yıl süren çileli bir yolculuğun ardından nûrlu Medîne’ye vasil olmuş, fakat ne yazık ki Hazret-i Peygamber vefât etmiş olduğu için O’nu görememiştir. Hasreti bir kat daha artmış olarak, Allâh Rasûlü’nün kendisine emrettiği

²¹ Çin’in Guangzhou şehrinde Sa’d bin Ebî Vakkas -radiyallâhu anh-’a nispet edilen bir makam mevcuttur. Sahâbe ve ehlullâh kabirlerinin, çoğu zaman buldukları bölge halkının dîni duygularının zinde tutulması ve korunmasında etkili olduğu bilinen târihî bir gerçektir. Nitekim Orta Asya’da Semerkant, Buhara, Türkistan ve Taşkent gibi bölgelerde bunun örnekleri mevcuttur.

hizmetin kudsiyyetinin idrâki içinde tekrar Çin'e dönmüş ve bu hizmetteyken rûhunu teslîm etmiştir.

Bunlar, ancak büyük bir îmân vecdiyle tâkat getirilebilecek muhteşem ve fedâkârâne hizmet tablolarıdır. Onların hizmet aşk ve rûhu, bizler için ebedî kurtuluş yollarını aydınlatan parlak birer yıldız hükmündedir.

Hiç şüphesiz ki, sahâbe-i kirâm bu mertebeye Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in müstesnâ terbiyeleri ışığında ve bilhassa şu dokuz husûsa titizlikle riâyet ederek nâil olmuşlardır:

1. Allâh'a hizmet; emir ve nehiyelerini severek edâ etmek ve îlây-ı kelimetullâh yolunda gayret sarfetmek,

2. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e hizmet; ona gönül-den muhabbet duyarak, sünnet-i seniyye üzere yaşamak ve yaşatmak,

3. İslâm büyüklerine hizmet; sevgi, vefâ ve sadâkat göstermek,

4. Anne babaya hizmet; öf bile demeden rızâlarını kazanmak,

5. Evlâda hizmet; sâlih bir mümin olarak yetişmelerini temin etmek,

6. Akrabaya hizmet; sıla-i rahimde ve kendilerine ihsânda bulunmak,

7. Müminlere hizmet; acılarını ve sevinçlerini paylaşmak,

8. Bütün insanlara hizmet; eliyle, diliyle faydalı olmaya çalışmak,

9. Mahlûkâta hizmet; bütün varlıkları şefkat kanadı altına almak.

Bütün bu hizmetleri îfâ husûsunda Merhum Mûsâ Efendi -kuddise sirruh-, Ali Râmitenî Hazretleri'nin şu ifâdelerini sık sık tekrarları:

“Minnetle (başka kakmak sûretiyle) hizmet eden çoktur. Ancak hizmeti nîmet bilenler ise pek azdır. Siz hizmette bulunma fırsatını ele geçirmiş olmayı nîmet bilir ve hizmet ettiklerinize minnettar kalırsanız, herkes sizden memnûn olur ve şikâyetçiniz azalır...”

Farkında olsak da olmasak da aslında hepimizin aradığı, rûhumuzun selâmeti, yâni huzur ve sükûna kavuşmasıdır. Bu da Hakk'a ibâdet vecdiyle îfâ edilen hizmetlerle elde edilebilecek derûnî bir hazînedir. Bu sebeple hizmet rûh ve şuuruna sâhip bir mümin, her hâlükârda hizmet vâsıta ve fırsatları bulmasını bilir. Allâh rızâsı için yaptığı fedâkârlıklarda, dünyevî menfaatler peşinde koşanların gösterdiği gayret ve hırstan daha fazla gayretli ve azimli olur.

Aşk ikliminden beslenen hizmet arzusu, kalbde mekân bulduğunda, kulu sonsuzluğun seyyâhı eyler. Kalb, Haccâc-ı Zâlim'in katılığında çıkar, Yûnus'un

şefkat postuna bürünür. Bu rûh ile sâhip olunan ilim, sanat ve ahlâk, mest edici bir ebedîliğe kavuşur. Bu itibarla samîmî ve gerçek hizmetler, kalbî olgunluğun bir şâheseridir. Böyle kalbler, “nazargâh-ı ilâhî”dir.

Hâl böyleyken ömrü, kalbî meziyetlerden uzak bir sûrette geçirmek ne büyük bir hüsrandır. Ne mutlu, gönlünü gerçek mânâda hizmet aşkıyla doldurabilenlere!

Yâ Rabbî! Gönlümüzü, Sen'in rızânı kazanma aşkı, muhabbeti ve vecdiyle doldur. Ashâb-ı kirâmın, evliyâullâhın, Fâtihlerin, dîn, vatan ve millet müdâfaasındaki kahramanlarımızın gönüllerindeki hizmet aşkıdan ve gayret-i dîniyelerinden bize de hisseler nasîb eyle!

Âmîn!..

İSLÂM İNSANIN İHYÂSIDIR

Her fikir manzûmesinin ana gâye ve iddiâsı, insanı yükseltmek ve insânî münasebetlere bir seviye kazandırmaktır. Fakat hiçbir beşerî sistem, bu gâyeyi gerçekleştirmede İslâm ile kıyas edilebilecek bir noktaya ulaşamamıştır. Bunun sebebi, beşerî sistemlerin, imkânları sınırlı olan akla dayanmasıdır. İslâm ise Rab-bimizin irâdesinin mahsûlü olduğundan, insan ve kâinât gerçeğiyle âhenkli bir ni-zam oluşturmuş ve böylece hayal ötesi bir mükemmellik sunmuştur. Bundan daha tabîî bir şey olamaz. Çünkü acziyetle mâlûl bulunan insanoğlunun, kendini, diğer varlıkları tanıması ve beşerî münasebetlerini düzenlemesi, Rabbimizin sonsuz gü-cü önünde bir hiç mesâbesindedir. Bundan dolayıdır ki, insanlığa güyâ yön ver-mek iddiâsıyla ortaya konulmuş felsefî sistemlerin -ve hattâ beşerî dinlerin- pek çoğu, iddiâlarının aksine yanlış yolda hizmet etmiştir. Beşeriyeti saâdet yerine, sefâlete dûçâr kılmıştır.

Gerçekten insanı ahlâkî bakımdan sefâhate sürükleyen Freud'dan, onu iktisâdî refaha kavuşturmak gâyesini güttüğünü söyleyen Marx'a kadar pek çok sistemin neticesi, başlangıçtaki iddiâların aksine tahakkuk etmiştir. Nihâyette ise ictimâî kargaşa ve beşerî sefâletlere sebebiyet vermiştir.

Şu husus târihî bir gerçektir ki, Âlemlerin Efendisi Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zulüm ve anarşi içinde boğulmakta olan insanlığı, îmânın en kıymetli meyvesi olan merhamet ve şefkatiyle kucaklamıştır. O, rahmet ve muhabbet dolu davranışlar manzûmesiyle de insanlığa nümûne olmak yolunda ebedî bir zirve teşkil etmiştir. Onun peygamberliğinden evvel insanlar, çocukluk çağından başlayarak kavga eden, zulmeden, işkence yapan ve hemcinsine saldıran kimselerdi. Ancak o mübârek varlığın elinde her biri, bütün bu mezmûm davranış-lardan kurtularak “gökteki yıldızlar gibi” parlak ve müstesnâ birer şahsiyet olu-vermişlerdir. “Ashâb-ı güzîn” adıyla bilinen bu topluluğun hayatlarında, Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi'nin örnek alınmasıyla gerçekleşen ahlâkî seviyeyi aksettiren sayısız hâdise mevcuttur. Bunlar arasında Mus'ab bin Umeyr'in şu hâli ne kadar hikmetli ve istikâmet vericidir:

Mus'ab bin Umeyr -radiyallâhu anh-, beraberinde Es'ad bin Zürâre -radiyallâhu anh- olduğu hâlde Medîne'de Abd-i Eşhel ve Zafer oğullarının yurdu-na gitmişlerdi. O gün Abd-i Eşhel oğullarının liderleri Sa'd bin Muaz ile Üseyd bin Hudayr idi. İki de henüz müşrikti. Sa'd, Mus'ab bin Umeyr'in gelişini du-yunca Üseyd'e:

“-Ne duruyorsun? Bizim zayıf ve cılız insanlarımızı aldatmak için gelen şu iki adamın yanına git ve onları buradan uzaklaştır!” dedi.

Üseyd de Mus'ab bin Umeyr ile Es'ad bin Zürâre'nin yanlarına geldi; kötü

sözler söyleyerek başlarına dikildi ve elindeki mızrağını onlara doğrultup:

“–Yaşamak istiyorsanız buradan çekip gidin!” dedi.

Mus’ab -radıyallâhu anh- ise sakin ve mütebessim bir şekilde şu mukâbelede bulundu:

“–Eğer oturup dinlersen, sana söyleyeceklerimiz var. Sen akıl ve basîret sâhibi seçkin bir kimsesin. Beğenirsen kabul eder, hoşlanmazsan uzak durursun...” dedi.

Üseyd, biraz düşünüp:

“–Doğru söylüyorsun.” diyerek mızrağını yere sapladı ve dinlemeye başladı.

Dinledikçe Mus’ab -radıyallâhu anh-’in anlattığı ilâhî güzelliklerin câzibesine kapılarak İslâm’ı kabul etti. Sonra huzur içinde oradan ayrılıp Sa’d’a:

“–Onları dinledim, anlattıklarında da bir mahzur görmedim.” dedi.

Buna kızan Sa’d, bu defa kendisi Mus’ab’ın yanına gitti. Öfkeli idi ve kılıcını da yarıya kadar sıyırmıştı. Mus’ab -radıyallâhu anh- onu da aynı şekilde karşıladı. Yatıştırdı. Sonra tatlı ve rûhunu okşayıcı bir üslûp ile ona da bir kısım ilâhî hakikatleri anlattı. Böylece Sa’d da, Üseyd gibi anlatılanların ulvî câzibesine kapılarak îmân kevserini yudumladı.

Hiç şüphesiz bu hâl, Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in mânevî terbiyesinde yetişen müstesnâ sahâbîlerin nasıl yüce bir olgunluğa eriştiklerinin bir misâlidir. O bahtiyarlar, insanın ihyâsından ibâret olan İslâm’ın bereketiyle “Seni öldürmeye gelen, sende dirilsin!” düstûrunu beşeriyet târihine altın harflerle yazmışlardır.

Bu çerçevede Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ölümü hak eden nice mücrimleri, hattâ amcasını öldüren Vahşî’yi dahî affedip, onlara hilm ile muâmelede bulundu. Onun gönlünde ve huzûrunda dâimâ merhamet ve rahmet, gazabın önüne geçti. Beşeriyeti yakan nice gaflet ve dalâlet alevleri, onun hakikat kevserinde söndü ve emsâlsiz goncaların yetiştiği bir gülistân hâlini aldı. Yaşadığı devrin insanları:

“*Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdî!*” şeklinde ifâde edilen vahşet ve cehâletten kurtuldu ve muhârebe sonrası bir damla suya hasret bir hâlde can verirken bile, kendisine getirilen suyu, diğer yaralı kardeşine işâretle:

“–Ona götürün!” diyerek, son nefesinde bile başkasını düşünen diğergâm şahsiyetler hâline geldi.

İnsanlığı, işte böylesi kâbına varılmaz mânevî zirvelere götüren Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, oluşturduğu ilâhî kervanın dâimâ en önünde idi. Nitekim geçen asrın ortalarında Hollanda'nın Lahey şehrinde toplanan bir ilim ve fikir adamları konseyi de, dünyanın yüz büyük adamını tesbît etmiş ve hepsi Hristiyan olan seçici kurul, koydukları temel ahlâkî ölçüler çerçevesinde en üstün insan olarak Hazret-i Peygamber'i tercih etmek zorunda kalmışlardır.

Yine câlib-i dikkat bir husustur ki, ashâb-ı kirâmın yüzde doksanı sırf Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in üsve-i hasene şeklinde ifâde edilen örnek şahsiyet ve karakterine, yüce ahlâkına ve üstün vasıflarına hayrân ve meftûn olarak İslâm'ı tercih etmişlerdir. Ona düşmanlıkta en ileri gidenler bile kendisine hiçbir zaman “yalancı” veya “zâlim” gibi menfî sıfatlar kullanamamışlar ve onu kötülemek niyeti ile konuştuklarında dahî hakkında övgüden başka söz söyleyememişlerdir.

İslâm'a gönül verip ona hizmet etmek isteyenler, bu mukaddes dâvânın her şeyden önce insanın ihyâsı olduğunu iyice bilmeli ve her insana, onun aslî cevheri itibâriyle -eşref-i mahlûkât olduğu düşüncesiyle- yaklaşmalıdırlar. Zîrâ İslâm'ın ideali, ahsen-i takvîm kıvamını insana hâkim kılmaktır. Bu da, insanın fitratındaki mükemmelliği gölgeleyebilecek her türlü ârizî tesirleri temizleyerek, onu ihyâ etmek demektir. Böyle bir seviye ise ancak, gönül ölçüleriyle ortaya çıkan güzellikleri yeşertilebilmekle mümkündür.

Bunun için İslâm, doğuşundan itibâren insanın terbiyesini ve ahlâkî olgunluğunu esas almış ve müntesiplerini bütün insanlığın kendilerine hayran kaldığı şahsiyetler hâline getirmeyi başarmıştır. Ömrü boyunca nefesine uyararak hayvânî bir hayat yaşayan nice gâfil insanları, melekî ölçülerle olgunlaştırabilmiştir. Mese-lâ bir zamanlar kızını diri diri toprağa gömmüş bir kimse olan Ömer bin Hattâb -radıyallâhu anh-, daha sonra bir karıncayı dahî incitmekten çekinen ulvî bir gönül adamı olmuştur.

Bu itibarla İslâm, insanlara aşk ile yaklaşan bir rûhu temsîl eder. İslâm'ın gönüllere yerleştirdiği merhamet çekirdeğinden fıskıran mesûliyet hissi, insanı davranış mükemmelliğine ve neticede iki cihan saâdetine ulaştırır.

Çünkü İslâm, insanın ihyâsidir. Ve İslâm'ın yüce yapısının doğurduğu bütün duygular, gerçek mânâda en insânî duygulardır. İşte Yûnus bu duygular içinde şöyle demiştir:

*Gelin tanış olalım,
İşi kolay kılalım,
Sevelim, sevilelim;*

Dünya kimseye kalmaz!..

Bu hissiyât, şanlı ecdâdımız ile o kadar bütünleşmiştir ki, bir muhârebe sonrası esir düşen bir düşman kumandanına:

“Ne zâlimsin ey merhamet; bana düşmanımı bile sevdiriyorsun!” dedirtmiştir.

Zamanımızda bir kısım nasipsiz gâfiller, İslâm’ın muhtevâsındaki bu engin rahmet ve merhamet mükemmelliğini, “terör” gibi bir mefhumla yanyana getirebilmektedirler. Böylece -âdetâ- güneşi balçıkla sıvamaya çalışmaktadırlar. Kitleleri belli bir tesir altında bulundurmak ve onlara meçhûl ve hayâlî bir tehlikeyle dehşet ve korku hissi verebilmek için -ekseriyâ- mâsum insanları kurban olarak seçmektedirler. İslâm ise, suçlu ve kusurluyu bile af ve merhametle kucaklayıp ıslâh etmeyi emretmektedir. Hâl böyleyken İslâm’ın, mâsumlara yönelecek bir korkutma ve yıldırma kabul etmesine imkân ve ihtimal var mıdır?

İslâm, doğduğu günden itibâren, dâimâ bütün muhâtaplarını, kâfir veya mümin olduklarına bakmayarak adâlet ve merhamet ile kucaklamıştır. Mal, can ve tabiata karşı her türlü tahripkâr fiili, kesinlikle menetmiştir. Kurduğu devleti; mal, can, ırz ve ailenin korunması, ruh sağlığı, ictimâî nizam ve ahengin sağlanmasıyla mükellef kılmıştır. Bu üslûbun, terörle uzaktan ve yakından bir alâkası olamayacağı gibi, onun zeminini oluşturacak her türlü davranışı da peşinen ortadan kaldırdığı inkâr edilemez.

Müslim bin Hâris -radiyallâhu anh- anlatır:

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizi bir seriyye ile gazveye göndermişti. Ancak ben gazve mahalline yaklaşınca atımı hızlandırıp arkadaşlarımı geçtim ve bizimle karşılaşacak olan köy halkının hidâyetlerine vesîle oldum. Böylece muhârebe olmadı. Ancak durumun hassâsiyetinden gâfil olan bazı arkadaşlarım bu davranışım sebebiyle:

“-Bizi ganîmetten mahrum ettin!” diyerek beni ayıpladılar ve Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına dönünce, yaptığımı ona haber verdiler. Fakat Âlemlerin Efendisi beni çağırttı ve yanına varınca, davranışımın dolaylı benî takdîr ederek şöyle buyurdu:

“-Bilesin ki, Allâh senin için, o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu kadar sevap yazmıştır.”

Sonra devamla:

“Seni, benden sonra gelecek müminlerin idârecilerine tavsiye eden bir mektub yazayım!” dedi. Ardından mektubu yazdırdı, üzerini de mühürleyerek ba-

na verdi...²²

İbret dolu başka bir tablo da şöyledir:

Bi'r-i Maûne faciasında 70 İslâm mualliminin katledilmesi ve daha başka katliam ve suikastlerin yaşanması üzerine Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- kabilelere gönderdiği muallim heyetlerine onları muhâfaza için bir miktar asker vermekteydi. Bu askerlere de muallimlerin hayatlarını korumak zarûreti hâsıl olmadıkça silahlarını kesinlikle kullanmamalarını tenbih etmekteydi. Ancak bir defasında bu muhafızlardan Hâlid bin Velid, tenbih edilen ölçü dışında kılıcını kullandı. Bundan haberdar olan Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, büyük bir üzüntüyle kibleye dönerek:

“Yâ Rabbî! Hâlid’in yaptığından berîyim; aslâ râzı değilim.” cümlesini üç defa tekrar etti.

Ardından hâdisenin yaşandığı yere Hazret-i Ali’yi gönderdi ve yalnız insanların değil, hayvanların, hattâ köpeklerin bile diyetini ödedi.²³

Bu yüce ahlâkı kendilerine şîâr edinen Osmanlılar da, hâkim olduğu yerlerdeki gayr-i müslimleri İslâm’a girmeye zorlamamış, soykırım ve kültür emperyalizmi gibi zulümlere aslâ meydan vermemiştir. Ülkelerindeki gayr-i müslimleri Allâh’ın kendilerine emâneti kabul etmişler ve onlara bu zihniyetle muâmelede bulunmuşlardır. Bu davranışın bereketiyedir ki Lehistan’da:

“Osmanlı atları Vistül Nehri’nden su içmedikçe, bu ülke hürriyet ve istiklâl kavuşamaz!..” sözü, bir darb-ı mesel hâline gelmişti.

Bu yönüyle Osmanlı, başka milletlerin tercih ettiği bir devlet hüviyetinde olmuştur. Nitekim Fâtih’in askerleri surları zorlarken, Bizans asillerinden olan hristiyan Grandük Notaras’ın, Ayasofya’daki bir müzâkerede Papa’dan yardım talep edilmesi teklîfine karşı sarfettiği şu ifâde de meşhurdur:

“İstanbul’da kardinal serpuşu (şapkası) görmektense, Türkler’in sarığını görmeyi tercîh ederim!..”

Husûsiyle bugün, Rabbimizin “Rahmân ve Rahîm” tecellîlerinden nasîb olarak Hâlık’tan ötürü mahlûkâta merhameti kâmil bir tarzda yaşayabilme mecbûriyetindeyiz. Bu hâl ise, Hakk’a yakın olabilmenin en büyük müessirlerinden biridir.

Bir müminin gönül ufkunu gösteren şu misâl ne kadar ibretlidir:

²² Bkz. İbn-i Sa’d, *Tabakât*, VII, 419-420.

²³ Bkz. Buhârî, *Ahkâm*, 35; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 304-305.

Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri, bir yolculuğu esnâsında mola verdiği bir ağaç altında yemek yemiş, sonra yoluna devam etmişti. Bir müddet sonra, torbasının üzerinde dolaşan bir karınca gördü ve üzüldü:

“Bu hayvanı vatan-cüdâ ettim (Vatanından ayırdım)!” dedi.

Derhal geri döndü ve yemek yediği mekâna varıp o karıncayı yerine bıraktı. Zîrâ o, “şefkat li-halkillâh” (yaratandan ötürü yaratılana merhamet) şuûruyla bir karıncanın dahî hakkına riâyetin ehemmiyetini idrâk hâlindeydi.

İşte hayvanâta karşı dahî böylesi bir incelik kazandıran İslâm, insanı çok daha azîz bir varlık olarak bilir ve bu kıymeti muhâfaza yolunda beşerin süfliyâta düşmeyip ulvîliklere doğru mesâfe katetmesini ister. Yâni, “ahsen-i takvîm” cevheri dikkate alındığında, insan mefhûmuna atfedilecek ehemmiyet, gerçek mânâsına ulaşmış olur. İslâm’ın insanla ilgili bütün kâidelerinde, hep bu ruh ve ölçü müşâhede edilir. Nefsânî temayüllerini azdırarak onu aşağılamak yerine, meleklerin bile gıpta edip imreneceği ulvîliklere nâil kılmak, İslâm’ın temel hedeflerinden biridir.

Bugün, dünyanın binbir zulüm ve anarşiye sahne olması, hiç şüphesiz insanların, azgınlaşan nefsânî ihtiraslarına tâbî olarak, ilâhî aşk ve muhabbet gibi insanı yükselten hasletlerden uzaklaşmalarındandır. Yâni İslâm’ın eşsiz güzelliklerinden mahrum kalmanın tabîî bir neticesidir. Bu durumda İslâm’ı iyi anlamak, onun ilâhî sadâsına cân u gönülden kulak vermek ve hayatın bütün îcâb ve dekoruyla fânîliğini kavramak, binbir girdap ve sefâlette kıvranan insanlığa yeniden kurtuluş imkânı sağlayacaktır. Diğer bir ifâdeyle, beşeriyetin asıl ihtiyacı, İslâm’ın engin muhtevâsını lâyıkıyla öğrenip, hayatı ona göre tanzim etmektir. Zîrâ onun diriltici ve bereketli nefhası, kıyâmete kadar insanlığın muhtaç olduğu en feyizli bir kaynaktır. Yûnus Emre Hazretleri’nin hakîkî aşk sebebiyle:

“Yaratılanı hoşgör, Yaratan’dan ötürü!”

şeklinde bütün mahlûkâtı kucaklayan beyânı, dünyanın neresinde olursa olsun, hakikatten uzak düşmüş kimseye, onu dünya ve âhiret planında kurtaracak bir can simidi değil midir? Bunu sağlamak da, biz müslümanlara düşmektedir. Hattâ zamanımızda, ulaşım ve haberleşme vasıtalarının çoğalması da bizim bu husustaki mesûliyetimizi artırmaktadır. Zîrâ, teknik imkânları kullanarak, İslâm’ı bütün insanlığa iknâ edici ve berrak bir üslûbla takdîm edebilme ve bu sûretle geçmiş asırların bakiyesi olan menfî propaganda sisini dağıtabilme imkânı, bugün her zamankinden daha fazla mevcuttur. Bu keyfiyet, zâten ferdî olmaktan ziyâde, ictimâî bir mâhiyet arz eden mesûliyetimizin hudutlarını, âlemşümûl bir sûrette genişletmektedir. Bunu anlamak için son zamanlarda vâkî olmuş bir hâdiseyi nakledeyim:

Amerika’da bir doktor hidâyete ermiş ve bunun için bir mescidde merâsim tertiplenmişti. Uzak ve yakından pek çok müslümanın katıldığı bu merâsimde, hidâyete ermiş olan o doktor bir konuşma yapacak ve İslâm’ı seçmekteki gerekçesini nakledecekti. Sözlerine başlamadan önce:

“–Siz müslümanlara bir سوالim var. Konuşmama başlamadan önce onun cevâbını almak istiyorum.” dedi ve şu suali sordu.

“–Benim annem de babam da birer hristiyan olarak vefât ettiler. Size bunların öldükten sonraki durumlarının ne olduğunu soruyorum?!”

Cemaat endişelendi. Bu yeni müslümanın kararına tesir edecek bir keyfiyet olup da, acaba merâsimde bir tatsızlık çıkar mı diye korktular ve:

“–İslâmî tebliğ onlara ulaşmamış ise mâzurdurlar. Âlem-i berzahta beklemektedirler. Bu husus, mahşerde mizândan sonra belli olacaktır.” diye cevap verdiler.

Bunun üzerine doktor sözlerine şöyle devam etti:

“–Ey müslümanlar! Benim annem de, babam da benden daha bilgili, ah-lâklı ve insafli, yâni hakşinas kimselerdi. Lâkin içinde yaşadıkları cemiyetin şartlandırmasıyla hristiyan olarak yaşadılar ve o hâl üzere de vefât ettiler. Mâsum bir nebî olan Hazret-i Îsâ’yı, ulûhiyette Cenâb-ı Hakk’a ortak sanıyorlardı. İslâm’dan ise hiç haberleri yoktu. Böyle bir dînin belki ancak ismini duymuşlardı.

Allâh hepinizden râzı olsun ki, buraya gelip bu mescidi açtınız. Beni bulup İslâm’ı anlattınız ve hidâyetime vesfle oldunuz. Size teşekkür ederim. Lâkin benim annem de, babam da birer emekli insandılar. Neden biriniz onlara yaklaşıp, bana anlattıklarınızı onlara da anlatmadınız? Eğer bunu yapsaydınız, onların benden daha da istekli bir sûrette İslâm’ı kabul edeceklerine hiç şüphem yoktu.

Evet biliyorum, îmân bir nasib işi ve kader îcâbıdır. Lâkin bu âlem de, bir sebepler âlemidir. Siz, neden sebeplere tevessül ederek bu vazifeyi îfâ etmediniz. Ben inanıyorum ki, onların İslâm nîmetinden mahrum olarak âhirete göçmelerine, sizin ihmal ve gafletiniz sebep olmuştur. Onlar, mahşer gününde sizden davâcı olacaklar... Ben de... Ben de...” demiş ve kürsüde bir müddet hıçkırıklarla ağladıktan sonra, müslüman olma gerekçesini anlatmaya başlamıştır.

Bu ibretli vâkıa bizi ürpertmeli ve derin derin düşündürmelidir. Çünkü İslâm’ı tebliğ, imkân nispetinde her müminin üzerine ilâhî bir vazifedir. Bu ise, bugün itibâriyle telkin vasıtalarının çoğalması sebebiyle, mesûliyeti ağırlaşmış olan bir keyfiyettir. Bırakın dünyanın ücrâ bir köşesinde yaşayıp da İslâm’dan haberi olmayanları, çevremizde bulunduğu hâlde, îkaz ve irşâdında ihmalkâr kaldığımız pek çok kimse, âhirette yakamıza yapışacak ve İslâm’ı tebliğ ve telkindeki

kifâetsizliğimizin hesâbını soracaktır.

Burada açıkça ifâde etmeliyiz ki, dîn, birtakım siyasî hâdiselere âlet edilemez. Dolayısıyla, dînî hakikatlerle siyasî hâdise ve davranışlar birbirinden ayırt edilmelidir. Meselâ “Hâricîler”, yaptıklarını İslâm adına yapıyorlardı fakat, gerçekte hareketleri tamamen İslâm dışı bir siyasetin îcâbıydı ve anarşikti. Diğer taraftan insanların huzurlarını kendi menfaatleri çerçevesinde bozmak ve bundan kazanç elde etmek isteyen şahıs veya zümreler, hattâ bazen de devletler, târih boyu böyle siyâsî manevralar yapmışlardır. Bu gibi mihraklar, haksız kavgalarını haklı gösterebilmek ve karşısındakilere tahakküm edebilmek için, cemiyette meşrû addedilen unsurları, bilhassa dîni kullanmış ve ardından da bütün dindarları karalama kampanyaları başlatmışlardır. Bu meyânda, müslümanların birbirlerini kırdıkları Cemel Vak’ası’na zemin hazırlayan İbn-i Sebe’nin, yandaşlarına söylediği ve kendisinin yanısıra, daha sonraki bütün fitne ve fesat ehlinin ölçüsünü ortaya koyan şu ifâdeler pek ibretlidir:

“Ey kavmim! Sizin hayat ve şerefimiz insanların birbirine düşmesine bağlıdır. Öyle ise onları birbirine düşürün. Yarın bunlar karşılaştıkları vakit harbi kıvırtırın. Onları başka şeylerle meşgul olmaya bırakmayın. Bunun için kendileriyle beraber olduğunuz kimseler, sizin istemediğiniz şeyden, yâni sulhtan yüz çevirmenin ve Allâh’ın Ali’yi, Zübeyr’i, Talha’yı ve onlar gibi düşünenleri birbiriyle savaştırarak meşgul etmesinin gerekli olduğunu zannetsinler...” (İ. Canan, Hadis Ansiklopedisi, XIII, 334)

Bu sözler târihte ve zamanımızdaki birçok gaflet ve ihtilâfin perde arkasını kavrayabilmek için anahtar olacak bir mâhiyettir. Son asırda, İslâm dünyasının başsız bırakıldığını ve müslüman toplulukların, çeşitli gaflet ve ihtilâf gavyâlarında çırpındığını görüyoruz. İşte bunun gerçek sebebini keşfedebilmek için, bu sözlerin mânâsını iyice kavramak ve zamanımızdaki benzerlerini iyi tespit etmek gerekmektedir.

Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Ey dünyada diken tohumu eken kişi! Kendine gel. Sakın ektiğin diken bülbüllerin şakıdığı gül bahçesinde arama, kendi kusurunu gülistâna yükleme.”

“Sen hangi akılla ayın yüzünde leke ve kusur görmeye, cennette diken toplamaya kalkışıyorsun. Ey gül değil de diken arayan kişi! Sen cennete bile girsen, orada kendinden başka diken bulamazsın!..”

Hazret-i Mevlânâ, devamla böyle müfsitlere karşı gönülleri ikâz eder:

“Kimileri vardır, insan yiyen canavar gibidir. Onların selâm vermeleri ve

ağızlarından dökülen «lâ havle» sözleri, hep bulanıktır. Çünkü gönülleri şeytan yatağıdır. Kendileri de insan şeytanıdır.”

“Kimileri de dostunun postunu yüzmek isteyen kasaplara benzer. Bir yandan «canım, dostum» der, diğer yandan bıçağını hazırlar. Hâsılı derini yüzmek için seni kandırır, yüzüne güler, tatlı, okşayıcı sözler söyler. Hâl böyleyken düşmanların sunduğu afyonu yutanın vay hâline.”

Bu durumdaki her insan, yücelikten habersiz kaldığı, ilâhî aşkı tatmadığı ve merhamet dünyasından da nasip almadığından dolayı, insanlığını kendisine sadece bir maske olarak kullanır. Böyleleri fikir olsa, hakikati öldürür; şâir olsa ruhları çürütür; ahlâk savunucusu kesilse, ahlâkı mahveder. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Böyleleri, eline bir gül bile alsın, o gül başkalarına diken olur. Bir dostun yanına gitse, onu yılan gibi sokar.”

Cenâb-ı Hak, bu gâfillerin hâlini şöyle beyân buyurur:

“Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiği zaman: «Biz ancak islâh edicileriz.» derler. Şunu bilin ki, onlar fesatçıların tâ kendileridir, lâkin (bunlar böyle olduklarının) farkında değillerdir.” (el-Bakara, 11-12)

O hâlde kişinin, kendi nefsânî karar, istek ve hırsları değil, Allâh’ın arzu ve murâdî önemlidir. Dînî motif ve prensipleri kullanarak kendi menfur emellerini gerçekleştirmek isteyenler, aslında bütün bunlardan münezzeh olan Allâh’ın rızâsını kaybedenlerdir. Nitekim yeryüzünde bozgunculuk yapmış ve hattâ peygamberlerini bile öldürmüş bir topluluğa ve benzerlerine Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

“İsrâiloğulları’na: «Kim, herhangi bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir kimseyi öldürürse, bütün insanları öldürmüş, kim de bir kimsenin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur» hükmünü yazdık (farz kıldık). Şüphesiz ki onlara peygamberlerimiz açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde (her hususta) aşırı gitmektedirler.” (el-Mâide, 32)

Çünkü haksız yere birini öldüren kâtil, nefislerin mâsumluğuna saldırmış, onlara yaşama hakkı tanımamış ve bu hareketiyle de başkalarına bu hususta cesaret vermiş olur. Şu hâlde, bir kimseyi öldüren herkesi öldürmüş gibi Allâh’ın gazabını ve büyük azâbını hak etmiş olur. Her kim de bir nefse hayat verir, yâni affetmek veya öldürülmesine engel olmak sûretiyle, onun hayatının devamını sağlarsa âdetâ insanların hepsine hayat vermiş gibi olur.

Bu ölçüler ışığında İslâm’ı bir âb-ı hayâta, yâni ebedîlik veren bir suya

benzeten Hazret-i Mevlânâ:

“*Âb-ı hayatın kıyısında kimse ölmez.*” diyerek bu ilâhî dînin hassâsiyetini yansıtır.

Diyebiliriz ki, İslâm’ın bütün prensip ve umdeleri hep böylesi hassâsiyetler etrafında halkalanır. Bu itibarla İslâm, her vesîleyle insanları, önce doğru bir inanç, sonra en güzel davranışlar ve bunlara bağlı olarak da merhamet, hizmet, ilim, nezâket, hukuka riâyet ve yüce bir ahlâk gibi vasıflarla yoğurur ve böylece gerçek mânâda ihyâ eder.

Günümüzde bir mümini îmân vecdi içerisinde yaşatacak, nefsinin tasallutundan kurtararak rûhunu derinleştirecek ve zarifleştirecek haslet ancak merhamettir. Merhametin meyveleri ise, cömertlik, tevâzu, hizmet, affetmek ve hasedden kurtulmaktır. Bunların hepsinin kaynağı ise îmândır.

Nefsânî menfaat endişelerinden uzak her samîmî hizmet, nefsi aşarak hâl ve hareketlerle insanlara ve mahlûkâta ulaşırsa, kulu Allâh’a yaklaştırır. Ancak mahlûkâta hizmetle kalbimizdeki ümit kapıları açılabilir ve vuslata erme imkânımız artar. Aksi hâlde, davranışlarımızda görülen bunca nefsânî meyiller ve sıfatlar, dünyaya gelişimizin ana gâyesini gölgeleyebilecek kadar çetindir.

Hâsılı, îmân ve bunun neticesi olan güzel davranışlar manzûmesi, İslâmî huzur ve saâdetin temel umdelerini teşkil eder. Bunun için sâlih müminler; akıl ve gönüllerini Hakk’a yönlendirip, âzâlarını da hayırlı, iyi ve faydalı işlere tahsîs ederek güzel amellerle dolu bir hayât sürerler. Bütün bunlardan sonra Hazret-i Mevlânâ’nın dediği gibi:

“*Ne mutlu o çirkine ki güzeller güzeline râm olur. Vay o gül yüzlüye ki, kış gibi soğuk bir kimseye dost olmuştur.*”

Allâh’ım, iki dünyamızı da İslâm’ın güzellikleriyle azîz eyle! Devlet ve milletimizle birlikte âlem-i İslâm’ı ve bütün insanlığı her türlü fitne ve felâketlerden muhâfaza kıl!

Âmîn!

HİZMETTE HİDÂYET ve RAHMET ÜSLÛBU

Hizmet mâhiyetindeki bir hareketin, rızâ-yı ilâhîye muvâfık, yâni kâmil bir sûrette tahakkuku için birtakım vasıflara sâhip olması gerekir. Bunların başında niyet gelir. Niyet, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmaktan ibâret olmalıdır. “Ne hayirsever insanmış.” dedirtmek ve bundan nefse gelen iftihar payı, hizmetin gâyesi olmamalıdır. Böyle nefsânî hislerle, o ulvî gâye, gölgelenmemelidir. Hizmet bir merhamet ve nezâket üslûbuyla yapılmalı ve bunun îcâbı olarak muhâtabın rencide edilmemesine gayret gösterilmelidir.

Bu hususta, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'ne atfedilen şu menkıbe ne kadar ibretlidir:

Ramazân-ı Şerîf'te va'z u nasîhat için Erzurum'un bir köyüne dâvet edilen İbrahim Hakkı Hazretleri'ni alıp köye getirmek üzere, ücret karşılığında bu işleri yapan gayr-ı müslim bir hizmetçi, bir at ile gönderilmişti. Yola çıkıldı. Fakat binit bir tane olduğundan İbrahim Hakkı Hazretleri, Ömer -radıyallâhu anh-'ın Kudüs'e giderken, kölesiyle beraber nöbetleşe deveye binmesi husûsundaki ahlâk-ı hamîdesini tatbik etti. Gayr-ı müslim hizmetçi buna her ne kadar:

“–Köylüler bu durumu işitirlerse, beni azarlarlar; ücretimi de vermezler!” diye îtiraz etti ise de, Hazret:

“–Evlâdım, son nefeste hâlimizin ne olacağı meçhul! Sen köylülerin seni azarlamasından endişe ediyorsun, ben ise Allâh'ın huzûrunda verilecek olan büyük hesaptan korkuyorum!..” buyurup ata binme işini sıraya koydu.

Hikmet-i ilâhî, tam köye girecekleri esnâda, tıpkı Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın misâlinde olduğu gibi, sıra hizmetçiye geldi. Köylülerden korkan adamcağız, hakkından ferâgat ettiğini belirterek, ata Hazret'in binmesini ısrarla istediye de İbrahim Hakkı Hazretleri:

“–Sıra senindir!” dedi ve atın önünde yürüyerek köye girdi.

Halk bu hâli görünce, hemen hizmetçinin etrafını sardı ve:

“–Vay densiz! Gençliğine bakmadan ata kurulmuş, şu ak sakallı ihtiyar üstâdı yürütmektesin ha! Bu mu senin sadâkatın?! Biz böyle mi tenbih ettik sana?!” şeklinde muhtelif ifâdelerle azarlamaya başladılar.

Durum bu minvâldeyken, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin meseleyi îzâh etmesi üzerine azardan vazgeçtiler. O sırada köylülerden biri hizmetçiye:

“–Be adam! Bu kadar fazileti gördün ve yaşadın! Bâri müslüman ol!” dedi.

Hizmetçi, birkaç dakikalık sükûttan sonra oradakilere şu ibretli cevâbı ver-

di:

“Eğer sizin dîninize dâvet ediyorsanız, aslâ! Ama şu mübârek zâtın dînine dâvet ediyorsanız, o dîne daha yoldayken îmân ettim bile!..”

Engin gönüllü bir Hak dostu tarafından sergilenen bu misâl, bir hidâyet ve rahmet üslûbudur. İnsana, daha ziyâde onun özüne itibar ederek davranmak, bir mânâda yaratılana, Yaratan’ın nazarıyla bakabilmektir. Bunun için sâlih gönüller, insana, Allâh’ın yeryüzündeki “halife”si olduğu şuuruyla nazar ederler. Ve yine ona ilâhî bir sır üflendiğinin²⁴ idrâkiyle yaklaşırlar. Onlar, günahlarla ne kadar kirlenmiş bulunursa bulunsun, özündeki mükemmelliğe bakarak günahkâra sırtlarını dönmezler. O sâlih zâtlar, insandan kolay kolay ümîd kesmez, ayrıca onun da ümidini yitirmemesini sağlarlar. Bu keyfiyet, inkâr olunamayacak aklî ve hissî bir gerçektir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de bize en çok “Rahmân ve Rahîm” esmâsını telkîn etmiş ve hattâ merhametinin bütün mahlûkâta şâmil olduğunu ifade eden “er-Rahmân” ism-i şerîfini taşıyan bir sûre inzâl buyurarak ilk âyetini de yine bu ism-i şerîf ile başlatmıştır.

Bu bakımdan insana bu gönül penceresinden, yâni hidâyet ve rahmet üslûbu nokta-i nazarından yaklaşmak, ilâhî rızâyâ en muvâfık ve netice bakımından da son derece bereketlidir. Ayrıca, insanda meknûz olan ulvî güzellikleri yeşertici bir husûsiyet de ihtivâ eder. Çünkü bu üslûp, hem tatbik edene hem de tatbik edilene ayrı bir letâfet, olgunluk, muhabbet ve Hakk’a râğbet hasletleri kazandırıcı bir vasıftadır. Bu üslûp, Yûnusları Yûnus, Mevlânâları Mevlânâ yapan bir iksîr ve mânen ölmekte olan nice hasta rûhlara da bir âb-ı hayât gibidir.

Bu yüzden tasavvufun gerek muhtevâsı, gerekse İslâmî teblîğ ve hizmetlerde ona âit üslûbun kullanılması, her zaman büyük bir ehemmiyet arz etmiştir. Târihî bir gerçektir ki, Anadolu’nun ictimâî nizâmının Moğol istilâlarıyla sarsıldığı devirde yetişen Mevlânâ ve Yûnus Emre Hazretleri gibi büyük mutasavvıflar, âdetâ birer sulh, sükûn ve huzur pınarları olmuş, bunalan kitlelere, kanayan yaralara ve yorgun gönüllere şifâ ve tesellî sunmuşlardır. Onlar, gâfil kimseleri, kurtarılmayı bekleyen birer hasta olarak telakkî etmişler ve muâmelelerinde “kin ve nefret”ten dâimâ uzak yaşamışlardır. Yûnus ne güzel söyler:

*Ben gelmedim dâvî için
Benim işim sevi için,
Dostun evi gönüllerdir,
Gönüller yapmaya geldim!*

Bu büyük şahsiyetler gönül yapmaya geldiklerinden, insanlara hep gönül penceresinden bakmışlar, etraflarına dâimâ muhabbet ve şefkat tevzîinde buluna-

²⁴ Bkz. Hicr Sûresi, 29.

rak, nicelerinin hidâyetine vesîle olmuşlardır. Eğer onlar, bu güzel ve firâsetli davranışların aksine hareket etselerdi, neticede, arada uçurum bulunan insanlarla irtibat tamamen kopar ve nihâyet bu gibi kimselere Hakk'ı tebliğ etme imkânı kalmazdı. Bu da, ilâhî murâda ters düşerdi. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kullarının, içine düştüğü bataklıktan kurtulmasını istemektedir. Bunun için insanlık târihi boyunca, binlerce peygamber göndermiş ve en güzel üslûpla gönülleri tezkiye etmelerini emir buyurmuştur. Yine aynı gâyeye mâtuf olarak insanlara lutfedilen ehlullâh da, onların mânevî terbiyesinde bu nebevî üslûbu devâm ettirmişlerdir.

Şefkat ve merhametin yegâne kaynağı olan Yüce Rabbimiz kullarının, kendisine dâvette tâkip etmeleri gereken tesirli üslûbu şöyle beyân etmektedir:

“(Ey Rasûlüm! İnsanları) **Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve (lüzûmu hâlinde) onlarla en güzel bir üslûpla mücâdele et...**” (en-Nahl, 125)

“Sâlih ameller işleyip de, ben Allâh'a teslim olanlardanım, diyerek insanları Allâh'a çağırarak kimseden daha güzel sözlü kim olabilir! İyilik ve kötülük müsâvî değildir. Sen kötülüğü en güzel bir tarzda önlemeye çalış. O zaman (göreceksin ki), seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan sıcak bir dost oluvermiştir.” (el-Fussilet, 33-34)

Tavsiye edilen bu ilâhî üslûbun tatbiki neticesinde, târihte nice dikenleşmiş ruhlar güle dönmüş ve zindan gibi sîneler nûra garkolmuştur.

Bu hakikatten hareketle Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, gerek inançsız, gerek günahkâr insanları doğru yola istikâmetlendirmenin ehemmiyetini ve bu husustaki üslûbu şöyle telkin buyurur:

“Kapkara ve paslı olan bir demir, silinip cilâlandığı zaman ondaki pas gider! Bir ayna, demirden de olsa, cilâlanınca, yüzü parlar ve güzelleşir; orada şekiller, sûretler görülür.”

“Gönül şehrinin suyunu bulandırma ki, orada ay ve yıldızları dolaşır hâlde göresin! Çünkü insanlar, ırmağın suyuna benzerler; su bulanınca, onda hiçbir şey göremezsin!”

Hazret-i Mevlânâ'nın buyurduğu gibi insanın rûhu, berrak bir su gibidir. Fakat kötü işler ve günahlarla bulanınca hiçbir şey görünmez olur. Bu durumda mâneviyat incilerini ve hakikat nûrlarını görebilmek için o suyu durultmak lâzımdır. Dolayısıyla tasavvufun gâyesi, nefsânî duyguları terbiye edip, fertleri ve toplumları sulh, sükûn ve huzûra kavuşturmaktır. Zîrâ Cenâb-ı Hak, insanı incelik, zarâfet ve ulvî derinliklerle tezyîn etmiştir. İnsanın asıl kıymeti de, bu meziyetleri kalb âleminde yeşertip geliştirdiği nispettedir. Rûhâniyet dolu kalbler; güzel ah-

lâk, amel-i sâlih ve mânevî hâllerin tecelligâhıdır. Bu şekilde kul, en güzel sûrette, yâni “ahsen-i takvîm” olarak yaratılmış olmanın îcâbını gerçekleştirmiş olur.

Bu itibarla küfür, şirk ve günahla ne kadar ileri gitmiş olursa olsun, hiçbir insan, hidâyet dâvetine muhâtab olmaktan mahrûm bırakılamaz. Bunun asr-ı saâdetteki sayısız misâllerinden biri de şöyledir:

Allâh Rasûlü, amcası Hazret-i Hamza’yı şehîd ederek kendisini derîn bir hüzne boğan Vahşî’yi, İslâm’a dâvet etmesi için ashâbından birini gönderdi. Vahşî ise Rasûlullâh’a cevâben:

“–Yâ Muhammed! Sen, «**Bir kimseyi öldüren, yâhud Allâh’a şirk koşan veyâ zinâ eden biri, kıyâmet günü iki kat azâba uğrar ve cehennemde hor ve hakîr olarak ebediyyen kalır.**» (el-Furkân, 68-69) diye Allâh’ın hükmünü beyân etmiş iken, beni nasıl oluyor da İslâm’a dâvet edebiliyorsun? Ben ki bu çirkinliklerin hepsini yaptım. Benim için nerede bir kurtuluş yolu olacak ki?” dedi.

Bunun üzerine Allâh Teâlâ:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“**De ki: Ey nefislerine zulmetmekte aşırı giden kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz! Çünkü Allâh bütün günahları affeder. Muhakkak O, çok bağışlayıcı ve engin merhamet sâhibidir.**” (ez-Zümer, 53) âyetini inzâl etti.

Nihâyet Vahşî âyet-i kerîmedeki müjde ile ferahladı ve:

“–Rahmetin ne kadar da büyük ey Rabbim!” diyerek ve tevbe-i nasûhta bulunarak arkadaşlarıyla birlikte müslüman oldu.

Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanındaki sahâbîler:

“–Yâ Rasûlullâh! Bu af ve merhamet sadece Vahşî’ye mi mahsustur, yoksa bütün müslümanlara mı?” diye suâl ettiklerinde Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Bütün müslümanlar içindir.*” buyurdular.²⁵

Hazret-i Hamza’yı Uhud’da şehîd eden Vahşî, artık Hazret-i Vahşî -radıyallâhu anh- idi. Ve bu hidâyet ve mağfiretin mânevî hazzı içinde, kendisini affettirebilmek ümîdiyle, Hazret-i Hamza’ya diyet olarak, peygamberlik iddiâsında bulunan Müseylemetü’l-Kezzâb’ı bir savaşta bütün tehlikelerini göze alarak katletti ve böylece bir fitneye son verdi.

²⁵ Bkz. Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, X, 214-215.

Tevbe-i nasûha yönelen gönüller, bu rivâyette de görüldüğü gibi gerçek ve kâmil mânâdaki merhamet ve muhabbetin en tesirli nağmelerini, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den duymuştur. Hâsılı bütün insanlık âlemi, tesellî, şifâ ve ferahlık veren terennümleri, O'nun mübârek dudaklarından işitmiştir. Uçsuz bucaksız af ve kerem denizini ve onun ümit sâhilini yine "Varlık Nûru"nun keremiyle görmüştür. Bütün günahlara rağmen "Ey benim kullarım!" şeklindeki müşfikâne ilâhî hitâba da yine o Fahr-i Kâinât'ın yüzü suyu hürmetine nâil olmuştur.

Bu bakımdan, Allâh'ın rahmet ve merhametini ön plana çıkararak ümit verici bir üslûp ile telkînde bulunmak, zamanımızda -menfî materyalist tesirlerle batıdakine benzer bir mânevî buhrân içinde kalan cemiyetimiz için de fevkalâde ehemmiyetlidir. İnsanları akıl kavgalarına sürüklemek değil, hissen kazanmak, daha faydalı bir yoldur. Zîrâ birçokları, aklen yanlış bir şekilde şartlandırılmış olabilirler. Onun için "cedel ve münâkaşa" ile iknâ edilip kazanılmaları çoğunlukla imkân dâhilinde olmaz. Çünkü menfî şartlanmalar, aklî delilleri kabûle mânîdir. Kalblerin hakîkatle ülfet edebilmesi için, evvelâ müsâmaha ile yaklaşıp, içlerdeki yüce temâyüllerin yeşermesine çalışmak, daha çok tesirli olacak bir methodur.

Hatâ, isyân ve günahlara batmış bir insanı, tenkit etmeden, ayıplamadan ve dînî emirleri yerine getirmesini istemeden evvel, onun kalbini kazanmaya öncelik verilmelidir. Bunun için, şahsî yakınlık ve telkînin tesir zemînini oluşturacak muhabbetli bir alâka tesisine çalışılmalıdır. Muhâtabın kalbi böylece hazır bir hâle getirildikten sonra, hatâlar yavaş yavaş düzeltilebilir. Ayrıca, maddî ve mânevî ikrâm ve iltifatların, muhâtabta uyandıracağı rûhî alâkanın bereketli semeresini göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu hususta Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, günah dumanlarıyla boğulmuş gönüllere semâvî bir pencere açıp da, taze nefesler sunan:

"Şefaatiim ümmetimden büyük günah işlemiş olanlar içindir." (Ebû Dâvud, Sunnet, 20) beyânındaki inceliği kavramak lâzımdır.

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in günahkârlara karşı bu tavır ve ifâdesini, Hazret-i Mevlânâ ne güzel îzâh eder:

"İlaç, iyileştirmek için, hasta ve yaralı kimseler arar. Nerede bir dert varsa, devâ oraya gider. Nerede alçak ve çukur yer varsa, su oraya akar."

"Sana merhamet suyu gerekiyorsa, sen de böyle yap!"

Ancak, ilâç ve merhemnin tesiri için, öncelikle yaranın mikroplardan arındırılması îcab eder. Bu da, hasta gönüllerin günah mikrobundan temizlenmesi, yâni tevbe suyuyla yıkanması demektir. İlaç, yâni şefaati, bundan sonra gerçekleşir.

Nitekim diğerk bir hadîs-i şerîfteki:

“Günahlarına (nedâmetle) tevbe eden, hiç günah işlememiş gibi olur!” (İbn-i Mâce, Zühd, 30) beyânı, bir taraftan müjde, diğerk taraftan da bu müjdenin şartını ifâde edici mâhiyette bir merhamet tezâhürüdür.

Bu ölçü çerçevesinde hidâyet ve rahmet üslûbundaki ulvî inceliğerk bütün peygamberler riâyet ettiğerk gibi, onların izinden giden evliyâullâh da hassâsiyetle riâyet etmiştir. Buna binâen îmânın ilk meyvesi merhamet olarak telakkî edilmiş ve kulluk, kısaca şu iki ölçü çerçevesinde târif edilmiştir:

a. “Ta’zîm li-emrillâh”, yâni Allâh’ın emirlerini ihtiram ile yerine getirmek.

b. “Şefkat li-halkillâh”, yâni Yaratan’dan ötürü yaratılanlara şefkat ve merhamet göstermek.

Allâh dostlarından Fudayl bin İyâz’ın hâli, bu ölçülerle yaşayan mümin gönlüne ne güzel bir misâldir:

Kendisini ağlarken gördüler:

“–Niçin ağlıyorsun?” dediler.

O da:

“–Bana zulmeden bir zavallı müslümana üzöldüğümünden ağlıyorum! Bütün kederim, onun kıyamette rezil olacağından dolayıdır...” buyurdu.

Bu kâmil insanları, böylesi bir merhamete sevkeden husûsu Hazret-i Mevlânâ şöyle îzâh eder:

“Rahmet denizleri coşunca, taşlar bile âb-ı hayat içer. Yüz yıllık ölü mezarından çıkar, şeytan ruhlu kara sîmâlar, hûrilerin bile kıskanacakları güzel bir melek olur.”

Nakledildiğerk göre İbrahim bin Edhem Hazretleri, bir sarhoşun pis kokulu ve bulaşık ağzını yıkamış, bunu niçin yaptığını soranlara da:

“–Eğerk yüce Allâh’ın adını zikretmek için yaratılan dil ve ağzı bulaşık olarak bıraksaydım, hürmetsizlik olurdu...” demişti.

Adam ayıldığında ona:

“–Horasan zâhidi İbrahim bin Edhem ağzını yıkadı...” dediler.

Bu durumdan mahcub olan sarhoşun gönlü de uyandı ve:

“–Öyleyse ben de tevbe ettim...” dedi.

Böyle bir hâle vesîle olan İbrahim bin Edhem Hazretleri'ne rü'yâsında Hak katından şöyle buyuruldu:

“–Sen bizim için onun ağzını yıkadın! Biz de senin için onun kalbini yıkadık!..”

Cenâb-ı Hak, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e ve onun şahsında bütün ümmete şöyle buyurur:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ

“**Sen (dâimâ) af yolunu tut ve iyiliği emret...**” (el-A'raf, 199)

Bu emri tatbik husûsunda, hiç şüphesiz ki Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bizler için en güzel ve mükemmel bir örnektir. O'nun sergilediği güzel ahlâk, merhamet ve af tezahürleri, âdetâ melekleri dahî imrendirecek erişilmez bir yüceliktedir. İşte bunlardan bir tanesi:

Mekke'nin fethi günü Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, umûmî bir af ve emân ilân etmişti. Yıllardır zulüm ve düşmanlıktan başka bir şeye şâhid olmayan Mekke, o gün sergilenen büyük bir af bayramıyla tarifsiz bir muhabbet ve merhamet tecellîsi yaşıyordu. Ancak Mekkelilerden Fudâle isimli bir şahıs, bu güzelliğe gölge düşürmek istercesine Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i öldürmek kastıyla mübârek yanlarına sokuldu. Onun niyetini mânen bilen Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hiçbir telâş ve kızgınlık göstermeyip, şefkat ve rahmet kanatlarını açarak Fudâle'ye:

“–*Sen Fudâle misin?*” diye sordu.

Fudâle:

“–Evet!” dedi.

Ardından O Rahmeten li'l-Âlemîn:

“–*Ey Fudâle! Zihninde kurduğun şeyden tevbe ve istiğfar et!*” buyurdu ve mübârek ellerini onun göğsüne koydu.

Böylece daha o anda zihnindeki öldürme düşüncesi giden Fudâle'nin kalbi, îmân nûru ile doldu ve Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir anda kendisi için yaratılanların en sevgilisi hâline geldi.²⁶

Hiç şüphesiz ki bu hâl, “Seni öldürmeye gelen, sende dirilsin!” şeklinde ifade edilen, çok üstün bir davranış ve olgunluktur ki, İslâm târihi, bunun kâbına

²⁶ İbn-i Hişâm, *es-Sîre*, IV, 46; İbn-i Kesîr, *es-Sîre*, III, 583.

varılmaz sayısız misâlleriyle doludur. Nitekim başta Hazret-i Ömer ve daha nice-leri, hep bu güzel üslûbun kıymetli birer meyveleri olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Allâh’ın rahmetinin kemâli ve kerem deryasının dalgalanması neticesinde her çorak yere yağmur yağıyor, her susuz yer suya kavuşuyor!”

“Ey hidâyete çağıran! Bilesin ki, kem gözüün ilacı, iyi gözdür! İyi göz ve güzel bakış, kem gözü ayağı altında ezip yok eder. İyi göz ve temiz nazar; Allâh’ın rahmetinin, kahrından daha üstün oluşundandır, rahmetendir. Kem göz ise, kahrından, yâni lânetten ileri gelir. Dolayısıyla güzel bakış Hakk’ın rahmetinden olduğu için, kem göze gâlib olur. Bu hâl, hadîs-i kudsîdeki: «Rahmetim gazabımı geçmiştir.» (Buhârî, Tevhîd, 55) beyânının bir tecellîsidir. Hem bilesin ki, Allâh’ın rahmeti, her zaman kahrından üstündür. Bu bakımdan her peygamber, kendisine karşı gelen düşmanlarına gâlib gelmiştir.”

“Öyleyse belâyı gidermenin çâresi, sitem veya zulüm etmek değildir. Onun çâresi affetmek, bağışlamak ve kerem eylemektir. «Sadakalar belâyı defeder»²⁷ nebevî ikâzı seni uyandırır. Artık hastalık ve belâları tedavi usûlünü iyi anla!..”

“Ancak şunu da unutma ki, zâlimleri affetmek, mazlumlara zulmetmektir. Hırsızlara ve her türlü kötü insanlara acımak; zayıf insanlara gadretmek, onlara merhamet etmemektir.”

Bu dengeyi güzel ayarlamak gerekir. Çünkü, Allâh, “Gafûru’r-Rahîm”, yâni çok bağışlayıcı ve merhamet sâhibi olmakla birlikte; “Azîzün zü’ntikâm”, yâni zulüm ve haksızlıkla insanlara ve hakka mütecâviz olanlara karşı da intikam alıcı bir izzet sâhibidir.

Onun için Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde:

“–Kavga eden iki kardeşinizi gördüğünüz zaman, zâlime de mazlûma da yardım ediniz.” buyurmuşlar ve sahâbenin:

“–Yâ Rasûlallâh! Mazlûmu anladık. Fakat zâlime nasıl yardım edeceğiz?” suâline mukâbil:

“–Onun da zulmüne mânî olmak sûretiyle...” (Buhârî, İkrâh, 7; Müslim, Birr, 62) cevabını vermişlerdir.

Hâsılı söylemek istediğimiz şudur ki, bugün dünya ile birlikte ülkemiz insanları da îmânî ve İslâmî bakımdan birer yaralı kuş gibidirler. Dikkatli ve hassas bir şekilde onların yaralarını sarmak, bunun için de merhamet ve muhabbetle yak-

²⁷ Bkz. Tirmizî, Zekât, 28; Suyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, I, 108.

laşmak zarûrdir. Bu da, elbette ki yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız üslûp ve muhtevâ içerisinde gerçekleşebilecek bir keyfiyettir.

Rabbimiz, bizleri «Rahmetim gazabımı geçmiştir.» sırrı çerçevesinde hareket ile dâimâ af yolunu tutarak, hidâyet rehberi olan sâlihler zümresine ilhâk eylesin!

Âmîn...

HİZMETTE HİLM ve ŞEFKAT ÜSLÛBU

İnsana İslâmî ölçüler içerisinde bakmak, onun günahlarla kirlenmiş durumundan ziyâde aslına îtibar ve iltifat etmeyi gerektirir. Gerçek bir müslüman, günahkâr insanı, kanadı kırık bir kuş gibi şefkat ve alâkaya muhtaç bir varlık olarak telâkkî eder. Onun buhranlı rûhunu teskîn etmenin, yeniden sıhhat ve huzûra kavuşturmanın endişesini sînesinde hisseder. Çünkü Hâlık için mahlûka gösterilecek şefkat ve müsâmaha, müminleri kemâle ve fazîlete erdiren en kuvvetli bir mües-sirdir.

İslâm ifrât ve tefrite düşmeden îtidâle dayalı bir üslûb gözetmeyi, bilhassa insan eğitimi ve tebliğ gibi hizmetlerde aslî bir düstur olarak kabul etmiştir. Bu düstur, “hilm” yâni davranışlarda bir yumuşaklık ile gerçekleşebilir.

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den başlamak üzere, bütün ashâb ve sâlihlerin hayatı, kusurlu ve günahkâr insanlara karşı bu üslûb ile hareketin sayısız misâlleriyle doludur:

Ashâb-ı kiramdan Ebu'd-Derdâ Hazretleri Şam'da kadılık yapıyordu. Birgün, halkın bir günahkâra sövüp saydıklarını işitti. Onlara:

“–Siz kuyuya düşmüş bir adam görseniz ne yaparsınız?” diye sordu.

Oradakiler:

“–İp sarkıtıp çıkarmaya çalışırız.” deyince, Ebu'd-Derdâ Hazretleri bu de-fa:

“–Öyleyse günah kuyusuna düşmüş bu adama da niçin bir ip sarkıtıp onu kurtarmayı düşünmüyorsunuz?” diye sordu.

Şaşırdılar:

“–Sen bu günahkâra düşmanlık duymaz mısın?” dediler.

Ebu'd-Derdâ Hazretleri de şu hikmetli cevâbı verdi:

“–Ben, onun şahsına değil, günâhına düşmanım.”

Bu misâlde Ebu'd-Derdâ Hazretleri'nin mümin gönüllere yerleştirmek istediği pek derin hikmetler vardır. Bu hikmetler, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve rızâsı ile Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yüce ahlâkından ümmete yansıyan ulvî parıltılardır. Bunlar, İslâm târihinde birer olgunluk tezâhürü olarak hidâyet nûruna vesîle kılınmış ve amel-i sâlih toprağında kökleşerek bir üslûp hâ-line gelmiştir.

Bu üslûp, günahkârı, günâhı içinde boğmayıp, onu müsâmaha, af, merhamet ve muhabbet ikliminde, tevbe deryasında arındırma gayretidir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Cehil gibi müşriklerin en azgınına dahî böyle bir incelikle yaklaşmış ve muhâtabının günah çukurlarını çomaklayıp rezaleleriyle uğraşmamış, sadece ve sadece îmânın kurtuluş ve saâdet deryasında tertemiz olmaya çağırmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın, îmân ve tevbeye sarılan kimsenin evvelki günahlarını silmesi, hattâ o günahların hepsini sevap olarak amel defterine aktarması, bu hususta bize yol gösteren büyük bir hikmet meş'alesidir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“(Yaptığı kötülüklerden) vazgeçip îmân ederek sâlih ameller işleyenler var ya, işte Allâh onların kötülüklerini iyiliklere (günahlarını sevaplara) çevirir. Allâh çok bağışlayıcı, engin merhamet sâhibidir.” (el-Furkân, 70)

Bu yüce merhametten nasip alamayanlar, hem kendilerinin hem de insanlığın düşmanıdırlar. Şefkat ve merhamet bilmeyen böylesi gâfiller, ilâhî nasiplerinin yollarını tıkayan zavallılardır. Ancak, merhamet kaynağına ulaşan Mevlânâ ve Yûnus gibi Hak dostları ise, insanların da dostları olarak herkes tarafından, hattâ kurdu ve kuşuyla bütün bir kâinât tarafından sevilen nûr yüzlü, mütebessim birer cennet gülleridir. Onlar, dikenlerin üzerinde dahî âleme güzellik dağıtır ve gönül yaralarını tedavi ederler. İşte önemli olan budur; gül tabiatli olabilmek... Yâni bu dünya bahçesinde dikenleri görüp onlardan etkilenecek dikenleşmek değil, araya kış gibi çileler de girse, onları bahar iklimleriyle kucaklayarak bütün âleme bir gül olabilmek... Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Ay geceden ürkmediği, karanlıklardan kaçmadığı içindir ki nûrlandı, ışık saçmaya başladı. Gül de o güzel kokuyu diken ile hoş geçindiği için kazandı.”

“Bu hakîkati gülden de işit. Bak o ne diyor: Dikenle beraber bulunduğum için neden gama düşeyim, neden kendimi kedere salayım? Ben ki gülmeyi, o kötü huylu dikenin beraberliğine katlandığım için elde ettim. Onun vesîlesiyle âleme güzellikler ve hoş kokular dağıtma imkânına kavuştum...”

Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri, bu hâle erişebilmek için zarûrî olan üslûbu bir beytinde şöyle hülâsa eder:

*Ol dost için ağuları,
Şeker gibi yutmak gerek!..*

Ashâbdan biri, ceza vere vere artık bıktıkları bir içki mübtelâsına lânet etmişti. Bunu işiten Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Ona lânet etmeyin. Allâh’a yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir şey varsa, o da, onun Allâh ve Rasûlü’nü seviyor olmasıdır.” (Buhârî, Hudûd, 5)

Merhûm Ramazanoğlu Mahmûd Sâmi -kuddise sirruh- Hazretleri’nin bir talebesi, geçirdiği bir buhran dolayısıyla zaafa uğrar ve sarhoş bir vaziyette kapısına gelir. Kapıyı açan kişi:

“–Bu ne hâl! Hangi kapıya geldiğinin farkında mısın?” diye azarlayınca bitkin ve bîçâre adamcağız:

“–Beni merhametle kucaklayacak başka kapı var mı ki!..” diyerek çâresizliğini dile getirir.

Olup biteni içeriden işiten Sâmi Efendi, hemen kapıya gelir ve o gönlü zedelenmiş talebesini içeriye buyur ederek, can sarayına alır. Onun vîrâne olmuş gönlünü merhamet, şefkat ve muhabbetle ihyâ eder. Bu rakîk gönül üslûbu ile irşâda mazhar olan o şahıs da, bütün menfî hâllerinden kurtularak zamanla sâlihler zümresine dâhil olur.

Allâh dostlarında müşâhede edilen “mahlûkâta Hâlik’in nazarıyla bakabilme” ahlâk-ı hamîdesi, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in şu hadîs-i şerîfinde ne güzel ifâde edilmektedir:

“Nefsîm kudret elinde bulunan Allâh’a yemîn ederim ki, birbirinize merhamet etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz.”

Ashâb-ı kirâm:

“–Yâ Rasûlallâh! Hepimiz merhametliyiz.” dediklerinde, Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–(Benim kastettiğim) merhamet, sizin anladığınız şekilde yalnızca birbirinize olan merhamet değildir. Bilâkis bütün mahlûkâta şâmil olan merhamettir, (evet) bütün mahlûkâta şâmil bir merhamet!..” (Hâkim, Müstedrek, IV, 185)

İnsan, asıl gâyesinden ne kadar uzak kalırsa kalsın, “insan” olmak haysiyetiyle yine de yüce bir şeref sâhibidir. Onun öz cevherindeki yücelikten habersiz olarak günah bataklığına saplanması, tıpkı Kâbe-i Muazzama’nın duvarındaki Hacerü’l-Esved’in, oradan yere düşüp kir-pas içinde kalması gibidir. Bu hâlde bile müminler, Hacerü’l-Esved’e hürmetten vazgeçmezler. Onu derhal tozu toprağıyla kapar, gözyaşları içinde temizleyerek yeniden yüce mevkiine koymak için birbirleriyle yarışır. Onun cennetten çıkmış bulunduğunu ve özündeki yüce

değeri düşünürler. İnsan da Hacerü'l-Esved gibi cennetten çıkmadır. İşlediği günahlarla ne derecede düşerse düşsün, onun özündeki değer bâkîdir.

Diğer taraftan hiçbir liyâkatli doktor, hastasına, “niye hasta oldun” diye kızmaz. Hastalık, kişinin kusuru sebebiyle ortaya çıkmış olsa bile bunu, hastanın fiil veya düşüncesindeki acziyetten kaynaklanan bir netice olarak yorumlar. Böylece hastaya, hasta olmasına sebep olacak hususlar dolayısıyla kızmak yerine, onun çektiği ızdırap ve elemi göz önünde bulundurarak, vakit geçirmeden büyük bir merhamet ve şefkatle tedâvisine yönelir. Kendini bu tedâviyle mükellef görür. İşte mutasavvıf da, cemiyet içinde hastahâne koşullarını gezen bir doktorun hissiyatıyla yaşar. Davranışlara hâkim kılınan bu hissiyat da, yoldan çıkmışlar için âdetâ bir can simididir.

Böyle bir can simidi uzatmak ve dînen günahkâr olan bir insanı, içine düşmüş olduğu günah bataklığından kurtarmak, pek ulvî bir saâdet vesîlesidir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, Hayber'in fethi esnâsında Hazret-i Ali'ye yaptığı şu tenbih câlib-i dikkattir:

“–*Yâ Ali! Bir kimsenin senin vâsitanla hidâyete ermesi, senin için en kıymetli dünya nîmeti olan kızıl develere sâhip olmandan daha hayırlıdır.*” (Buhârî, Cihâd, 143)

Bu hakikat bir âyet-i kerîmede de şöyle ifâde olunmaktadır:

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

“...**Kim onu (bir insanı) ihyâ ederse, bütün insanları ihyâ etmiş gibi olur...**” (el-Mâide, 32)

Bu, bir îmân meselesidir. Şüphesiz insanî duygu ve düşüncelerin hatâ bakımından en ağır küfürdür. Bundan bile kurtulabilme şansı, yumuşak bir üslûp ile daha fazla mümkün olduğundandır ki Cenâb-ı Hak, Mûsâ -aleyhisselâm-'ı Firavun'a îmân telkîni için gönderdiğinde, ona “kavl-i leyyin” yâni yumuşak sözle hitâb etmesini emir buyurmuştur. Zîrâ hidâyete dâvet edenin bundaki muvaffakiyeti, yukarıda ifâde buyurulduğu üzere kazançların en büyüğüne köprü olan bir amel-i sâlihtir. Allâh Teâlâ, Firavun'un küfürdeki şiddetinden -hâşâ- gâfil değildi. Dolayısıyla muhâtap, küfürde Firavun derecesinde şiddetli olsa bile bizim telkîn üslûbumuz, asıp kesmek, tehdit savurmak gibi hissî taşkınlıklar sûretinde değil, yumuşak söz söylemenin vakarlı istikâmetine yöneltten ilâhî tâlimat çerçevesinde olmalıdır. Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“*Allâh'ın: «Ey Mûsâ! Firavun'a karşı yumuşak söz söyle, ona yumuşaklık göster!» sözünü iyi anla!*”

“*Zîrâ kaynayan yağa soğuk su dökersen ocağı da harap edersin, tencereyi de...*”

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede bu hakîkati şöyle beyân eder:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

“(Ey Rasûlüm!) **O vakit Allâh’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için duâ et...**” (Âl-i İmrân, 159)

Bu üslûp, sırf günahkâr ve kâfirler için değil, belki en zirve noktalarda İslâm’ı yaşamakta olan insanlarda bile, beşeriyet îcâbı görülebilecek birtakım zaaf ve kusurlara karşı da lüzûmlüdür. Zîrâ kusûru düzeltmeye çalışırken, muhâtabın kalbini kırıp onu rencide edecek sert ve kaba bir üslûp, maksadın tersine bir netîce verebilir. Çünkü böyle bir üslûpla yapılan ikâzlar da insanlar, bazen ana-babalarına karşı bile tahammülsüz olabilmektedirler ki, başkalarına tahammüllü olmaları hiç mümkün değildir. Böyle durumlarda söylenen doğrular da, gönüllere tırtıklı bir bıçak tesiri yapmakta; fayda ve câzibesini kaybetmektedir. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“*Bir kabahatin dolayısıyla seni azarladığı zaman baban bile, senin gözünde bir canavar gibi saldırgan ve ısırgan görünür...*”

“*Bu hâl, onun azar ve cefâsından kaynaklanan derdin bir tesiridir. Yâni babanın ikâzı, senin iyiliğin için olduğu hâlde, ettiği azar ve cefâ, onun gönlündeki merhamet ve acıyı sana canavar gibi göstermektedir...*”

İşte insandaki bu psikolojik durum unutulmamalı ve ne kadar günâha batmış olursa olsun, yaratılış cevheri itibâriyle onun, kıymetli bir varlık olduğu idrâki ile hareket edilmelidir. Bunun içindir ki hadîs-i şerîfte Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“*İnsana günâh olarak, müslüman kardeşini küçük görmesi yeter.*” (Müslim, Birr, 32) buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şerîfin hikmetini iyi kavramış olan Bezmiâlem Vâlide Sultan’ın, hizmetçilerin şahsiyetlerinin ezilmemesi için, onların kırdığı eşyaları tazmin etmek üzere Şam’da bir vakıf kurması, bizlere engin bir gönül ufku göstermektedir.

Bu şuurda bir mümin, tebliğ ve irşadda “**muâhezeyi kendisine, müsâmahayı gayriye**” yöneltmelidir. Zîrâ Allâh Teâlâ buyurur:

“**...Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin (dedikodu yapmasın); hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksindiniz (değil mi?)...**” (el-Hucurat, 12)

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Mümin; insanları kötöleyen, lânetleyen, kötü söz ve çirkin davranış sergileyen kimse değildir.” (Tirmizî, Birr, 48)

Bu ulvî tâlimatlar istikâmetinde yaşayabilen ideal insanlar, hiçbir zaman dünyayı ukbâ cephesinden ayrı mütâlaa etmeyen, büyük ahlâk ve fazîlet kahramanları olmuşlardır.

Rasûlullâh Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir topluluktaki suçlu şahsı bilse bile onu rencide etmemek için -âdetâ- belirsiz hâle getirir ve o kusurdan bütün topluluğu sakındırırlandı. Bazen de muhâtaplarının hatâsını onlara yakıştıramadığını hissettirmek maksadıyla:

“-Bana ne oluyor ki sizi böyle görüyorum.”²⁸ buyurarak, kendilerine âdetâ galat-ı ru’yet (yanlış görme) izâfe ederlerdi.

İşte bu, kusurluyu utandırmama ve onu küçük düşürmeme üslûbudur ki, tasavvufu doğru anlayıp yaşamakta olanların müşterek bir vasfıdır. Çünkü Allâh yolu, gönül yıkmak değil, gönül yapmaktan geçer. Yûnus Emre Hazretleri ne güzel söylemiş:

*Gönül Çalab’ın tahtı,
Çalap gönüle baktı.
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise!*

Gerçekten, kusurlarından dolayı kınanarak dışlanan ve hor görülen birçok kimse, ancak bu üslûb ve anlayışın bereketiyle tekrar rahmet iklimine dâhil olabilmiştir.

Nakledildiğine göre, Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri’nin bir talebesi vardı. Birgün onu, kendisini lekeleyecek bir durumda yakalamışlardı. Bundan son derece mahcûb olan talebe, oradan ayrıldı ve bir daha dergâha gelmedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra, gönül hânesi harab olmuş bu talebe, sohbet arkadaşlarıyla çarşıdan geçmekte olan Cüneyd-i Bağdâdî’nin gözüne ilişiverdi. Talebe, hocasını fark edip, utancı sebebiyle oradan hızla uzaklaştı. Durumu sezen Cüneyd -kuddise sirruh-, yanındakilere dönüp:

“-Siz gidin, benim yuvamdan bir kuşum kaçmış!” deyip, talebesinin ardınca gitti. Geri dönüp bakan talebe, hocasının kendisini tâkib etmekte olduğunu görünce, daha da heyecanlandı ve adımlarını sıklaştırdı. Gide gide bir çıkmaz so-

²⁸ Bkz. Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Salât, 119.

kağa girdi. Mahcûbiyetin verdiği telaşla, gayr-ı ihtiyârî başını duvara çarptı. Hocasını karşısında gördüğünde ise renkten renge girdi ve başını önüne eğdi. Cüneyd-kuddise sirruh-:

“–Evlâdım! Nereye gidiyorsun, kimden kaçyorsun! Bir hocanın talebesine yardım ve himmeti asıl böyle zor günlerde olur.” dedi ve onu şefkatle alıp dergâha götürdü. Hocasının ayaklarına kapanan talebe, yaptığına pişman olup tevbe etti.

İşte bu hâl, bir insan ne kadar kusurlu olursa olsun, onu reddetmeyip bilâkis ona bir baba şefkatiyle yaklaşabilme olgunluğunun mânevî irşaddaki bereketli netîcelerinden biridir.

Diğer taraftan hatâ ve kusurları affedebilmenin de ötesinde, kötülüğe dahî iyilikle muâmele edebilmek ve hattâ kötülüğünü gördüğü birinin ıslah ve hidâyeti için duâ edebilmek, olgun bir müslümanın fârik bir vasfı olmalıdır. Bu vasma, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in Tâif’te kendisini taşıyanlara bedduâda bulunmayıp, hidâyetleri için duâ etmesi kâfi bir misâldir. Yine O’nun, getirdiği dînin izzetini korumak için Mekke’de insanların kahrolup gazab-ı ilâhî ile helâk olmalarını değil, her birinin hidâyet dâiresi içine girmelerini istemesi şeklindeki üslûbu, nice azgın nefis sâhiplerinin ıslah ve kurtuluşuna vesîle olmuştur.

Hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

“Size iyilik yapanlara karşı iyilik yapmak, fenâlık yapanlara da fenâlık yapmak meziyet değildir. Asıl meziyet, size fenâlık yapanlara karşı aynı şekilde mukâbelede bulunmayıp iyilik yapabilmektir.” (Tirmizî, Birr, 63)

Zîrâ iyilik yapılan kimse düşmansa, dost olur; ortadaysa, yaklaşır; yakındaysa muhabbeti ziyâdeleşir. Bugün, dünyada materyalizmin acımasız sultasına kapılarak büyük bir mâneviyat buhranına sürüklenmiş olan insanların, rûhî bir rahatlama için daha ziyâde mistik telâkkilere rağbet etmekte olmalarının sebebi budur. İslâm’ın takdîm ve telkîninde tasavvufî üslûbun kullanılması da bu yönden daha muvaffakiyet vericidir. Bugün Batı’da hidâyete eren seçkin zümrenin çoğu, rûhundaki boşluğu tatmin için, Hazret-i Mevlânâ ve İbn-i Arabî gibi büyük mutasavvıfların eserlerine mürâcaat etmektedirler. Yine Batı âleminde revaçta olan İslâmî eserlerin başında da tasavvufî eserler gelmektedir. Bu sebeple günümüzde:

“Gel! Gel! Ne olursan ol, yine gel!”

Kâfir, mecûsî veyâ putperest olsan da, gel!

Bizim dergâhımız (olan İslâm) ümitsizlik dergâhı değildir.

Yüz kerre tevbeni bozsın, yine de gel!” diyen Mevlânâ’nın, bütün insanlık âlemini kuşatan kalbî enginliğine şiddetle ihtiyaç vardır.

Mevlânâ Hazretleri'nin bu müsâmahakâr dâvetindeki gâye, insanı, öz cevheriyle tanıştırap onu şefkat ve müsâmahanın feyizli zemîninde hatâlarından kurtararak İslâm ile şereflelendirmektir. Yoksa herkesi bulunduğu eski hâli üzere kalmak şartıyla gâyesizce kabullenmek değildir. Maksad, o kişinin iç âlemini düzeltmektir. Bir tâmirciye âletin bozuğu götürülür. Böyle zatların gönül dergahları da bir tâmirhâneye benzer ki, orada yapılan iş, yanlışları düzeltmek olduğu için, dâvetin daha ziyâde hatâlı insanlara hitâben yapılması gâyet tabîidir.

Bilhassa dînî hayâtın alabildiğine zayıfladığı ve dînî ölçülere göre insanların bir hayli kusurlu buldukları zamanlarda muhâtaba, tasavvufî bir diğergâmlık, merhamet ve müsâmaha ile muâmele etmek gerekir. Zîrâ bu davranış; günah, fitne ve isyânın her yönden kuşattığı bu gibi kimselerin düzelip kurtulma ihtimâlini artıracak en bereketli bir tavidir.

Ancak şunu ifâde etmeliyiz ki, günahkâra karşı müsâmaha ferdî hususlardadır. Yoksa kul hakkını çiğneyici bir mâhiyette cemiyete taşan, toplumun huzur ve saâdetini perişân eden kusur ve zulümleri hoş görmek ve onlara af nazarı ile bakmak tasvib edilemez. Ayrıca dînini sathî ölçüler muhtevâsında yaşayan kimselerin, günahkâra “öfke” duygusuyla bakması da hiç şüphesiz ki yanlış değildir. Onlar için günahkârdan uzak durmak, kalbin onunla ülfetten doğacak zararlardan korunması için zarûrîdir. Zîrâ hayâtı gâfilâne yaşayan kimselerde günahlar, tatlı bir mûsikî gibi nefislere hoş gelir ve âdetâ ağırlıkları hissedilmeden işlenebilirler. Bu sebeple günahkârın günâhını hafife almak, hem ilâhî ölçüleri rencide etmeye ve hem de kalbin o günahlara bulaşmasına sebep olacağından, umûm için tehlikelidir. Yâni günahkâra olan müsâmahayı günâha taşımamalı; günâha olan düşmanlığı da günahkâra sıçratmamalıdır.

Bütün bunların ardından söyleyecek son sözümüz ise:

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız! Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!..”

(Buhârî, İlim, 11) hadîs-i şerîfidir. Tabî ki, dînin özüne zarar vermemek ve istikâmetten ayrılmamak şartıyla...

Yâ Rabbî! Bizleri, günleri ilâhî hikmetlerle dolu, gerçek aşk ehlinden kılıp iki cihânın sırlarına âşinâ eyle! Kalblerimizi, Hâlık'tan ötürü mahlûkâta şefkat, merhamet ve hamîyyetin menbaı eyle! Günah ve kusurlarımızı, sevap ve güzelliklere tebdîl eyle!

Âmîn...

HİZMETTE EDEB VE ÖLÇÜLER

“Âşıkların hizmetleri de, hizmetlerinin mukâbili olarak aldıkları da Hak Teâlâ’dır, yâni O’nun rızâsı, lutfu ve ihsânıdır...”
Hz. Mevlânâ

Hizmet, Cenâb-ı Hakk’ın kullarından talep ettiği ictimâî bir kulluk vazifesidir. Müminin hayatı, mahlûkâta hizmetle bereketlenir; derinlik ve mânâ kazanır. İslâm ahlâkının mühim bir bölümünü teşkil eden hizmet, nefsin hodgâmlığından kurtularak diğergâm bir rûhla mahlûkâta yönelmek sûretiyle Allâh’ı ve rızâsını aramaktır. Nefsânî menfaat elde etme düşüncesinden uzak, sırf Allâh rızâsı için îfâ edilen her samîmî hizmet, hakîkatte Rabb’e vuslat arayış ve iştiyâkının davranışlara aksetmiş bir ifâdesidir.

Dolayısıyla bütün hizmetler, mâhiyet ve keyfiyet itibâriyle en mükemmel bir sûrette îfâ edilmelidir. Bu da, birtakım edeb ve ölçülere riâyet etmekten geçer. Yâni gerek maddî, gerekse mânevî hizmetlerin îfâsında gösterilen gayret ehemmiyetli olduğu gibi, onların hangi kalbî keyfiyet ve seviye ile yapıldığı da pek mühimdir. Zîrâ hizmetin bereketli ve Hak katında makbul olabilmesi, ancak buna bağlıdır. Onun içindir ki büyükler:

“Hizmet mühimdir; lâkin hizmette edeb daha mühimdir.” buyurarak hizmetin, feyiz dolu samîmî bir yürekle ve belli âdâb ve usûllere uyularak îfâ edilmesinin lüzûmunu beyân etmişlerdir.

Zîrâ Cenâb-ı Hak, yaptığımız amellerin sâlih olmasını arzu eylediği kadar onları ne derecede takvâ ölçülerine riâyet ederek yaptığımıza da nazar eyler. Yâni davranış ve ibâdetlerimizi usûl ve erkân açısından nasıl îfâ ettiğimizle birlikte onları nasıl bir kalbî keyfiyet içinde icrâ ettiğimize de bakar. Bu bakımdan maddî olarak fakir, fakat gönlü zengin bir kimse yarım hurma ile dahî cenneti kazanırken, maddî olarak zengin, fakat kalbi fakir, yâni hasta ve gâfil olan da, bütün servetini sarfetse bile yine de hüsrâna düşebilmektedir.

Bu demektir ki, yapılan ibâdetlerin Hak nazarında kabûlü, gönüldeki ihlâs ve aşkın coşkunluğuna bağlıdır. Zâhiren muazzam görünen nice amel-i sâlihler, cüce bir gönlün içinde yok kadar küçülürken, zâhiren basit ve küçük sanılan amel-i sâlihler de, yüce bir gönlün ikliminde ecri yerlere ve göklere sığmayan ulvî bir kazanç ve ebedî bir kâra vesîle olmaktadır.

O hâlde en mühim husus; özdür, kalbin duyularıdır. Yâni ibâdetde gönlün riâyet ettiği edeb ve ölçülerdir ki, bu hakîkat, hizmette daha bir ehemmiyet kazanır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e, ihlâs ve takvâ ile kurulan Kuba Mescidi’nde namaz kılması, ancak münâfikların nifak ve fitne temelleri üzerine kurduğu Mescid-i Dırar’ı da yıkması emredilmiştir. Dış-

tan bakınca bunların her ikisi de mesciddir, ancak içten bakınca aralarında doğu ile batı, cennet ile cehennem kadar fark vardır.

İşte edeb ölçüleriyle ifâ edilen hizmetler ile bu ölçülere riâyet edilmeden yapılan hizmetlerin durumu!..

O hâlde hizmette muvaffak olabilmek için ilim, irfân, liyâkat, vakar, sağlam bir karakter ve şahsiyet sâhibi olmak zarûrîdir. Bunun zıddına, samîmiyetsiz ve gâfilâne yapılan hizmetlerden de hayırlı ve bereketli bir netice beklemek beyhûdedir.

Bu itibarla hizmet insanı, kendinde üstünlük vehmeden bir kâbus olmamalıdır. Bilâkis rûhların selâmeti yolunda yalnız kibrini, servetini, şöhretini değil, bütün varını harcamaya hazır, fedâkâr bir mümin olmalıdır. Gerçek bir hizmet insanı, her sefâlet ve mâtemin civârında, yalnızların başucunda bulunmayı şîâr edinmiştir. Her sahada vazifelerini muhabbetle yapmasını bilen, ümid ve îmân kaynağı bir gönül insanıdır.

Hizmet insanının düstur edineceği vasıfları, dikkat edeceği edeb ve ölçüleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. HİZMETİN EHEMMİYETİNİ İDRÂK ETMEK

Hizmet ehli, her şeyden önce hizmetin kendisi için büyük bir ganîmet ve lutuf olduğunu düşünmeli ve bunu hizmetin birinci düsturu olarak kabul etmelidir. Nîmetin devamının şükürle kâim olduğunu idrâk ederek, Rabbine karşı hamd ve şükür duyguları içerisinde bulunmalıdır.

Hizmetlerin en yücesi olan îlâ-yı kelimetullâh,²⁹ müminlere emânet edilmiş azametli bir dâvâ ve kudsî bir vazîfedir. Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i seniyye, Allâh ve Rasûl'ün bizlere bir emânetidir. Sahâbe-i kirâm ve mübârek ecdâdımız, bu emâneti 1400 küsur seneden beri ne şekilde idrak edip bize kadar taşımışlarsa, biz de gelecek nesillere öylece taşımak mecburiyetindeyiz. Bu hizmetler bizim âhîret sermayemiz ve inşâallâh cennet vizemiz olacaktır.

Ömrünü Allâh'ın mahlûkâtına hizmete adanmış mümtaz bir insan olan merhum pederimiz Mûsâ Efendi -kuddise sirruh-, hizmetin kıymet ve ehemmiyetini şöyle ifâde buyururlardı:

“Mümin, ibâdet ve hayrın büyüğüne küçüğüne bakmayıp, fırsat düştükçe ihlâs ile hepsini yapmaya gayret etmelidir. Çünkü büyük hizmet yapan pek çok kimse-

²⁹ **Îlâ-yı kelimetullâh:** Allâh adının ve kelime-i tevhidde hülâsa edilen İslâm dininin yaşanarak tebliğ edilmesi ve yüceltilmesi.

ler, bâzı küçük görünen hizmetleri ihmâl ederler. Hâlbuki Allâh Teâlâ'nın rızası nerededir, hangisindedir bilinmez.

Şunu idrâk etmelidir ki, hizmet etme fırsatı herkese nasib olmaz. Çok kimse-ler vardır ki, her hususta hizmet kâbiliyetleri olduğu hâlde, zaman ve mekân müsâit olmadığından hizmet etmekten nasipleri yoktur. Hizmet edenler, hizmeti bir nîmet bilip tevâzûlarını artırmalı ve hattâ bu nîmete vesîle oldukları için hizmet edilenlere teşekkür edâsı içinde bulunmalıdırlar.”

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri, hizmet edenin, hizmet edilenleri bir nîmet bile-rek onlara karşı teşekkür edâsı içinde bulunması zarûretini şöyle ifâde eder:

“Nasıl bir kişi çok kimselerin kemâlât elde etmesine sebep olabiliyorsa, bir-çok kimselerin de bir kimsenin kemâlât elde etmesine sebep olması mümkündür. Zîrâ her ne kadar bir üstad talebelerinin kemâlâtına sebep oluyorsa da, onların da karşılıklı in'ikâs neticesinde üstadlarının kemâlâtına birer sebep olduğu muhakkak-tır.”

Allâh Teâlâ'nın bize olan nîmet ve ihsânlarının farkında olup bunları O'nun yolunda infak etme gayreti içerisinde bulunmak mecburiyetindeyiz. İmânımızdaki sadâkatimizin nişânı da budur. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

“Gerçek müminler ancak şu kimselerdir ki, Allâh ve Rasûlüne îmân edip sonra da îmânlarında şüpheye düşmezler ve Allâh yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd (yâni bütün imkânlarıyla sa'y ü gayret) ederler. İşte (îmânlarında) sâdık olanlar bunlardır.” (el-Hucurât, 15)

Diğer taraftan, maldan yapılacak infâkın farz olan zarûrî ölçüsü bildiril-miştir. Bu itibarla malının zekâtını veren kimse, malı ile îfâ etmesi gereken hizme-ti gerçekleştirmiş olur. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın insana lutfetmiş olduğu kâbiliyet ve imkânların nisâb miktârını tâyin etmek mümkün olmadığından, son nefesimize kadar, tâkatimiz nispetinde kendimizi Hak yolunda hizmete adanmış durumunda-yız. Zîrâ o keyfiyet, Allâh'a mâlum, bize meçhuldür. Bu sebeple gayret ve tâkatimizin son haddine kadar hizmet ve himmet için çırpınmak îcâb etmektedir.

Yüce Rabbimiz, **“Allâh, her bir kişiyi ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef tutar.”** (el-Bakara, 286) buyurmuştur.

Bu sebeple bir mümine düşen, yaptığı hizmetleri yeterli görmeyip, daha başka neler yapabilirim düşüncesiyle, sürekli bir hizmet arayışı içinde olmasıdır. Bunun en canlı misâllerinden biri ashâb-ı kirâmdan Abdullâh bin Ümmi Mektûm -radıyallâhu anh-'tır. Bu sahâbî, âmâ olduğu için cihaddan muaf tutulmuştu. Fakat o mübârek sahâbînin, hiç olmazsa sancağı tutabilirim düşüncesiyle Kadisiye Har-bi'ne katılması, gönlünde taşıdığı bu nisâb belirsizliğinden doğan endişenin bir netîcesi ve her hâlükârda bir hizmete tâlib olma arzusunun açık bir tezâhürüdür.

Bir mümin, zayıflık ve imkânsızlıklara bakarak aslâ ye's, gaflet ve rehâvete kapılmamalıdır. Hiçbir zaman Allâh yolunda yapabileceği hizmetlerin nihâyete erdiğini düşünmemelidir. Ömrünün sonuna kadar, devamlı artan bir hizmet ve mücâhede heyecânı içinde yaşmalıdır.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine kulluğa devâm et!” (el-Hicr, 99) âyet-i kerîmesi mûcibince, her mümin gözünü açıp kapayacak kadar bir kudrete sâhip olduğu sürece, kulluk muktezâsı olan hizmetlere devâm etmenin zarûretini bilmelidir.

Nitekim şu hâdise, bu hususta ölçümüzün ne olması gerektiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Uhud Harbi nihâyetinde Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, şehid ve yaralıların kontrol edilmesini emir buyurmuşlardı. Husûsiyle âkıbetini merâk ettiği bir sahâbî vardı: “Sa’d bin Rebî -radiyallâhu anh-.”

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, onu bulup ne durumda olduğunu öğrenmesi için ashâbından birini harb meydanına gönderdi. Sahâbî, Sa’d -radiyallâhu anh-’ı ne kadar aradıysa da bulamadı, ne kadar seslendiyse de cevap alamadı. Nihâyet son bir ümidle:

“–Ey Sa’d! Beni Rasûlullâh gönderdi. Allâh Rasûlü, senin diriler arasında mı, yoksa şehidler arasında mı bulunduğunu kendisine haber vermemi emretti.” diye yaralı ve şehidler bulunduğuna tarafına doğru seslendi.

O sırada son anlarını yaşayan ve cevap verecek mecâli kalmamış olan Sa’d -radiyallâhu anh-, kendisini Allâh Rasûlü’nün merak ettiği haberini duyunca bütün gücünü toplayarak cılız bir inilti hâlinde:

“–Ben, artık ölümler arasındayım!” diyebildi. Belli ki artık öteleri seyrediyordu.

Sahâbî, Sa’d -radiyallâhu anh-’ın yanına koştu. Onu, vücûdu kılıç darbeleleriyle delik-deşik olmuş, âdetâ kalbura dönmüş bir vaziyette gördü. Ve ondan ancak kısık bir sesle, fısıltı hâlinde şu müthiş sözleri işitti:

“–Vallâhi, gözleriniz kımıldadığı müddetçe, Peygamber Efendimizi düşmanlardan korumaz da, O’na bir musîbet erişmesine fırsat verirseniz, sizin için Allâh katında ileri sürülebilecek hiçbir mâzeret yoktur!”³⁰

³⁰ Bkz. Muvatta’, Cihâd, 41; İbn-i Abdilber, *İstiâb*, c. II, s. 590.

Sa'd bin Rebî -radıyallâhu anh-'ın, ümmete âdetâ bir vasiyet mâhiyetindeki bu sözleri, aynı zamanda fânî hayâta vedâ sözleri oldu.

Hâlid bin Velid -radıyallâhu anh-'ın, can verirken kendisini muhâsebe ederek:

“Hayâtı Allâh yolunda at kişnemeleri ve kılıç şakırtıları arasında geçmiş bir cengâverin, âcizler gibi yatakta ölmesi ne hazindir! Kaldırın beni ayağa! Hiç olmazsa kılıcıma dayanarak can vereyim.” dedirten hissiyâtı da, pek muazzam bir mesûliyet şuuru sergilemektedir.

Bu hissiyâtı, Allâh yolundaki bütün hizmet sahâlarına teşmîl etmek mümkündür. Hizmet ehli her mümin, bu duygulardan gerekli hisseleri alarak, bunları hareketlerinin ideal ölçüsü kılmalı, hizmet imkânı bulunduğu hâlde bunu îfâ etmekten geri durmanın mesûliyet ve vebâlinin azametini idrâk etmelidir. Bunun aksine davranmanın, ebedî hayât için ne büyük bir tehlike arz ettiğinden gâfil olmamalıdır.

Hizmet, bilhassa peygamberlerin ve evliyâullâhın sarıldıkları öyle bir fazîlettir ki, o büyük şahsiyetler, hastalık hâllerinde, hattâ ölüm döşeklerinde dahî hizmeti elden bırakmamışlardır. Bu durum, hizmete nasıl sarılmak gerektiğini ifâde husûsunda ehl-i irfân için kâfi bir misâldir.

2. KALBÎ MÂNEVÎ HASLETLERLE ZÎNETLENDİRMEK

Hizmette bulunanların gönülleri, feyz ve rûhâniyetle dolu olmalıdır. Gönül ufkumuzun inkişâfı, ancak mânevî gıdalarla mümkündür. Bu olgunluğun neticesinde ise anlayış, seziş ve duygularımız derinleşir. Bahâeddin Nakşibend, Azîz Mahmûd Hüdâyî, Gazâlî, Mevlânâ ve emsâli Hak dostları, sadece zâhirî ilimde kalıp, kalbî ilimle mücehhez olmasalardı, asırlardan beri gönül semâlarımızda birer Süreyya yıldızı gibi parlak mevkîlere nâil olamazlardı.

Bu büyük Allâh dostları, hâdiseleri gönül penceresinden, aşk ve muhabbet nazarıyla müşâhede ettikleri için, buldukları toplumlara, hidâyete ermek isteyen nice kimselere ve hattâ cihâna yön veren padişahlara rehber olmuşlardır. Zîrâ onlar, zâhirî ilimlerin, akıl ve mantık bilgilerinin üzerini örten sırlı örtüyü kaldırmışlar, ilâhî aşk ve muhabbetin feyizli tecellilerine mazhar olmuşlardır.

Bu Hak dostları, fânî vücudları asırlardır toprak altında olmasına rağmen feyz, rûhâniyet ve gönül eserleriyle günümüze kadar geldikleri gibi, bundan sonra da hizmetleri ile diri kalmaya devam edeceklerdir.

Hizmetin en önemli gâyelerinden biri olan hidâyetlere vesîle olabilmek, rehber insanın mânevî durumuna bağlı bir keyfiyettir. İslâm'ı şahsî hayâtımızda

ne kadar tatbik edebilirsek, diğer insanlara da o nispette tesir edebilme imkânımız olur. Kalb, ilâhî esrâra açılan bir penceredir. Bu vâsıtayı iyi kullanabilenlere öte-ler, sonsuzlar ayân olur. Tevhîd muhtevâsına girebilmek, kulu sonsuzluğun seyyâhı eyler.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in hayâtına baktığımız zaman, ilâhî vahyin O'nun öncelikle kalbine indirildiğini müşâhede ederiz. Bu durum âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilir:

“Muhakkak ki o (Kur'ân), Âlemlerin Rabbi'nin indirdiği (kelâm-ı ilâhî)dir. Onu, Rûhu'l-Emîn, uyarıcılardan olasin diye, apaçık bir Arapça ile senin kalbine indirmiştir.” (eş-Şuarâ, 192-195)

Kalbe inen bu Kur'ân, Allâh Rasûlü'nün karakter ve davranışlarının âdetâ canlı bir Kur'ân hâlinde sergilenmesine vesîle olmuştur. İşte sahâbe-i kirâm, bu şahsiyet ve karaktere hayran kalmış, böylece İslâmî şahsiyet ve karakterlerini, öncelikle kalb-i nebevîden almışlardır. Hidâyetlerinden evvel yarı vahşî bir hayat yaşayan bu câhiliye insanları, Allâh Rasûlü'nün hâlleri ile feyizlenerek davranış mükemmelliğine ulaşmışlardır. Böylece dünya târihinde “fazîlette zirve insanlar” hâline gelmişlerdir. Allâh'ın dînine hizmeti gâye edinmiş müminler de, ashâb-ı kirâmın bu fazîletli hâlimden örnek alarak, bu ulvî sırdan nasiplenmeli, kalblerinin Kur'ân feyziyle dolmasına gayret göstermelidirler.

Gönül feyzinden mahrum bir hizmet, çöle dökülen bir kova su misâlidir. Kurak arâziye atılan bir tohum, tarla fârelerinin kursağında yok olmaya mahkûmdur. Gönülle atılan hizmet tohumları ise istikbâlin çınarlarıdır. Bu sebeple hizmet insanı, şahsî hayâtının mânevî gıdasına dikkat etmek mecbûriyetindedir. İbâdetlerde rûhâniyete, ahlâk ve muâmelâtta incelik, zarâfet ve diğergâmlığa ehemmiyet verip, rûhen olgunluğa kavuşmak durumundadır. Böyle bir hâle sâhip olmak, kulu ilâhî muhabbete eriştirir. Nitekim Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

“Allâh, takvâ sâhibi, gönül zengini, kendisini ibâdete vererek şan ve şöhretten uzak duran ve nefsinin islâhı ile meşgul olan kulunu sever.” (Müslim, Zühd, 11)

Hizmet eden kişinin gönlü, münbit bir toprak gibi olmalıdır. Toprağın üzerinde gezen canlılar, onu çiğner ve cürûfunu da oraya dökerler. Fakat toprak, bu cürûfun hepsini temizler ve sonra çeşit çeşit güzellikte nebatlar bitirerek üzerinde dolaşan bütün mahlûkâtı besler. İşte hizmet ehlinin gönlü de böyle münbit bir toprak gibi olmalı, kalbindeki bütün güzellikler, manzaralar, kudret akışları, tabîî bir şiir hâlinde hizmet edilenlere in'ikâs etmelidir. Bu hâle sâhip olabilmek için şu dört esâsa dikkat etmek lâzımdır:

a. Kalbin Dâimî bir Sûrette Allâh ile Beraber Olması

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sâhipleri için nice âyet ve deliller vardır. O gerçek akıl sâhipleri ki, ayakta iken, otururken ve yatarken Allâh’ı sürekli zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler de, «Rabbimiz! Sen bunları boş yere yaratmadın. Sen’i bundan tenzih ederiz! Bizi cehennem azabından koru!» (derler).” (Âl-i İmrân, 190-191)

“...Bilesiniz ki kalbler, ancak Allâh’ın zikri ile huzur bulur.” (er-Ra’d, 28)

Allâh’ı zikretmek, lafzatullâhı yalnız telaffuz etmek değildir. Allâh idrâk ve şuurunu kalbe yerleştirmektir. Kalb ancak bu şekilde tatmîn olur. Allâh’a yakınlaşmanın insana verdiği saâdet, işte bu sûretle tezâhür eder.

Maiyyet-i ilâhiyye (Hak’la beraberlik şuru) hizmet ehlinin kalbinde yer edince hizmette karşılaşılan hiçbir meşakkat onu yıldırılmaz, bütün güçlükler ona kolay gelir ve hizmet şevkle îfâ edilir. Şevkle yapılan hizmetler ise hem isâbetli olur, hem de sâhibine haz ve zevk verir. Bunun için de kalb, mâsivâ muhabbetinden arınmalı Mevlâ muhabbetiyle dolmalıdır. Nitekim İbn-i Arabî’nin *Mişkâtü’l-Envâr* isimli eserinde nakledilen bir hadîs-i kudsîde:

“Ey Âdemoğlu! Seni kendim için, eşyâyı da senin için yarattım. Kendini, senin için yarattığım mâsivâ, yâni dünya uğruna helâk etme!” buyurulmuştur.³¹

b. Kalbin Allâh ve Rasûlü’nün Muhabbeti ile Dolu Olması

Hizmette muhabbet, terakkînin başlangıcıdır. Bu nokta aslında her şeyin başladığı yerdir. Kalb bu noktadan sonra mânen inkişâf etmeye ve güzelliklerini sergilemeye başlar.

Allâh ve Rasûlü’nün sevgisi, gönlümüzdeki bütün sevgilerden daha üstün olmalıdır. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“...Müminlerde Allâh sevgisi her sevgiden daha şiddetlidir.” (el-Bakara, 165)

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesâda (durgunluğa) uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler, size Allâh’tan, Rasûlü’nden ve Allâh

³¹ *Mişkâtü’l-Envâr - Nurlar Hazînesi*, sf. 126-127.

yolunda cihâd etmekten daha sevgili ise, artık Allâh'ın (azâb) emri gelinceye kadar bekleyin. Allâh, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.” (et-Tevbe, 24)

Kalb, Allâh ve Rasûlü'nün muhabbeti ile dolu olursa, işte o zaman bütün güzellikler gönlümüze akseder. Allâh ve Rasûlü sadece satırlardan okunarak değil, sadırlardaki yâni gönüllerdeki muhabbetle tanınır. Seven, sevdiğine, muhabbeti nispetinde hayrân olur ve onu taklîd eder. Zîrâ aşk ve muhabbet, iki kalb arasındaki cereyan hattı gibidir. Sevenler, sevdiklerini hiçbir zaman gönüllerinden çıkarmaz ve dillerinden düşürmezler. Sevdiklerine canlarını ve mallarını cömertçe harcamak sûretiyle fedâkarlıklarının huzuru içinde yaşarlar ve ölürler. İşte Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i sevip O'nun muhabbetine lââyık olabilmemiz için de dilimizin salavât-ı şerîfe ile ıslak, kalbimizin sürekli O'na râbîta hâlinde olması zarûrîdir.

Kalb, Rasûlullâh'tan ne kadar in'ikâs alırsa, o derecede kemâle erer. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede Rasûlü'nü tekrîm ederek şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Şüphesiz ki Allâh ve melekleri, Peygamber'e çokça salât ederler. Ey müminler! Siz de O'na salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin!” (el-Ahzâb, 56)

Cenâb-ı Hak diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurmuştur:

“Andolsun ki Allâh'ın Rasûlü, Allâh'a ve âhiret gününe kavuşmayı arzulayan ve Allâh'ı çokça zikreden siz (mümin)ler için güzel bir örnektir.” (el-Ahzâb, 21)

Ashâb-ı kirâmda bu iki âyetin tezâhürünü ve muhabbetin zirveleştüğünü müşâhede ederiz. Muhabbetin kaynağına, Allâh ve Rasûlü'nde erişenler, kıyâmete kadar ümmet-i Muhammed'in seçkinleri olarak yaşarlar, fânî hayatlarından sonra da hep rahmet ve duâlarla yâd edilirler. Bu hâle erişen sayısız Rasûlullâh âşıklarından ikisinin hâli şöyledir:

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- dîn-i mübîni yaymak ve öğretmek maksadıyla etrafındaki kabîlelere muallimler gönderirdi. Fakat gönderdiği bazı muallimlere ihânet edilmişti. Nitekim bunlardan biri de “Recî Vak'ası”nda gerçekleşmiştir:

Adal ve Kare kabîleleri Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den İslâm'ı öğretecek muallimler istedi. Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de on kişilik bir heyet gönderdi. Kâfile Recî mevkîne varınca tuzağa düşürüldü, sekizi şehid edildi, ikisi de esir alınıp Mekkeli müşriklere teslim edildi.

Esir edilen sahâbîler Zeyd ve Hubeyb -radiyallâhu anhümâ- idi. İkisi de zâlim müşrikler tarafından şehid edildi. Şehid edilmeden önce Zeyd'e sordular.

“–Hayatının kurtulmasına mukâbil, senin yerinde Peygamberinin olmasını ister miydin?”

Zeyd -radiyallâhu anh-, bu suâli soran Ebû Süfyan'a acıyarak baktı ve:

“–Benim, çoluk-çocuğumun arasında olup Peygamberimin burada olmasını istemek şöyle dursun, O'nun ayağına diken batmasına bile aslâ gönlüm râzı olmaz.” dedi.

Ebû Süfyan bu muhabbet karşısında dondu kaldı:

“–Hayret doğrusu!” dedi. “–Ben, dünyada Muhammed'in ashâbının O'nu sevdiği kadar, birbirini seven iki kimse daha görmedim.”

Sonra Hubeyb -radiyallâhu anh-'ın yanına gittiler. Ona, dîninden vazgeçerse kurtulacağını söylediler.

Hubeyb -radiyallâhu anh-:

“–Dünyayı verseniz bile dînimden dönmem!” dedi.

Zeyd -radiyallâhu anh-'a sorduklarını ona da sordular ve aynı cevabı aldılar.

Hubeyb'in ise şehîd edilmeden evvel bir tek arzusu vardı:

“Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbet dolu bir selâm gönderebilmek!..”

Lâkin kiminle gönderebilirdi ki! Yanında bir tek müslüman yoktu! Gözlerini mahzun bir şekilde semâya kaldırdı ve ilticâ hâlinde:

“–Allâhım! Burada selâmımı Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e ulaştıracak kimse yok. O'na selâmımı Sen ulaştır!” dedi.

O sırada ashâbıyla Medine'de oturmakta olan Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, “onun üzerine de selâm olsun” mânâsında:

“*Ve aleyhisselâm*” buyurduğunu etrafındakiler duydular. Ashâb-ı kirâm hayretle:

“–Yâ Rasûlallâh! Kimin selâmına karşılık verdiniz?” diye sorunca:

“–*Kardeşiniz Hubeyb'in selâmına.*” buyurdu.

Nihâyet kâfirler her iki sahâbîyi de ağır işkenceler altında şehid ettiler. Şehid edilirken Hubeyb -radiyallâhu anh-'ın söylediği sözlerden biri çok mânîdardır:

“Müslüman olarak öldükten sonra, şöyle veya böyle ölmek ne gam!..”³²

Yine Rasûlullâh muhabbeti sebebiyledir ki, O’nun mektuplarını taşıma şerefine nâil olabilmek için genç sahâbîler âdetâ yarışa girmişlerdi. O’nun arzusunu yerine getirebilme uğruna, her türlü fedâkârlığı göze alıp hiçbir mâzeret üretmeden canla başla hizmete tâlib olmuşlardı. Sarp dağlar ve ıssız çöller aşarak gittikleri diyarlarda, cellatların arasından geçip kralların huzûrunda Allâh Rasûlü’nün mektubunu büyük bir îmân cesâreti ile okumaları, onların Rasûlullâh’a duydukları engin muhabbetin müstesnâ tezâhürlerindedir.

İşte sahâbînin îmân, aşk ve cesâreti!.. Ashâb-ı kirâmın karşılaştığı bu tablolar bizi dehşete düşürürken, Allâh ve Rasûlullâh âşıkları böyle bir manzara karşısında aslâ bir ürküntü duymuyorlardı. Bütün gâyeleri, Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in teveccühüne mazhar olmaktı. İşte böyle bir Nebiyy-i Zîşân’ın muhabbeti ile gönülleri mâmur etmek, mukaddes hizmetlerin bereketli bir tohumu olacaktır.

c. Kalbin Din Kardeşlerine Muhabbetle Dolu Olması

Kardeşlik olan yerde şefkat ve merhamet vardır. Bir kul, kendi şahsı için arzuladığı şeyleri mümin kardeşleri için de arzulamazsa, îmânı kemâle ermiş sayılmaz.

Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Müminler ancak kardeşlerdir. Onun için (herhangi bir anlaşmazlıkta) kardeşlerinizin arasını düzeltiniz ve Allâh’tan korkunuz ki, rahmete nâil olasınız.” (el-Hucurât, 10)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

“Îmân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de tam îmân etmiş olmazsınız. Size bir şey söyleyeyim ki onu yaptığınız takdirde birbirinizi seversiniz: Aranızda selâmi yayınız.” (Müslim, Îmân, 93)

“Yedi sınıf insan vardır ki Allâh Teâlâ Hazretleri onları hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde, kendi (Arş’inin) gölgesiyle gölgelendirir... (Bu sınıflardan biri de) birbirlerini Allâh için seven, bir araya gelişleri ve ayrılışları bu muhabbetle gerçekleşen iki kişidir...” (Buhârî, Ezân, 36)

³² Bkz. Buhârî, Megâzî, 10; Vâkıdî, Megâzî, s. 280-281.

Bir kudsi hadiste de Allâh Teâlâ şöyle buyurur:

“Benim rızâm için birbirini sevenlere, benim için birbirlerine ikramda bulunanlara, benim için birbirlerine samîmiyetle itimâd edip dost olanlara, akrabâ ve dostlarıyla irtibâtını kesmeyenlere ve benim için ziyâretleşenlere benim de muhabbetim tahakkuk etmiştir.” (Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 229)

Yine Allâh için kardeş olma ve birbirini sevme husûsunda Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle bir hâdise nakleder:

“Bir kişi, bir başka köydeki din kardeşini ziyâret için yola çıktı. Allâh Teâlâ o kişiyi gözetlemesi için yolunun üzerine bir melek gönderdi. O şahıs meleğin yanına gelince, melek:

“–Nereye gidiyorsun?” dedi.

O kişi:

“–Filân kişiyi ziyârete gidiyorum.” cevâbını verdi.

Melek:

“–O şahısla aranızda bir akrabâlık var mı?” diye sordu.

Adam:

“–Hayır.” cevâbını verdi.

Melek:

“–O adamdan elde etmek istediğin bir menfaat mi var?” dedi.

Adam:

“–Hayır!” cevâbını verdi.

Melek:

“–Peki öyleyse niçin gidiyorsun?” diye sorunca adam:

“–Ben onu sırf Allâh rızası için severim. Onun için ziyârete gidiyorum.” dedi. Bunun üzerine melek:

“–Ben, Allâh’ın sana gönderdiği elçiyim. O kardeşini sırf Allâh için sevdiğinden dolayı Allâh Teâlâ da seni seviyor.” dedi.” (Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 292)

Hizmet ehlinin birbirini sevmesi de, onların kalblerini ülfet ettireceğinden, huzurlu, feyizli ve bereketli bir zemin oluşturur ve güçlerine güç katar. Hakîkaten muhabbetli bir dayanışma ile aşılamayacak zorluk yoktur. Yüce

Allâh, birbirlerine muhabbetle kenetlenip, omuz omuza saf tutarak birlikte mücâdele edenleri âyet-i kerîmede şöyle metheder:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ

“Muhakkak ki Allâh, kendi yolunda sanki kurşunla birbirine perçinlenmiş duvarlar gibi saf bağlayıp omuz omuza savaşanları sever.” (es-Saff, 4)

Târih, îmân ve muhabbetle birbirine kenetlenmiş nice orduların sayısız zaferlerine şâhid olmuştur. Bunun yakın târihimizdeki tecellîlerinden biri de Çanakkale Harbi'dir.

Maddeten çok zayıf durumda olan ordumuzun îmân gücü, harbi muzafferiyetle netîcelendirmiştir. Hattâ düşman bile, bu ilâhî yardım manzarasını îtirâf etme mecbûriyetinde kalmıştır. Nitekim İngiliz general Hamilton:

“–Bizi Türklerin maddî gücü değil, mânevî gücü mağlûb etti. Bizler, göklerden inenleri müşâhede ettik.” demiştir.

Velhâsıl ilâhî muhabbete nâil olmuş, îmânlı ve ihlâslı bir orduda âyet-i kerîmenin tecellîsi... Zîrâ o îmân dolu asker için şehîd olmak saâdet, gazî olarak yaşamak da bir şerefti. Sanki her birinin içinde bir millet vardı. Mehmetçik Çanakkale'de bütün milletin îmân ve Kur'ân dolu sînesiyle düşmanı karşıladı. Binbaşı Lütfi Bey:

“–Yetiş yâ Muhammed; kitabın gidiyor.” diye haykırıyordu.

Ordunun önünde sanki velîler sancak çekti ve şehidleri de Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz kucakladı.

Allâh Teâlâ, müminlerin birbirlerine karşı kardeşlik ve muhabbet duygularını zedelemekte olan alay etme, gıybetle bulunma, ayıp ve kusur araştırma, sû-i zan besleme gibi kötü vasıfları haram kılmıştır. Böyle kötü ahlâka bulaşanları da Kur'ân-ı Kerîm'de şiddetle îkaz buyurmuştur:

“İnsanları arkadan çekiştirip kaş-göz hareketleriyle alay edenlerin ve mal toplayıp onu tekrar tekrar sayanların (yâni nerede kazandığını ve nereye sarf edeceğini düşünmeyip servetini kendisi için bir övünme ve üstünlük vesîlesi yapanların) vay hâline!” (el-Hümeze, 1-2)

Buna göre gerek el ile, gerek dil ile, maddeten veya mânen insanları incitmeyi ve onların gönüllerini yaralamayı âdet edinmiş dedikoducu kimselerin hepsi cehennem uçurumunda, veyl deresinde ve hüsrân içinde kahrolmaya mahkûmdurlar. Bu ise ne hazin bir âkıbetdir.

Böyle bir âkıbetten muhâfaza için İslâm, mümin gönüllerin, affedici ve kabahat örtücü olmalarını, hattâ birbirlerine duâ etmelerini teşvik etmiştir. Nitekim Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîfnde şöyle buyurur:

“Birbirinizi çekememezlik gibi kötü huylara kapılmayınız. Öfke ve hıncınızı birbirinizden çıkarmaya kalkmayınız. Birbirinizin ayıplarını araştırmayınız. Başkalarının konuştuklarına kulak kesilmeyiniz... Ey Allâh'ın kulları! Kardeş olunuz!” (Müslim, Birr, 30)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, ashâb-ı kirâm arasında kıyâmete kadar gelecek müminlere ışık tutan örnek bir kardeşlik tesis etmiştir. Nitekim Mekke'den Medîne'ye hicret eden muhâcirlerle ensâr arasında gerçekleştirilen bu kardeşlik, târihin bir benzerine daha şâhid olmadığı eşsiz bir tablodur. Öyle ki ensâr-ı kirâm, âdetâ mal beyânında bulunarak bütün varlıklarını ortaya koyup muhâcir kardeşleriyle eşit olarak bölüşmeyi göze alabilmişlerdir. Buna mukâbil gönülleri birer kanaat hazînesi hâline gelen o muhâcirler de istiğnâ göstererek:

“-Malın ve mülkün sana mübârek olsun kardeşim, sen bana çarşının yolunu göster, yeter!” diyebilme olgunluğunu sergilemişlerdir. İşte onların bu kardeşliği Allâh Teâlâ tarafından takdîr edilmiş ve ebedî bir mesaj olarak Kur'ân-ı Kerîm'de yer alma şerefine nâil olmuştur:

“Muhâcirlerden önce (Medîne'yi) yurt edinenler ve îmâna sarılan kimseler (ensâr), kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilen şeylerden ötürü gönüllerinde bir sıkıntı ve rahatsızlık duymazlar. İhtiyaç içinde kıvransalar dahî, mümin kardeşlerini kendi nefislerine tercih ederler...” (el-Haşr, 9)

Hazret-i Huzeyfe'nin anlattığı şu hâdise, ashâbın diğergâmlığını göstermesi bakımından ne kadar câlib-i dikkattir:

Yermuk Muhârebesi'nde idik. Çarpışmanın şiddeti geçmiş, ok ve mızrak darbeleri ile yaralanan Müslümanlar, düştükleri sıcak kumların üzerinde can vermeye başlamışlardı. Bu arada ben de bin bir güçlkle kendimi toparlayarak, amcamın oğlunu aramaya başladım. Son anlarını yaşayan yaralıların arasında biraz dolaştıktan sonra, nihâyet aradığımı buldum. Fakat ne çâre, bir kan gölü içinde yatan amcamın oğlu, göz işâretleriyle dahî zor konuşabiliyordu. Daha evvel hazırladığım su kırbasını göstererek:

“-Su istiyor musun?” dedim.

Belli ki istiyordu, çünkü dudakları harâretten âdetâ kavrulmuştu. Fakat cevap verecek mecâli yoktu. Sanki göz işâreti ile de muzdarip hâlini îmâ ediyordu.

Ben kırbanın ağzını açtım, suyu kendisine doğru uzatırken biraz ötedeki yaralıların arasından İkrime'nin sesi duyuldu:

“–Su! Su!.. Ne olur bir tek damla olsun su!..”

Amcamın oğlu Hâris, bu feryâdı duyar duymaz, kendisinden vazgeçerek göz ve kaş işâretiyle suyu hemen İkrime'ye götürmemi istedi.

Kızgın kumların üzerinde yatan şehidlerin aralarından koşa koşa İkrime'ye yetiştim ve hemen kırbamı kendisine uzattım. İkrime elini kırabaya uzatırken Iyaş'ın iniltisi duyuldu:

“–Ne olur bir damla su verin! Allâh rızâsı için bir damla su!..”

Bu feryâdı duyan İkrime, elini hemen geri çekerek suyu Iyaş'a götürmemi işâret etti. Hâris gibi o da içmedi.

Ben kırbayı alarak şehidlerin arasında dolaşa dolaşa Iyaş'a yetiştiğim zaman kendisinin son sözlerini işitiyordum. Diyordu ki:

“–İlâhî! İmân dâvâsı uğruna canımızı fedâ etmekten asla çekinmedik. Artık bizden şehâdet rütbesini esirgeme. Hatâlarımızı affeyle!”

Belli ki, Iyaş artık şehâdet şerbetini içiyordu. Benim getirdiğim suyu gördü, fakat vakit kalmamıştı... Başladığı kelime-i şehâdeti ancak bitirebildi.

Derhal geri döndüm, koşa koşa İkrime'nin yanına geldim; kırbayı uzatırken bir de ne göreyim; İkrime de şehid olmuş!

Bâri amcamın oğlu Hâris'e yetişeyim dedim.

Koşa koşa ona geldim. Ne çâre ki, o da ateş gibi kumların üzerinde kavrula kavrula rûhunu teslim eylemişti... Ne yazık ki kırba, dolu olarak üç şehidin ortasında kaldı.³³

Huzeyfe -radıyallâhu anh- o andaki hâlet-i rûhiyesini şöyle anlatır:

“–Hayatımda birçok hâdiseyle karşılaştım. Fakat hiçbiri beni bu kadar duygulandırıp heyecanlandırmadı. Aralarında akrabalık gibi bir bağ bulunmadığı hâlde, bunların birbirlerine karşı bu derecedeki diğergâm, fedâkâr ve şefkatli hâlleri, gıpta ile seyredip hayran olduğum en büyük imân celâdeti olarak hâfizamda derin izler bıraktı.”

Muhabbet, kuru bir dâvâdan ibâret değildir. Muhabbet, kardeşinin derdiyle dertlenip ihtiyaçlarını karşılamak, fedâkârlık ve ferâgat göstermek ve elindeki

³³ Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, III, 270.

nîmeti onunla paylaşabilmektir. Yukarıdaki misâlde de sergilendiği gibi gerçek kardeşlik, zor zamanlardaki kardeşliktir. Hadîs-i şerifte buyrulur:

“Birbirlerine acımakta, birbirlerini sevmekte ve birbirlerine şefkat göstermekte, müminlerin tek bir vücûd gibi olduklarını görürsün! (Bu vücûdun) bir uzvu muzdarip olduğu takdirde, diğer kısımları da uykusuz kalıp ateşler içinde onun ızdırâbını duyarlar.” (Müslim, Birr, 66)

Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- zaman zaman ashâb-ı kirâma hitâben:

“–Ashâbım! Bugün bir yetim başı okşadınız mı? Hasta ziyâretinde ve cenâze teşyiinde buldunuz mu?” diye sorardı. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, bu sualleriyle bir müminin sırf ferdî muhtevâda kalmayıp ictimâileşmesinin, yâni zengin ve diğergâm bir gönle sâhip olmasının zarûretini ifâde ederlerdi.

Bu tip ictimâî hizmetlerin Cenâb-ı Hakk’a yakınlığa vesîle olacağını Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadis-i kudsîde şöyle ifâde buyurmuşlardır:

“Allâh Teâlâ kıyâmet gününde şöyle buyurur:

“–Ey Âdemoğlu! Hastalandım, beni ziyâret etmedin.”

Âdemoğlu:

“–Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyâret edebilirdim?” der.

Allâh Teâlâ:

“–Falan kulum hastalandı, ziyâretine gitmedin. Onu ziyâret etseydin, beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmiyor musun? Ey Âdemoğlu, beni doyurmanı istedim, doyurmadın.” buyurur.

Âdemoğlu:

“–Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurabilirdim?” der.

Allâh Teâlâ:

“–Falan kulum senden yiyecek istedi, vermedin. Eğer ona yiyecek verseydin, verdiğini benim katımda mutlaka bulacaktın. Bunu bilmez misin? Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, vermedin.” buyurur.

Âdemoğlu:

“–Ey Rabbim! Sen âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su verebilirdim?” der.

Allâh Teâlâ:

“–Falan kulum senden su istedi, vermedin. Eğer ona istediğini verseydin, verdiğinin sevâbını katımda bulurdun, bunu bilmez misin?” buyurur.” (Müslim, Birr, 43)

Kardeşlik ve diğergâmlıkta bir ufuk sergileyen şu âyet-i kerîme de çok câlib-i dikkattir:

“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. «Biz sizi Allâh rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimizden (O’nun azabına uğramaktan) korkarız.» (derler). İşte bu yüzden Allâh onları o günün fenâlığından esirger; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir.”
(el-İnsân, 8-11)

Hülâsa, hizmet ehli birbirine karşı kin, hased ve burûdet (soğukluk) gibi hizmetin feyiz ve heyecânını giderecek menfi duygulardan arınmalı, gönüllere inşirah veren ve onları olgunlaştıran muhabbetin feyizli zemîninden nasibdâr olmalıdır.

d. Kalbin Hâlık’tan Ötürü Mahlûkâta Sevgi, Şefkat ve Merhametle Dolu Olması

Kalb, ilâhî feyizlerle hâllenince, onda Hâlık’tan ötürü mahlûkâta hizmet arzusu doğar. Dostluğun merkezine Allâh ve Rasûlü’nü yerleştirenler, bütün mahlûkât ile dost olurlar. Böyle bir hizmet erinin yüreği, genişleyerek bütün mahlûkâtı içine alan bir “ganî gönül” yâni bütün mahlûkâtı kuşatan seyyar bir dergâh hâline gelir.

Hizmet, ancak zengin bir kalbî hayatla îfâ edilebilir ve bereketli semereler verir. İnsan bu hâle ulaşınca muhabbet odağı hâline gelir. Muhabbetle atılan tohum da ebedîdir. Bu bakımdan kendimizi öncelikle Cenâb-ı Hakk’ın ve Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in muhabbetiyle ihyâ edip, hayatımızı buna göre programlamamız gerekmektedir.

3. İHLÂS ve İSTİKÂMETİ MUHÂFAZA ETMEK

İhlâs ve istikâmet, hizmet ehlinin vazgeçilmez iki temel vasfı olmalıdır. Gerçek bir hizmet ehli olabilmek, Allâh Teâlâ’nın kuluna yüce bir lutfudur. Bu yüce nîmetin kadrini iyi bilmeli ve yapılan her işte ihlâs ve istikâmet üzere olmaya gayret etmelidir. Aksi hâlde bu nîmetin elden çıkabileceğini unutmamalıdır.

Allâh yolundaki hizmetlerde kendisine büyük ve mühim bir vazîfe tevdi edilmiş olanlar, bilhassa bu hususta daha dikkatli olmak zorundadırlar. Nitekim

yüksek bir dağın zirvesine tırmanan kimsenin de, ayağını bastığı yere ve tutunduğu dala daha çok dikkat etmesi gerekir. Zîrâ zirvelerde yanlış bir adım atmak veya çürük bir dala tutunmak çok daha tehlikelidir.

“...*Muhlisler büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar.*” (Beyhakî, Şuabu’l-îmân, V, 345) hadis-i şerifi de, bu gerçeğin en güzel bir ifâdesidir.

İhlâsla hizmet edenler, şeytan ve avenesinin hîle ve desiselerine karşı ilâhî teminat altındadırlar. Bu gerçek, âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilir:

“(İblis Cenâb-ı Hakk’a hitâben dedi ki:) **Senin izzet ve azametine yemin ederim ki, kullarının hepsini mutlaka azdıracam. Ancak onlardan ihlâsa erdirdiklerin müstesnâ.**” (Sâd, 82-83)

İhlâs, hizmetin sıhhatinin en mühim şartlarından. İhlâsın olduğu yerde tefrika, benlik ve ihtiraslar kaybolur. Böylece nefse pay çıkarma yolu tıkanmış olur; hizmet yolundaki engeller de asgarîye iner.

İhlâsın vesîle olduğu bereketin bir tezâhürü de bazı hayırların îfâsında ve bilhassa vakıf tesisinde müşâhede olunur. Bazı vakıflar, değişen şartlara rağmen vakfeden kimsenin para ve malının helâllîği ve niyetindeki ihlâs sâyesinde, asırlarca yaşar. Zaman zaman sekteye uğrasalar da birileri çıkıp onları yeniden ihyâ eder.

İhlâsın gâlip geleceğinden şüphe etmemek lâzımdır. Zîrâ ihlâslı gayretler korunur ve hiçbir zaman zâyî olmaz. İhlâslı ve sabırlı kimselerden oluşan nice az sayıdaki ordular, sayı ve tehzizat bakımından kendilerinden katbekat fazla olan ordulara Allâh’ın izniyle gâlip gelmişlerdir ki, bu durum da ihlâsın, zaferlerin temeli olduğunu göstermektedir. Bedir Gazvesi’ndeki muzafferiyet bunun en parlak misâlidir. Huneyn Gazvesi’nde ise, İslâm ordusunun -sayıca çok olmalarına güvenmeleri ve kendilerini beğenme duygusuna kapılmaları sebebiyle- ihlâsı zedelediğinden, başlangıçta kısmî bir hezîmet yaşanmıştı. Ancak, Allâh Rasûlü’nün ashâb-ı kirâmî ikâz ve irşâdî netîcesinde duygu ve düşüncelerine yeniden canlılık ve istikâmet veren Müslümanlar, netîcede zafere nâil olabilmişlerdi.

Hizmette ihlâsın en önemli nişânelerinden biri de, karşılığını ancak Allâh’tan beklemektir. Bunun en güzel nümûnelerini peygamberler ve Hak dostları sergilemişlerdir. Kur’ân-ı Kerim’de hemen her peygamberin dilinden nakledilen:

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Yaptığım bu dâvete karşılık ben sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum. Benim mükâfâtımı ancak âlemlerin Rabbi olan Allâh verecektir”³⁴ sözü, bu gerçeği açık bir şekilde ifâde eder.

Yâsin Sûresi’nde anlatılan **“Ashâb-ı Karye”** kıssası da, bunun en canlı bir misâlidir:

Hak dîne dâvet için Antakya’ya gönderilen üç elçiye, oranın halkı karşı çıkmış ve hattâ onları taşıyarak öldürme tehdidinde bulunmuşlardı. Onların bu îtiraz ve tehditlerini haber alan Antakyalı Habîb-i Neccar, koşarak halkının yanına gelmiş ve onlara şöyle seslenmişti:

“Ey kavmim! Şu elçilere tâbî olun. Sizden herhangi bir ücret istemeyen ve hidâyet üzere olan bu kimselere uyun!” (Yâsin, 20-21)

İşte bir hizmet insanı da, dünyaya karşı hırslı olmayıp maddî karşılıklardan ziyâde, ilâhî rızâyı hedeflediği takdirde hem Allâh Teâlâ’nın hem de hizmet ettiği insanların sevgisini kazanır. Nitekim şu hâdise bu gerçeği ne güzel ifâde eder:

Birgün, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e bir adam gelerek:

“–Yâ Rasûlallâh! Bana öyle bir amel söyle ki onu yaptığım zaman beni Allâh da, insanlar da sevsin.” dedi.

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona:

“–*Dünyaya karşı zâhid ol, ona rağbet gösterme ki Allâh seni sevsin. İnsanların ellerinde bulunan şeylere karşı zâhid ol, onları isteme ki insanlar da seni sevsin.*” buyurdu. (İbn-i Mâce, Zühd, 1)

Hülâsa, her işi Allâh rızâsı için yapma düşüncesi, hizmet ehlinin kalbinde bir şuur hâline gelmelidir.

Hizmette bulunan kimseler, Allâh’ın kendilerine ihsânda bulunduğu peygamberler, siddîklar, şehidler ve sâlihlerin izlediği yoldan, yâni istikâmetten ayrılmamalıdır. İnançta, sözde, amelde velhâsıl her hususta ilâhî rızâyı muvâfık davranmak demek olan istikâmete riâyet edenler, âyet-i kerîmede şöyle methedilmişlerdir:

“Şüphesiz, Rabbimiz Allâh’tır deyip sonra istikâmet üzere bulunanların (ölümleri ânında) üzerine melekler iner ve onlara: «Korkmayın, üzülmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!» derler.” (Fussilet, 30)

³⁴ Bkz. eş-Şuarâ, 109, 127, 145, 164, 180; Yûnus, 72; Hûd, 29.

Hizmet ehli, her şeyden önce etrafına sağlam bir karakter sergileyebilmelidir. Zîrâ insanlar, sağlam karakterli, vakarlı, örnek şahsiyetlere hayran olur ve onları örnek alarak peşlerinden gider.

İslâm târihi, bu hakîkatin sayısız tezâhürleriyle doludur:

Nitekim, Abbâsîler döneminde, sınırları hayli genişlemiş olan ülkenin bütün zenginlikleri devlet merkezi Bağdat'a akmıştı. Buna bağlı olarak da özellikle üst tabakada dünyâya meyledenlerin, zevk u safâya, eğlenceye ve lükse kapılanların sayısı bir hayli artmıştı. Öyle ki Halife Me'mun'un kızı ile evlenen Başvezir Hasan bin Sehl'in on dokuz gün süren düğünü, bu israf ve lüks çılgınlığının zirvesinde icrâ edilmişti. Devlet hazînesinden keyfi tasarruflarda bulunuluyor ve bir sefâhat azgınlığı yaşıyordu. Devletin sâhip olduğu bunca zenginlik ve ihtişâm, pek çoklarının gönlünü kendisine esir etmişti. Böyle esarete düşerek zayıf bir gönül ve cılız karakterler hâline gelenler de hiç şüphesiz, etraflarına hiçbir zaman müsbet bir örnek olamamışlar ve arkalarında silinmez bir iz ve hayırlı bir hatıra bırakamamışlardır.

Buna mukâbil o dönemlerde Bağdat'ta insanları Allâh'a dâvet eden, nefisleri tezkıyeye çalışan, gönülleri Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye istikâmetinde irşâd ve ihyâ eden, kendini Allâh yoluna adanmış ve bir takvâ hayâtı yaşayan Hak dostları da bulunmaktaydı. Abdullâh bin Mübârek, Süfyân-ı Sevri, Fudayl bin İyâz, Cüneyd-i Bağdâdî, Mâruf-i Kerhî ve Bişr-i Hafî Hazretleri gibi... Bu kıymetli zâtlar da, diğerlerinin, yâni zevk u safaya düşerek eriyip giden kimselerin aksine, yüksek bir ahlâk, fazîlet, letâfet ve feyizli bir hizmet sergilemişlerdir. Öyle ki, dünyevî saltanat ve ihtişâm, böyle Hak dostlarının gönüllerini hiçbir fiyata satın alamamış, dünyânın hiçbir mevkî ve makâmı onları mübârek gâyelerinden ve mukaddes vazîfelerinden ayıramamıştı. Onlar, maddecilik tûfânında boğulmak üzere olan kitlelerin âdetâ sığınağı ve barınağı gibiydiler. Sultanlar, vezirler, devlet erkânı, halkın bedenlerine ve cisimlerine hükmediyordu; ancak bu Hak dostları, gönüllere taht kurmuşlardı. Onlar, hiçbir maddî menfaat gütmeden halka fedâkârâne hizmet ediyor, vecd dolu îmân hâlleri gayr-i müslimlere bile tesir ediyordu.

Abbâsî halîfesi Hârun Reşid, kendi ihtişâm ve saltanatı içinde Rakka'da ikâmet ediyordu. Birgün oraya Abdullâh bin Mübârek Hazretleri geldi. Bütün şehir halkı onu karşılamak için şehir dışına çıktı. Halife neredeyse koca şehirde yalnız kalmıştı. Bu manzarayı balkondan seyreden Hârun Reşid'in bir câriyesi:

“–Bu da nedir? Ne oluyor?” diye sorunca oradakiler:

“–Horasan'dan bir âlim geldi. Adı Abdullâh bin Mübârek. Ahâlî onu karşılıyor.” dediler.

Bunun üzerine o câriye:

“–Gerçek sultanlık işte budur, Hârun’un sultanlığı değil! Çünkü Hârun’un sultanlığında polis olmadan işçiler bile bir araya toplanmıyor.” dedi.

Hakikaten târih boyunca böyle sâlih zâtlar, üstün karakter ve şahsiyetleri ile cemiyetteki mânevî canlılığı ve İslâm’ın haysiyet ve vakarını ayakta tutmuşlardır. Yüce Rabbimiz de onlardaki bu kuvvetli îmân ve yüksek ahlâka mukâbil, onları sevmiş ve kıyâmete kadar gelecek müminlere de sevdirmiştir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

“Îmân edip de sâlih amellerde bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allâh, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır. (Yâni onları herkese sevdirecektir.)” (Meryem, 96)

Bu bakımdan hizmet ehli, «el-Emîn» ve «es-Sâdık» sıfatlarına hâiz bir peygamberin ümmeti olduğu şuuruyla, sözünde ve özünde doğru (sıdk ehli) güvenilir bir kimse olmalıdır. Bütün bunlar, ancak istikâmet üzere bir kullukla gerçekleşebilir. Bu itibarla sıratı yürürcesine bir dikkat ile, gerek şahsî hayatında ve gerekse bulunduğu hizmetlerde hassâsiyet göstermelidir.

4. ŞEFKATLİ, MERHAMETLİ ve AFFEDİCİ OLMAK

Kâmil bir mümin, gönül insanıdır. Merhamet ve diğergâmlık, onun en belirgin vasfı ve tabiat-i asliyesidir. Merhamet, müminin kalbinde hiç sönmeyen bir ateş gibidir. İnsan rûhunun ulaşabileceği olgunluk semâsına çıkışın yolu, merhamet ve hizmet basamaklarından geçmektedir. Merhamet, îmânımızın bu âlemde şâhidi olan ve bizi kalben Rabbimize yaklaştıran ilâhî bir cevherdir.

Hizmet ehli, Cenâb-ı Hakk’ın **Rahmân** ve **Rahîm** esmâsını gereği gibi tefekkür ederek, hizmet verdiği mahlûkâta karşı şefkat ve merhameti esas almalıdır. Zîrâ hizmet, merhamet işidir. Bütün güzellikler, merhamet, şefkat ve tevâzû ile yapılan hizmetlerin netîcesinde elde edilir. Merhametin en belirgin alâmeti infaktır. Bu bakımdan hizmet ehli aynı zamanda cömert olmalıdır. Zîrâ yüksek ahlâk ve vasıflar, birbirlerini tamamlar. Merhametli insan cömert, cömert insan mütevâzî, mütevâzî insan ise gerçek hizmet ehli olur. Peygamber Efendimiz -sallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allâh Teâlâ cömerttir, ihsân sâhibidir; cömertliği ve yüksek ahlâkı sever...” (Suyûtî, el-Câmiu’s-Sağîr, I, 60) buyurmuştur.

Buna mukâbil kötü ahlâk ve çirkin vasıflar da birbirine bağlıdır. Merhamet ve şefkat mahrumu bir insan cimri, cimri insan kibirli, kibirli insan da hizmetten uzaktır.

Dolayısıyla güzel ahlâk ile kâbil-i te'lif olmayan kaba, kırıcı ve sert bir üslûb ile yapılan hizmetlerden hayır umulamaz. Özellikle insana hitâb eden eğitim, irşad ve tebliğ gibi hizmetlerde bu husus çok daha ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede Fahr-i Kâinât Efendimiz'e ve onun şahsında bütün ümmete hitâben:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“(Ey Habîbim!) Allâh'tan (sana gelen) bir rahmet sebebiyle, onlara yumuşak davrandın! Şâyet kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz onlar, etrafından dağılıp giderlerdi...” (Âl-i İmran, 159) buyurulmuştur.

Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de bir defasında Hazret-i Âişe -radiyallâhu anhâ-'ya şöyle buyurmuştur:

“–Ey Âişe! Allâh Rafîk'tır (rıfk sâhibidir), rıfkla (yumuşaklıkla) muâmeleyi sever. Sertliğe ve diğer şeylere vermediği sevâbı, rıfkla muâmeleye verir.” (Müslim, Birr, 77)

Yine Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, diğer bir hadîs-i şerîfte de:

“... Allâh Teâlâ, huşû dolu, hüznü, merhametli, insanlara hayrı öğretip Allâh'a itaat etmeye çağıran her kalbi sever. Katı, boş şeylerle meşgul olan, rûhunun tekrar kendisine iâde edilip edilmeyeceğini bilmediği hâlde bütün geceyi uykuyla geçiren ve Allâh'ı çok az zikreden her kalbe de buğzeder.” (Deylemî, Müsned, I, 158) buyurulmuştur.

Dînin zâhirî kısmı akılla; bâtînî ve derûnî kısmı, yâni özü ise gönülle telâkkî edilir ve öğretilir. İnsanları terbiye, sevk ve idârede merhamet ve muhabbet, daha bereketli bir netîce hâsıl eder. Çünkü kaba kuvvetle hâkim olunamayan nice insan, muhabbet ve merhamete râm olur.

Hakîkaten bir muallime duyulan muhabbet, ona olan bağlılığı ve öğrettiklerine alâkayı artırır. Zîrâ onun muhabbet ve merhametle yaklaşması, telkin edilenleri aklî bir mecrâdan ziyâde kalbî bir yoldan aktarmasını sağlar. Böylece telkin, muhâtabın ruhî temâyüllerine uygun bir muhtevâ kazanarak âzamî derecede şahsiyete inkılâb eder. Bu sebeple özellikle talebeye tesir için şefkat ve muhabbetle yak-

laşmak gerekir. Çünkü insan, muhabbet ve merhamete teslîm olur. Bu bakımdan yeryüzünün gerçek fâtipleri de, kalbleri fethedebilenlerdir.

Sevgi ve merhamet mahrûmu, benliğine düşkün idâreciler de, emri altındaki gönüllerine hükmedemedikleri için zoraki bir itaat temin etmeye çalışırlar. Bunun için de insanların hayatına zehir saçarlar. Dolayısıyla başarıları asgarî seviyede kalır. Böyleleri, ergeç nefretin girdabında boğulmaya mahkûm olurlar. Merhamet ve şefkat mahrûmu menfaatperest bir insanı idâreci yapmak, insanlığa zulmetmektir.

Zulüm; hakîkatte merhamet ve sevgiden nasipsizliğin bir eseridir. Bu iki yüce hasletten mahrûm olanlar, her zaman zulme meyledebilirler. Merhamet, muhabbetin meyvesidir. Sevgi temeline oturmayan bir âile yuvasında bile huzur, sükûn ve bereket olmayacağı gibi, muhabbetsiz bir hizmetten de hayırlı netîceler beklenemez.

Hizmete muhtaç insanlar, yaralı bir kuş gibidirler. Onlara fayda verecek olan, şefkat ve merhametle mezcedilmek sûretiyle ifâ edilen her türlü hayır hizmetleridir. Hizmette bu şefkat üslûbunu elde edebilmek için bizler de bir eğitime muhtâcız. Bu eğitimin özü ise, tasavvufî âdâb ve düsturların hâkim olduğu muhitlerin telkinlerine râm olmakla, yâni mânevî terbiye ile elde edilebilir.

Hakîkaten bir hizmet insanında “benlik” ve “iddia”, yerini aşk ve muhabbet terk etmelidir. Merhamet ağacının zarif, ince ve nâzik çiçekleri ancak böylece filizlenebilir. Muhabbet ve merhametle davranış mükemmelliğine ulaşanlar, etraflarında dâimâ maddî veya mânevî yardıma muhtaç muzdarip varlıklar ararlar. Zîrâ onlar, sefâlete düşenlerin ızdırâbını gönüllerinde hissederek.

Bütün müesseseler ve bilhassa mânevî eğitim verenler, birer şefkat, fedâkârlık ve hizmet mektebi olmalıdır. O duvarların içinde kuru bilgiler yığınınından ziyâde, merhamet ve hizmetin aşk ve heyecânı yer almalıdır. Zîrâ talebesine muhabbeti aşıl原因amayan duygusuz bir muallim; cemaatine îmânın aşk ve vecdini hissettiremeyen, minik ve mâsum yüreklere Kur’ân sevgisini tattıramayan bir imam; işçisini veya emri altındaki koruyamayan ve onlara merhamet kanatlarını açamayan bir işveren, gönülleri ilâhî rahmetten mahrûm merhamet fukarâlarıdır. Hasta, sakat, mahrûm ve kimsesizlerin ızdırapları karşısında duygusuz kalanlar da, hizmetten nasipsiz hodgâm kimselerdir.

Hatırdan çıkarmamak lâzımdır ki, Allâh -celle celâluhû-, gönlü kırıkların ve mazlumların yanındadır. Bu dünyada beşerî adâletten binbir hîle ile yakayı kurtaranlar, birgün “Hâkimlerin Hâkimi” olan Allâh Teâlâ’nın huzûrunda çâresizce boyun büküp hesap verecekler ve netîcede hüsrâna uğrayacaklardır.

Kâh bir cezâ hâkimi, kâh bir cellat tavrı takıman, kibir ve azametinden yanına yaklaşıl原因amayan, muhabbet ve şefkat yerine kızılcık sopasıyla Kur’ân öğret-

meye kalkarak gönüllere soğukluk aşıl原因an gâfil muallim ve idârecilerin gayretleri, ancak boş bir yorgunluktan ibârettir.

Bütün müminler ve bilhassa hizmet emânetini yüklenmiş olanlar, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şu dehşetli ikâzını aslâ hatırlarından çıkarmamalıdır:

“Size cehennemliklerin kimler olduklarını söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimseler.” (Buhârî, Eymân, 9)

Gül ve çiçek manzaraları, en haşin ve nâdân bir insanı bile tebessüm ettirdiği gibi, insanlara rehberlik yapan kimseler de böyle gül tabiatlı olmalı, en katı kalpleri bile yumuşatıp, en abûs çehreleri gülümsetebilmelidirler.

Allâh Teâlâ'nın sıfatlarından birisi de onun affediciliğini ifâde eden “el-Afûv” ism-i şerîfidir. Bu itibarla hizmet ehli de affedici olmalıdır.

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“(Ey Rasûlüm!) Affedici ol! (Aklen ve şer’an) iyi ve güzel olan şeyleri emret! (Delil kabul etmeyen ısrarcı) câhillerden yüz çevir.” (el-A’raf, 199)

Affetmek, Allâh’ı sevip O’nun ahlâkı ile ahlâklanmanın tabî bir netîcesidir. Hâlık’ın nazarı ile mahlûkâta bakış, affin zemînini hazırlar. Affin fermânını yazan ise kalbdır. İlâhî neşve ile dolmak isteyenler, gönül bahçelerinden af râyihaları yayanlardır. Zîrâ affederek kendi affımıza zemin oluşturabiliriz. Affedemeyen insan, hakîkatte kendini helâk etmiş olur.

Affetmek, cezâlandırmaya muktedir olduğu hâlde bir kimsenin suçluyu bağışlayabilmesidir. Bu bakımdan gerçek meziyet, nefsin galebesine mânî olup affi tercih edebilmektir. İşte Mekke Fethi’ndeki umûmî af fermânı, bu mânâda ne azametli bir tebliğdir.

Ayrıca hizmet ehli, insanların ayıplarını araştıran değil, ayıp ve kabahatlerini setreden (örtten) olmalıdır. Nitekim Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim arkadaşının ayıbını örterse, Allâh da kıyâmet günü onun ayıbını örter. Kim ki müslüman kardeşinin ayıbını açığa vurursa Allâh da onun ayıbını açığa vurur. Hattâ evinde bile olsa onu ayıbıyla rezil eder.” (İbn-i Mâce, Hudûd, 5)

“Kim mümin kardeşini bir kusurla ayıplarsa o kusuru işlemedikçe ölmez.” (Tirmizî, Kıyâme, 53) buyurmuştur.

5. İSTİŞÂRE İLE HAREKET ETMEK

Hizmette istişâre ile hareket etmek, ilâhî bir emir ve mühim bir sünnettir. Cenâb-ı Hak, Rasûlü'ne hitâben:

“(Yapacağıın) işlerde onlarla (müminlerle) istişâre et. (Bir işe) azmettiğın zaman da, artık Allâh’a tevekkül et. Muhakkak ki Allâh, kendine tevekkül edenleri sever.” (Âl-i İmrân, 159) buyurmak sûretiyle Rasûlullâh'ın şahsında bütün müminlere istişârenin ehemmiyetini bildirmiştir.

Müminlerin önemli hususlarda birbirleriyle istişâre hâlinde bulunmaları gerektiğini de **“Onların işleri, kendi aralarında istişâre iledir.”** (eş-Şûrâ, 38) âyetiyle beyân buyurmuştur.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, önemli gördüğü hemen hemen bütün işlerinde ashâb-ı kirâm ile istişâre ederlerdi. O, her mevzû ve hâdisede vahiyle teyid edildiği hâlde ümmete misâl olsun diye istişâreyi tercih ederdi. Nitekim Bedir ve Hendek Gazveleri'nde düşmanla nerede ve nasıl mücâdele edileceğini istişâre ile tâyin etmiştir. Hattâ Uhud Gazvesi hakkında da kendi arzusu “savunma harbi” olmasına rağmen, istişârenin netîcesi, düşmanı Medîne dışında karşılama şeklinde tezâhür ettiği için, bu görüşe uymuş ve onunla amel etmiştir.

İnsan dâimâ hissiyâtının tesiri altındadır. Onunla düşünür ve karar verir. Bu bakımdan hizmet ehlinin istişâreyle hareket etmesi, hizmetlerin doğru ve bereketli olmasını temin eder.

Lâkin istişâre edilecek şahısların, akıllı, bilgili ve takvâ sâhibi olmalarının yanısıra, geçim ehli ve ekip çalışmasına kâbiliyetli olmaları da mühim bir esastır. Umûmiyetle birçok aklın, bir tek akıldan daha doğru karar vereceği âşikârdır. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu gerçeği:

“İstihâre yapan hüsrâna uğramaz, istişâre eden pişmân olmaz, iktisadlı olan fakir düşmez.” (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 280) sözleriyle beyân buyurmuşlardır.

İstişâre aynı zamanda, istişârede bulunulan kimselere bir değer verildiğini de gösterir ki bu, onların hizmete daha büyük bir muhabbetle omuz vermelerine vesîle olur. Diğer taraftan hizmet ehlinin benlik duygusunu da asgarîye indirerek, yaptığı hizmetle böbürlenme âfetinden korur. İstişâreye tenezzül edilmemesi ise kendini etrafındaki kardeşlerinden üstün görme mânâsına gelen kibir ve ucup hastalıklarının bir alâmetidir.

İstişârenin netîcesi mutlakâ tatbîk edilmelidir. Samîmiyetsiz, âdet yerini bulsun diye baş sallayarak yapılan istişâreler, fayda yerine zarar getirir. İstişâre, o işe ehil kimselerle yapılmalı, ayrıca herkes çekinmeden fikrini açıkça söylemelidir ki hakikat ve rahmet tahakkuk etsin. Ancak istişâre edilecek şahıs, danışılacak mevzuda ehil bir kimse olmazsa, bu durumda netice, isâbetsiz ve yanlışlarla dolu

olur. Dolayısıyla, tıbbî bir meselenin bir hukukçuya danışılarak halledilmeye çalışılmasındaki garâbet cinsinden vebâli mûcib hatâlara meydan verilmemelidir.

Kendisine danışılan şahsın sadece istişâre olunan meseledeki dirâyeti yetmez. O aynı zamanda ahlâklı ve her türlü garazkârlıktan berî olmalıdır. Aksi hâlde muhâtabı yanıltma ihtimâli vardır ki, bu takdirde istişâreden umulan hayrın zıddı tahakkuk eder.

Diğer taraftan istişârede saplantı hâlindeki peşin hüküm ve düşüncelerden sakınmalı, muhâtabı sıhhatli bir muhâkeme ve tarafsız bir zihniyetle dinlemelidir.

Bir hizmet insanı, hizmetteki kardeşlerinin hazzını, kendi hazzına tercih etmesini de bilmelidir. Israrla bütün hizmetleri yalnız ben yapayım düşüncesinde olanlar çabuk yorulurlar, sadırları daralır, görüşleri değişir. Herkesi küçük görmeye başlarlar. Hubb-i riyâset, yâni baş olma sevdâsının esiri olurlar.

Böyleleri hakkında Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurur:

“Allâh Teâlâ bana: «Birbirinize karşı öylesine alçak gönüllü olun ki, hiçbir kişi diğerine karşı haddi aşıp zulmetmesin. Yine hiçbir kimse, bir başkasına karşı böbürlenip üstünlük taslamasın.» diye vahyetti.” (Müslim, Cennet, 64)

Bu bakımdan gerçek ve olgun bir hizmet insanı, fânî varlığından sıyrılmış bir hâlde kendisini hizmet kervanının en gerisinde kabul eden bir gönül neferidir.

6. HİZMET EDİLEN MUHÂTABI İYİ TANIMAK

Mahlûkât arasında en mükerrem bir şekilde yaratılan insana, saygı ve tâzimle yaklaşmak îcâb eder. Zîrâ onun kalbi, nazargâh-ı ilâhîdir. Bu itibarla insana yapılacak hizmetlerde hassas davranmak, hizmetin semeresi ve ecri bakımından son derece mühimdir. Hizmeti kaba ve kırıcı bir üslûb ile ifâ etmek, sâhibine ecir kazandırmayacağı gibi, aksine onun günâha girmesine bile sebep olabilir. Çünkü kırılan gönlü yapmak, maddî bir şeyin tamirine benzemez. Maddeyi yıkmak ve yeniden yapmak kolaydır. Ancak insanın kalbi kırılınca, o gönlü yeniden kazanmak pek zor bir iştir.

Bir kelâm-ı kibârda şöyle buyrulur:

Kendini bilenler şu üç zümredir:

a. İlâhî kudret akışlarının şi’riyetine meftûn olarak rüzgarı bile incitmeyenler.

b. İsim ve sıfatlarını söylemekten bile hayâ edecek kadar mahviyet sâhibi olanlar.

c. İbâdullâhı istihkar etmeyerek, yâni Allâh'ın kullarını hor ve hakîr görmeyip engin bir tevâzu içerisinde türâbileşerek mahlûkâta Hakk'ın şefkat ve merhamet nazarıyla bakanlar.

Hizmetlerde muhâtabı iyi tanımak, en az hizmet kadar ehemmiyetlidir. Zîrâ isâbetli hizmet, ancak bu şekilde mümkün olabilir. Meselâ vaktiyle zengin-ken sonradan muhtaç duruma düşüp hâlini arz etmekten hayâ eden bir kimseye yapılacak yardım ve hizmetin şekliyle, ihtiyaçlarını rahatça ifâdeye alışagelmış kimselere karşı yapılacak muâmele aynı değildir.

Bir müslüman, peygamberlerdeki fetânet (kalbe bağlı akıl, firâset ve basîret) sıfatından hisse alıp, akıl nîmetini en verimli bir şekilde kullanmalıdır. Kime, neyi, ne zaman, nerede ve nasıl söyleyeceğini ve ne şekilde davranacağını bilmelidir. Meselâ, Câfer-i Tayyâr -radiyallâhu anh-'ın, Habeşistan kralı Necâşî'ye İslâm hakkında bilgi verirken tâkip ettiği ince üslûb, bir müslümanın firâsetini göstermesi bakımından pek ibretlidir. Hristiyan olan Necâşî, Câfer-i Tayyâr -radiyallâhu anh-'ın Kur'ân-ı Kerîm'den birkaç âyet okumasını talep ettiğinde o, ilk başta inkârcılara meydan okuyan Kâfirûn Sûresi'ni değil, içinde Hazret-i İsâ ve annesinden övgüyle bahsedilen Meryem Sûresi'ni okudu. Okunan bu âyetlerden son derece etkilenen Necâşî, elindeki değnekle yere bir çizgi çekti ve:

“–Bizim dînimizle sizin dîniniz birbirine işte bu kadar yakınmış!” dedi. Bir müddet sonra da İslâm ile şereflendi.

Hizmetin ifâsında olduğu gibi, hizmet emânetini ehline verebilmek için de muhâtabı çok iyi tanımak zarûrîdir. Nitekim Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ordu kumandanı olabilecek kâbiliyetteki bir sahâbiyi, elçi olarak göndermediği gibi; ilim, tebliğ ve gönül insanları olan Ashâb-ı Suffe'yi de kumandan olarak tâyin etmemiştir. O, bu vazîfeleri tevdi ederken muhâtaplarının şahsiyet, kâbiliyet, dirâyet, liyâkat ve hattâ vücûd yapılarını bile göz önünde bulundurmıştır.

Burada önemine binâen, insan terbiye ve eğitimiyle alâkalı birkaç husûsu hatırlatmak faydalı olacaktır.

En zor hizmet, insan eğitimidir. Zîrâ terbiye olmamış bir nefis, kişiyi dâimâ kötülüğe yönlendirir. Allâh Teâlâ insan fitratına **fücûr ve takvâ** temâyüllerini yerleştirmiştir. Bu bakımdan daha çocukluğundan itibaren bu iki temâyülün tezâhürleri onda görülmeye başlar. İnsanın saâdeti, günâha temâyülün engellenip takvânın güçlendirilmesiyle mümkün olur. Bunun yolu da terbiyedir. En vahşî hayvanları eğitmek bile nefsine mağlûb bir insanı eğitmekten daha kolaydır.

Eğitim (terbiye) hizmeti, bir peygamber mesleğidir. Eğitimci olmak için hissiyat ve duyguların güçlü olması lâzımdır. Çünkü talebeyle irtibat kurarken, onların

duygularını anlamalı, değerlendirmeli ve ona göre muâmele etmelidir. Bu, bir doktorun tedâviden önce teşhise, yâni ağrı ve sızının sebebini kavramaya mecbur olması gibi bir keyfiyettir. Unutmamak gerekir ki, ancak problemi çözülen insan kazanılabilir.

İnsanların istîdâdları birbirinden farklı olduğu gibi, zaafı da muhteliftir. Bu sebeple eğitimcinin âdetâ bir ruh doktoru titizliğiyle insana yaklaşması gerekir. Birine faydalı olan bir söz ve davranış, bir başkasına zarar verebilir. Bu yüzden eğitiminden mes'ûl olduğumuz insanların karakterlerini çok iyi tanımamız lâzımdır.

Diğer taraftan telkinin zaman ve dozu da iyi ayarlanmalıdır. Sert bir cismi belli bir istikâmette bükerken onun kırılma ihtimâlini dikkate aldığımız gibi nefsanî kâbiliyet ve temâyülleri kuvvetli olan bir kimseyi de bu illetten kurtarmak için aceleci davranmamak lâzımdır. Muhâtabın tepki göstereceği dereceye kadar dozu arttırmamaya dikkat etmelidir. Dolu bir kabı eşit hacimdeki bir başka kaba ânî bir sûrette boşaltırsanız, yarısını ziyân eder, dışarıya dökersiniz. Lâkin tadrîc kanununa riâyet ederek, yâni acele etmeden, yavaş yavaş hareket ederseniz, elinizdeki kaptan varsa onu eksiksiz olarak diğerine aktarabilirsiniz. İnsan terbiyesinde de bu fizik kanununun ehemmiyeti inkâr olunamaz. Bu demektir ki, bir insanı yönlendirip terbiye etmek her şeyden önce sabra ve muhâtabı istîdâdları itibâriyle mükemmel bir sûrette tanımaya bağlıdır.

Gerçekten eğitimci, talebesinin karakter ve istîdâdını elindeki tesbih taneleri gibi tanımalı, kimin neye kâbiliyeti varsa, onu o yönde geliştirmeye gayret etmelidir. Meselâ, şâirliğe istîdâdı olan bir kimseyi, insan rûhunun derinliklerine yönlendirmek icâb eder. İdâreci olmaya istîdâdlı kimseye ise sevk ve idârenin nasıl yapılacağı, işi ehline vermenin gereği, merhametli davranmanın lüzûmu ve adâlet gibi hususlar telkin edilmelidir. Diğer meslekî kâbiliyetler de bunun gibidir. Ancak toplum için zarûrî olan bu kâbiliyetlerin her birinin eğitim tarzı farklı farklıdır.

Eğitim hizmetleri, insandaki beden-rûh ve akıl-kalb arasındaki hassas dengeye dikkat edilerek plânlanmalıdır. Şâyet insanın sadece aklına hitâb edilirse menfaat, makam, dünyevî hevâ ve hevesler ağır basar ve rûhî tekâmül ihmâl edilmiş olur. Böyle yetiştirilen insan, neticede servet, şöhret ve şehvetin kulu hâline gelir. Fakat akıyla birlikte onun kalbi de eğitilebilirse, fitratında mevcut olan temâyüllerin Hak yoluna yönlendirilmesi ancak o zaman mümkün olabilir. Şuna dikkat edilmelidir ki, kalbe erişmeyen bilgi, irfâna dönüşmez. İrfandan mahrûm bir bilgi ise sâhibini dalâlete sürükleyebilir. Mânevî duygular ve fazîletlerle techîz edilemeyen insan, sürekli kötülüğü emreden nefsinin kaba kuvvetine terk edilmiş olur.

7. İTİDÂLİ MUHÂFAZA ETMEK

Her işte olduğu gibi hizmette de îtidâle riâyet etmek, son derece mühimdir. Hizmet ehlinin, hizmet adına çoluk-çocuğunu, anne-babasını ve rızkını kazandığı işini bir kenara bırakıp ihmâl etmesi nasıl doğru değilse, bunları bahâne ederek hizmetten geri durması da aynı şekilde mahzurludur.

Allâh Teâlâ, ümmet-i Muhammedi îtidâl üzere bulunmakla tavsif etmiş ve:

“Böylece sizi orta (îtidâl üzere, ifrât ve tefritten uzak, âdil) bir ümmet kıldık...” (el-Bakara, 143) buyurmuştur.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de:

“İşlerin hayırlısı, (ifrât ve tefrite düşmeden) îtidâl üzere olandır.” (Beyhaki, Şuabu'l-Îmân, V, 261) buyurmak sûretiyle, ümmetine her hususta nasıl davranmaları gerektiğini gösteren bir ölçü sunmuştur.

Yine bir hadîs-i şerîflerinde:

“Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırıldığı zaman, hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır. Herhangi biriniz, kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın.” (Buhârî, İlim, 28) buyurmuşlardır.

Bu âyet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, dünyevî ve uhrevî her işte dengeyi muhâfaza etmek, Allâh ve Rasûlü'nün koyduğu müstesnâ bir ölçüdür. Bu ölçüye riâyet edildiği takdirde gerek ferdî ve gerekse ictimâî huzur, sükûn, âhenk ve intizâmın gerçekleşeceği muhakkaktır. Bu bakımdan hizmet ehli, bir denge insanı olmalıdır. Meselâ bir vâiz efendi, ezan ile birlikte vaazını bitirmelidir. Bütün cemaatin hissiyatını dikkate alarak onların ibâdet huzuruna hâlel getirmemelidir. Zîrâ vakti dar olan kimselerin, bilhassa memur kardeşlerimizin durumlarını göz önünde bulundurulmalıdır. Bu itibarla hizmet insanı, gönlü ve aklı basîret nûruyla parıldayan, engin görüşlü ve firâsetli olmalıdır. Muhabbetinde, buğzunda, iltifatında, tenkidinde, methinde ve zemminde ölçüyü kaçırmamalı, orta bir yol üzere bulunmalıdır. Lâubâliliğe varmayan bir samîmiyet ve kibre düşmeyen bir vakar sâhibi olmalı, mütevâzî olmakla berâber, zillet çukuruna da düşmemelidir.

Hizmet ehli, idâresi altında bulunan kimselere karşı müşfik, âdil ve inşafî olmalı, kaldıramayacakları bir vazife yüklemeyip, herkesi gücü nispetinde değerlendirmelidir. Ayrıca adâleti gözetmenin, herkese eşit davranmak değil, hakkı neyse onu vermek olduğunu bilmelidir. Adâleti zedeleyecek her türlü davranıştan da kaçınmalıdır. Zîrâ âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Kendinizin, ana-babanızın ve yakın akrabâlarınızın aleyhinde bile olsa, Allâh için doğru dürüst şahidlik yaparak, adâleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun! Hakkında şahidlik yaptığınız kimse zengin de olsa fakir de olsa böyle davranın. Çünkü Allâh, ikisine de

(sizden) **daha yakındır**, (hâllerini daha iyi bilir). **Şu hâlde, sakın âdil davranmaktan yüz çevirip nefsin arzularına uymayın. Eğer dilinizi eğip bükerek** (gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir) **veya büsbütün ondan yüz çevirirseniz** (başınıza geleceği siz düşünün!) **Zîrâ Allâh, yaptığınız her şeyden hakkıyla haberdârdır.**” (en-Nisâ, 135)

Îtidâle riâyet, idârecilikte daha büyük bir ehemmiyet arz eder. Bu, aynı zamanda o kişinin dirâyet ve firâsetini de gösterir. Sahâbe-i kirâmdan, Mısır’da başarılı bir vâililik vazifesi icrâ etmiş olan Amr bin As -radiyallâhu anh-’a bu başarısının neye bağlı olduğu sorulduğunda o, şu cevâbı vermiştir:

“–Etrâfimdaki her bir insanla aramda bir ip varmış gibi düşünürüm. Bu ip gerilip kopma noktasına yaklaşıncaya, onu biraz gevşetirim. Gereğinden fazla gevşediğini hissettiğim anda ise onu hemen gererim. Böylece bütün insanlarla ilişki mi muvâzene içinde devâm ettiririm.”

Çünkü disiplin adına, emri altındakilere zulmetmek hiçbir zaman tasvib edilemez. Ancak hayatta disiplinsizliğin, anarşi doğurduğu da bir gerçektir. Bu ise, mal, hizmet ve zaman israfına sebebiyet verir. İsrâf da, felâket ve çöküşün davetçisidir. Endülüs fâtihî Târık bin Ziyâd, İspanya’ya girerken üzerinde yamalı elbiseler vardı. Fakat gönül ve rûhunun nâil olduğu şecaat ve muzafferiyet, gözleri kamaştırıyordu. Neticede onun bu hâli, muazzam bir medeniyete vasıta oldu. Fakat Endülüs’ün târihten silinişinde son devlet olan Benî Ahmer’in hükümdarı Abdullâh-ı Sağîr, mağlûbiyet ve hüznle vatanını terk ederken atının eyeri ve mahmuzları dahî altındandı. Demek ki muvaffakiyet ve imkânlarda îtidal kaybolup israf başladığında orada yenilgi ve yok oluş da başlamaktadır. Bundan sonrası ise çâresi olmayan boş bir pişmanlık... Nitekim Abdullâh-ı Sağîr, düşmanlara teslim ettiği memleketinden annesiyle birlikte uzaklaşırken Padul tepesinde durarak son kez Gırnata’ya bakmış, alevler içinde yanan bu inci gibi İslâm yurdunu ve İslâm sanatının hârikası olan el-Hamrâ sarayını seyrederken gayr-i ihtiyârî iç çekerek hıçkırıklarla ağlamaya başlamıştı. Onun bu hâli üzerine annesi de, çatık kaşlarla şu târihî cevâbı vermişti:

“–Ağla ey gâfil, ağla! Erkekler gibi muhâfaza edemediğin şu mübârek yurdun için şimdi kadınlar gibi ağla!..”

Şu hâdise münâsebetiyle bu târihten sonra o tepe «Arab’ın son âhı» ya da «Arab’ın âh tepesi» mânâsında bir isimle yâd edilir olmuştur.

Bu ibretli târihî hakîkatten de anlaşıldığı gibi lâyıkiyle korunmayan emânetler israf edilmiş, israf edilen emanetler de zayî edilmiş olmaktadır. Nitekim Endülüs Devleti yıkıldıktan sonra sadece İspanya toprakları elden çıkmakla kalmamış, İslâm medeniyetinin semeresi olan nice muhteşem eser yok olmuş ve ne hazindir ki yaklaşık bir milyon el yazması kitap yakılıp kül edilmiştir.

Dolayısıyla hizmet insanı, üzerindeki emânetleri liyâkatli bir şekilde ve yerinde kullanmayı bilmelidir. Kendi şahsî mal ve mülkünü nasıl israftan kaçınarak sahiplenirse, ona emânet edilen umûmun mal, mülk, eğitim ve hizmetlerinde de israftan son derece kaçınmalıdır.

İsrâfı, sadece elimizdeki mal ve mülkü çarçur etmek şeklinde düşünmemeliyiz. Âyet-i kerîmede buyurulan:

“Allâh israf edenleri sevmez!..” îkâzını hayatımızın bütün safhalarına taşımalıyız.

Bu meyanda vazifesinin ehemmiyetini idrâk eden bir hocaefendi de, aslâ talebesinin zaman ve enerjisini israf edemez, etmemelidir.

Bilmeliyiz ki, ömrü boş geçirmek bir israftır. Elimizdeki yüce emanetleri muhafaza etmemek bir israftır. Hele insanın eğitiminde onun varlıkların en şerefli olması istikametinde yetiştirilmeyip ziyân edilmesi, israfların en büyüğüdür.

Dolayısıyla insanın eğitim ve terbiyesinde son derece hassas olmalıdır. Onu, yüce yaratanın hilkatte arzu ettiği bir kul olarak, yâni bu kâinat kitabını okuyan, ondaki ilâhî nizam ve âhenk ile kudret akışlarını seyrederek ince ve derin bir tefekkür ikliminde îmânını ihsâna erdirebilen bir kâmil gönül olarak yetiştirmelidir. Bir bakıma vasıfsız ve sığ kitleler değil, İslâm'ın, asr-ı saâdette ortaya koyduğu kıvamı taşıyan şahsiyetler inşâ etmeliyiz. Yoksa bunca milyar insanlık âlemindeki gerçek insana olan susuzluk bir türlü dindirilemez...

Bütün iş, şu âhir zamanda bir insan daha yetiştirmek... Yeni doğan neslin içine düştüğü sayısız yangından birkaç evlâdı olsun kurtarabilmek... Kimbilir elimizin uzandığı kimseler, belki yarınların Fâtihleri, Yavuzları, Süleymanları, Sinanları olacak!.. Belki Pîrî Reisleri, İbn-i Kemâl Paşaları, Akşemseddinleri, Aziz Mahmud Hüdâyîleri olacak!..

Bir millet böyle dâhîler yetiştirebildiği ölçüde büyük millet olur ve hayatiyetini devam ettirir. Nitekim Osmanlı beyliği, Anadolu'da kurulan en küçük beylik olmasına rağmen sahip olduğu büyük şahsiyetler nispetinde büyüdü, büyüdü ve üç kıtayı kuşatan ulu bir çınar oldu... Daha sonra ise kocaman bir imparatorluk olmasına rağmen ufku dar, yâni sırf menfaatine râm olmuş, milletin istikbâlini değil, kendi mevkiini düşünen, şahsiyeti zaafa uğramış kimselerin elinde küçüldü, küçüldü ve neticede târihin tâlihsiz sayfalarında kaldı...

Vazifesi itibâriyle gerçek bir hizmet insanı, maddî ve mânevî bir veznedar gibidir. Zîrâ her şeyin sâhibi Cenâb-ı Hak'tır. Bizlere bahşedilen zâhirî ve bâtınî ne varsa hepsi O'nun yüce lutfundandır. Hepsinin de yarın ayrı ayrı hesabı verilecektir. O hesabın neticesinin azâb olmaması için, Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde biz kullarını şöyle îkâz buyurur:

“Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allâh israf edenleri sevmez.” (el-En'am, 141)

“Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allâh israf edenleri sevmez.” (el-A'raf, 31)

“Saçıp savuranlar, hiç şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.” (el-İsrâ, 27)

İsraf, nefsimize dönük aşırı harcamalar ile hizmetteki yersiz maddî ve mânevî harcamalardır. Ancak yerinde ve Allâh için yapılan harcamalar, israf değildir. Bilâkis ne kadar fazla ve çok olursa, Hak indinde o kadar makbul ve ecre şâyân olur. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“(Ey Rasûlüm!) Sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. De ki; «İhtiyaç fazlasını». Allâh size âyetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz.” (el-Bakara, 219)

Hâsılı bütün bu hususlarda en güzel şey, îtidal ve dengeyi muhafaza etmektir. Yâni maddî ve mânevî bütün emânet ve hizmetlerde denge ve îtidali sarıyan en tehlikeli unsur olan israftan son derecede sakınmak zarûrdir.

Îtidâli bozan en mühim âmillerden biri de öfkedir. Öfke bir acizliktir. Akli dengenin kısmen zaafa uğramasıdır. İnsanın zayıflık ve liyâkatsizliğinin bir ifâdesidir, âdetâ nefse pirim vermektir. Bu itibarla hizmet ehli, öfkesini yutabilmelidir.

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün ashâb-ı kirâma:

“–Siz aranızda kimi pehlivan addedersiniz?” diye sordu.

Ashâb:

“–Yiğitlerin yenmeye muvaffak olamadığı kimseyi!” deyince, Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Hayır! Gerçek pehlivan, öfkelenildiği zaman nefesine hâkim olabilen kimsedir.” (Müslim, Birr, 106) buyurdu.

Hakîkaten, sonu pişmanlık olan en yanlış kararlar, umûmiyetle öfke anında verilen kararlardır. Bu gerçeğe binâen Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- diğer bir hadîs-i şerîfte:

“Hiç kimse öfkeliyken iki kişi arasında hüküm vermesin.” (Müslim, Akdiye, 16) buyurmuşlardır. Hattâ kendisinden nasihat talep eden bir sahâbîsine de üç defâ peş peşe “Gazaplanma!” (Buhârî, Edeb, 76) tavsiyesinde bulunmuşlardır.

İnsanın türlü hâlleri vardır. Bazen öfkeli, bazen neşeli olur. Herhangi bir haksızlığa sebep olmamak için, öfkeli iken hemen karar vermemelidir. Öfkelenen kimse, Peygamber Efendimiz’in tavsiyesi üzere, ayaktaysa oturmalı, oturuyorsa biraz uzanmalı, yine sâkinleşmezse abdest almalıdır. Kızgınlığı geçip iyice sakinleştikten sonra karar vermelidir. Zîrâ öfke ânında ekseriyetle denge bozulur, muhâkeme zaafa uğrar. Kul hakkına riâyet edilemez. Hizmet ehli, her zaman, muvâzene, nezâket ve zarâfetine dikkat etmelidir.

Eğitim hizmetlerinde insanların içinde buldukları rûhî yapının çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Nasıl ki kendisini psikolojik olarak iyi hissetmeyen bir pilota uçuş izni verilmezse, aynı şekilde öfkeli veya morali bozuk olan bir muallimin derse girmesine de müsâade edilmemelidir. Diğer taraftan öfkelenen muallim de, öfkesinin sebebini araştırmalı ve en kısa sürede sâkinleşmeye çalışmalıdır. Tâlim, îkaz ve nasihatlerini sükûnetle yapmalı, muhâtablarını kırıp rencide edecek aşırılıklardan sakınmalıdır. Bağırıp çağırarak yapılan azarlamalar bir zâfiyet tezâhürüdür ve insana yakışmayan bir tavidir.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede:

“Yürüyüşünde tabîî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeb sesidir.” (Lokmân, 19) buyurmakla sözün söyleniş üslûbundaki nezâkete dikkat çekmektedir.

Toplum içindeki bir şahsı hoş olmayan bir şeyden men etmek lüzûmu hâsıl olduğunda, onun şahsiyetini rencide etmemek için kusûru, ortaya söylemeli veya kendine izâfe ederek ifâde etmelidir. Nitekim Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, muhâtabının hatâsını yüzüne vurmuyup, ince bir sitemle:

“Bana ne oluyor ki sizi böyle görüyorum.” buyurarak bir gönül hassâsiyeti sergilerdi.

İşte böyle bir üstün ahlâk içerisinde yetişen âbide şahsiyetler, târih boyunca halkın en aşağı tabakasından devlet başkanlarına kadar hemen herkese yön vermişlerdir. Bir misâl olması bakımından Şeyh Edebalî Hazretleri’nin, Osman Gâzî’ye ve onun şahsında bütün devlet adamlarına ve hattâ en alt kademedeki en üst kademedeki her bir idâreciye yaptığı şu tavsiyeleri, ne kadar derin ve mânâlıdır:

“Ey oğul! Beysin! Bundan sonra:

Öfke bize; uysallık sana...

Güceniklik bize; gönül almak sana...
Suçlamak bize; katlanmak sana...
Âcizlik, yanılğı bize; hoş görmek sana...
Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adâlet sa-
na...

Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana..."

Ey oğul!

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana...

*Tembellik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..."*³⁵

İşte bütün bunlar, hizmet ehlinin tâkip etmesi gereken birer îtidâl ölçüsüdür.

8. KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİM VE ÖĞRETİMİYLE İLGİLİ HİZMETLERE BİRİNCİ DERECEDE EHEMMİYET VERMEK

İnsanlığa hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm, Allâh Teâlâ'nın biz kullarına göndermiş olduğu ilâhî bir emânettir. Bu emâneti nefsimizden başlayarak Allâh'ın kullarına taşıyabilmek, en mühim hizmetlerin başında gelir. Nitekim hadîs-i şerîfte:

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğretendir." (Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 21) buyurulmuştur.

Bir insana yapılabilecek en büyük hizmet, onun ebedî istikbâlini kazanmasına yardımcı olmaktır. Bunun yolu da onu istikâmet üzere bir kulluğa yönlendirebilmektir ki bu da ancak Kur'ânî duygularla istikâmetlenmek ve ahlâklanmakla mümkün olur.

Kur'ân, muzdarip rûhlara, yorgun gönüllere şifâ ve tesellî bahşedici ilâhî hikmetler menbaidir. Yüce Rabbimiz, ilâhî kelâmını tüm insanlığa şöyle takdîm eder:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllere bir şifâ, müminler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir." (Yûnus, 57)

³⁵ Edebali Hazretleri'ne âit bu nasihatlerin devâmı için bkz. sf. ... (mizanpajdan sonra konacak)

Kur'ân-ı Kerîm, kıyâmete kadar beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kemâlât, hakikat ve sırları muhtevî bulunmasıyla da, muhteşem bir rehber hüviyetindedir. Allâh Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in bu husûsiyetini şöyle beyân eder:

“Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; sâlih amellerde bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfât olduğunu müjdelir.” (el-İsrâ, 9)

Kur'ân-ı Kerîm, rehberliği kıyâmete kadar devâm edecek olan ilâhî bir kitap olduğundan, onun gölgesi altındaki her mümin de, ölümün ebediyet kapısı aralanıncaya kadar Kur'ân'ın gösterdiği istikâmette yaşamalıdır. Yâni Kur'ân'ın rehberliğine sâdık kalmalı ve bu yüce emânet ile insanlığın hidâyet ve huzûruna vesîle olarak gelecek nesilleri onunla îmar ve ihyâ etmeyi kendisine bir vazife bilmelidir. Bu vazîfenin ne kadar azametli olduğunu, asr-ı saâdetde yaşanan şu hâdise açık bir şekilde sergilemektedir:

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir talep üzerine Ra'l, Zekvân, Usayye ve Benû Lihyân kabîlelerine ensâr-ı kirâmdan, kendilerine “kurrâ” adı verilen yetmiş kadar Kur'ân muallimi göndermişti. Bunlar, Bi'r-i Maûne denilen yere vardıklarında, bu kabîlelerin ahâlîsi ihânette bulunarak onları şehid ettiler. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e bu haber ulaşınca tam bir ay o kâtillere bedduâda bulundu.

Kendisini Tâif'te taşıyanlara bile bedduâda bulunmayan rahmet ve şefkat peygamberinin Kur'ân muallimlerine yapılan bu ihânet karşısında bedduâda bulunması, Kur'ân hizmetine mânî olanların ne büyük bir cürüm işlediklerinin bir göstergesi olduğu gibi, Kur'ân hizmetkârlığını ihlâsla îfâ etmenin, Allâh Rasûlü'nün nazarında ne şerefli bir mevkiî bulunduğunun da açık bir delilidir.

Peygamber Efendimiz'in Kur'ân-ı Kerîm'e verdiği bu büyük ehemmiyet, O'nun mânevî terbiyesi altında olgunlaşan ashâb-ı kirâmın gönül dünyasına, kâbina varılmaz bir Kur'ân muhabbeti olarak aksetmekteydi. Nitekim ashâbın Kur'ân-ı Kerîm'e duydukları eşsiz muhabbet tablolarından sadece bir tânesi şöyledir:

Zâtü'r-Rikâ Gazvesi'nde ashâbdan Ammâr bin Yâsir ile Abbâd bin Bişr -radiyallâhu anhümâ-, Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gelecek, gönüllü olarak gece nöbet tutmak istediklerini söylemişlerdi. Bu talepleri kabul edilince Ammâr -radiyallâhu anh-, gecenin ilk yarısında istirahat etmeyi tercih ettiği için uyudu. Arkadaşı Abbâd -radiyallâhu anh- ise kalkıp namaza durdu. O sırada gizlice kendilerine yaklaşmış olan bir müşrik, Abbâd -radiyallâhu anh-'ı farkedip ona bir ok fırlattı. Abbâd -radiyallâhu anh-, hiç istifini bozmadan, vücûduna isâbet eden bu oku çıkarıp namazına devâm etti. Fakat ardından ikinci ve üçüncü oklar da vücûduna isâbet etti. O ise her defâsında okları çekip çıkarıyordu. Nihâyet rukû ve secdesini yaptıktan sonra arkadaşı Ammâr'ı uyandırarak:

“–Kalk! Ben yaralandım.” dedi. Ammâr’ın sıçrayıp kalkması üzerine gözcülerin iki kişi olduğunu anlayan müşrik kaçtı. Ammâr, Abbâd’ı kanlar içinde görünce:

“–Sübhânallâh! İlk ok isâbet ettiğinde beni uyandırsaydın ya!” dedi. Abbâd -radiyallâhu anh- ise namaza ve Kur’ân-ı Kerîm tilâvetine olan aşk ve şevkini gösteren şu cevâbı verdi:

“–Tam bir sûre okumaya başlamıştım. Onu bitirmeden namazı bozmak istemedim. Ama oklar peşpeşe gelince rukûya varıp seni uyandırdım. Allâh’a yemin ederim ki Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in korunmasını emrettiği bu gediği kaybetme endişesi olmasaydı, sûreyi yarıda bırakarak namazı kesmektense ölmeyi tercih ederdim!”³⁶

Kur’ân-ı Kerîm’e olan hürmet, iştîyak ve muhabbet, gönülleri ihyâ ederken, ona karşı gösterilen ihmâl ve hürmetsizlik de, insanın mânevî hayatını karartan mâsiyetlerin başında gelmektedir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kendisine ümmetinin günahları gösterildiğinde, en büyük günâhın “öğrenilen Kur’ân’ı unutmak” olduğunu görmüşlerdir.³⁷

Bu münâsebetle hem kendimizi ve hem de evlâdlarımızı, öğrenmeye ve yaşamaya çalıştığımız Kur’ân-ı Kerîm’in muhabbet ve ahlâkı ile techîz etmeliyiz ki onun feyz ve bereketi ile ihyâ olalım. Aksi hâlde Kur’ân-ı Kerîm gönüllere nüfûz etmez. Nitekim Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Ümmetimin üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kurrâ (Kur’ân okuyucular) artacak, fakihler (amel-i sâlih sahibi hikmet ehli gerçek âlimler) ise azalacak ve ilim çekilip alınacak... Daha sonra öyle bir zaman gelecek ki, insanların okudukları boğazlarından aşağıya geçmeyecek...” (Hâkim, Müstedrek, IV, 504)

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selîm sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allâh’ı zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azâbından koru!” (Âl-i İmrân, 190-191)

³⁶ Bkz. Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, III, 343-344.

³⁷ Bkz. Ebû Dâvud, *Salât*, 16.

Bu âyet-i kerîmeler nâzil olduğunda Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“*Yazık bu hususta düşünmeyene!*”

Diğer bir rivâyette ise:

“*Vay bunu çeneleri arasında çiğneyip (sadece lâfızda kalıp) üzerinde düşünmeyene!..*” buyurdular.³⁸

Demek ki, Kur’ân eğitimi öncelikle onun yüce iklimine ve tefekkür âlemine girebilmekle başlamalıdır. Aksi hâlde tefekkürden uzak ve şuursuzca okuyuşlar, hadîs-i şerîfteki ifâdesiyle:

“Boğazdan aşağıya geçmeyecek”, yâni kulun gönül âlemine faydası olmayacaktır.

Hak ve hakikat adına her fetret devrinden kurtuluşun en mühim vesîlesi, Kur’ân-ı Kerîm hizmetindeki gayretler olmuştur. Zamanımız, böyle azim ve gayretlerin hayâtî bir ehemmiyet arz ettiği bir devirdir. Bu zamanda bütün ümmetin yeniden silkiniş ve öz benliğine dönüşünü temin edebilecek olan asıl hizmet, Kur’ân-ı Kerîm’e yönelen ilgi ve alâkaya revaç verebilmektir.

Esâsen Cenâb-ı Hak’ın “**nûrunu tamamlayacağı**” vaadi bir îmân umdesidir. Lâkin Cenâb-ı Hak nûrunu tamamlamak husûsundaki vaadini insanlar eliyle gerçekleştireceğine göre hepimiz, o vaadin gerçekleşmesinde canhıraş bir hamle ve fedâkarlık hâlinde olmalıyız. Yoksa Rabb’imiz yine nûrunu tamamlar, fakat bu hizmetlerde ihmalkâr davrananlar mes’ûl olurlar. Allâh Rasûlü’nün yanında bütün seferlere katılıp da yalnız Tebük Seferi’ne iştirak etmeyen o üç kişiye gelen ilâhî cezâ mâlûmdur. Şu hâlde ferdî mes’ûliyetten kurtulabilmek için îmân ve İslâm’ın galebesi istikâmetinde, şahsî ve dünyevî işler için katlanılan fedâkarlıklarla kıyaslanamayacak derecede büyük bir himmet sâhibi olmak zarûrîdir. Bu şanlı îmân hizmetinden bir hisse alabilmekten daha şerefli ne olabilir? Ancak tâkat nispetinde bir gayret sergilemeden, sırf ümid ve inancın ilâhî yardımları celbedeceğini beklemek de İslâm’ın rûhuna zıt bir keyfiyettir.

İnsanların selde sürüklenen kütükler misâli zamanın menfî modalarına kapıldığı günümüzde ayakta kalabilmemiz; küfür, ilhad ve tâviz selinden üzerimize bir katre dahî sıçramayacak sûrette korunabilmemiz için, yakınlarımıza, âile efrâdımıza, muhîtimize Kur’ân-ı Kerîm’i öğretmeye, onun nûrunu, feyzini, bereketini yaymaya gayret etmeliyiz. Kur’ân-ı Kerîm’e olan ihtiyâcımızı aslâ unut-

³⁸ Bkz, İbn-i Hibbân, *Sahîh*, II, 386.

mamalıyız. Kur'ân ile dâimî bir ünsiyet içinde hemhâl olmamız; onun emir ve nehiyleri ile istikâmetlenmemize ve ahlâkı ile ahlâklanmamıza vesîle olur. Aksine hareket büyük bir hüsrandır. Ebedî istikbâli, fânî lezzetler mukâbilinde hebâ etmektir.

Kur'ân nûrundan uzak yaşayanlar, hayatın zulmet yolcularıdır. Bilhassa tahsîl çağındaki çocuklarımızın Kur'ân-ı Kerîm ve dînî bilgilere, îmân ve ahlâk terbiyesine şiddetle ihtiyaçları vardır. Dînî terbiyeyi yalnız âilelerin verebileceği kanaati doğru değildir. Nasıl fennî tahsîl âileden değil mektepten alınıyorsa, dînî tahsîlin de ehlinden alınması zarûrîdir. Bununla beraber, kendi çocuklarımız için dînî gayrette bulunurken, civârımızdaki gençleri ihmâl etmek de İslâm'ın emrettiği diğergâmlığa uygun düşmez.

Kâinâtın en mükerrem varlığı olan insanların, nesillerini mânevî duygu ve Kur'ân nûrundan bîgâne yetiştirmeleri çok acı bir hüsrân sebebidir. Ana ve babanın esas vazifesi, onları lüzûmundan fazla ten gıdaları ile ifrâta varacak şekilde beslemek değil; daha ziyâde rûhî gıda ve neşvelerle istikbâle hazırlamaktır.

İnsanların ekseriyetle maddeye râm oldukları zamânımızda, bilhassa Kur'ân-ı Kerîm hocalarının talebelerine daha çok ihtimâm göstermeleri zarûrîdir. Talebenin gönlü, hocasının muhabbeti ile dolmalıdır. “Elif-bâ”ya başlamadan önce, ondan “Elif”in hakîkatini öğrenmelidir. Minicik yüreğine, Allâh ve Rasûlullâh sevgisinden pırıltılar aktararak feyz ile yoğrulmalıdır. İslâm'ın nezâket, zarâfet ve tüm güzellikleri mâsum kalblerde mâkes bulmalıdır.

Allâh kelâmının tâlimine, ilâhî hitâba muhâtab olabilmenin heyecânî ile başlanmalıdır. Böylece minik ve mâsum yürekler, Kur'ân “Elif-bâ”sının diğer alfabelerden farkını anlayıp, hayat boyu ona ihtirâm üzere olurlar. Kalben de bu Aziz Kitâb'ın mânâsıyla yoğrularak ilâhî esrârın nûrânî bir hazînesi hâline gelirler.³⁹

Mâsum gönüller, Allâh -celle celâlühû-, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve Kur'ân-ı Kerîm'in muhabbet ve rûhaniyeti ile dolduğu zaman, ibâdetler de şevk ve huşû içinde kemâle doğru mesâfe alır. Kalblerindeki îmânları kuvvetlendiği için gönül dünyaları zenginleşir. Kur'ân-ı Kerîm'i bambaşka bir lezzet ile tilâvet ederler. Emir ve yasaklarına karşı dikkatli olurlar. Kur'ân ve Rasûlullâh ahlâkı ile ahlâklanırlar.

³⁹ Ecdâdımız, Allâh kelâmına duydukları derin hürmet ve tâzimden dolayı, hâfiz olan yavrularını, çocuklarını birbirlerinin sırtından atlayarak oynadıkları “birdirbir” gibi oyunlardan men etmişler, böylece onların Kur'ân'ın izzet ve haysiyetini gönülden hissederek yetişmelerini sağlamışlardır.

Böyle bir evlâda sâhip olmak, her ana-baba için büyük bir ebediyet kazancıdır. Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hadîs-i şerîflerinde bu kazancı şöyle ifâde buyurur:

“Allâh Teâlâ cennetteki sâlih kulunun derecesini yükseltir de, hayrete düşen kul:

«–Yâ Rabbî! Bu terfî bana hangi sebeple verildi?» der.

Allâh Teâlâ da:

«–Çocuğunun sana yaptığı istiğfar ve duâ sebebiyle.» buyurur.” (Ahmed bin Hanbel, II, 509; İbn-i Mâce, Edeb, 1)

Diğer bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

“İnsan ölünce, üç şey müstesnâ bütün amellerinin sevâbı kesilir. Bunlar, sadaka-i câriye, kendisinden istifâde edilen bir ilim, arkasından duâ eden sâlih evlâd.” (Müslim, Vasiyyet, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36)

Hülâsa Kur’ân-ı Kerîm hizmeti, büyük bir îtinâ ve hassâsiyet isteyen gönül işidir ve Allâh’ın kuluna yüce bir lutfudur.

9. KENDİNİ İLMEN VE AHLÂKEN SÜREKLİ GELİŞTİRMEK

Hizmet insanı, keyfiyetli bir hizmet sunabilmek için, kendi gelişimini de ihmâl etmemelidir. Sürekli bir tekâmül (olgunlaşma) gayreti, onun tabîî vasfı olmalıdır. Yeterli bilgi ve tecrübeye sâhip bulunmayan, ahlâkî ve mânevî gelişimini önemsemeyen, işinin ehli olmayan bir hizmet eri, lâıyk-ı vechile ciddî bir hizmet ortaya koyamaz.

Diğer taraftan, hayatta tekâmül ve değişim, Cenâb-ı Hakk’ın koyduğu ilâhî bir kânundur. Hayâtın bu akışına ayak uyduramayan her bir varlık, zamanla silinip yok olmaya mahkûmdur. Bu itibarla hizmet ehli de, bu ilâhî kânuna riâyetle kendini geliştirmeyi bir vazife bilmelidir.

Bir başka husus da, zamanın şartlarına göre hizmetin yapılış şeklinin ve hattâ yapılacak hizmet çeşitlerinin farklı olabileceği gerçeğidir. Dün, yapılması elzem olan bir hizmet, bugün için ehemmiyetini kaybetmiş olabileceği gibi, hizmetin yapılış keyfiyeti de farklı olabilecektir. Bunların farkında olabilmek, ancak hizmet ehlinin sürekli kendini geliştirmesiyle mümkündür. Hazret-i Mevlânâ’nın şu ifâdeleri, söylenecek sözün bile dâimâ yeni bir üslûb ile söylenmesinin lüzûmunu ortaya koymaktadır:

*Düne âit ne kadar söz varsa, dünle beraber gitti cancağızım.
Şimdi yeni bir gün, öyleyse yeni şeyler söylemek lâzım.*

Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- da:

“Çocuklarınızı kendi yaşadığınız zamana göre değil, onların yaşayacakları zamana göre yetiştirin.” buyurmak sûretiyle, içinde yaşanılan devrin îcap ve gerçeklerini dikkate almanın zarûretine işâret etmiştir.

Bu bakımdan hizmet ehli, özellikle şu hususlarda kendini geliştirmeye ehemmiyet vermelidir:

a. İlmî tekâmül

Hizmet ehli öncelikle, ebedî istikbâlini temin edecek bilgilerle mücehhez olmalıdır. Bâtıl düşünce ve inançlara kapılmamak için, sıhhatli bir akâid bilgisi edinmelidir. İbâdet ve amellerinde ilâhî ölçülere göre hareket edebilmek maksadıyla, ilmihâl bilgilerini öğrenmelidir. Allâh Teâlâ'nın rızâsına uygun bir kul olabilmek gâyesiyle de, insanlığa rahmet ve örnek olarak sunulan Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatını, bir gönül hassâsiyeti ile okuyup idrâk etmelidir.

İnsanlığa bir hidâyet rehberi ve gönüllere şifâ olarak takdîm edilen Kur'ân-ı Kerîm'i, gönlünün feyiz kaynağı hâline getirmelidir. Onu devamlı okumayı, ahkâmını öğrenip onunla amel etmeyi kendisine vazife edinmelidir.

Hizmet ehli, şahsiyetin gelişmesine ve kültürünün artmasına vesîle olabilecek kitapları okumayı ihmâl etmemelidir. Diğerlerinin yanısıra özellikle edebî ve târihî eserleri de okuyarak bilgi ve kültür seviyesini sürekli artırmalıdır.

Hizmette kendisine ışık tutacak Kur'ân-ı Kerîm kıssalarını, peygamber ve ehl-i tasavvuf öğütlerini, Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'ın vâlilere gönderdiği tavsiyeleri⁴⁰ ve gönül ehli zâtların nasihatlerini âdetâ vird edinip zaman zaman okumalıdır.

Bu okuma faâliyeti yanında ilim meclislerine devam etmek de şifâhî bir sûrette bilgi sâhibi olmayı sağlayan âmillerden biridir. Bunun için istikâmet sâhibi âlimlerin sohbet ve konferanslarını kaçırmamalıdır.

b. Mânevî tekâmül

Hizmet eden kişi, hizmetine devam ettiği müddetçe mânen de terakkî etmelidir. Gönlünü Rabbine lâyıık-ı vechile verip ihlâs, edeb ve tevâzu üzere kulluk vazifesini kemâliyle yapmaya gayret etmelidir. Hizmet ehli, rûhen inkişâf ve terakkî edemezse, yaptığı hizmetler ekseriyetle tersine tahakkuk eder. Böyle olunca yapılması îcâb edeni yapmaz, yapılmaması îcâb edeni yapar. Çünkü firâset sâhibi olamamıştır. İş böyle cereyân edince de hizmetten semere alınamaz ve yor-

⁴⁰ Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'ın bir vâlisine yazdığı emirnâme için bkz. sf. ... (mizanpajdan sonra konulacak.)

gunluktan başka bir şey elde edilmez. Çünkü niyeti zayıf olduğu için -her ne kadar kendini kusursuz görse de- Cenâb-ı Hakk'ın nusretinden mahrum kalır. Bu bakımdan ilâhî muhabbet ve nusrete nâil olabilmek için, gönüllerimizin takvâ duygusu ile olgunlaşmasına ehemmiyet vermemiz îcâb eder.

Makbul bir hizmet sunabilmek, firâset sâhibi olup Allâh'ın nusretine nâiliyetle mümkündür. Bu da Allâh'ın sevdiği bir kul olabilmeye bağlıdır. Bunun yolu ise hadîs-i kudsîde şöyle beyân edilmiştir:

“...Kulum, kendisine emrettiğim farzlardan daha sevimli herhangi bir şeyle Bana yakınlık sağlayamaz. (Farzlara ilâveten işlediği) nâfile ibâdetlerle de yaklaşmaya devam eder; nihâyet onu severim. Kulumu sevince de Ben (âdetâ) onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse, mutlaka veririm. Bana sığınır, onu korurum.” (Buhârî, Rikâk, 38)

Kalbin zindeliğini muhâfaza edip mânen terakkî etmek, nazargâh-ı ilâhî olan gönlün selîm hâle gelmesine bağlıdır. Bu ise, şu esaslara riâyete sağlanabilir:

1. Rızkın helâl olmasına dikkat etmek.
2. Kul ve mahlûkât hakkına riâyet etmek.
3. Sürekli istiğfar ve duâ hâlinde bulunmak.
4. Kur'ân-ı Kerîm okumak ve ahkâmına tâbî olmak.
5. İbâdetleri huşû ile edâ etmek.
6. Geceleri ihyâ etmek. (Gecelerimiz ne kadar aydınlık olursa, o, gündüzümüze de in'ikâs eder. Seherler, en kıymetli anlardır. O vakitleri ziyân etmek, acı bir mahrûmiyettir.)
7. Zikrullâh ve murâkabeye devam etmek.
8. Ölümü tefekkür etmek.
9. Sâlih ve sâdıklarla beraber olup, fâsık ve fâcirlerden uzak durmak.
10. İlmiyle amel eden âlim ve âriflerin sohbetlerine devâm etmek.
11. İnfak ehli olmak.

Hâsılı insanı eğitip onu yetiştirecek eğitimci, hocaefendi, öğretmen gibi hizmet insanlarının önce kendi gönüllerini bir dergâh hâline getirmeleri zarûrîdir. Gönül âlemi bir dergâh hâline gelmemiş kimselerin bina duvarlarından farkı yoktur. Ki bunlar, bir müddet sonra yıkılır ve yok olurlar. Ancak gönüllerini insanlara açarak onları kucaklayanlar, Hazret-i Mevlânâ ve Yûnus Emre Hazretleri gibi kıyâmete kadar yaşarlar ve mekteplerindeki ezel ve ebed dersleri de kesintisiz devam eder.

c. Meslekî tekâmül

Hizmet ehli, hizmetin gerektirdiği bilgi, beceri ve tecrübeye sâhip olmalıdır. Bu liyâkat kazanılmazsa, isâbetli hizmet yapılamayacağı gibi, aksine zararlı

bile olunabilir. En güzel ve sağlam bir şekilde yapılan hizmetler, hiçbir zaman zâyi olmaz. Nitekim âyet-i kerîmede Allâh Teâlâ:

إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا

“...Biz, yaptığını en güzel şekilde yapanın amelini aslâ zâyi etmeyiz.”

(el-Kehf, 30) buyurmuştur.

Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“Allâh Teâlâ, yaptığı işi en güzel ve sağlam bir şekilde yapan kimseyi sever.” (Deylemî, Müsned, I, 157) buyurmuştur.

Bu itibarla hizmet ehli, yaptığı hizmetin en güzel nasıl îfâ edilebileceğini öğrenmekle mükelleftir. Hadis-i şerîften anlaşılan bir diğer husus da, yapılan hizmetlerin ihsân şuuru içerisinde, yâni Allâh'ı görüyormuş gibi bir titizlik ve hassâsiyetle yerine getirilmesinin, ilâhî muhabbeti celbedeceği gerçeğidir.

Hâsılı **kendimizi ilmen ve ahlâken sürekli geliştirmek** demek, zâhirî ve bâtinî karakter, vakar ve şahsiyetimizi oluşturan vasıf, keyfiyet ve hasletlerimizi devamlı olarak artırmak ve mükemmelleştirmek demektir. Zîrâ:

Keyfiyetli nesil, ancak keyfiyetli mürebbîlerin, yâni ilim ve ahlâk bakımından terbiye eden olgun şahsiyetlerin eseridir. Keyfiyetsiz ve vasıfsız kimsele-
rin yetiştirdikleri ise, tabîî olarak kendileri gibi yetersiz ve cılız kimselerden ibâret olur. Onun için yüksek ve yüce gâyelere ancak kâmil şahsiyetlerle varılabileceğinden, onları üstün karakterli ve mahâretli ellerde yetiştirmelidir. Nitekim böyle bir kıvam sergileyen Çanakkale'nin yiğit ve âbidevî nesli ile ecdâdımız, târihin hâlâ gözlerini kamaştıran unutulmaz bir destan yazmıştır. Kumandanın şehid olduğu yerde her asker bir kumandan kesilmiş ve o şanlı nesil, «Çanakkale geçilmez!» ifâdesini târihin sayfalarına altın harflerle yazdırmıştır.

Gerçekten, bir cemiyette emânetleri omuzlayacak keyfiyetli insan varsa, o cemiyetin insanlarını zirvelere ulaştırmak mümkün ve kolaydır. Şâyet keyfiyetli ve vasıflı şahsiyetler yoksa, toplumlarda insan krizi başlar. Tıpkı baş koptuğunda vücut ve ayakların bir müddet sendeledikten sonra mecâlsiz bir şekilde toprağa düşmesi gibi hazîn bir hüsrân yaşanır. Onun için en mühim mesele, yüksek karakter ve husûsiyetlere sâhip keyfiyetli insanlar yetiştirmektir. Merhum Âkîf'in dediği gibi:

“Adam ister yalnız etmeye bir kavmi adam!..”

Hazret-i Ömer -radiyallâhu anh- birgün dostlarıyla birlikte oturuyordu. Onlara (Allâh'tan) bazı talep ve temennîlerde bulunmalarını söyledi. Oradakilerden bir kısmı:

“İçinde bulunduğumuz şu hâne dolusunca paralarım olsun da Allah yolunda infak edeyim!..” şeklinde niyet izhâr etti.

Bir kısmı:

“İçinde bulunduğumuz şu hâne dolusunca altınlarım olsun da Allâh için harcayayım!..” tarzında talep belirtti.

Bazıları da:

“İçinde bulunduğumuz şu hâne dolusunca mücevherlere sahip olayım da onları Allâh yolunda sarfedeyim!..” diye temennî etti.

Ancak Hazret-i Ömer:

“Daha, daha fazlasını isteyin!” deyince onlar:

“Allâh Teâlâ’dan daha başka ne isteyebiliriz ki?!” dediler.

Bunun üzerine Ömer -radıyallâhu anh-:

“Ben ise, içinde bulunduğumuz şu hânenin Ebû Ubeyde bin Cerrâh, Muâz bin Cebel ve Huzeyfetü’l-Yemânî gibi (müstesna ve seçkin, her yönden kâmil) kimseler ile dolu olmasını ve bunları Allâh’a itâat yolunda, yâni tebliğ ve ıslâh hizmetlerinde istihdâm etmeyi temennî ederim...” dedi. (Buhârî, *Târîhu’s-Sağîr*, I, 54)

10. KUSURLARI NEFSİNDEN MUVAFFAKİYETİ ALLÂH’TAN BİLMEK

Allâh için yapılan hizmetlere nefsâniyetin karıştırılmaması son derece mühimdir. Hizmet ehlinin en çok dikkat edeceği husus, muvaffakiyeti kendinden değil, Rabbinden bilmektir. Cenâb-ı Hak müminlerin, Bedir Gazvesi’ndeki muzaffariyetinden bahsederken:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى

“(Ey Habîbîm!) Savaşta onları siz öldürmediniz, fakat onları Allâh öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, lâkin Allâh attı...” (el-Enfâl, 17) buyurmak sûretiyle, gerçek fâilin hakîkate kendisi olduğunu bildirmiştir.

Bu gerçeği aksettiren bir diğer misâl de şudur:

Hazreti Mûsâ’nın gösterdiği mucizelerle kibir duyguları alt-üst olan Firavun, çâresizlik içinde kalmıştı. Bu durumdan kurtulmak için devrinin en ileri hüner sahipleri olan sihirbazlarla Mûsâ -aleyhisselâm- arasında bir müsâbaka tertipledi. Yine de endişeli idi. Sihirbazlara sormadan edemedi:

“–Peki, Mûsâ’ya gâlib gelebilecek misiniz?”

Baş sihirbaz şöyle dedi:

“–Biz sihrin son noktasındayız! Bu işi, yeryüzünde bizden daha iyi bilen kimse yoktur! Yâni biz, zirvenin de nihâyetiyiz! Öyle ki, gökten sihrimizi bozucu bir güç inmedikçe, onu mutlakâ yeneriz. Elbette biz daha güçlü ve kuvvetliyiz!”

Mûsâbakanın bir bayram günü yapılması kararlaştırıldı. O gün herkes toplandı. Halk, olacakları izlemek için sabırsızlanıyordu.

Sihirbazlar ip ve değnekleri meydana attıklarında her biri bir yılan hâline geldi. Bu sahne, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle anlatılır:

“...(Mûsâ) bir de baktı ki, büyüleri sâyesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.”

“Mûsâ, birden içinde bir korku duydu.”

“–Korkma! dedik: Üstün gelecek olan kesinlikle sensin!”

“Sağ elindeki at da, onların yaptıklarını yutsun! Yaptıkları sadece bir büyücü hîlesidir. Büyücü ise, nereye varsa (ne yapsa) iflâh olmaz!...»” (Tâhâ, 66-69)

Mûsâ -aleyhisselâm- da asâsını attı. Asâ, o anda bir ejderhaya dönüştü ve sihirbazların sihir âletlerinden ne varsa yuttu. Ancak asânın karnında hiçbir değişiklik olmadı. Bu, beşerî bir hüner değil bizzat Cenâb-ı Hakk’ın sergilediği bir ilâhî kudret idi. Sihirbazların yaptıkları ise, bir hüner ve göz boyamaya dayanan bazı oyunlardan ibaretti.

Mûsâ -aleyhisselâm-’ın asâsından zuhûr eden hârikulâde hâdise üzerine sihirbazların başı, arkadaşlarından birine şöyle dedi:

“–Asâ bu işleri yaparken Mûsâ’ya dikkatle bak; acaba ne gibi bir hâl içinde?..”

Arkadaşı öyle yaptı. Mûsâ -aleyhisselâm-’ın hâl ve tavırlarını dikkatle süzdü. Müşâhede ettiği şey, o sırada Mûsâ -aleyhisselâm-’ın renginin atması, hâlden hâle girmesi, asânın ise işine devam etmesiydi. Bu durumu, baş sihirbaza bildirerek şöyle dedi:

“–Hâdise meydana gelirken Mûsâ’nın rengi atıyor. Fakat asâ işine devam ediyor...”

Bu neticeyi öğrenen baş sihirbaz:

“–Bu, Mûsâ’nın işi değil, Allâh’ın işidir. Zîrâ, bir sihirbaz kendi sih-rinden korkmaz. Aynı şekilde bir sanatkâr da kendi sanatından aslâ korkmaz. O hâlde bu, ilâhî bir hâdisedir...” dedi ve îmân etti.

Diğer sihirbazlar da kendisine uydular ve îmâna geldiler...

Bu hâdise de gösteriyor ki, bir hususta işin içine nefsimizi karıştırmaz da sırf Allâh’ın rızâsını gözetirsek, o zaman Cenâb-ı Hakk’ın lutfu tecellî ediyor ve muvaffakiyet hâsıl oluyor. Hattâ bizim kâbiliyet ve mahâretimiz zayıf ve âciz kal-sa bile... Nitekim Mûsâ -aleyhisselâm-, sihirbazlarla giriştiği mücâdelede kendi kabiliyeti bakımından âciz ve zayıf görüldüğü için bir an korkuya kapılmıştı. Fa-kat Cenâb-ı Hakk’a sığınıp onun emrine göre hareket etmesi neticesinde ilâhî mûcizeye mazhar oldu. Yâni kudret-i ilâhî imdâda yetişti ve sihirbazları âciz bı-raktı.

Dolayısıyla Hak yolunda bize düşen, elimizden geldiğince gayret sarfettikten sonra Allâh’a tevekkül etmek ve neticenin ancak onun yüce murâdınca ve lutfunca gerçekleşeceğini bilmektir. Ecdâdımız bu hakîkati:

“Tevfik Allâh’tandır...” diyerek ne güzel vecîzeleştirmişlerdir.

Hâsılı tohumu toprağa biz koyarız, ama onun muazzam bir çınar olması veya çürüyüp gitmesi arasındaki takdîr ve tecellî yaratıcıya âittir. Yine asâyı mey-dana bırakan Hazret-i Mûsâ’dır, ama onu diğer yılanları yutacak bir ejderha hâline getiren Hazret-i Mevlâ’dır...

Bu bakımdan, nâil olunan lutuf ve nîmetlere değil, onu gönderene nazar edip gafletten sakınmalıdır. Hazret-i Mevlânâ, beyitlerinde bu husûsu şöyle ifâde eder:

“Ateşte kızdırılmış bir demirdeki kızarıklığı ona âit sanma! Çünkü o, ateşin ona geçici olarak bir ışık ve harâret vermesinden ibârettir.”

“Şâyet pencereyi ve evi ışıkla dolmuş görüyorsan, sen onlara aydınlık de-me; zîrâ aydınlatici olan güneştir.”

“Güneş, kendisinden akseden ışıklarla parıldayıp öğünüp duranlara der ki: Ey anlayışsız mağrurlar! Biraz sabredin; hele ben şu dağın veya şu deryânın arkasına varıp ufuktan bir çekileyim, o zaman hakîkati anlarsınız.”

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri de bu hakîkatle ilgili olarak şu nasihatlerde bulunur:

“–Ey oğul! Hüner-hikmet bağlantılarından ne zaman kurtulacak ve kudret-i ilâhî menziline ne zaman vâsıl olacaksın? Amelin, hikmet ile seni Azîz ve Celîl olan Allâh’ın kudretine ne zaman ulaştıracak?

Sırf seni müptelâ kılabilceği belâlarından ötürü Allâh'tan kaçma! Allâh seni bazı belâlara dûçâr eder. Bunun sebebi şudur:

Acaba sebeplere dayanıp O'nun kapısını terk mi edeceksin, yoksa O'nun kapısına mı yapışacaksın? Acaba zâhire mi dayanacaksın, yoksa bâtına mı? Acaba idrâk edilene mi güveneceksin, yoksa idrâk edilemeyene mi? Acaba görünene mi yöneleceksin, yoksa görünmeyene mi?..

Sana verilen mârifet, hüner ve muvaffakiyetleri, nefsenden mi bileceksin Hak'tan mı?..”

Bu demektir ki mümin, güç ve kudretin ancak Allâh'tan olduğuna inanarak, hizmetlerdeki başarısından dolayı nefesine bir pay çıkarmamalıdır. Hattâ Cenâb-ı Hak kendisini böyle bir hizmetin gerçekleşmesinde vesîle kıldığı için, O'na karşı şükrünü artırmalıdır.

Cihân sultanlığını mânevî âlemdeki sultanlıkla mezcedebilmiş âbide şahsiyetlerden biri olan Kânûnî Sultan Süleyman'ın, muvaffakiyetler karşısındaki şu tavrı, her hizmet insanına ölçü olacak kıymettir:

Barbaros Hayreddîn Paşa, Andrea Dorya'yı Preveze'de perişân bir hâlde mağlûb eder. Andrea Dorya, donanmasını bırakıp kaçmak sûretiyle canını zor kurtarır. Barbaros, direkleri yatırılmış düşman kadırgalarını ve içinde on binlerce esiri önüne katarak Sarayburnu'ndan Haliç'e girmektedir. Denizin üstü, içleri esir dolu düşman kadırgalarıyla doludur.

Kânûnî, vezirler ve paşalar bu muhteşem manzarayı, Sarayburnu'nda bir sâhil sarayının önünden seyretmektedirler. Paşalardan biri heyecanla:

“–Sultanım, dünya böyle bir manzarayı acabâ kaç kere seyretti? Sizler ne kadar fahretseniz (övünseniz) azdır!” der.

Ulu Hakan Kânûnî ise şu cevâbı verir:

“–Paşa! Bize; fahretmek mi, yoksa bu muzafferiyetleri bahşeden yüce Rabb'imize hamd ile şükretmek mi düşer?!..”

İşte bir hizmet insanı da, bu edebe riâyet ederse benliğinden sıyrılır, Allâh'a karşı tevâzû ve mahviyeti artar. Hizmetlerde ayakların kaydığı en önemli nokta olan şımarıklık ve enâniyet illetinden kurtulur. Zîrâ âyet-i kerîmede:

“...Şımarma! Allâh şımaranları sevmez.” (el-Kasas, 76) buyrulur.

Bu sebeple bir kul, hangi nîmet ve lutfâ nâil olursa olsun enâniyete dalarak fahretme hastalığından Allâh'a sığınmalıdır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen ve kâinâtın yüzüsuyu hürmetine yaratıldığı Fahr-i Kâinât Efendimiz -sallallâhu

aleyhi ve sellem-, sâhip olduğu bütün ulvî haslet ve fazîletlere rağmen dâimâ « لا فخر » yâni “övünmek yok” buyurarak tevâzû ve mahviyet hâlini muhâfaza etmişlerdir. Nitekim hadîs-i şerîflerinde:

“Ben Rasullerin kumandanıyım, lâkin övünmek yok! Ben peygamberlerin sonuncusuyum, ancak övünmek yok! İlk şefaata edecek ve şefaati ilk olarak kabul edilecek olan da benim, ancak (bunları aslâ) övünmek için söylemiyorum.” (Dârimî, Mukaddime, 8)

“Kıyâmet günü, yer yarılıp açıldığında ilk defa (diriltilecek olan) benim, ancak övünmek için söylemiyorum. Hamd sancağı bana verilecek, ancak bununla da övünmüyorum! Ben kıyâmet gününde insanların efendisiyim, ancak övünmek yok! Kıyâmet günü cennete ilk girecek benim, ancak bunu da övünç vesilesi yapmıyorum.” (Dârimî, Mukaddime, 8) buyurmuşlardır.

Hakîkaten “benlik” ve “iddiâ”, hizmet yolunun kanseridir. Bu hastalığın tedâvîsi son derece zordur. Tekkelerde umûmiyetle üzerinde “Hiç” yazan bir levha bulunur ki bu, insana, enânîyetten vazgeçip acziyetini idrâk etmeyi telkîn eder. Bütün mesele bu acziyeti idrâk edip, kulluğun farkında olmaktır. Kul, bu noktaya ulaşınca ihlâsa erer ki, az bir amel bile ona kâfidir. Bu gerçek bir şiirde şöyle ifâde edilmiştir:

...

Oldunsa vâkıf aczine, ednâ amel bir dağ olur.

Çürüklerin hep sağ olur, zehrin kamû bal yağ olur.

*Dağlar yemişli bağ olur, cümle cihân bostan sana.*⁴¹

“Acizliğini, güçsüzlüğünü anladınsa, kıymetsiz bir amelin bile dağ gibi olur. Çürük, hatâlı işlerin düzelir, acı hâllerin tatlılaşır. Çorak dağlar meyveli bağ, bütün dünya sana bahçe olur.”

Hizmete giren kimse, bu acziyet ve hiçlik şuuru içinde sürekli tazarrû ve niyaz hâlinde, Rabbinden yardım talep etmelidir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Sabır ve namazla Allâh’tan yardım isteyin!..” (el-Bakara, 153)

Mümin, bu ilâhî tavsiyeye riâyetle, hizmetlerinde muvaffak kılması için özellikle teheccüd vaktinde, şâyet mümkün olmazsa daha sonraki bir vakitte iki rekat hâcet namazı kılıp Allâh’tan yardım istemelidir.

⁴¹ M. Es’ad Erbilî’nin Niyâzî Baba’nın gazeline yaptığı tahmisten alınmıştır.

Hizmette bulunan kimse, hizmetteki aksaklıklardan dolayı başkalarını suçlamamalı, ayıp ve kusuru öncelikle kendinde aramalıdır. Müsâmahayı gayriye, muâhezeyi (sorgulamayı) nefesine yöneltebilmelidir. Çünkü hizmet edenin iç dünyası -tıpkı fizikteki birleşik kaplar misâli- hizmet edilene akseder. Hizmet edilenlerde görülen bir yanlışlık, aslında hizmet edenden akseden bir zaaftır.

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri, irşad vazifesi verdiği talebelerinden birinin mektubuna yazdığı cevapta şu ibretli nasihatlerde bulunur:

“...İrşad ettiğin talebelerden şikayetçi olduğunu ve onlara kırıldığını yazıyorsun. Oysa senin onlardan değil, onlara karşı kendi tutum ve tavırlarından kırılman ve şikâyetçi olman gerekir. Zîrâ onlara öyle davranıyorsun ki, sonunda bu rahatsızlıkların doğması kaçınılmaz oluyor. Oysa bir üstâdın, talebelerine karşı güzel davranış sergilemesi öğütlenmiştir. Sadece hikâye ve kıssa anlatmak sûretiyle onlarla ahbaplık yapması ve aralarına karışması iyi karşılanmamıştır... (Yâni sözden ziyâde davranış güzelliği ile nümûne olabilmek mühimdir.)” (Mektubât, 209. Mektup)

11. HİZMETTE ÖRNEK OLMAYA ÇALIŞMAK

Hizmette bulunan kimseler, işleri sadece başkalarına yaptırmak şeklindeki bir üslûbdan ziyâde, tesâhüb (sâhiplenme) duygusuyla hizmete bizzat omuz vermelidirler. İşin bir ucundan tutmadan, sırf oturdukları yerden etrafa emirler yağdırarak hizmet yaptığını zannedenler, meselenin özünü kavrayamamış kimselerdir.

Hizmetin başındaki kimse, emri altındakilerden daha fazla gayretli ve aktif bir şekilde hizmete sarılmalıdır ki örnek olabilsin. Böyle bir davranış, kardeşlerinin heyecânını artıracak ve onların hizmeti şevkle îfâ edebilmelerini sağlayacaktır. Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatında bunun birçok misâlini görmek mümkündür. Nitekim Kuba Mescidi ve Mescid-i Nebevî inşâsında, ashâbının arasında bizzat taş taşıması, Hendek Gazvesi'nde onlarla birlikte çalışması ve hattâ zaman zaman zaman ashâbına hizmet etmesi, bunlardan sadece birkaç örnektir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in:

“Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir.” (Deylemî, *Müsned*, II, 324) ifâdesinde, hizmetin başında bulunan kimselerin hizmet bekleyen değil, hizmet veren bir rûh kıvâmına sâhip olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Üst kademedeki bulunanların bizzat hizmete katılmaları, diğerlerini de mânen takviye edecek ve böylece bir grup rûhu oluşacaktır. Aynı duygu ile omuz

verilen nice zor hizmetler, kolayca îfâ edilebilecektir. Târih, bunun sayısız misâlleriyle doludur:

Şanlı ecdadımızdan Kânûnî Sultan Süleyman Han, şahsiyet ve icraatı ile bu rûhu tam ve emsâlsiz bir ihtişâmla temsil eden idârecilerden biridir. Onun güç ve tâkatten kesilmiş olduğu hâlde iştirâk ettiği Zigetvar Seferi, rûhundaki hamle gücünü ve îmân çağlayanını göstermeye kâfidir.

Devrindeki sayısız sefer ve fütûhâtın çoğuna bizzat iştirâk ve kumanda etmiş bulunan Kânûnî, son seferi olan Zigetvar'a çıkacağı zaman, Sadrâzam Sokullu huzûruna gelerek:

“–Sultanım, ümmete sayısız zaferler hediye ettiniz! Yoruldunuz! Ömrünüzü zü âlem-i İslâm'a vakfettiniz! Bu seferin meşakkatine bu yaşta katlanmanız müşküldür. Bu sebeple siz, İstanbul'da kalıp idâreye devam ediniz. Ben, vezirler ve paşalar sefere iştirâk edelim. Gözünüz arkada kalmasın!..” dedi.

Ulu Hakan Kânûnî, Sokullu'ya dedi ki:

“–İyi dinle Sokullu!.. Bu vasiyetimi, benden sonra gelecek nesle de aktar! Bir pâdişâh, dâimâ askerleri ile birlikte sefere çıkmalıdır. Asker, pâdişâhını yanında görünce şecaati artar. Düşman ise, pâdişâh sefere iştirâk ettiği için karşısındaki orduyu çok daha güçlü görür. Kuvve-i mânevîyesi bozularak cesareti kırılır. Harbi kazandıran asıl sâik, mânevî kuvvettir! Bizlerin çocuk yaştan beri devlet idâresinde sayısız tecrübemiz vardır. Seferlerde bu tecrübeye âcil ihtiyaç duyulan durumlar meydana gelebilir. Anlar, dakikalar çok zaman kaderin akışını tâyin eder. Bu sebeple, yaşlı olmama rağmen sefere iştirâk edeceğim!..

Sarayda kalıp, baş yastıkta ölürsem, yarın rûz-i mahşerde fâtilah cedlerimin huzûruna nasıl çıkabilirim?!..”

Sokullu da:

“–Karar pâdişâhımındır.” mukâbelesi ile sükût etti.

Pâdişâh, ilerleyen yaşı sebebiyle, at sırtında aylar süren bir yolculuğu nasıl tamamlayabilecekti?!.. Bunun için, at üstünde dik durabilsin ve askerlere dinç görünebilsin diye sırtına kuşak gibi urgan sardılar.

Sefere başlandı. Mevsim yağışlı idi. Bir ara top arabaları bataklığa saplandı. Hayvanların fizikî gücü, topları bataklıktan kurtarmaya kâfi gelmedi. Ordu ilerlemişti; o civarda az sayıda asker ve bâzı paşalar vardı. Sultan emir verdi:

“–Bütün yüksek rütbeli erkân, paşalar dâhil, herkes bataklığa girsin, top arabalarına omuz versin!..”

Hepsi paçalarını sıvayıp bataklığa girdiler. Top arabaları o mânevî heyecân ile bataklıktan çıkarıldı. Sultan, vak'a-nüvîse⁴² dönüp dedi ki:

“–Yaz! Gelecek nesil ibretle okusun ve tatbik etsin!.. Kânûnî'nin paşaları ve vezirleri bataklığa girdi. Top arabalarına omuz verdiler. Bir fâcia Allâh'ın izni ile böylece atlatıldı.”

Kânûnî, burada kendisinden sonra gelecek nesillere, nümûne-i imtisâl bir hizmet ufku hediye etmiş oluyordu.

Târih boyunca idârecilerin yüksek seviyede bulunduğu zamanlarda halk da zirvede olmuştur. Çünkü idârecilerle idâre edilenler arasında bir aynîleşme olur. Meselâ; Ömer bin Abdülaziz başa geçtiğinde ülkesinde bâtıllar ve menfilikler kol gezmekteydi. Onun idârecilik yaptığı iki buçuk senede birçok bâtil yıkıldı, pek çok şey değişti. Maddî ve mânevî büyük fetihler gerçekleşti. Yâni toplumun önündeki idârecinin yaşayışı, teb'asına da in'ikâs etti. Bu bakımdan hizmette bu ufka sâhip olmak, hizmetin her bir kademesinde bulunanlara lâzım ise de, en çok idârî hizmetlerde bulunanlar için gereklidir.

12. HİZMET HEYECANINI YİTİRMEK VE SEBATKÂR OLMAK

İnsanı hizmetlere koşturan ve onun zevkle îfâ edilmesini sağlayan, gönüllerdeki aşk, şevk ve heyecandır. İçinde böyle bir heyecan taşımayan kimse, hizmetlerden mânen zevk alamayacaktır.

Şurası bir gerçektir ki müesseselerin ve hattâ devletlerin yükselişi, heyecânların doruk noktada yaşandığı dönemlerde olmuştur. Meselâ mübârek ecdâdımız Osmanlı'nın zirvede bulunduğu Kânûnî devri, bütün bir cemiyet fertlerinin, asâlet, ciddiyet ve îmân vecdi ile coşkun çağlayanlar hâlinde görüldüğü bir devirdi. Bu devirde îmânın heybet ve heyecânı ile şâha kalkış, yalnız Kânûnî'de değil, devletin bütün müesseselerinde ve hattâ en küçük rütbedeki ferdinde bile görülmekte idi.

Nitekim Preveze zaferinin müjdesini dörtnala at üzerinde getiren levent, Topkapı Sarayı'na girince, atının dizginini çekmesiyle birlikte, at bir müddet iki ayak üzerinde dönmüştü. Bu manzarayı seyreden Kânûnî'nin, levende:

“–Ne azgın bir küheylânla gelmişsin!..” demesi üzerine Levend'in:

“–Hünkâr'ım, Akdeniz azgın bir küheylândı, biz onu bile uslandırdık!..” cevabını vermesi, îmân gücüyle şahlanıştan doğan heyecânın bir tezâhürü idi.

⁴² Osmanlı Devleti'nde, zamânın hâdiselerini kaydetmekle vazîfeli olan resmî devlet târihçisi.

Pâdişâhdan bir ere kadar hep aynı duyuş ve aynı kalb atışı vardı. Bu heyecânın sönmeye yüz tutması ise, çöküşün başlangıcını oluşturmuştur.

Allâh yolundaki hizmetlerin gelişip büyümesi ve semere vermesi de yüreklerdeki dînî duygu ve heyecân nispetindedir. İbn-i Abbas -radiyallâhu anh-'ın rivâyetine göre Allâh Teâlâ, müminlerin kalblerinde gevşeklik zuhûr ettiği bir dönemde şu âyeti indirmiştir:

“İmân edenlerin Allâh'ın zikri ve O'nun katından inen Kur'an sebebiyle kalblerinin ürperme zamanı daha gelmedi mi? Müminler, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar! Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalbleri katılaştı. Onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.” (el-Hadid, 43 16)

Uzun süre hizmette bulunan bâzı şahıslarda zamanla hizmete karşı bir doygunluk duygusu oluşur ki bu durum, hizmet ehli adına bir tehlike başlangıcıdır. “Artık yeter” duygusu, kişiyi dünyaya çeken bir nefis fısıltısıdır. Ebû İmrân -radiyallâhu anh-'tan nakledilen şu rivâyet, hizmet heyecânının ömür boyu kaybedilmemesinin lüzûm ve ehemmiyetini ortaya koymaktadır:

Emevîler devrinde Abdurrahman bin Velid kumandasında bir İslâm ordusu, Allâh Rasûlü'nün İstanbul'un fethiyle ilgili müjde ve iltifâtına nâil olmak niyetiyle yola çıkmıştı. Ordunun içinde Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî -radiyallâhu anh- da bulunmaktaydı. Rumlar, arkalarını şehrin surlarına vermiş savaşırken, Ensar'dan bir zât, atını Bizanslıların içine kadar sürdü ve onların ortasında kaldı. Bunu gören müminler; **“Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.”** âyet-i kerîmesinden hareketle ve hayretler içinde:

“-Lâilâhe illallâh! Şuna bakın! Kendini göz göre göre tehlikeye atıyor!” demişlerdi.

Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

“-Ey müminler! (Yanlıı anlaşılmayın!) Bu âyet biz Ensar topluluğu hakkında nâzil oldu. Allâh, Peygamberine yardım edip dînini gâlip kıldığında biz, «Artık mallarımızın başında durup onların ıslâhı ile meşgul olalım.» demiştik. Bunun üzerine Allâh Teâlâ, Rasûlü'ne:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

“Allâh yolunda infak ediniz ve kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.” (el-Bakara, 195) âyetini vahyetti. Bu âyet-i kerîmedeki «kendi eliyle ken-

⁴³ İbn-i Kesir, *Tefsîr*, IV, 332.

dini tehlikeye atmak»tan maksad, bağ ve bahçeyle uğraşmaya dalıp Hak yolunda gayret ve hizmeti terk ve ihmâl etmektir.”

Bu ilâhî ikâza bütün samîmiyetiyle kulak verip ittibâ eden Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri, Allâh yolunda hizmetten hiçbir zaman geri kalmamış ve nihâyet katıldığı bu sefer esnâsında şehîd olarak, surların yakınına defnedilmiştir.⁴⁴

Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri'nin, altı ay kadar Fahr-i Kâinât Efendimiz'i evinde misâfir etme şerefine erişmiş ve Rasûlullâh ile berâber nice gazvelerde bulunmuş olmasına rağmen seksen küsur yaşlarında hâlâ Allâh yolunda hizmete azmetmesi, îmân heyecânının ömür boyu dipdiri kalmasının lüzûmuna kâfi bir misâldir.

Mümini, yegâne kudret sâhibi olan Allâh'a bağlayan îmân, aynı zamanda bir heyecandır. Bu heyecana sâhip olan bir müminin gözü hiçbir şeyden korkmamalı, azmi kırılmamalı ve ümitsizliğe düşmemelidir. Nitekim Allâh Teâlâ, îmân edenlerin hiçbir zaman gevşeklîğe düşmemelerini şöyle emir buyurmuştur:

“(Ey müminler!) **Sakin gevşemeyin.** (Uhud'daki yenilginizden dolayı) **üzülmeyin; eğer gerçekten müminler iseniz muhakkak en üstün sizlersiniz.**” (Âl-i İmrân, 139)

Hizmet ehli, problem üretici değil, problem çözücü olmalıdır. İşî lâf ve tenkide döküp eksik ve gedik aramak yerine, hâdiselere yapıcı bir rûhla ve müspet yaklaşabilmelidir.

Sıkıntılar karşısında tikanıp bedbinliğe düşmek, yılgınlık gösterip kenara çekilmek, bir âcizliktir. Âcizlik ise bir müslümana yakışmaz. Hizmette bulunan kimseler, Allâh Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şu niyâzını dillerinden ve gönüllerinden düşürmemelidirler:

“*Ey Rabbim! Âcizlikten, tenbellikten, korkaklıktan, eli kolu dökülür derecede tâkatsizlikten sana sığınırım...*” (Buhârî, Deavât, 38)

Hizmette muvaffakiyetin en esaslı anahtarı sabır ve sebatır. Allâh Teâlâ âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

“**Ey îmân edenler! Sabredin, sebat gösterin, hazırlıklı ve uyanık olun. Allâh'tan korkun ki başarıya erişesiniz.**” (Âl-i İmrân, 200)

“**Ey îmân edenler! Allâh'tan sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz ki Allâh sabredenlerle berâberdir.**” (el-Bakara, 153)

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır, şu ifâdelere yer verir:

⁴⁴ Bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Tefsîr, 2.

“Esmâ-i ilâhiyyeden biri de «es-Sabûr» ism-i şerîfidir. Her kimde sabır varsa, onda Allâh’ın kudretinden bir tecellî var demektir. Hele bu sabırlı kimseler biraraya gelip de bir cemaat olurlarsa her hâlükârda Allâh’ın yardımına mazhar olurlar. Allâh onların dâimâ dostu ve velîsidir.”⁴⁵

Hizmet ehlinin, hizmetini îfâ ederken türlü zahmet ve meşakkatlerle karşı karşıya kalması gâyet tabîidir. Bu zorluklar karşısında sebat gösterip sabırla yola devâm edilirse, ilâhî yardıma mazhar olunacak ve Allâh’ın izniyle başarıya ulaşılacaktır.

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri buyurur:

“İslâm’ın hakikatlerini beyân sırasında bazı insanların karşılaşılabileceği eziyetlere de büyük bir saâdet olarak bakmak gerekir. Peygamberler nice eziyetlerle karşılaşmışlar, nice büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Hattâ peygamberlerin en faziletlisi Hazret-i Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

«Benim gördüğüm eziyeti hiçbir peygamber görmemiştir.»⁴⁶ buyurmuştur.” (Mektubât, 193. Mektup)

Muhammed İkbâl’e âit şu temsîlî sözler de, zorluklar karşısındaki her hizmet ehlinin yoluna ışık tutacak mâhiyettedir:

“Bir ceylan, diğer bir ceylana dert yanıyordu:

«–Bundan sonra Kâbe’de, Harem’de yaşayacağım. Orada yatar-kalkar, orada otlarım. Zîrâ ovalarda avcılar pusu kurmuşlar, gece gündüz biz âhûların izinde dolaşıyorlar. Artık avcı derdinden emân bulmak istiyorum. Gönlüm biraz da huzûra kavuşsun!...»

Bunları dinleyen diğer ceylan ise:

«–Ey akıllı dostum! Yaşamak istiyorsan tehlike içinde yaşa. Kendini dâimâ bileyi taşına vur; cevheri temiz olan kılıçtan daha keskin yaşa! Tehlike, kudreti imtihan eder. Cisim ve cânın nelere kâdir olduğunu bize o bildirir.» cevâbını verir.

Nitekim Süfyân-ı Sevrî -kuddise sirruh- da:

“Horasan’a gidip tebliğde bulunmak; Mekke’de mücâvir olmaktan (orada ikâmet etmekten) senin için daha kazançlıdır.” buyurarak yine bu hakîkati ifâde etmiştir.

⁴⁵ Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, c. I, s. 546.

⁴⁶ Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 34.

İşte bir hizmet insanı da, karşılaştığı tehlike ve güçlükler karşısında yılmamalı, bilâkis çetin şartlar altında bulunmaktan dolayı mukâvemeti artmalı, daha da kuvvet bulmalıdır. Gönüllere ebedî saâdet iksiri olacak âb-ı hayâtın, çoğu zaman zor zamanlarda ve çile diyarlarında saklı olduğunu hatırlanarak çıkarmamalıdır. Gerçekten, zahmet çekmeden rahmete, külfete katlanmadan nîmete nâil olunamayacağı bir gerçektir. Zîrâ hayâtı kıymetli ve bereketli kılan şey, ulvî bir gâye uğrunda gösterilen gayretlerdir.

Hizmet, gelip geçici bir sevdâ değildir. Son nefese kadar aşk ve vecd ile îfâ edilmesi gereken yüce bir vazifedir. Bu itibarla hizmet ehlinin azığı sabır, dayanacağı Mevlâ olmalıdır.

Kelâm-ı kibarda buyrulur:

Şu üç vasıftaki insan Allâh'tan uzaktır:

- a. Rahatını düşünerek hizmetten kaçanlar.
- b. Hassas olduklarını bahâne ederek, yâni “içim kaldırmıyor” diyerek sefâlet sahnelerinden ve mâtemlerin civârından uzakta kalanlar.
- c. Sefih ve fâsıklarla hemhâl olanlar.

Hayatın lezzeti de şu üç yerde zuhûr eder:

- a. Aşk ile birleşen îmânda.
- b. Vecd ve huşû ile edâ edilen ibâdetle.
- c. Meftûn edici davranış güzellikleriyle yapılan hizmette.

Hülâsa, yapılan hizmetlerin Allâh katında makbûl olması, onun ciddî bir edeb ve hassâsiyetle îfâ edilmesine bağlıdır. Gelişigüzel yapılan gayretlerin umulan netîceyi hâsıl etmesi çoğu zaman mümkün olmadığı gibi bazen arzu edilmeyen netîceler verebileceği de bir gerçektir.

Allâh'ın mahlûkâtına müsâmaha, şefkat ve merhametle hizmet edebilmek, kuvvetli bir sabır ve tahammül isteyen bir gönül işidir. Kâmil bir hizmet insanı, merhamet, şefkat, fedâkârlık, ferâgat ve diğergâmlık gibi ahlâkî meziyetlerle donanmış, kin ve nefretten uzak bir kimsedir.

Akıl ve hikmet gözüyle bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de bu ahlâkî vasıfların ne büyük ve esaslı bir yer tuttuğu görülür. Buna ilâveten Kur'ân'da zikredilen kıssalar da ahlâkî esasları tamamlayıcı mâhiyettedir. Ahkâm âyetleri ise yine ahlâkî hareketlerimizin zarûrî tatbikâtını göstermektedir.

Esâsen, dînî olgunlaşmadan ibâret olan ahlâk, hayvânî hayattan insânî hayata, ham vasıflardan kâmil bir hüviyete geçiş demektir. Ahlâkın esâsını da, Hüsn-i Mutlak'a, yâni Rabb'e aşk ile yönelişte buluruz. Bunun yolu ise Allâh yolundaki her türlü gayret ve hizmetlerden geçmektedir.

Yine hizmet insanı, hangi zümrenin içinde yaşarsa yaşasın her hâlükârda îmân, heyecân ve varlığını koruyabilen; kalbini mal-mülk, mevkî ve menfaat endişelerinden uzak tutabilen ve hizmet bekleyenlerin, bilhassa muzdarip ve yalnızların sessiz feryatlarına kulak ve gönül veren kimsedir.

Rabbimiz, bu hasletlerden gereği gibi hisse alabilmeyi cümlemize nasib eylesin! Hizmet götürme imkânımız olup da gidemediğimiz her yerin mesûliyetini gönlümüzde hissettirerek firâset, azim ve gayret dolu bir hizmet ömrü ihsân eylesin! Gönüllerimize hizmet heyecan ve canlanışını lutfedip rızâsına muvâfık bir şekilde gayret edebilmeyi hepimize nasîb eylesin!

Âmîn!..

EMİRNÂME-İ ALİ'DEN BÂZİ BÖLÜMLER

Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'ın

Mısır Vâlisi Mâlik bin Hâris el-Eşter'e Gönderdiği

“Emirnâme”den

Emir ve idâren altında bulunan halka karşı merhamet, muhabbet, güzel muâmele ile kalbini tezyîn et! Sakın onlara karşı ganîmet yiyici bir arslan kesilme!

Ahâlîden beşeriyet îcâbı hatâ sâdır olabilir; ellerinden kasten veya hatâen bazı şeyler zuhûr eder. Allâh'tan af ve müsâmaha dilediğin gibi sen de onları affet, güzel muâmelede bulun.

Sakın hiçbir affından dolayı pişman olma. Cezâ verince de sevinme. Bertaraf etmek imkânını bulduğun müddetçe hiçbir bâdireye atılma. Bir de sakın, «Ben kudret sâhibiyim, emrederim, itâat ederler!» deme. Çünkü bu, kalbe fesad, dîne zaaf verir. İnsanı mağrûr eder, gurur da helâke götürür.

Sâhip olduğun makam sende azamet ve kibir meydana getirirse, bütün âlemleri kuşatan Allâh'ın yüce kudret ve azametini hatırla ki, bu düşünce, senin yükseklerde uçan bakış ve hayallerini zemîne indirir, şiddetini giderir. Seni bırakıp giden aklını başına getirir. Sakın ola ki, Allâh ile azamet yarışına kalkışma! Çünkü Aziz ve Celîl olan Allâh, her zorbayı zelil, her mağrûru hakîr eder.

Adâletten kat'iyen ayrılma. Şâyet böyle yapmazsan zulmetmiş olursun. Hâlbuki, Hakk'ın kullarına zulmedenin onlar adına dâvâcısı Allâh'tır. Allâh da bir kimsenin hasmı oldu mu, artık o kimsenin tutunabileceği bütün hüccetler bâtıldır, kudretullâh karşısında tesiri yoktur. Kul, zulmüne tevbe edinceye kadar husûmet-i ilâhiyye devam eder. Zulüm üzere bulunmak kadar ilâhî nîmetlerden mahrûm eden ve Hakk'ın gazabını çabuklaştıran hiçbir şey yoktur.

Bir iş yapacağın zaman öylesini tercih etmelisin ki, hakkâniyet itibâriyle en mûtedili, adâlet itibâriyle en kuşatıcı olanı ve halkın rızâsını kazanma bakımından herkesin durumunun gözetildiği bir iş olsun.

Halk arasında yanına yaklaştırmayacağın, kendisinden en çok nefret edeceğin adamlar, halkın ayıplarını en fazla araştıran kimseler olmalıdır. Zîrâ insanların öyle ayıpları vardır ki onların örtülmesi herkesten fazla vâlinin vazifesidir.

İnsanlar hakkındaki bütün kin düğümlerini çöz. Seni intikama doğru sürükleyecek iplerin hepsini kes. Sence açıklık kazanmamış şeylerin tamamı hakkında anlamamış görün. Şunu bunu çekiştiren gammazların sözüne sakın hemen inanırverme. Çünkü gammaz ne kadar saf görünürse görünsün yine de hilekârdır.

Sakın seni sıkıntı ve darlığa düşme ihtimâliyle korkutup iyilikten vazgeçirmek isteyen cimriyi, büyük işlere karşı azmini gevşetecek korkağı ve zulme saparak sana ihtirâsı iyi gösterecek hırs sâhibini istişâre meclisine sokma! Çünkü cimrilik, korkaklık ve ihtiras, öyle kötü huylardır ki, bunları ancak Allâh hakkında beslenen sû-i zan bir araya getirir.

Sadece takvâ ve verâ sâhibi sâdık kimseleri kendine sırdaş edin. Seni alkışlamalarına, yapmadığın birtakım güzel işleri sana isnâd etmek sûretiyle keyfini hoş etmelerine karşı dikkatli bulun. Zîrâ alkışın çoğu insanın kendisini büyük görmesine sebep olur, onu gurura sevk eder.

Sakın insanların kötüsü ile iyisi senin yanında müsâvî olmasın. Zîrâ böyle bir davranış iyileri iyilikten soğutur, kötülerin de fenâlığa meylini devam ettirir.

Allâh'ın kullarına karşı hüsn-i zan sâhibi ol. Böyle olursan birçok yorgunluktan kurtulursun.

Hizmetlerin başına öyle birini geçir ki, Allâh'a ve Rasûl'üne karşı sence herkesten daha ihlâslı; kalbi ziyâdesiyle temiz ve akli başında olmak itibâriyle herkesten üstün olsun. Öfkelendiği zaman sâkin ve ağır davransın, mâzeretleri sükûnetle dinlesin, zayıflara acıсын, nefsine râm olmuş güçlülerden uzak dursun, öyle öfke ile kalkıp acziyet ve nedâmetle oturan takımdan olmasın!

Halka âit işlerin büyüğünü görüyorum diye küçüğünü takipten geri kalma.

Vâliler için memlekette adâletin kâim olmasından, bir de ahâlînin kendisine karşı muhabbet göstermesinden daha büyük tesellî kaynağı yoktur. Zîrâ yürekler selâmette olmadıkça muhabbet izhâr etmez.

Ehl-i hizmetten herbirinin fedâkârlığını iyice tanı. Sakın birinin hizmetini başkasıyla beraber zikretme. Kimseye de gösterdiği şecaatle münâsip düşmeyecek düşük bir pâyeye verme. Bir adamın mevkiinin büyüklüğü, onun ufak bir hizmetini büyük görmene; mevkiinin küçüklüğü de onun büyük hizmetini küçük görmene asla sebebiyet vermemelidir.

Tarafgirlik ve hodgâmlık hissiyle kimseye vazife tevdi etme. Çünkü bu iki sebep, zulüm ve hıyânete sevk eder.

Vazife verdiğin kimselerin icraatını tâkip et. Arkalarından vefâ ve sâdk erbâbı kimselerden gözcüler gönder. Zîrâ işleri nasıl gördüklerini öğrenmen, emâneti muhâfazalarına ve ahâlî hakkında yumuşak davranmalarına sebep olur.

Uzaktakileri düşünmekten geri durma ve o zavallılara karşı yüzünü ekşitme. Bunlardan olup küçük görülmeleri ve çevrendekilerin ağıra almaları yüzünden işleri sana kadar gelemeyenleri araştı. Sırf bunlar için gönlünde Allâh korkusu bulunan mütevâzî ve emîn bir adam tahsis et ki, arada vâsita olsun, onların işlerini sana en doğru şekilde bildirsin. Hâsılı öyle çalış ki, huzûr-ı ilâhîye çıktığın zaman «Bütün gücümü sarf ettim.» diyebileşin.

İhtiyaç sâhipleri için sırf kendileriyle meşgul olacağın bir zaman ve mekân ayır ve hepsiyle beraber otur da, seni yaratan Allâh'ın rızâsını celbedecek bir tevâzu göster. Bir de bunların yersiz sözlerini yâhut hâllerini ifâdedeki acziyetlerini hoşgör. Kendilerine karşı hırçınlık etme, azamet gösterme. Onları incitmezsen Cenâb-ı Hak sana rahmetini açar, tâatına mukabil sevabını ihsân eder. Hem verdiğini gülyüzlü, gönül hoşluğu ile ver. Vermediğin takdirde kabul olunabilecek özürler dile.

Esâsen niyet hâlis olmak ve halkın selâmetine yaramak şartıyla bu meşgalelerin hepsi Allâh için iseler de sen yine vakitlerinin en hayırlısını Allâh ile arandaki hâlleri güzelleştirmek için kendine hasret.

Gecende gündüzünde, bedeninde Allâh'a âit bulunan kulluk hakkını ayır ve seni Hakk'ın yüce dergâhına yaklaştıran bu tâati, her neye mâl olursa olsun eksiksiz gediksiz edâ et. Şâyet namazında halka imam olmuşsan sakın ne bıktıracak ne de bir hayra yaramayacak şekilde kıldırma. Çünkü halkın içinde öyleleri vardır ki hastadır, öyleleri de vardır ki işi aceledir. Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz beni Yemen'e gönderirken:

«-Onlara namazı nasıl kıldırırım?» demiştim de, bana:

«-En zayıfının durumuna göre...» buyurmuşlardı.

Müminlere merhametli ol. Sakın halktan kopuk yaşama. Çünkü vâlilerin halktan uzak olması, bir nevî sıkıntı olduktan başka, memleket işlerine vukuflarını azaltır. Vâlilerin perde arkasında oturmaları, perdenin dışında dönen işlerden haberdâr olmalarını engeller. Binaenaleyh nazarlarında hâdisâtın büyüğü küçülür, küçüğü de büyür. Güzeli çirkin, çirkinini güzel olur. Hak, bâtil ile karışır.

Sana yakın veya uzak herkesi hakkı kabûle râzı et. Şâyet halk arasında senin zulmettiğin zannı hasıl olmuşsa kendilerine özrünü bildirerek zanlarını düzelt. Çünkü bununla hem nefsini kırmış, hem halka yumuşak davranmış, hem de kendini mâzur göstermiş olursun.

Verdiğin sözde durmak için îcâb ederse hayâtını bile fedâ et. Sakın ahde vefâsızlık etme. Düşmanını bile aldatma. Zîrâ zarar ve mahrûmiyete mahkûm akılsızlardan başkası Allâh'a karşı gelmek cür'etini gösteremez.

Bir de birtakım yoruma açık akitlerde bulunma.

Sakın kendini beğenme! Nefsinin sana hoş gelen yönlerine güvenme! Yüzüne karşı medholunmayı isteme! Zîrâ iyilerin ne kadar iyiliği varsa hepsini mahvetmek için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur.

Sakın ahâlîye ettiğin ihsânı başlarına kakma! Yâhut yaptığın işleri mübâlağalı gösterme! Yâhut kendilerine olan vaadinden dönme! Çünkü minnet ihsânı bitirir, mübâlağa hakîkati söndürür. Vaadinden dönmek ise Hâlık'ın da halkın da nefretini celbeder.

Sakın işlere vaktinden evvel girişme. Vakti gelince de çılgınca atılma! Mâhiyetini açıkça bilmediğin işlerde inad etme, bildiğin zaman da gevşeklik gösterme.

İstihdâm ettiğin adamların ortaya çıkmış fenâlıklarına karşı senden beklenen hareketten habersiz gibi davranma. Aksi takdirde başkasının hesâbına sen cezâ görürsün. İşlerin üzerindeki perdeler gözlerinin önünde açılır ve mazlumun hakkı senden alınır.

Hiddetine, gazabına, eline, diline ve nefesine hâkim ol! Bunlardan korunabilmek için bâdirelerden geri dur. Tâ ki öfken geçsin ve irâdene mâlik olasın. Ancak bilesin ki Allâh'a döneceğini hatırlayarak endişeye düşmedikçe nefesine hâkim olmak imkânını aslâ bulamazsın.

Bizim niyâzımız Allâh'adır. Allâh'ın Rasûlüne de salât ve selâm olsun!

EDEBALİ HAZRETLERİ'NDEN NASİHATLER

Şeyh Edebali Hazretleri'nin

Osman Gâzî'ye Yaptığı Eşsiz Nasihatlerden

“Ey Oğul!

Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana... Güceniklik bize; gönül almak sana... Suçlamak bize; katlanmak sana... Âcizlik bize, yanılğı bize; hoş görmek sana... Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adâlet sana... Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; bağışlama sana...”

“Ey Oğul!

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana... Üşengeçlik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana...”

“Ey Oğul!

Yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı... Allâh Teâlâ yardımcın olsun. Beyliğini mübârek kılsın. Hak yoluna yararlı etsin. Işığını parıldatsın. Uzaklara ilet sin. Sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl ve kalb versin.”

“Oğul!

Güçlü, kuvvetli, akıllı ve kelâmlısın... Ama bunları nerede ve nasıl kullanacağını bilmezsen, sabah rüzgârlarında savrulur gidersin... Öfken ve nefsin bir olup aklını mağlûb eder. Bunun için dâimâ sabırlı, sebâtkâr ve irâdene sahip ol!..”

“Sabır çok önemlidir. Bir bey sabretmesini bilmelidir. Vaktinden önce çiçek açmaz. Ham armut yenmez; yense bile bağırında kalır. Bilgisiz kılıç da tıpkı ham armut gibidir.”

“Milletin, kendi irfânı içinde yaşasın. Ona sırt çevirme. Her zaman duy varlığını. Toplumunu yöneten de, diri tutan da bu irfândır.”

“Oğul!

İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, akşam ezânında ölürler.”

“Dünya, senin gözlerinin gördüğü gibi büyük değildir. Bütün fethedilmiş gizlilikler, bilinmeyenler, ancak senin fazîlet ve adâletinle gün ışığına çıkacaktır.”

“Ananı ve atanı say! Bil ki bereket, büyüklerle beraberdir.”

“Bu dünyada inancını kaybedersen, yeşilken çorak olur, çöllere dönersin.”

“Açık sözlü ol! Her sözü üstüne alma! (Gizlenmesi daha faydalı, hattâ elzem olan hususları) gördün, söyleme; bildin, deme! Sevildiğin yere (bıktırarak kadar) sık gidip gelme; muhabbet ve itibârın zedelenir...”

“Şu üç kişiye; yâni câhillere arasındaki âlime, zenginken fakir düşene ve hatırlı iken itibârını kaybedene acı!..”

“Unutma ki, yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildir.”

“Haklı olduğun mücâdeleden korkma! Bilesin ki, atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli (korkusuz, pervâsız, kahraman, gözüpek) derler.”

“En büyük zafer nefsin tanımasıdır. Düşman, insanın kendisidir. Dost ise, nefsi tanıyanın kendisidir.”

“İnsan bir kere oturdu mu, yerinden kolay kolay kalkamaz. Kişi kıpırdayınca uyur. Uyuşunca lâflamaya başlar, lâf dedikoduya dönüşür. Dedikodu başlayınca da gayri iflâh etmez. Dost, düşman olur; düşman, canavar kesilir...”

“Kişinin gücü, günün birinde tükenir, ama bilgi yaşar. Bilginin ışığı, kapalı gözlerden bile içeri sızar, aydınlığa kavuşturur.”

“Hayvan ölür, semeri kalır; insan ölür eseri kalır. Gidenin değil, bırakmanın ardından ağlamalı... Bırakanın da bıraktığı yerden devam etmeli.”

“Durmaya, dinlenmeye hakkımız yok. Çünkü, zaman yok, süre az!..”

“Sevgi dâvânın esâsı olmalıdır. Sevmek ise, sessizliktedir. Bağırarak sevilmez. Görünerek de sevilmez!..”

“Geçmişini bilmeyen, geleceğini de bilemez. Osman! Geçmişini iyi bil ki, geleceğe sağlam basasın. Nereden geldiğini unutma ki, nereye gideceğini unutmayasın...”

Edebalı Hazretleri'nin Osman Gâzi'ye yaptığı bu eşsiz nasihatler, Osmanlı'da sultânından ulemâsına, akıncısından dervişine kadar devleti ve milleti zirvelere taşımış ve gerek maddî, gerekse mânevî sayısız muvaffakiyet ve zaferlere vesîle olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'nın gerçek mîmârları Edebalı silsilesi ve onların bereketli ellerinde yetişen gönül sultanları olmuştur. Yâni Osmanlı toprağındaki fazîlet, bereket, güzellik ve terâvet, o gül tabiatlı müstesnâ gönüllerin eseri. Bu gerçeği, *Gülistan* adlı eserdeki şu hikâyeye ne güzel misâllendirir.

Şeyh Sâdî der ki:

Birgün hamamda dostlardan biri bana güzel kokulu bir kil (temizleyici toprak) parçası verdi. Kile sordum:

“–A mübârek, sen misk misin, anber misin? Senin gönül çekici güzel kokunla mest oldum.” dedim.

Kil bana şöyle cevap verdi:

“–Ben bir gülün toprağıydım. O gülün yaprakları seher şebnemleriyle dolar, benim üzerime ağlayarak damlardı. Ben bu yaşlarla hamur gibi yoğruldu. Ben aslında alelâde bir kilim... Bu koku onundur...”

Hâsılı Osmanlı asırları da böyle bir mazhariyetle, yâni güllerden damlayan şebnemlerle yoğrulduğu demlerde cihâna târifsiz râyihalar saçmış ve âlemi nizamdaki vazifesinde güzellikler ve fazîletler menbaı olmuştur. Bilhassa Osmanlı'nın ilk üç asrındaki dehâlar silsilesinin bereketi de hep bir gülün toprağında tezahür etmiştir. Gül ki, Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sembolüdür. Yâni O Fahr-i Kâinât, ahlâkıyla güller gülüdür. Zâhirî ve bâtinî her hâliyle güllerin şâhıdır.

Rabbimiz bizlere O'nun hâlinden bir zerre nasîb eyleyip cümlemize o müstesnâ gülün bir şebnemi olmayı ihsân buyursun!

Âmîn!..

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahman Güzel, Mustafa Tatçı,
Yunus Emre, Ankara, 1991.

Abdülbâkî Gölpınarlı,
Mesnevî ve Şerhi, I-VI, İstanbul, 1973-1974.

Abdülkâdir Geylânî,
el-Fethu'r-Rabbânî (trc. Yaman Arıkan), İstanbul, 1987.

Ahmed bin Hanbel,
el-Müsned, I-VI, İstanbul, 1992.

Ali bin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi,
Reşahât Aynü'l-Hayât (thk. Ali Aşğar Muîniyân), I-II, Tahran, 1977.

Ali Himmət Berkî,
Açıklamalı Mecelle: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, İstanbul, 1982.

Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıçı, İ. Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş,
Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli, Suudî Arabistan, 1992.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed bin el-Hüseyn,
Şuabu'l-İmân, I-IX, Beyrut, 1990; **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (târihsiz) Dâru'l-Fikr.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâil,
el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992; **et-Târîhu's-Sağîr**, I-II, Kâhire, 1977.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh bin Abdirrahman,
Sünenü'd-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr,
el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,
Sünenü Ebî Dâvud, I-V, İstanbul, 1992.

Ebu'l-Hasan en-Nedevî,
İslâm Önderleri Târîhi, I-VIII, İstanbul, 1992.

Ebû Nuaym,
Hilyetü'l-Evliyâ, I-X, Beyrut, 1967.

Elmahlı, M. Hamdi Yazır,
Hak Dîni Kur'ân Dili, I-X, İstanbul, 1971.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbûrî,
Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-V, Beyrut, 1990.

Hasan Basri Çantay,
Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I-III, İstanbul 1996.

Hayrât Neşriyât İlmî Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti,
Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, İstanbul, 2001.

el-Heysemî, Hâfız Nûreddîn Ali bin Ebî Bekir,
Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, Beyrut, 1988.

İbn-i Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf bin Abdullâh bin Muhammed,
el-İstîâb fî Mârifeti'l-Ashâb, I-IV, Kâhire, (târihsiz).

İbn-i Arabî,
Mişkâtü'l-Envâr - Nurlar Hazînesi, (Terc: Prof. Dr. Mehmed Demirci), İstanbul, 2001.

İbn-i Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali,
Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XXVIII, (târihsiz). Dâru'l-Fikr, M. Fuad Abdülbâkî neşri; **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Mısır, 1959.

İbn-i Hibbân, Ebû Hâtim el-Büstî,
Sahîhu İbn-i Hibbân, I-XVIII, Beyrut, 1993.

İbn-i Hişâm,
es-Sîretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1992.

İbn-i Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ,
Tefsîru Kur'ânî'l-Azîm, I-V, Beyrut, 1988; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XV, Kâhire, 1993; **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I-IV, Kâhire, 1964.

İbn-i Kudâme,
el-Muğnî, I-IX, Kâhire, (târihsiz).

İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî,
Sünenü İbn-i Mâce, İstanbul, 1992.

İbn-i Sa'd,
et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I-IX, Beyrut, (târihsiz)

İbrahim Cânan,
Hadis Ansiklopedisi, I-XVIII, İstanbul, (târihsiz).

İmâm Mâlik,
Muvattâ, I-II, İstanbul, 1992.

İmâm Rabbânî,
Mektûbât, I-II, Sirâc Kitabevi, Tıpkı basım, İstanbul, (târihsiz).

İsmâil Hakkı Bursevî,
Rûhu'l-Beyân, I-X, İstanbul, 1969.

İsmail Hâmi Danişmend,
Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İstanbul, 1982.

Kadir Mısıroğlu,
Külliyât, Sebil Yayınevi.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Muhammed Es'ad Erbilî,
Mektûbât, (sad. H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul, 1983; **Dîvân-ı Es'ad**, İstanbul, 1991.

Muhammed Esed,
Kur'ân Mesajı (trc. Câhid Koytak, Ahmet Ertürk), I-III, İstanbul, 1999.

Münir Atalar,
Surre-i Humâyûn ve Surre Alayları, Ankara, 1991.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn bin Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-Sahîh (thk. M. Fuad Abdülbâkî), I-III, İstanbul, 1992.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed bin Şuayb,
Sünenü'n-Nesâî, I-VIII, İstanbul, 1992.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ bin Şeref,
Riyâzu's-Sâlihîn, Beyrut, t.s. **Riyâzü's-Sâlihîn** (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmâil Lütfî Çakan, Râşit Küçük), I-VIII, İstanbul, 1997.

Osman Nuri Topbaş,

Külliyyât, Erkam Yayınları.

Sâdık Dâna,

Külliyyât, Erkam Yayınları.

Sigrid Hunke,

Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi, İstanbul, 1991.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekir,

el-Câmiu's-Sağîr, Mısır, 1888.

Şefik Can,

Mesnevî Tercümesi, I-VI, İstanbul, 1997.

Şeyh Sâdî Şirâzî,

Bostan, İstanbul, 1995.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerîr,

Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1995.

Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed bin İsâ,

Sünenü't-Tirmizî, I-V, İstanbul, 1992.

Vâhidî,

Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, Beyrut, 1990.

Vâkidî,

Meğâzî, Mısır, 1948.

Ziya Kazıcı,

İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar, İstanbul, 1985.

LÜGATÇE

abûs: Somurtkan, ekşi, asık (çehre veya böyle çehreli kimse).

acîb: AlışılmıŖın dıŖında olan, garip, tuhaf Ŗey.

ağu: Zehir, zakkum ağacı.

ahkâm: Hükümler, emirler.

ahlâk-ı hamîde: Medhedilen güzel huylar, güzel ahlâk.

âkıbet: 1. Son, nihâyet, âhir, encâm, netice. 2. Sonunda.

alâmet-i fârîka: 1. Ayırıcı, ayrılmasına sebep olan vasıf. 2. Karakteristik özellik.

âlemŖümûl: Âlemi kaplamıŖ, dünya çapında, cihanŖümûl.

Allâhu a'lem: Allâh en iyisini bilir.

âmil: 1. Sebep. 2. İşleyen, yapan.

ârızî: 1. Tabiî, ırsî olmayıp sonradan meydana gelen. 2. Geçici, eğreti.

arŖ: 1. Taht, çatı, çadır. 2. Yüksekliği sebebiyle bütün cisimleri içine alan ve Allâh'ın istivâ ettiği Ŗey. 3. Dokuzuncu kat gök, göğün en yüksek katı.

avene: Yardımcılar, arkadaşlar, kötü işte yardım edenler, yanında bulunanlar, kafadarlar, yordakçılar.

bakiye: 1. Artakalan, geriye kalan, kalıntı. 2. Sonra, alt taraf, devam. 3. Yok olan Ŗeyin kalan kısmı.

berî: 1. KurtulmuŖ, âzâde, sâlim. 2. Temiz, pâk. 3. Kusursuz, kabahatsiz.

bey'at: 1. İtaat bildirme, bir kimsenin hâkimiyetini tanıma. 2. Uyuma, bağlanma.

bezl etmek: Cömertlik, kendi isteğiyle bol bol vermek, sarfetmek.

bizâtihi: Kendisi, kendiliğinden, kendinden.

cârî: 1. Cereyân eden, akan, akıcı. 2. Geçerli, müteber, yürürlükte. 3. Tedâvül eden.

celâlli: Sert tabiatli, çabuk kızan.

celbetme: Çekme, getirme, dâvet etme.

cevaz: Câiz olma, yasak olmama hâli, izin, müsâade.

cezb: Çekme, kendine çekme, kendine bağlama.

cihânŖümûl: 1. Her yanı kaplayan. 2. Dünya çapında, dünyâ ölçüsünde.

cürûf: Bir Ŗeyin artığı, posası.

Çalap: Mevlâ, Allâh Teâlâ.

dalâlet: Sapıtma, hidâyetten; doğru yoldan ayrılma, azma, bâtıla meyletme.

darb-ı mesel: Geniş tecrübelerin mahsûlü olan özlü sözler, atasözü.

dâvî: Dâvâ, iddiâ.

deruhte: Üstüne alma, üstlenme, taahhüd etme.

derûn: 1. İç, içeri, dâhil. 2. Kalb, gönül. **derûnî:** İçten, gönülden.

desîse: Hîle, oyun, düzen, entrika, dolap.

diğergâm: Başkalarını düşünen.

dinamik: Sürekli hareket hâlinde bulunan, kuvvet ve kudret karakteri olan, canlı, hareketli.

dûn: 1. AŖaĖı, denî, alçak. 2. AŖaĖıda, altta olan.

ehlullâh: Allâh adamı, velî, evliyâ, ricâlul-lâh.

emr-i bi'l-ma'rûf: İyiliği emretme.

emtiâ: Metâlar, mallar, ticârî mallar.

enâniyet: Benlik, bencillik, hodgamlık, egoistlik.

eŖref-i mahlûkât: YaratılmıŖların en Ŗerefli si insan.

fâcir: 1. Fenâ huylu, günahkâr. 2. Ayyaş, sefih. 3. Habîs, rezil, Ŗerîr, Ŗakî.

fakih: Fıkıh âlimi, İslâm hukukçusu.

fâsik: Allâh'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden.

feverân: 1. Kaynama, galeyâna gelme, hidetlenme. 2. Damarın vurması. 3. Suyun fiŖkırması.

ganî: 1. Zengin, varlıklı, doygun, bol. 2. Allâh Teâlâ'nın güzel isimlerinden.

garâbet: Tuhaflık, yadırganacak hâl, gariplik.

gazve: 1. Akın, gazâ, cenk, savaŖ. 2. Din düşmanları üzerine yapılan sefer.

hakîmâne: Hakîme uygun tarzda, hikmetlice, bilgece.

hakşinas: Hakkı tanıyan, bilen; hakka uyan.

halîm: 1. Uysal, yumuŖak huylu, yumuŖak tabiatlı, sâkin, sessiz. 2. Allâh Teâlâ'nın güzel isimlerinden.

harameyn: İki mukaddes şehir, Mekke ile Medîne.

hendese: Geometri, çizgi, şekil ve hacimleri işleyen, ölçü ve nispetlerini konu edinen matematik kolu.

hilkat: Yaratılış.

husûmet: 1. Düşmanlık. 2. Zıddiyet, karşıtlık. 3. Hasımlık, hasım olma hâli.

hüccet: 1. Bir şeyi ispat eden delil. 2. Âlimlere verilen ünvan.

hükmi: Hükümle ilgili, hükme âit.

hüsni zan: Bir şey veyâ bir kimse için iyi kanaate sâhib olma.

ibret-âmiz: İbret verici, ders verici.

ifrât: Aşırılık, haddi aşmak.

ihtiyârî: Tercihe, isteğe bağlı.

ihyâ: 1. Yeniden hayat kazandırma, canlandırma, uyandırma, diriltme, güçlendirme, tâzeleme, onarma, şenlendirme, îmâr. 2. Bir geceyi ibâdetle geçirme.

iktifâ: Kâfi bulma, yeter sayma, yetinme, kanaat.

ilhad: 1. Gerçek inançtan dönme, cayma. 2. Allâh'ın varlığına ve birliğine inanmama, dinsizlik.

incizâb: Cezbedilme, çekilme.

in'ikâs: Akislenme, yansıma.

inkişâf: 1. Açılma. 2. Büyüme, gelişme. 3. Meydana çıkma. 4. Mânevî bir sırrın veya hâlin görünmesi.

inşirah: Gönül açılması, iç huzuru, ferahlık.

intibâh: 1. Uyanma, uyanıklık. 2. Göz açıklığı. 3. Sinirlerin ve uzuvların harekete gelmesi, uyanması.

intisâb: 1. Mensup olma, bağlanma. 2. Girme.

inzâl: İnme, indirilme, nâzil olma.

isnâd etmek: Bir şeyi birisi için yaptı demek, sözü veya fikri bir yere dayandırmak.

istimâl: Kullanma.

itâb: Paylayıp azarlama, tersleme.

ittihâz: 1. Kabul etme, sayma, tutma, addetme. 2. Edinme, alma. 3. Kullanma.

izhâr: Açığa vurma, gösterme, belirtme.

kâbına varılmaz: Derece ve üstünlüğüne erişilmez.

kadîm: Çok eski zamanlara âit.

kâim: 1. Kıyâmda olan, ayakta duran. 2. Bir kişinin yerini tutan, yerine geçen. 3. Bir şeyi mümkün kılan sebep.

kâin: Mevcûd olan, bulunan, var olan.

kartel: Ticârî veya sînâî müesseselerin, başka müesseseleri güçsüz bırakmak ve daha fazla kâr sağlamak maksadıyla meydana getirdikleri haksız rekâbete dayanan birlik.

kâşâne: Büyük, süslü, gösterişli binâ, köşk.

kelâm: Söz.

kemiyet: Adet, miktar, sayı.

keyfiyet: Bir şeyin nasıl olduğu, hâl, durum, vaziyet, kalite.

kudretullâh: Allâh'ın ezeli güç, kuvvet ve kudreti.

kurrâ: Kur'ân-ı Kerîm'i usûl ve kâidesine uygun olarak okuyanlar.

külhân: Hamamları ve hamamda kullanılan suyu ısıtmaya yarayan büyük ocak.

mâkes: Akis yeri, aksetme yeri, bir şeyin yansıdığı yer.

mâlik: 1. Sâhip, efendi. 2. Tasarruf eden, elinde bulunduran.

mâlûl: İlletli; kendisinde bir hastalık bulunan.

mâlûmu'l-hudûd: Sınırları belli.

maslahat: 1. Yerine göre icâb eden iş, söz, davranış. 2. İyilik, düzen, âsâyîş, barış yolu. 3. Uygun, kârlı iş.

mâtuf: Kendisine atıfta bulunulmuş, yöneltilmiş, isnad olunmuş.

mebnî: Sebebiyle, binâen, ...den dolayı.

mecnûn: Çılgın, deli, delice âşık.

medâr: 1. Vâsita, vesîle, sebep. 2. Dayanak noktası.

meknûz: Saklanmış, gizlenmiş.

merzuk: 1. Rızıklandırılmış, rızık verilmiş. 2. Kısmetli.

meskenet: 1. Miskinlik, âcizlik. 2. Beceriksizlik. 3. Yoksulluk, fakirlik.

meşher: Teşhîr yeri, sergi.

mezmûm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

mîrî: Hükûmete, devlete, hazîneye âid.

muâheze: 1. Birinin hâl ve davranışlarını beğenmeyerek çıkışma, azarlama. 2. Târiz, tenkid.

mukîm: İkâmet eden, oturan, yerleşik.

muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili.
muvâcehe: Yüz yüze gelme, karşı, yönelme, doğrultu, yön.
muvâzene: İki şeyin eşit olma hâli, denge.
mücâvir: Komşu.
müessir: 1. Tesir eden, eser bırakan. 2. Hü-zün veren, kederlendiren, dokunaklı. 3. Sö-zü geçen, hükmü yürüten.
mümtaz: 1. Meziyetleriyle başkalarından ayrılan, seçkin, seçilmiş. 2. İmtiyazlı.
müntesib: 1. İntisâb etmiş, bağlanmış, kapı-lanmış, girmiş. 2. Mensub.
müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olması, aynı hâl ve derecede olan.
müşâhede: Bir şeyi gözle görme.
müşahhas: 1. Şahıslandırılmış, cisimlendi-rilmiş, şekillendirilmiş. 2. Gözle görülüp, el-le tutulur hâlde bulunan.
müştekî: Yakınan, şikâyet eden.
müttakî: 1. Sakınan, çekinen. 2. Allâh'tan korkan.
mütemâyiz: Beliren, sivrilen, kendini ortaya koyan, temâyüz eden.
müyesser: 1. Kolay olan, kolaylıkla gerçek-leşen. 2. Nasib olan. 3. Kolaylaştırılmış.
nebevî: 1. Peygambere âid, peygamberle il-gili. 2. Hazret-i Muhammed'e âit, Hazret-i Muhammed ile ilgili.
nefha: 1. Nefes, soluk. 2. Esinti. 3. Güzel koku.
neşve: Sevinç, keyif, mutluluk sarhoşluğu. (Dilimizde galat olarak "neşe" şeklinde kul-lanılmaktadır.)
nusret: 1. Yardım. 2. Allâh'ın yardımı. 3. Başarı.
pes: Buna rağmen, işte, öyle iken, o hâlde.
râcî: 1. Dönen. 2. İlgisi olan.
radıyallâhu anh: Allâh ondan râzî olsun!
radıyallâhu anhâ: Allâh o (hanım)dan râzî olsun!
radıyallâhu anhümâ: Allâh o ikisinden râzî olsun!
rahmetullâhi aleyh: Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun!
rakîk: 1. Çok ince, yufka, nâzik, nârin. 2. Yumuşak kalpli, yufka yürekli, hisli.

râm olmak: İtaat etmek, boyun eğmek, bü-tün varlığıyla bağlanmak, kendini başkası-nın emrine bırakmak.
Rezzâk: Bütün mahlûkâtın rızkını veren (Allâh).
rûz-i mahşer: Mahşer günü.
sahîh: Doğru, gerçek, sıhhatli, sağlam, tam, geçerli.
sâik: 1. Sevk eden. 2. Husûsî sebep.
salâh: 1. İyilik, iyileşme, düzelme. 2. İyi hâlli, faziletli olma. 3. Barış içinde olma. 4. Âsâyiş.
sehâvet: Kerem, cömertlik.
selâtîn: 1. Sultanlar. 2. Sultanların yaptırdığı câmî vs...
selîm: 1. Temiz, samimî. 2. Kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru. 3. Tehlikesiz, za-rarsız.
seriyye: Akıncı birliği.
sevi: Sevgi, aşk.
sıla-i rahim: Ana-baba ve akrabâyı ziyâret vazifesini yerine getirme.
simyâ: Değersiz madenleri değerli madenle-re çevirme sırlarını araştıran ilim.
siper-i sâika: Tehlikelerden koruyucu siper, zırh, yıldırımsavar.
statik: Durgun, hareketsiz.
sû-i zan: Kötü zan, şüphe.
şâh u gedâ: Zengin ve fakir.
şâmil: İçine alan, kaplayan, hâvî.
şecaat: Yiğitlik, cesurluk, korkusuzluk.
şer'an: Şerîata uygun olarak, şerîat hükmü-ne göre, şerîat yönünden.
şifâhî: Ağızdan, sözle, sözlü.
şümûl: 1. İçine alma, kaplama. 2. Âit olma, delâlet etme.
taassup: Aşırı taraftarlık, körü körüne bağlı-lık, bâtılda ısrar.
tâat: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibâ-det.
tabiat-i asliye: Yaratılıştan gelen huy, âdet, mizaç.
tâdâd etmek: Saymak, tek tek zikretmek.
tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme.
taharrî: Arama, araştırma, tahkik.
tahdîs-i nîmet: Nâil olunan nîmetleri îtirâf edip şükretme.
tazarrû: Allâh'a huşû içinde yalvarma.

teb'a: Bir devletin idâresi altında bulunan ahâlî, halk.

tebdîl: Dönüştürme, çevirme, değiştirme.

techîz: Lüzumlu şeyleri tamamlama, donatma.

tadrîc: Derece derece, yavaş yavaş ilerleme.

tefeyyüz: Feyiz bulma, gelişme, yükselme.

tefrîr: Aşırı derece ihmâl ve gevşeklik gösterme.

tekâmül: Basamak basamak meydana gelen değişme, şekil değiştirme ve gelişme, kemâle erme, olgunlaşma.

tekrîm: Yüceltme, ululama, saygı gösterme.

terakkî: 1. Artma, ilerleme, yükselme. 2. Daha iyi hâle gelme.

tervîc: 1. Revaç verme, değerini artırma. 2. Kabul etme. 3. Yaptırma, geçirme. 4. Destekleme, tutma.

teşmîl: Şümûllendirme, yayma, genişletme.

tevbe-i nasûh: İsyandan itaate, bâtıldan hakka, günahlardan sâlih bir hayata kat'î bir kararlılıkla dönüş, gerçek ve makbul tevbe.

tevdî: 1. Emânet etme. 2. Teslîm etme.

teveccüh: 1. Yönelme. 2. Güteryüz gösterme, sevgi ve muhabbet. 3. Nasîb ve müyeser olma.

tevzî: 1. Dağıtma. 2. Herkese payına düşeni dağıtma, üleştirme.

tezkiye: 1. Nefsi, her türlü kötü sıfatlardan ve menfî temâyüllerden temizleme, aklama ve güzel ahlâk ile tezyîn etme. 2. İyiliğine şahidlik etme, temize çıkarma.

tezyîn: Süsleme, ziynetlendirme.

tröst: Büyük şirketlerin fiyatları tâyin, kontrol ve rekâbeti yok etme konularında anlaşarak meydana getirdikleri birlik.

türâbî: 1. Toprağa mensup, topraktan. 2. Alçak gönüllü, mütevâzî.

umde: Esas, prensip.

vakf-ı sahîh: Hukukî bakımdan aslen ve vasfen meşrû olan vakıf.

vecîbe: Vâcib olan, gereken, yerine getirilmesi borç hükmünde bulunan iş, boyun borcu.

veyl: 1. Yazık, vâh! 2. Cehennemde bir derenin adı.

vukuf: Anlama, iyi bilme, haberli olma, derenin bilgi.

ye's: Ümitsizlik, karamsarlık.

zemm: Aleyhte konuşma, tenkid, kötüleme.

zinhar: Sakın, aman, aslâ!

zulmet: Karanlık.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....

Birinci Bölüm

VAKIF MEDENİYETİMİZ.....

İkinci Bölüm

İNFAK ve USÛLÜ.....

ZEKÂT ve İNFAK.....

A-ZEKÂT.....

Zekâtın Ferdî ve İctimâî Hikmetleri.....

Zekâtu İhmâl Edenlerin Hazin Âkıbeti.....

Toprak Mahsullerinden Alınan Zekât: Öşür.....

B-İNFAK.....

a-Mâhiyeti.....

b-İnfakta Edeb.....

Fıkıh Penceresinden

ZEKÂT.....

Zekâtın Farz Olmasının Şartları.....

Zekât Verilmesi Gereken Mallar ve Miktarı.....

Zekâtın Verilebileceği Yerler.....

Zekâtın Verilemeyeceği Yerler.....

Öşür.....

Vakıf, Zekât ve İnfâka Dâir Bir Röportaj

SERVET BİR EMÂNETTİR.....

Üçüncü Bölüm

HİZMET ve ÂDÂBI.....

HİZMET.....

İSLÂM İNSANIN İHYÂSIDIR.....

HİZMETTE HİDÂYET ve RAHMET ÜSLÛBU.....

HİZMETTE HİLM ve ŞEFKAT ÜSLÛBU.....

HİZMETTE EDEB VE ÖLÇÜLER.....

1. Hizmetin ehemmiyetini idrâk etmek
2. Kalbi mânevî hasletlerle zînetlendirmek

- a. Kalbin Dâimî bir Sürette Allâh ile Beraber Olması
- b. Kalbin Allâh ve Rasûlü'nün Muhabbeti ile Dolu Olması
- c. Kalbin Din Kardeşlerine Muhabbetle Dolu Olması

d. Kalbin Hâlık'tan Ötürü Mahlûkâta Sevgi Şefkat ve Merhametle Dolu Olması

3. İhlâs ve istikâmeti muhâfaza etmek
4. Şefkatli, merhametli ve affedici olmak
5. İstişâre ile hareket etmek
6. Hizmet edilen muhâtabı iyi tanımak
7. İtidâli muhâfaza etmek
8. Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimiyle ilgili hizmetlere birinci derecede ehemmiyet vermek
9. Kendini ilmen ve ahlâken sürekli geliştirmek
10. Kusurları nefsinden, muvaffakıyeti Allâh'tan bilmek
11. Hizmette örnek olmaya çalışmak
12. Hizmet heyecânını yitirmemek ve sebâtkâr olmak

EMİRNÂME-İ ALİ'DEN BÂZİ BÖLÜMLER.....	
EDEBALİ HAZRETLERİ'NDEN NASİHATLER.....	
Bibliyografya.....	
Lügatçe.....	
İçindekiler.....	